

Rudolf Steiner, 1916

RUDOLF STEINER

MOJ ŽIVOTNI PUT

SD 28

1923-1925

Deveto izdanje (33 do 34 tisuće), Dornach, 2000.

Nezavršena autobiografija,
s pogovorom Marie Steiner, 1925.

SADRŽAJ

1861 - 1879 / Kraljevec, Mödling, Pottschach, Neudörfel

1.	Doživljaji u djetinjstvu	5
2.	Školski dani	19

1879 - 1890 / Beč

3.	Studentske godine	30
4.	Mladenačka prijateljstva	44
5.	Znanstvene studije (teorija boja, optika)	53
6.	Privatni učitelj u obitelji Specht; proučavanje Goethea	60
7.	U Bečkim učenim i umjetničkim krugovima	68
8.	Promišljanja o umjetnosti i estetici; urednik 'Njemačkog tjednika'.	78
9.	Putovanja u Weimar, Berlin i München	84
10.	Filozofija slobode	90
11.	O misticizmu i misticima	94
12.	Pitanja sudbine	97
13.	Putovanja u Budimpeštu i Transilvaniju; Sjećanja na obitelj Specht	102

1890 - 1897 / Weimar

14.	Suradnja u Goethe-Schiller arhivu	109
15.	Susreti s Haeckelom, Treitschke i Laistnerom	119
16.	Među učenim i umjetnicima; Goethe susreti	126
17.	Kritičke primjedbe o etici	131
18.	Kao gost u Nietzsche arhivu; Nietzscheanci	137
19.	Pitanja znanja - granice znanja; među umjetnicima	146
20.	Weimarski krug prijatelja	154
21.	Prijateljstva (Neuffer, Ansorge); nastaje knjiga 'Goetheov	164

	svjetonazor' kao vrhunac rada na Sofija-izdanju	
22.	Moći živjeti, u, i s, kontrastima	171
23.	'Etički individualizam'	179
	1897 - 1907 / Berlin - München	
24.	Urednik časopisa 'Magazin für Literatur'; susreti s Hartlebenom, Scheerbartom, Wedekindom	183
25.	U 'Slobodnom književnom društvu'; Berlinski kazališni život	190
26.	Stav o kršćanstvu; 'Kršćanstvo kao mistična činjenica'	195
27.	Perspektive na prijelazu stoljeća; razmišljanja o Hegelu, Mackayu i anarhizmu	197
28.	Kao učitelj u radničkoj školi	203
29.	Među literatima ('Die Kommenden') i monistima ('Udruga Giordano Bruno')	207
30.	Ezoterizam i javnost	213
31.	Početak suradnje s Marie von Sivers	225
32.	Teozofija i antropozofija	231
33.	Unutarnji aspekti knjige 'Teozofija'	239
34.	Spoznaja duha i umjetnost	241
35.	O knjigama, predavanjima i njihovom utjecaju na javnost	243
36.	Ezoterična učenja	246
37.	Sazrijevanje duše; Predavanja u Parizu 1906.	250
38.	Teozofski kongres u Münchenu 1907.	254
	Epilog Marie Steiner	260
	Rudolf Steiner - život i djelo. Kronika	263

Doživljaji u djetinjstvu

Već neko vrijeme detalji i procjene mog života isprepliću se u javnim raspravama o antropozofiji koju prakticiram. I iz onoga što je rečeno u tom smislu, izvučeni su zaključci o podrijetlu onoga što se smatra promjenama u mom duhovnom razvoju. Nasuprot tome, prijatelji su izrazili mišljenje da bi bilo dobro da i sam nešto napišem o svom životu.

Moram priznati da nisam sklon tome. Jer ono što sam imao reći i što sam vjerovao da bih trebao učiniti, oduvijek sam nastojao oblikovati u skladu sa zahtjevima situacije, a ne osobnim zahtjevima. Oduvijek sam smatrao da ono osobno, u mnogim oblastima ljudskih nastojanja, daje najvrijedniju obojanost. Međutim, čini mi se da se taj osobni element mora otkriti kroz način na koji se govori i djeluje, a ne kroz fokusiranje na vlastitu osobnost. Što iz takvog osvrta može proizaći, nešto je što osoba sama mora urediti.

I stoga se mogu odlučiti dati sljedeći prikaz, samo zato što sam primoran neke iskrivljene sudove o vezi između mog života i cilja kojim sam se bavio, staviti u pravo svijetlo pomoću objektivnog opisa, i zato jer mi se čine opravdanim poticaji dobronamjernih ljudi u vezi s tim sudovima.

Moji su roditelji bili iz Donje Austrije. Moj otac je rođen u Gerasu, vrlo malom selu u regiji Waldviertel u Donjoj Austriji, a moja majka u Hörnu, gradu u istom području.

Moj je otac proveo djetinjstvo i mladost usko povezan s premonstratskim samostanom u Gerasu. Uvijek se s velikom ljubavlju prisjećao tog razdoblja svog života. Volio je pričati priče o tome kako je služio u samostanu i kako su ga redovnici podučavali. Kasnije je bio lovac u službi grofova Hoyos. Ta je obitelj posjedovala imanje u Hörnu. Tamo je moj otac upoznao moju majku. Zatim je napustio lovnu službu i pridružio se Austrijskoj južnoj željeznici kao telegrafist. U početku je bio zaposlen na maloj željezničkoj postaji u južnoj Štajerskoj. Zatim je premješten u Kraljevec na mađarsko-hrvatskoj granici. U to vrijeme oženio se mojom majkom. Njezino djevojačko prezime bilo je Blie. Potjecala je iz stare obitelji u Hörnu. Rođen sam u Kraljevcu 27. veljače 1861. - Tako se dogodilo da je moje rodno mjesto daleko od kraja iz kojeg potječem.

I moj otac i majka bili su prava djeca prekrasnih šuma Donje Austrije sjeverno od Dunava. To je područje gdje je željeznica stigla relativno kasno. Geras je i danas ostao nataknut njome. Moji roditelji voljeli su sve što su doživjeli u svojoj domovini. I kad su o njoj govorili, instinktivno se osjećalo kako njihove duše nisu nikada napustile taj dom, iako im je sudbina

odredila da veći dio života provedu daleko od njega. Kad se moj otac umirovio nakon cjeloživotnog napornog rada, odmah su se vratili - u Hörn.

Majka, Franziska Steiner rođena Blie, 1834-1918 -

Otac, Johann Steiner, 1829-1910

Sestra Leopoldina (1864.-1927.) i Rudolf Steiner (stoji, oko 4 godine)

Pottschach s pogledom na Semmering

Stan obitelji Steiner u zgradi kolodvora u Pottschachu

Rudolf Steiner - Moj životni put

Moj otac je bio krajnje dobroćudan čovjek, ali s temperamentom koji je, posebno dok je bio mlad, znao strastveno planuti. Njegova željeznička služba bila je dužnost; nije za nju bio vezan s ljubavlju. Kad sam bio dječak, ponekad je morao raditi tri dana i tri noći bez prestanka. Onda bi ga zamijenili dvadeset četiri sata. Stoga mu život nije nudio ništa šareno, samo sivilo. Uživao je prateći političke događaje i živo se zanimajući za njih. Moja majka, u nedostatku materijalnih dobara, morala se posvetiti vođenju kućanstva. Briga za djecu s ljubavlju i mali posao ispunjavali su joj dane.

Kad sam imao godinu i pol, moj otac je premješten u Mödling blizu Beča. Moji su roditelji tamo ostali šest mjeseci. Zatim je mom ocu povjerena uprava male željezničke stanice Južne željeznice, u Pottschachu, Donja Austrija, blizu štajerske granice. Tamo sam provodio vrijeme od druge do osme godine. Prekrasan krajolik okruživao je moj djetinjstvo. Pogled se protezao na planine koje povezuju Donju Austriju i Štajersku: 'Schneeberg', Wechsel, Raxalpe, Semmering. Schneeberg, sa svojim golom, vrhom nalik stijenom, hvatao je sunčeve zrake, a ono što su te zrake najavljivale dok su se slijevale s planine prema maloj stanici, bio je, u lijepim ljetnim danima, prvi jutarnji pozdrav. Sivi greben Wechsela, stvarao je tmuran kontrast. Zelenilo koje se ljubazno smiješilo sa svih strana ovog krajolika, činilo je da se planine izdižu iznutra. U daljini se vidjela veličanstvenost vrhova, a u neposrednoj blizini gracioznost prirode.

Međutim, na maloj željezničkoj stanici sav je interes bio usmjeren na željeznicu. Iako su vlakovi u to vrijeme rijetko vozili ovim područjem, kada bi stigli, brojni seljani koji su imali vremena obično bi se okupljali na stanici kako bi unijeli malo raznolikosti u svoje inače monotone živote. Učitelj, župnik, računovođa, a često i gradonačelnik, svi su bili tamo.

Vjerujem da je djetinjstvo provedeno u takvom okruženju bilo značajno za moj život. Moji su interesi bili snažno usmjereni na mehaničke aspekte egzistencije. I znam kako su ti interesi neprestano nastojali zasjeniti dio mog dječjeg srca koji je čeznuo za gracioznom i velikodušnom prirodom u kojoj su, u daljini, uvijek nestajali mehanizmom pokoreni vlakovi.

U svemu tome, ulogu je igrao utjecaj osobnosti, velike originalnosti: župnika sv. Valentina, mjesta do kojeg se iz Pottschacha moglo pješice doći za otprilike tri četvrt sata. Ovaj svećenik uživao je posjećivati kuću mojih roditelja. Gotovo svakodnevno je pješao do našeg doma i uvijek se dugo zadržavao. Bio je oličenje liberalnog katoličkog svećenika, tolerantan i ljubazan. Snažan, čovjek širokih ramena. Bio je duhovit, volio je pričati anegdote i volio je kad bi se ljudi oko njega smijali. I nastavili bi se smijati onome što je rekao, dugo nakon što bi otišao. Bio je čovjek praktičnog života, i volio je davati dobre, praktične savjete. Jedan takav savjet imao je trajan utjecaj na moju obitelj. Željezničke tračnice u Pottschachu bile su obrubljene stablima akacije (crnim bagremima). Hodali smo uskom stazom koja je

prolazila uz ovaj red drveća. Rekao je: "Oh, kakvih prekrasnih cvjetova akacije ima!" I brzo se popeo na jedno od stabala i ubrao mnogo tih cvjetova. Zatim je raširio svoj vrlo veliki crveni rupčić - strastveno je mirisao - pažljivo zamotao svoj plijen i uzeo svežanj pod ruku. Tada je rekao: "Sretni ste što imate toliko stabala akacije." Moj otac se začudio i odgovorio: "Da, ali kakva korist od njih?" "Što?" rekao je župnik, "zar ne znate da se cvjetovi akacije mogu peći poput bazge i da su puno boljeg okusa jer imaju nježniju aromu?" I od tada nadalje, kad god je bilo prilike, često smo, s vremena na vrijeme, na obiteljskom stolu imali 'pečene cvjetove akacije'.

U Pottschachu su moji roditelji imali kćer i sina. Obitelj se nije dalje širila.

Kao vrlo mali dječak imao sam neobičnu naviku. Od trenutka kada sam mogao samostalno jesti, morao sam biti vrlo pažljivo nadziran. Razvio sam uvjerenje da su tanjur za juhu ili šalica za kavu namijenjeni samo za jednokratnu uporabu. I tako, kad god bi bio bez nadzora, nakon jela, bacio bih tanjur ili šalicu pod stol, razbijajući je u komadiće. Kad bi mi majka došla, pozdravio bih je uzvikom: "Mama, gotov sam."

To nije mogla biti samo destruktivnost s moje strane. Svoje sam igračke tretirao pedantno i dugo ih održavao u dobrom stanju. Među tim igračkama, posebno su me očarale one čiju prirodu i danas smatram posebno dobrom. Bile su to slikovnice s pokretnim figurama koje su se mogle povlačiti uzicama na dnu. Pratili ste male priče ispričane kroz te slike, dajući im dio njihova života povlačenjem konaca. Često sam satima sjedio sa sestrom ispred tih slikovnica. Također sam iz njih, gotovo bez napora, naučio osnove čitanja.

Moj otac je bio odlučan da rano naučim čitati i pisati. Kad sam dostigao školsku dob, poslali su me u seosku školu. Učitelj je bio starac kojemu je podučavanje bilo zamorno. Ali i meni je podučavanje od njega bilo zamorno. Uopće nisam vjerovao da od njega mogu išta naučiti. Često je dolazio k nama kući sa suprugom i malim sinom. A ovaj mali sin, po mojim tadašnjim standardima, bio je hulja. Stoga mi je u mojoj glavi sinulo: svatko tko ima takvog nitkova za sina, od njega se ništa ne može naučiti. Ali onda se dogodilo nešto 'uistinu strašno'. Jednom se taj nitkov, koji je također išao u školu, zabavljao umaćući drveni trn u sve školske tintarnice i praveći krugove od tinte oko njih. Otac je to primijetio. Većina učenika je već otišla. Ja, učiteljev sin, i još nekoliko dječaka ostali smo. Učitelj je bio izvan sebe i strašno je psovao. Bio sam uvjeren da bi čak i 'urlao' da nije stalno bio promukao. Unatoč njegovom bijesu, naše ponašanje ga je natjeralo da shvati tko je krivac. Ali onda su stvari krenule neočekivanim putem. Učiteljski stan nalazio se uz učionicu. 'Ravnateljica' je čula komešanje, ušla je, divljih očiju, mašući rukama. Bila je uvjerena da njezin mali sin nije mogao izvesti takvu stvar. Optužila me je. Pobjegao sam. Moj otac se razbjesnio kad sam stvar donio kući. A kad su nam učitelji ponovno došli, on je vrlo jasno prekinuo

svaki kontakt s njima i izjavio: "Moj dječak više nikada ne smije kročiti u vašu školu". I sada je moj otac sam preuzeo nastavu. I tako sam satima sjedio pokraj njega u njegovom uredu, pisao i čitao, dok je on obavljao službene poslove.

Nisam mogao pokazati nikakav pravi interes za ono što me trebao naučiti. Zanimalo me što je moj otac pisao. Želio sam oponašati ono što je on radio. Pritom sam naučio dosta stvari. Nisam se mogao poistovjetiti sa stvarima koje mi je pripremao kao dio obrazovanja. S druge strane, odrastao sam na dječji način, uronjen u sve što je uključivao praktični život. Kako je željeznička služba funkcionirala, sve što je bilo povezano s tim, zaokupljalo je moju pažnju. Ali posebno su me privlačili prirodni zakoni, posebno u svojim suptilnim aspektima. Kad sam pisao, radio sam to jednostavno zato što sam morao; čak sam to radio što je brže moguće, kako bih u tren oka ispunio stranicu. Onda sam ono što sam napisao mogao posipati vrstom pijeska koju je koristio moj otac. I bio sam fasciniran koliko se brzo pijesak sušio s tintom i smjesom koju je formirao. Više puta sam testirao slova prstima, provjeravajući koja su se osušila, a koja nisu. Moja je znatiželja bila ogromna i kao rezultat toga, obično bih se prebrzo previše približio slovima. Moji su uzorci pisanja tako poprimili oblik koji se mom ocu uopće nije sviđao. Međutim, bio je dobrodušan i kažnjavao me samo time što me je često nazivao nepopravljivim 'grešnikom'. - Ali to nije bilo jedino što se u meni razvilo pisanjem. Više od oblika mojih slova, zanimao me oblik pera. Kad bih uzeo očev nož za papir, mogao bih ga zabiti u utor pera i tako provesti fizikalna istraživanja elastičnosti materijala pera. Naravno, tada bih savio pero natrag u prvobitni oblik; ali ljepota mog pisanja je zbog toga uvelike patila.

To je ujedno bilo i vrijeme kada me moj osjećaj za razumijevanje prirodnih procesa stavio točno između shvaćanja veza i 'granica znanja'. Otprilike tri minute od kuće mojih roditelja nalazio se mlin. Mlinari su bili kumovi moje sestre i brata. Uvijek smo bili dobrodošli u mlinu. Često sam tamo nestajao, jer sam s oduševljenjem 'proučavao' rad mlina. Tamo sam pronikao u 'nutrinu prirode'. Još bliže, međutim, bila je predionica. Sirovine za nju stizale su na željeznički kolodvor; gotovi proizvodi odlazili. Bio sam prisutan svemu što je nestajalo u tvornici i svemu što je iz nje izlazilo. Gledanje 'unutra' bilo je strogo zabranjeno. Nikada se nije dogodilo. Postojale su 'granice znanja'. A toliko sam žudio prijeći te granice. Gotovo svaki dan direktor tvornice dolazio je mom ocu po poslovne stvari. I taj je direktor bio problem za mene kao dječaka, onaj koji je čudesno skrivao tajnu 'unutrašnjosti' rada tvornice. Bio je prekriven bijelim flekama na mnogim mjestima; njegove su se oči, navikle na strojeve, činile pomalo nepokretnima. Govorio je grubo, kao da koristi mehanizirani jezik. "Kako je ovaj čovjek povezan s onim što ti zidovi zatvaraju?" Taj nerješivi problem nadvijao se nad mojom dušom. Ali nikoga nisam pitao o tajni. Jer je, po mom dječaćkom

mišljenju, besmisleno pitati o nečemu što se ne vidi. Tako sam živio između prijateljskog mlina i neprijateljske tvornice.

Jednom se na željezničkoj stanici dogodilo nešto zaista 'šokantno'. Teretni vlak je jurio prema nama. Moj otac ga je gledao kako se približava. Stražnji vagon je gorio. Posada vlaka nije primijetila. Vlak je stigao na našu stanicu u plamenu. Sve što se tamo dogodilo ostavilo je dubok dojam na mene. U jednom od vagona izbio je požar, uzrokovan lako zapaljivom tvari. Dugo sam bio zaokupljen pitanjem kako se takvo što moglo dogoditi. Ono što su mi o tome govorili ljudi oko mene, kao i o sličnim stvarima, bilo je nezadovoljavajuće. Bio sam pun pitanja i morao sam ih nositi sa sobom bez odgovora. I tako sam napunio osam godina. -

Kad sam imao osam godina, moja se obitelj preselila u Neudörfl, malo mađarsko selo. Leži točno na granici s Donjom Austrijom. Ovu granicu čini rijeka Laytha. Željeznička stanica, o kojoj se moj otac sada morao brinuti, nalazi se na jednom kraju sela. Do granične rijeke bilo je pola sata hoda. Nakon još pola sata, stiglo se u Wiener-Neustadt.

Alpe, koje sam tako iz blizine vidio u Pottschachu, sada su se nazirale tek u daljini. Ali još su uvijek ostale u pozadini, budeći uspomene kada bi se pogledale manje planine do kojih se moglo doći za kratko vrijeme iz novog doma moje obitelji. Umjerena brda s prekrasnim šumama uokvirivala su jedan pogled; drugi se protezao preko ravnice prekrivene poljima i šumama prema Mađarskoj. Od planina, posebno mi se svidjela ona na koju se moglo popeti za tri četvrt sata. Na njezinom vrhu stajala je kapela sa slikom svete Rozalije. Ova kapela označavala je kraj šetnje koju sam često poduzimao, prvo s roditeljima i bratom i sestrom, a kasnije sretno sam. Takve su šetnje bile posebno ugodne zbog činjenice da se u odgovarajuće godišnje doba čovjek mogao vratiti natovaren darovima prirode. Jer kupine, maline i jagode rasle su u šumi. Često se moglo osjetiti duboko zadovoljstvo provodeći sat i pol berući ih, kao dobrodošao dodatak obiteljskoj večeri, koja se inače sastojala samo od kruha s maslacem ili komada kruha sa sirom za svakog.

Lutanje tim zajedničkim šumama donosilo je i druge radosti. Seljani su ondje skupljali drva za ogrjev. Siromašniji su ih sami skupljali, a bogatijima su ih donosili radnici. Upoznao bi ih sve, te uglavnom opuštene ljude. Uvijek su imali vremena za razgovor kada bi im prišao 'Steiner-Rudolf'. "Pa, želiš opet malo prošetati, Steiner-Rudolfe", tako bi to počinjalo, a zatim bi razgovarali o svakakvim stvarima. Ljudi ne bi primjećivali da zapravo razgovaraju s djetetom. Jer duboko u sebi, još su uvijek bili djeca, iako su imali šezdeset godina. I tako sam iz tih priča znao gotovo sve što se događalo u kućama tog sela.

Pola sata hoda od Neudörfla nalazi se Sauerbrunn, s izvorom vode bogate željezom i ugljikom. Put do tamo prati željezničku prugu, i dijelom vodi kroz

prekrasne šume. Za vrijeme školskih praznika išao bih tamo svako jutro vrlo rano, noseći 'Blutzer'. To je posuda za vodu od gline. Moja je držala otprilike tri do četiri litre. Mogla se besplatno napuniti na izvoru. Za vrijeme ručka obitelj je tada mogla uživati u ukusnoj, vodi s mjehurićima.

Prema Wiener-Neustadtu i dalje prema Štajerskoj, planine se spuštaju u ravnicu. Kroz ovu ravnicu vijuga rijeka Laytha. Na obronku planine nalazio se redemptoristički samostan. Na svojim šetnjama često sam sretao redovnike. Još se sjećam kako bi volio da razgovaraju sa mnom. Nikada nisu. I tako sam sa sobom nosio samo nejasan, ali svečan dojam susreta, koji je ostao sa mnom dugo vremena. U mojoj devetoj godini u meni se ukorijenila ideja: moraju postojati važne stvari povezane s dužnostima ovih redovnika koje sam trebao naučiti. I opet sam bio pun pitanja koja sam morao nositi sa sobom bez odgovora. Da, ta pitanja o svemu mogućem činila su me prilično usamljenim kao dječaka.

Dva dvorca, Pitten i Frohsdorf, bila su vidljiva u podnožju Alpa. U to vrijeme, grof Chambord, koji je početkom sedamdesetih težio postati Henrik V, kralj Francuske, boravio je u potonjem. Bio sam duboko pod dojmom dijela života povezanim s dvorcem Frohsdorf. Grof i njegova pratnja često su odlazili s željezničke stanice Neudörfl. Sve kod tih ljudi plijenilo je moju pažnju. Jedan čovjek u grofovskoj pratnji ostavljao je posebno dubok dojam. Imao je samo jedno uho. Drugo je bilo glatko odsječeno. Kosu iznad njega ispleo je u pletenicu. Iz tog sam prizora prvi put saznao što je dvoboj. Jer čovjek je na jednom izgubio uho.

Također mi se otkrio uvid u socijalni život Frohsdorfa. Pomoćni učitelj iz Neudörfla, u čijoj sam privatnoj sobi često mogao promatrati njegov rad, napisao je bezbrojne peticije grofu Chambordu za potporu siromašnijih stanovnika sela i okolice. Za svaku takvu molbu dodjeljivao se gulden kao potpora, od kojeg je učitelj uvijek smio zadržati šest krajcera za svoj trud. Taj mu je prihod bio potreban. Njegov položaj donosio mu je pedeset osam guldena godišnje. Osim toga, pio je jutarnju kavu i ručao u kući 'učitelja'. Također je davao dodatne satove za oko desetero djece, uključujući i mene. Ti su satovi koštali jedan gulden mjesečno.

Mnogo dugujem ovom pomoćnom učitelju. Ne da sam imao puno koristi od njegove nastave. Moje iskustvo u tom pogledu nije se puno razlikovalo od onog u Pottschachu. Odmah nakon preseljenja u Neudörfl, poslan sam u lokalnu školu. Sastojala se od jedne učionice u kojoj se istovremeno održavala nastava u pet razreda, za dječake i djevojčice. Dok su dječaci koji su sjedili u mom redu morali prepisivati priču o kralju Arpadu, najmlađu su stajali za pločom na kojoj su im kredom bila napisana slova 'i' i 'u'. Bilo je jednostavno nemoguće učiniti išta drugo nego pustiti misli da lutaju bezvoljno i prepisivati gotovo mehanički. Pomoćni učitelj morao je gotovo sve lekcije sam obavljati. 'Učitelj' se izuzetno rijetko pojavljivao u školi. Bio je i

seoski bilježnik; i govorilo se da je bio toliko zauzet tom ulogom, da nikada nije imao vremena za podučavanje.

I unatoč svemu tome, relativno sam rano naučio dobro čitati. To je pomoćnom učitelju omogućilo da intervenira u moj život na način koji je bio ključan. Ubrzo nakon što sam počeo pohađati školu u Neudörflu, u njegovoj sobi sam otkrio knjigu iz geometrije. Bio sam s njim u tako dobrim odnosima da sam neko vrijeme mogao koristiti knjigu bez ikakvih problema. S oduševljenjem sam je gutao. Tjednima mi je duša bila potpuno zaokupljena podudarnošću, sličnošću trokuta, četverokuta, poligona; mučio sam se s pitanjem gdje se zapravo sijeku paralelni pravci; Pitagorin teorem me je očarao.

Činjenica da se moglo duševno živjeti isključivo razvijajući unutarnju percepciju oblika, bez dojmova vanjskih osjetila, donijela mi je najveće zadovoljstvo. U tome sam pronašao utjehu za raspoloženje koje je proizašlo iz neodgovorenih pitanja. Mogućnost da nešto dokučim čisto u duhu donijela mi je unutarnju sreću. Znam da sam sreću prvi put doživio kroz geometriju.

U svom odnosu prema geometriji, moram vidjeti prvo klijanje pogleda koji se postupno razvijao u meni. On je već postojao više-manje nesvjesno tijekom mog djetinjstva, i poprimio je određeni, potpuno svjestan oblik oko dvadesete godine.

Govorio sam si: predmeti i procesi koje osjetila percipiraju postoje u prostoru. Ali kao što je taj prostor izvan čovjeka, tako i u nama postoji svojevrsni prostor duše, pozornica za duhovna bića i procese. U svojim mislima nisam ništa mogao vidjeti kao sliku, kakve ljudi imaju o stvarima, već otkrivenje jednog duhovnog svijeta iz ove pozornice duše. Geometrija mi se činila kao vrsta znanja koju je naizgled stvorio sam čovjek, a ipak posjeduje značenje potpuno neovisno o njemu. Kao dijete, nisam si to izričito govorio, ali osjećao sam da, baš kao i geometriju, tako i znanje o duhovnom svijetu čovjek treba nositi u sebi.

Jer stvarnost duhovnog svijeta bila mi je jednako sigurna kao i osjetilnog. Ali trebala mi je neka vrsta opravdanja za tu pretpostavku. Želio sam sebi moći reći da iskustvo duhovnog svijeta nije ništa više iluzija nego iskustvo osjetilnog svijeta. S geometrijom sam si rekao da ovdje sama duša doživljava nešto kroz vlastite snage; u tom sam osjećaju pronašao opravdanje da govorim o duhovnom svijetu kojeg sam doživio na isti način, kao i o osjetilnom. I tako sam o tome govorio. Imao sam dvije predodžbe, koje su, doduše, bile nejasne, ali su igrale značajnu ulogu u mom unutarnjem životu čak i prije nego što sam napunio osam godina. Razlikovao sam stvari i bića, 'koja se vide' i ona 'koja se ne vide'.

Ove priče pričam istinito, iako bi oni koji traže razloge da antropozofiju smatraju fantazijom, mogli zaključiti da sam kao dijete jednostavno bio sklon fantaziji; onda ne bi bilo ni čudo da se u meni mogao razviti fantastičan svjetonazor.

Ali upravo zato što znam koliko sam kasnije malo slijedio svoje osobne sklonosti u opisivanju duhovnog svijeta, već samo unutarnju nužnost stvari, mogu se sasvim objektivno osvrnuti na djetinjast, nespretan način na koji sam sebi kroz geometriju opravdavao da moram govoriti o svijetu 'koji se ne može vidjeti'.

Ali moram reći i ovo: uživao sam živjeti u ovom svijetu. Jer bih osjetilni svijet oko sebe doživljavao kao duhovnu tamu, da nije primao svjetlost s ove strane.

Pomoćni učitelj u Neudörflu, sa svojom knjigom geometrije, pružio mi je opravdanje za duhovni svijet, koji mi je tada bio potreban.

Mnogo mu dugujem i na druge načine. Usadio mi je umjetničku stranu. Svirao je violinu i klavir. I puno je crtao. Obje su me te stvari snažno privlačile k njemu. Provodio sam s njim što je više vremena bilo moguće. Posebno je volio crtanje; i poticao me da počnem crtati ugljenim olovkama kad sam imao samo devet godina. Pod njegovim vodstvom, morao sam na taj način kopirati slike. Naprimjer, dugo sam vremena kopirao portret grofa Szechenyia. Rjeđe u Neudörflu, ali često u susjednom selu Sauerbrunn, mogao sam čuti dubok utjecaj mađarske ciganske glazbe.

Sve se to odvijalo u djetinjstvu provedenom u neposrednoj blizini crkve i groblja. Željeznička stanica Neudörfl udaljena je samo nekoliko koraka od crkve, a groblje se nalazi između njih.

Šetajući rubom groblja, a zatim i malo dalje, došlo se do samog sela. Sastojalo se od dva reda kuća. Jedan je počinjao sa školom, drugi sa župnim dvorom. Između dva reda tekao je mali potok, a uz njegove obale stajali su veličanstvena stabla oraha. Među školskom djecom razvilo se rangiranje temeljeno na odnosu prema tim stablima oraha. Kad bi orašasti plodovi počeli dozrijevati, dječaci i djevojčice gađali bi stabla kamenjem, osiguravajući tako zimsku zalihu oraha za sebe. U jesen nitko nije pričao ni o čemu drugom osim o veličini svoje žetve oraha. Tko god bi ih najviše ubrao, bio je najugledniji. A onda je postepeno išlo prema dolje - do mene, posljednjeg, koji, kao 'stranac u selu', nisam imao prava sudjelovati u tom rangiranju.

Uz glavni red kuća sela, gdje su živjeli 'veliki farmeri', pod pravim kutom u odnosu na župni dvor, nalazio se niz od dvadesetak kuća u vlasništvu 'srednjih' seljana. Uz vrtove koji su pripadali željezničkoj stanici nalazila se skupina kućica sa slamnatim krovovima, u vlasništvu 'malih

zemljoposjednika'. To su bili neposredni susjedi moje obitelji. Staze iz sela vodile su do polja i vinograda, koji su bili u vlasništvu seljana. Svake godine sudjelovao sam u berbi grožđa s malim zemljoposjednicima, a jednom sam prisustvovao i seoskom vjenčanju.

Osim pomoćnog učitelja, od svih ljudi uključenih u upravljanje školom, posebno sam volio svećenika. Redovito je dolazio dva puta tjedno da drži vjersku poduku, a često i na inspekcije. Slika ovog čovjeka duboko mi je urezana u dušu; i on se iznova pojavljivao u mom sjećanju tijekom cijelog života. Među ljudima koje sam poznao do desete ili jedanaeste godine, on je bio daleko najznačajniji. Bio je vatreni mađarski domoljub. Živo se zanimao za mađarizaciju mađarskog teritorija, koja je u to vrijeme bila u tijeku. Vođen tim uvjerenjem, pisao je eseje na mađarskom, s kojima sam se upoznao jer ih je pomoćni učitelj morao uredno prepisivati, a on je uvijek sa mnom raspravljao o njihovom sadržaju, unatoč mojoj mladosti. Svećenik je također bio vrlo aktivan radnik za crkvu. To mi je postalo posebno jasno tijekom jedne od njegovih propovijedi.

U Neudörflu se također nalazila masonska loža. Za seljane je bila obavijena velom tajne, koji su je okruživali najneobičnijim legendama. Vodeću ulogu u ovoj masonskoj loži imao je direktor šibica koja se nalazila na rubu sela. Osim njega, među osobama uključenima u ložu u njevoj neposrednoj blizini, u obzir dolaze samo još jedan direktor tvornice i trgovac odjećom. Inače, značaj lože bio je primjetan samo u činjenici da su s vremena na vrijeme, 'izdaleka' stizali stranci koji su seljanima djelovali vrlo neobično. Trgovac odjećom bio je osebujan lik. Uvijek je hodao pognute glave, kao da je izgubljen u mislima. Zvali su ga 'Simulator', a zbog njegove ekscentričnosti nitko nije imao priliku ni želju prići mu. U njegovoj kući nalazila se masonska loža.

Nisam mogao uspostaviti nikakav odnos s ovom ložom. Zbog načina na koji su se ljudi oko mene ponašali u tom pogledu, morao sam prestati postavljati pitanja; a onda su me zgrozili potpuno neukusni govori koje je vlasnik tvornice šibica držao o crkvi.

Jedne nedjelje, pastor je, na svoj karakteristično energičan način, održao propovijed u kojoj je detaljno objasnio važnost istinskog morala za ljudski život, a zatim je govorio o neprijateljima istine slikama posuđenim iz masonske lože. Svoj govor je potom završio rečenicom: "Ljubljeni kršćani, primijetite tko je neprijatelj ove istine, naprimjer, slobodni zidar i Židov." Za seljane, ovo je autoritativno identificiralo vlasnika tvornice i trgovca odjećom. Posebno me se dojmila snaga kojom je to izgovoreno.

Mnogo dugujem ovom pastoru, posebno zbog dubokog dojma koji je na mene ostavio, a koji je uvelike utjecao na moju kasniju duhovnu orijentaciju. Jednom je došao u školu, okupio 'zrelije' učenike, među koje je i mene

smatrao, u maloj učiteljskoj sobi, razvio crtež koji je napravio, i njime nam objasnio kopernikanski sustav svijeta. Vrlo živopisno je govorio o zemljinom kretanju oko Sunca, njezinoj aksijalnoj precesiji, nagibu njezine osi, ljetu i zimi, te zonama Zemlje. Bio sam potpuno očaran, provodio sam dane crtajući njegova objašnjenja, a zatim sam od pastora dobio posebne upute o pomrčinama Sunca i Mjeseca. Od tada, pa sve do danas, svu svoju znatiželju usmjerio sam na tu temu.

U to vrijeme imao sam oko deset godina i još nisam znao pravilno pisati, ni ortografski ni gramatički.

Blizina crkve i okolnog groblja bila je od velike važnosti za moje dječastvo. Sve što se događalo u seoskoj školi razvijalo se u vezi s tim. To nije bilo samo zbog socijalnih i političkih uvjeta koji su u to vrijeme vladali u toj regiji, već prije svega zato što je župnik bio istaknuta osoba. Pomoćni učitelj bio je ujedno i crkveni orguljaš, čuvar crkvenog ruha i ostalog crkvenog pribora; pružao je svećeniku svu potrebnu pomoć u brizi za liturgiju. Mi školarci morali smo služiti kao ministranti i članovi zbora na misama, pogrebnim obredima i pokopima. Svečanost latinskog jezika i liturgije bila je nešto što je moja dječaka duša voljela doživljavati. Budući da sam tako intenzivno sudjelovao u ovoj crkvenoj službi do svoje desete godine, često sam bio u društvu svećenika kojeg sam toliko cijenio.

U domu mojih roditelja nisam pronašao ohrabrenje za svoj odnos s crkvom. Moj otac nije sudjelovao u tome. Tada je bio 'slobodan duh'. Nikada nije išao u crkvu s kojom sam bio tako duboko povezan; iako je i on bio odan i služio joj tijekom svog djetinjstva i adolescencije. To se promijenilo tek kada se, kao starac, povukao i vratio u Hörn, svoj rodni kraj. Tada je ponovno postao 'pobožan čovjek'. Ali do tada sam se ja već odavno odvojio od roditeljskog doma.

Imajući snažno pred dušom vrijeme mog djetinjstva u Neudörflu, sjećam se kako je promatranje liturgije, u kombinaciji s glazbenim žrtvenim obredom, izazivalo zagonetna pitanja egzistencije. Biblijske i katehističke upute koje je župnik davao, imale su daleko manje učinka na moj duševni svijet, od onoga što je činio kao praktičar liturgije, posredujući između osjetilnog i nadosjetilnog svijeta. Od samog početka, sve to za mene nije bila samo formalnost, već duboko iskustvo. To je bilo tim više istinito, jer sam bio stranac u domu svojih roditelja. Moj um nikada nije napustio život koji sam prihvatio kroz liturgiju, čak ni usred onoga što sam doživio u kućnom okruženju. Živio sam bez sudjelovanja u tom okruženju. Vidio sam ga; ali sam stalno razmišljao, promišljao i osjećao s tim drugim svijetom. Međutim, sigurno mogu reći da nisam bio sanjar, već da sam se s lakoćom nosio sa svim praktičnim aspektima života.

Očeve političke aktivnosti bile su u potpunom kontrastu s mojim svijetom. Zamjenjivao ga je drugi državni službenik, po rotirajućem rasporedu. Taj je službenik živio na drugoj željezničkoj postaji, koju je također opsluživao. U Neudörfl je stizao samo svaka dva ili tri dana. Navečer, u slobodno vrijeme, moj otac i on bi razgovarali o politici. To se odvijalo za stolom koji je stajao pokraj željezničkog kolodvora, ispod dvije moćne, veličanstvene lipe. Cijela obitelj i gostujući službenik uvijek su bili okupljeni tamo. Moja majka je plela ili heklala; moj brat i sestra su se igrali; često sam sjedio za stolom i slušao neprekidnu političku raspravu dvojice muškaraca. Međutim, moj udio nikada se nije ticao sadržaja onoga što su govorili, već oblika razgovora. Nikad se nisu slagali; ako je jedan rekao 'da', drugi je odgovorio 'ne'. Međutim, sve se to, uvijek odvijalo s određenim intenzitetom, čak i strašću, ali i s dobrom naravi koja je bila temeljna osobina karaktera mog oca.

U malom krugu koji se ondje često okupljao, a koji je često uključivao i lokalne uglednike, povremeno bi se pojavljivao i liječnik iz Wiener-Neustadta. Liječio je mnoge bolesne u selu, koje u to vrijeme nije imalo liječnika. Pješačio je od Wiener-Neustadta do Neudörfla, a nakon što bi pregledao pacijente, odlazio bi na željeznički kolodvor čekati povratak vlaka. U kući mojih roditelja i među većinom ljudi koji su ga poznavali, ovaj se čovjek smatrao ekscentrikom. Nije volio pričati o svojoj liječničkoj profesiji, ali je volio pričati o njemačkoj književnosti. Od njega sam prvi put čuo kako se govori o Lessingu, Goetheu, Schilleru. U kući mojih roditelja te se stvari nikada nisu spominjale. Nitko nije ništa znao o njima. Ni u seoskoj školi se o tome nije govorilo. Tamo je sve bilo usmjereno na mađarsku povijest. Svećenik i pomoćni učitelj nisu bili zainteresirani za velikane njemačke književnosti. I tako se dogodilo da je s liječnikom iz Wiener-Neustadta u moj vidokrug ušao potpuno novi svijet. Uživao je provoditi vrijeme sa mnom, često me nakon kratkog odmora pod lipama, uzimao na stranu, šetajući sa mnom po kolodvoru i govoreći - ne na način predavanja, već oduševljeno - o njemačkoj književnosti. Razvijao je svakakve ideje o tome što je lijepo, a što ružno.

I ova slika mi je ostala živopisno u sjećanju, sjećanju koje mi je kroz cijeli život bilo izvor velike radosti: visoki, vitki liječnik, sa svojim samouvjerenim korakom, uvijek držeći kišobran u desnoj ruci, koji mu se njihao uz bok, a ja, desetogodišnji dječak, s druge strane, potpuno zadubljen u ono što je čovjek govorio.

Uz sve to, bio sam duboko fasciniran željezničkom infrastrukturom. Na kolodvorskom telegrafu prvo sam promatrajući naučio zakone elektriciteta. Također sam kao dječak naučio koristiti telegraf.

Što se tiče jezika, izrastao sam u potpunosti iz njemačkog dijalekta koji se govorio u istočnoj Donjoj Austriji. To je u biti bio isti dijalekt koji je u to vrijeme još uvijek bio uobičajen u regijama Mađarske koje graniče s Donjom

Austrijom. Moj odnos prema čitanju bio je potpuno drugačiji od mog odnosa prema pisanju. U vrijeme mog djetinjstva, preletio bih preko riječi; moja duša je odmah išla za gledištima, konceptima i idejama, tako da čitanje nije nimalo doprinijelo razvoju mog smisla za pravopis i gramatiku. Nasuprot tome, prilikom pisanja imao sam potrebu uhvatiti zvukove riječi točno onako kako sam ih čuo u dijalektu. Zbog toga mi je bilo izuzetno teško naučiti pisati standardni njemački; dok mi je čitanje išlo lako od samog početka.

Pod takvim utjecajima odrastao sam do dobi kada je moj otac morao odlučiti hoće li me poslati u gimnaziju ili realku u Wiener-Neustadtu. Od tada sam čuo mnoge ljude kako raspravljaju o mojoj budućnosti, često usred političkih rasprava. Moj otac je primao ovaj ili onaj savjet; čak sam tada znao: volio je slušati što drugi govore, ali je djelovao prema vlastitoj čvrstoj volji.

Školski dani

Odlučujući faktor u tome hoću li pohađati gimnaziju ili realku bila je očeva namjera da mi pruži pravo obrazovanje za karijeru u željeznici. Njegova vizija se na kraju pretvorila u ideju da bih trebao postati željeznički inženjer. To je dovelo do izbora realke.

Međutim, prvo je trebalo odlučiti jesam li uopće spreman za bilo koju od škola u Wiener-Neustadtu, s obzirom na prijelaz iz seoske škole u Neudörflu. U početku sam bio odveden na prijemni ispit u Bürgerschule [vrsta srednje škole].

Događaji koji su se sada pokretali za moju budućnost, odvijali su se bez ikakvog posebnog interesa s moje strane. U toj dobi, vrsta škole koju sam pohađao bila mi je nebitna, kao ni je li to bila srednja škola, strukovna škola ili gimnazija. Ono što sam promatrao oko sebe, ono što sam u sebi smišljao, ispunjavalo mi je dušu nejasnim, ali gorućim pitanjima o životu i svijetu, i želio sam nešto naučiti kako bih na njih odgovorio. Malo me je bilo briga koju ću školu pohađati.

Prijemni ispit za srednju školu položio sam s vrlo dobrim. Donijeli su sve crteže koje sam napravio s pomoćnim učiteljem; i oni su ostavili tako snažan dojam na učitelje koji su me ispitivali, da su previdjeli moj nedostatak znanja. Dobio sam svjedodžbu 'sjajan'. Među mojim roditeljima, pomoćnim učiteljem, župnikom i mnogim uglednicima Neudorfla, vladala je velika radost. Svi su bili sretni zbog mog uspjeha, jer je za mnoge to bio dokaz da 'škola iz Neudörfla može nešto postići'.

Moj otac je došao do zaključka da, sada kada sam spreman, ne bih trebao provesti godinu dana u srednjoj školi (Bürgerschule), već bih trebao ići ravno u realku. Tako sam nekoliko dana kasnije, odveden na prijemni ispit. Nije prošlo tako dobro kao prije, ali sam ipak bio primljen. To je bilo u listopadu 1872.

Sada sam morao svakodnevno putovati od Neudorfla do Wiener-Neustadta. Ujutro sam mogao vlakom, ali navečer sam se morao vraćati pješice jer nije bilo vlaka u pravo vrijeme. Neudorfl leži u Mađarskoj, Wiener-Neustadt u Donjoj Austriji. Tako sam svakodnevno putovao iz 'Transleithanien' u 'Cisleithanien'. (To je bio službeni naziv na mađarsku i austrijsku oblast.)

Tijekom popodneva ostajao sam u Wiener-Neustadtu. Žena koja me je srela na stajanju u željezničkoj stanici Neudörfler, javila mi se i saznala da ću pohađati školu u Wiener-Neustadtu. Moji roditelji su joj izrazili zabrinutost kako ću se snaći tijekom pauze za ručak dok idem u školu. Ponudila mi je

da mi dopusti da besplatno jedem kod nje i da me primi k sebi kad god mi zatreba.

Pješačka staza od Wiener-Neustadta do Neudörfla ljeti je vrlo ugodna; zimi je često bila naporna. Prije nego što se s ruba grada stiglo do sela, trebalo je pola sata hodati zemljanim putem koji nije očišćen od snijega. Tamo sam se često morao probijati kroz snijeg do koljena, i stizao kući izgledajući kao snjegović.

Nisam se mogao uključiti u gradski život na isti način kao što sam se uključio u život na selu. Sanjivo sam stajao promatrajući što se događa između i unutar gusto zbijenih kuća. Samo sam se ispred knjižara Wiener-Neustadta često zadržavao.

Čak i ono što se učilo u školi, i ono što sam tamo i sam morao raditi, isprva je prolazilo pored mene bez ikakvog pravog interesa za moju dušu. Prve dvije godine škole sam se jako mučio da pratim. Tek u drugoj polovici drugog razreda stvari su se poboljšale. Tek tada sam postao 'dobar učenik'.

Imao sam jednu dominantnu potrebu. Žudio sam za ljudima na koje bih se mogao ugledati kao uzore. Takve ljude nisam pronašao među učiteljima prva dva razreda.

U to školsko iskustvo ušao je još jedan događaj koji je duboko dirnuo moju dušu. Ravnatelj je objavio esej u jednom od godišnjih izvještaja koji su se distribuirali na kraju svake školske godine: 'Privlačenje kao posljedica gibanja'. Kao jedanaestogodišnji dječak, u početku nisam razumio gotovo ništa od sadržaja. Jer se odmah počinjalo s naprednom matematikom. Ali shvatio sam značenje pojedinih rečenica. U meni se stvorila veza između učenja o strukturi svemira koje sam primio od župnika, i sadržaja ovog eseja. Ovaj esej se također odnosio na knjigu koju je napisao ravnatelj: 'Univerzalno gibanje materije kao temeljni uzrok svih prirodnih pojava'. Štedio sam dok nisam mogao kupiti knjigu. Postao mi je svojevrsni ideal da što brže naučim sve što bi me moglo dovesti do razumijevanja sadržaja eseja i knjige.

Problem je bio sljedeći. Ravnatelj je smatrao da su 'sile' koje djeluju iz materije u daljinu, neutemeljena 'mistična' hipoteza. Htio je objasniti 'privlačnost' i nebeskih tijela i molekula i atoma, bez takvih 'sila'. Rekao je da se između bilo koja dva tijela kreće mnogo manjih tijela. Ta se manja tijela, krećući se naprijed-natrag, sudaraju s većim tijelima. Slično tome, veća tijela sudaraju se jedno s drugim sa svih strana gdje su okrenuta jedno od drugoga. Sudari koji se događaju na suprotnim stranama, brojniji su od onih u prostoru između dva tijela. To uzrokuje njihovo približavanje. 'Privlačenje' nije posebna sila, već samo 'učinak gibanja'. Na prvim stranicama knjige, našao sam dvije rečenice izričito navedene: "1. Postoji prostor i unutar njega

se gibanje odvija tijekom duljeg vremenskog razdoblja. 2. Prostor i vrijeme su kontinuirane, homogene veličine; materija se međutim, sastoji od odvojenih čestica (atoma)." Autor je namjeravao objasniti sve fizičke i kemijske procese u prirodi, iz gibanja koja nastaju između malih i velikih čestica materije na opisani način.

Nisam imao ništa u sebi što bi me na bilo koji način prisiljavalo da se složim s ovim stavom; ali sam osjećao da bi mi bilo od velikog značaja ako bih razumio što je na ovaj način izraženo. I učinio sam sve što sam mogao da to postignem. Gdje god sam mogao pronaći knjige iz matematike i fizike, iskoristio sam priliku. Napredak je bio prilično spor. Stalno sam počinjao čitati esej i knjigu; svaki put je bilo malo bolje.

Onda se dogodilo nešto drugo. U trećem razredu dobio sam učitelja koji je uistinu utjelovio 'ideal' koji je ležao pred mojom dušom. Mogao sam težiti prema njemu. Predavao je aritmetiku, geometriju i fiziku. Njegova je nastava bila iznimno uredna i transparentna. Sve je tako jasno gradio od elemenata, da je slijediti ga, bilo izuzetno korisno za razmišljanje.

On je napisao drugi esej u godišnjem izvješću škole. Bio je na temu teorije vjerojatnosti i izračuna životnog osiguranja. I ja sam se udubio u taj esej, iako još uvijek nisam puno toga razumio. Ali ubrzo sam shvatio značenje teorije vjerojatnosti. Međutim, još važnija posljedica za mene bila je ta, da je preciznost kojom je moj voljeni učitelj predstavljao gradivo, poslužila kao model za moje vlastito matematičko razmišljanje. To je dovelo do divnog odnosa koji se razvio između ovog učitelja i mene. Osjećao sam se nevjerojatno sretnim što mi je ovaj čovjek bio učitelj matematike i fizike kroz sve razrede realke.

S onim što sam od njega naučio, bio sam sve bliže rješavanju zagonetke koju su mi postavili spisi ravnatelja.

Trebalo mi je dugo vremena da razvijem bliži duševni odnos s drugim učiteljem. On je predavao geometrijsko crtanje u nižim razredima i deskriptivnu geometriju u višim razredima. Predavao je već u drugom razredu. Ali tek sam u trećem razredu istinski shvatio njegov pristup. Bio je briljantan konstruktor. Njegova je nastava također bila uzorna u svojoj jasnoći i organiziranosti. Crtanje šestarom, ravnalom i kutomjerom, postalo je jedna od mojih omiljenih zabava zahvaljujući njemu. U pozadini onoga što sam usvojio od ravnatelja škole, učitelja matematike i fizike te učitelja geometrijskog crtanja, zagonetna pitanja prirodnih pojava sada su se u meni pojavljivala na dječjački način. Osjećao sam: moram se približiti prirodi kako bih stekao perspektivu duhovnog svijeta, koji je stajao preda mnom kao samorazumljivo gledanje.

Sebi sam rekao, da se čovjek može istinski nositi s doživljavanjem duhovnog svijeta kroz dušu, samo ako mu se mišljenje razvije u obliku koji se može približiti suštini prirodnih pojava. S tim sam osjećajima proživio treći i četvrti razred srednje škole. Osobno sam sve što sam naučio, organizirao kako bih se približio ovom zacrtanom cilju.

Jednog dana prolazio sam pored knjižare. U izlogu sam ugledao Kantovu 'Kritiku čistog uma' u Reclamovom izdanju. Učinio sam sve što sam mogao da je što prije kupim.

Kad je Kant prvi put ušao u oblast mog razmišljanja, nisam znao apsolutno ništa o njegovom mjestu u duhovnoj povijesti čovječanstva. Što je tko mislio o njemu, bilo da ga odobrava ili ne, bilo mi je potpuno nepoznato. Moj bezgranični interes za Kritiku čistog uma, proizašao je iz mog osobnog unutarnjeg života. Na svoj dječjački način nastojao sam shvatiti što ljudski razum može ponuditi u smislu istinskog uvida u prirodu stvari.

Moje čitanje Kanta nailazilo je na brojne prepreke zbog vanjskih životnih okolnosti. Dugo putovanje između kuće i škole koštalo me najmanje tri sata svaki dan. Nisam dolazio kući prije šest sati navečer. Zatim je uslijedila beskrajna hrpa školskih zadaća koje sam trebao napraviti. A nedjeljom sam se gotovo isključivo posvećivao konstrukcijskom crtanju. Postizanje najveće preciznosti u izvođenju geometrijskih konstrukcija i besprijekorne urednosti u nanošenju šrafure i boja, bio je moj ideal.

Dakle, u to vrijeme jedva da sam imao vremena pročitati 'Kritiku čistog uma'. Pronašao sam sljedeće rješenje. Povijest nam se predavala na način da se činilo da učitelj predaje, ali u stvari je čitao iz knjige. Ono što nam je na taj način predstavljeno, morali smo učiti iz naše knjige, lekciju po lekciju. Pretpostavio sam da ću ionako morati čitati kod kuće. Iz 'predavanja' učitelja apsolutno ništa nisam dobio. Nisam mogao upiti ništa slušajući ono što je čitao. Stoga sam istrgao pojedinačne listove Kantove knjige, pričvrstio ih klamERICOM u knjigu iz povijesti koju sam tijekom sata imao pred sobom i čitao Kanta, dok se s govornice 'predavala' povijest. To je, naravno, bila velika povreda školske discipline; ali nikoga nije smetalo i tako malo je utjecalo na ono što se od mene tražilo da sam u to vrijeme iz povijesti dobio ocjenu 'izvrstan'.

Tijekom praznika marljivo sam nastavio čitati Kanta. Neke sam stranice pročitao vjerojatno više od dvadeset puta zaredom. Htio sam stvoriti mišljenje o tome kako se ljudska misao odnosi prema stvaranju prirode.

Moji osjećaji prema tim misaonim nastojanjima, imali su utjecaj s dvije strane. Prvo, želio sam njegovati vlastito mišljenje tako da svaka misao bude potpuno razumljiva, da je nikakav osjećaj ne vodi u određenom smjeru. Drugo, želio sam uspostaviti sklad između takvog mišljenja i religijske

doktrine u sebi. Jer to me je u to vrijeme najviše i zaokupljalo. Imali smo uistinu izvrsne udžbenike na tom području. S istinskom sam predanošću upijao dogmatiku i simboliku, opise bogoslužja i crkvenu povijest iz tih udžbenika. Uvelike sam živio u tim učenjima. Ali moj odnos prema njima bio je određen činjenicom da sam duhovni svijet smatrao sadržajem čovjekova promatranja. Upravo zbog toga, ta su učenja tako duboko prodrli u moju dušu, jer sam u njima osjećao kako čovjekov duh, kroz spoznaju, može pronaći put u nadosjetilno. Moje poštovanje prema duhovnom - to znam sigurno - ni na koji način nije bilo umanjeno ovim odnosom prema znanju.

S druge strane, stalno sam bio zaokupljen opsegom čovjekove sposobnosti mišljenja. Osjećao sam da se misao može razviti u silu koja istinski obuhvaća stvari i procese svijeta. Ideja da 'supstanca' ostaje izvan misli, da je nešto o čemu se samo 'promišlja', bila mi je nepodnošljiva. Ono što je u stvarima, mora ući u čovjekove misli, stalno sam si govorio.

Takav osjećaj je stalno izazivalo ono što sam čitao kod Kanta. Ali u to vrijeme jedva sam primjećivao taj poticaj. Moj primarni cilj bio je steći čvrste referentne točke kroz 'Kritiku čistog uma', koje bi mi pomogle da se pomirim s vlastitim razmišljanjem. Gdje god i kad god sam šetao za vrijeme praznika, morao sam sjesti negdje mirno, i stalno preispitivati kako se dolazi do razumijevanja prirodnih pojava iz jednostavnih, razumljivih koncepata. U to vrijeme, bio sam potpuno nekritičan prema Kantu; ali s njim nisam nikamo stigao.

Ništa od toga nije me odvrćalo od praktičnih aspekata svakodnevnog života i razvoja mojih vještina. Slučajno je dogodilo da je jedan od službenika koji je mijenjao mog oca bio knjigoveža. Od njega sam naučio uvezivati knjige i mogao sam i sam uvezivati svoje školske knjige tijekom praznika između četvrtog i petog razreda realke. Također sam učio stenografiju tijekom tih praznika bez učitelja. Ipak, kasnije sam pohađao tečajeve stenografije koji su se nudili od petog razreda nadalje.

Bilo je mnogo prilika za praktičan rad. Mojim roditeljima je dodijeljen mali vrt s voćkama i malo polje krumpira u blizini željezničke stanice. Branje trešanja, vrtlarenje, priprema krumpira za sadnju, obrada polja, iskopavanje zrelog krumpira, sve smo to radili moj brat, sestra i ja. Uvijek sam se trudio obaviti kupovinu namirnica u selu, u vrijeme kad sam bio slobodan od škole.

Kad sam imao oko petnaest godina, bilo mi je dopušteno da razvijem bliži odnos sa spomenutim liječnikom u Wiener-Neustadt. Bio mi je jako drag zbog načina na koji mi se obraćao tijekom posjeta Neudörflu. Tako sam se često šuljao pored njegova stana, koji se nalazio u prizemlju na uglu dviju vrlo uskih uličica u Wiener-Neustadt. Jednom je bio na prozoru. Pozvao me je u svoju sobu. Stajao sam tamo pred onim što je, po mojim tadašnjim konceptima, bila 'velika' knjižnica. Ponovno je govorio o književnosti, zatim je

iz zbirke knjiga uzeo Lessingovu 'Minna von Barnhelm' i rekao mi da je pročitam, a zatim se vratim k njemu. Stalno mi je davao knjige za čitanje i dopuštao mi da ga s vremena na vrijeme posjećujem. Svaki put kad bi mi bilo dopušteno da ga posjetim, morao sam mu ispričati o svojim dojmovima o onome što sam pročitao. Na taj je način on u biti postao moj učitelj književnosti. Do tada mi je književnost, osim nekoliko 'primjera', bila prilično strana, i kod kuće i u školi. U atmosferi koju je stvorio ovaj ljubazni liječnik, oduševljen svime lijepim, posebno sam se upoznao s Lessingom.

Još jedan događaj duboko je utjecao na moj život. Upoznao sam se s matematičkim knjigama koje je Lübsen napisao za samostalno učenje. Kroz njih sam uspio steći znanje analitičke geometrije, trigonometrije, a također i diferencijalnog i integralnog računa, mnogo prije nego sam ih formalno učio u školi. To mi je omogućilo da se vratim čitanju knjiga o 'Općem kretanju materije kao temeljnom uzroku svih prirodnih pojava'. Sada sam ih, zahvaljujući mom znanju matematike, mogao bolje razumjeti. Profesor fizike također je prešao s kemije na fiziku, dodajući starim zagonetkama novi set. Profesor kemije bio je izvrstan čovjek. Predavao je gotovo isključivo eksperimentiranjem. Malo je govorio. Pustio je da svijet prirode govori sam za sebe. Bio je jedan od naših najpopularnijih učitelja. Bilo je nešto izvanredno u njemu što ga je u očima njegovih učenika razlikovalo od ostalih učitelja. Pretpostavljalo se da je imao bližu vezu sa svojim područjem znanosti od ostalih. Mi studenti smo ih oslovljavali titulom 'profesor'; njega, iako je bio jednako 'profesor', zvali smo 'Herr doktor'. Bio je brat misaonog tirolskog pjesnika Hermann von Gilma. Imao je pogled koji je snažno privlačio pažnju. Čovjek je imao dojam da je taj čovjek navikao pomno promatrati prirodne pojave, i zatim zadržati to u svom vidokrugu.

Njegovo poučavanje me malo zbunjivalo. Sama količina činjenica koje je iznosio, nije uvijek mogla držati na okupu moju zaokupljenu dušu, koja je žudjela za jednostavnošću. Ipak, morao je misliti da dobro napredujem u kemiji, jer mi je od samog početka dao ocjenu 'pohvalno', koju sam potom zadržao kroz sve razrede.

U antikvarijatu u Wiener-Neustadtu, jednog dana otkrio sam Rotteckovu povijest svijeta. Prije, unatoč najvišim ocjenama u školi, povijest je bila nešto izvanjsko mojoj duši. Sada je postala nešto unutarne. Toplina kojom je Rotteck hvatao i opisivao povijesne događaje očarala me. Nisam tada još primijetio njegovu jednostranu perspektivu. Preko njega sam se potom upoznao s još dvojicom povjesničara čiji su stil i povijesna perspektiva na mene ostavili najdublji dojam: Johannes von Müller i Tacitus. S takvim utjecajima, postalo mi je prilično teško uroniti se u nastavu povijesti i književnosti u školi. Ali pokušao sam oživjeti te satove svime što sam naučio izvan njih. Tako sam provodio vrijeme u prva tri od sedam razreda realke.

Od svoje petnaeste godine davao sam instrukcije, bilo kolegama iz razreda, ili učenicima nižih razreda. Nastavno osoblje je rado organiziralo ove satove poučavanja za mene, jer su me smatrali 'dobrim učenikom'. To mi je omogućilo da barem malo doprinesem onome što su moji roditelji morali potrošiti na moje obrazovanje od svojih skromnih prihoda.

Ovom podučavanju mnogo dugujem. Prenoseći gradivo koje sam naučio drugima, u određenom smislu sam se probudio za njega. Jer mogu samo reći da sam znanje koje mi je škola pružila, upio kao u životnom snu. Bio sam potpuno budan u onome što sam stekao vlastitim naporom ili što sam primio od duhovnog dobročinitelja, poput spomenutog liječnika iz Wiener-Neustädta. Ono što sam upio u tom potpuno svjesnom stanju duše, znatno se razlikovalo od onoga što je prolazilo preko mene poput sna, poput školskih lekcija. Preobrazba ovog polusvjesno upijanog materijala, dogodila se zbog činjenice da sam sada, na sesijama poučavanja, morao revitalizirati svoje znanje.

S druge strane, to me prisililo da se u ranoj dobi bavim praktičnom pedagogijom. Od svojih učenika sam saznao o teškoćama čovjekovog duševnog razvoja.

Za kolege iz razreda kojima sam predavao, prvenstveno sam morao pisati eseje iz njemačkog jezika. Budući da sam svaki esej morao pisati i za sebe, morao sam promaći različite načine obrade svake teme koju smo dobili. Često sam se u toj situaciji osjećao prilično teško. Svoj esej bih napisao tek nakon što bih već podijelio svoje najbolje ideje o toj temi.

Imao sam prilično napet odnos s profesorom njemačkog jezika i književnosti u tri viša razreda. Moji kolege iz razreda smatrali su ga 'najpametnijim profesorom' i bio je posebno strog. Moji su eseji uvijek ispadali prilično dugi. Svojim kolegama iz razreda diktirao sam kraću verziju. Profesoru je trebalo dugo da pročita moje eseje. Kad se konačno prvi put mogao družiti s nama učenicima na oproštajnoj zabavi nakon završnih ispita, rekao mi je koliko su ga moji dugi eseji živcirali.

Bilo je tu i još nešto. Osjećao sam da nešto s ovim učiteljem prodire u školu s čime sam se morao pomiriti. Naprimjer, kada je govorio o prirodi poetskih slika, osjetio sam da nešto vreba u pozadini. Nakon nekog vremena shvatio sam što je to. Pridržavao se Herbartove filozofije. Sam o tome nije ništa rekao. Ali otkrio sam. I tako sam kupio 'Uvod u filozofiju' i 'Psihologiju', obje napisane s Herbartovog gledišta.

I sada je kroz eseje, između ovog učitelja i mene, započela svojevrsna igra skrivača. Počeo sam shvaćati nešto od onoga što je predstavljao u duhu herbartovske filozofije; a on je u mojim esejima pronalazio svakakve ideje koje su također dolazile iz istog tabora. Ni on ni ja nikada nismo spomenuli

herbartovsko podrijetlo. Kao da smo imali prešutni dogovor. Ali jednom sam završio esej na prilično nemaran način, s obzirom na okolnosti. Morao sam pisati o nekoj karakternoj osobini kod ljudi. Na kraju sam uključio rečenicu: 'Takva osoba ima psihološku slobodu'. Učitelj bi s nama učenicima raspravljao o esejima nakon što bi ih ispravio. Kad je došao do rasprave o dotičnom eseju, naborao je usta od duboke ironije i rekao: 'Pišete o psihološkoj slobodi; to ne postoji'. Odgovorio sam: 'Mislim da je to pogreška, profesore; psihološka sloboda postoji; samo nema transcendentalne slobode u običnoj svijesti'. Profesorove usne su se ponovno smirile; pogledao me prodornim pogledom i zatim rekao: 'Odavno sam primijetio iz vaših eseja da imate filozofsku knjižnicu. Savjetovao bih vam da je ne čitate; to vam samo zbunjuje misli.' Jednostavno nisam mogao shvatiti zašto bi moje misli trebalo zbunjivati čitanje iste knjige iz kojih je on crpio svoje. I tako je odnos između njega i mene ostao napet.

Njegovi su me satovi jako zaokupljali. U petom razredu uključivali su grčku i latinsku poeziju, čiji su ulomci bili predstavljeni u njemačkom prijevodu. Tek sada sam počeo ponekad osjećati bolan osjećaj što me otac poslao u realku umjesto u gimnaziju. Jer sam osjećao koliko me malo dirnuo jedinstveni karakter grčke i latinske umjetnosti kroz prijevode. I tako sam kupio grčke i latinske udžbenike i, sasvim potajno, uz redovnu nastavu u realci, primao i privatnu poduku iz gimnazijskog obrazovanja. To je oduzelo mnogo vremena; ali je također postavilo temelje za moj konačni, iako neobičan, završetak gimnazije. Kad sam bio na sveučilištu u Beču, morao sam davati još više privatnih satova. Ubrzo sam prihvatio jednog gimnazijskog učenika. Okolnosti, o kojima ću kasnije govoriti, značile su da sam tog učenika morao voditi kroz cijelu gimnaziju privatnim satovima. Također sam ga podučavao latinski i grčki, tako da sam iz prve ruke iskusio sve detalje gimnazijske nastave.

Nastavnici povijesti i geografije, koji su mi u nižim razredima nudili tako malo, odjednom su mi u višim razredima postali važni. Isti onaj učitelj, koji me je potaknuo na tako neobično čitanje Kanta, jednom je napisao školski esej na temu 'Ledeno doba i njegovi uzroci'. Upijao sam sadržaj s velikim duševnim žarom, i zadržao živo zanimanje za problem ledenog doba. Ali taj je učitelj bio i učenik izvrsnog geografa Friedrich Simonya. To ga je navelo da u višim razredima pokazuje geološke i geografske značajke Alpa, crtajući na ploči. U to vrijeme, međutim, nisam čitao Kanta, već sam pažljivo slušao. Mnogo sam naučio od tog učitelja, čiji me satovi povijesti uopće nisu zanimali.

U završnoj godini realke, konačno sam imao učitelja koji me istinski očarao svojim satovima povijesti. Predavao je i povijest i geografiju. Na geografiji se nastavila geografija Alpa u zanimljivom stilu koji je već uspostavio prethodni učitelj. Na povijesti je novi učitelj imao snažan utjecaj na nas učenike. Bio je

uistinu izvanredna osobnost. Bio je stranački čovjek, potpuno oduševljen progresivnim idejama austrijskog liberalnog pokreta tog vremena. Ali ništa od toga ne biste primijetili u školi. Svoje stranačke stavove nije unosio u učionicu. Ali njegovi satovi povijesti bili su živahni zbog njegove povezanosti sa stvarnim životom. Kroz čitanje Rottecka, u sebi nosim žive povijesne rasprave ovog učitelja. Postojala je prekrasna harmonija. Moram smatrati važnim što sam na ovaj način mogao upiti modernu povijest.

Kod kuće sam često slušao rasprave o rusko turskom ratu (1877/78.). Službenik koji je mijenjao mog oca svaki treći dan, bio je originalan čovjek. Uvijek je dolazio na smjenu noseći ogroman putni kofer. Unutra su bili veliki svežnjevi rukopisa. Bili su to ulomci iz svakakvih znanstvenih knjiga. Davao mi ih je da ih čitam, jednog po jednog. Gutao sam ih. Zatim bi ih sa mnom raspravljao. Jer je u glavi imao kaotično, ali sveobuhvatno razumijevanje svega što je napisao. - Ali s mojim ocem je politički raspravljao. Oduševljeno je stao na stranu Turaka; moj otac je strastveno branio Ruse. Bio je među onima koji su u to vrijeme, još uvijek bili zahvalni Rusiji za usluge koje je pružila Austrijancima tijekom mađarskog ustanka (1849.). Moj otac, uostalom, nije bio nimalo zadovoljan Mađarima. Živio je u Neudörflu, gradu na mađarskoj granici, tijekom razdoblja mađarizacije. I Damoklov mač visio mu je nad glavom, strah da ne može biti šef kolodvora u Neudörflu jer nije govorio mađarski. To je bilo potpuno nepotrebno u pretežno njemačkom govornom području. Ali mađarska vlada radila je na tome da mađarske linije, uključujući i one privatnih željezničkih tvrtki, budu popunjene službenicima koji govore mađarski. Međutim, moj otac želio je zadržati svoj položaj u Neudörflu dok ne završim školu u Wiener-Neustadtu. Zbog svega toga, imao je malo simpatija prema Mađarima. A budući da nije volio Mađare, on je, na svoj jednostavan način razmišljanja, volio Ruse, koji su 1849. 'pokazali Mađarima tko je gazda'. Ovaj način razmišljanja izražavao je s izvanrednom strašću, ali i izvanredno ljubaznim ponašanjem mog oca prema 'prijatelju Turaka' u osobi njegovog 'nasljednika'. Valovi rasprave ponekad su se podizali prilično visoko. Intenzivno me zanimao sukob osobnosti, ali gotovo nimalo njihovi politički stavovi. Za mene je u to vrijeme bilo daleko važnije odgovoriti na pitanje: u kojoj mjeri se može dokazati da je pravi duh aktivna sila u čovjekovom mišljenju?

Rudolf Steiner kao maturant (zadnji red desno)

Visoka tehnička škola u Beču

Studentske godine

Uprava južnih željeznica obećala je mom ocu da će biti raspoređen na malu stanicu blizu Beča ako nakon završetka realke upišem tehničku visoku školu. To bi mi dalo priliku da svaki dan putujem do Beča i natrag. I tako je moja obitelj došla na Inzersdorf na Wiener Bergu. Željeznička stanica nalazila se tamo, daleko od grada, u potpunoj izolaciji u neprivlačnom prirodnom okruženju.

Moj prvi posjet Beču nakon dolaska u Inzersdorf iskorišten je za kupnju znatnog broja filozofskih knjiga. Ona koja mi je posebno privukla pažnju bio je prvi otisak Fichteove 'Znanstveno učenje'. Moje čitanje Kanta napredovalo je do te mjere da sam mogao formirati pomalo nezrelu predodžbu o koraku koji je Fichte namjeravao napraviti dalje od Kanta. Ali to me nije previše zanimalo. U to vrijeme, moja je briga bila izraziti živo tkanje čovjekove duše u obliku misaone slike. Moji naponi da razvijem prirodoznanstveni koncept, na kraju su me doveli do toga da aktivnost čovjekovog 'Ja' vidim kao jedinu moguću polaznu točku za istinsko znanje. Ako je 'Ja' aktivno, i ono samo promatra tu aktivnost, tada čovjek ima neposredno duhovno, rekao sam sebi. Vjerovao sam da čovjek jednostavno mora izraziti ono što promatra, u jasnim, razumljivim konceptima. Da bi pronašao put naprijed, okrenuo sam se Fichteovom 'Znanstvenom učenju'. Ali imao sam vlastite stavove. I tako sam stranicu po stranicu pregledavao 'Znanstveno učenje' i zapisivao. Nastao je dugi rukopis. Prije sam se mučio pronaći koncepte za prirodne pojave, iz kojih bi se mogao izvesti koncept za 'Ja'. Sada sam, obrnuto, želio prodrijeti u nastajanje prirode iz perspektive 'Ja'. Duh i priroda stajali su u to vrijeme u potpunoj suprotnosti pred mojom dušom. Za mene je postojao svijet duhovnih bića. Činjenica da 'Ja', koje je samo po sebi duh, živi u svijetu duhova, za mene je bila neposredna percepcija. Ali priroda je odbijala ući u ovaj doživljeni duhovni svijet.

Počevši s Fichteovim 'Znanstvenim učenjem', razvio sam poseban interes za njegove rasprave 'Über die Bestimmung des Gelehrten' i 'Über das Wesen des Gelehrten'. U tim sam spisima pronašao svojevrtni ideal kojem sam i sam želio težiti. Uz njih sam čitao i njegova 'Reden an die deutsche Nation'. U to vrijeme, ona su me puno manje zaokupljala od ostalih Fichteovih djela.

Međutim, želio sam doći do boljeg razumijevanja Kanta nego što sam do sada uspio. Ali u 'Kritici čistog uma' to razumijevanje mi je izmicalo. Stoga sam se okrenuo 'Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik'. U toj sam knjizi vjerovao da sam prepoznao da mi je nužno temeljito proučavanje svih pitanja koja je Kant postavio, kod drugih mislilaca. Sada sam sve

svjesnije radio na tome da neposredan pogled koji sam imao u odnosu na duhovni svijet, pretočim u oblik misli. I dok me je taj unutarnji rad ispunjavao, nastojao sam se orijentirati putovima kojima su išli mislioci Kantova vremena i sljedećeg doba. Proučavao sam suhi, trezveni 'transcendentalni sintetizam' Traugott Kruga jednako marljivo kao što sam se udubio u tragediju spoznaje do koje je došao Fichte kada je napisao svoj 'Bestimmung des Menschen'. Herbartovska Thilova 'Povijest filozofije' proširila je moju perspektivu izvan vremena Kanta, obuhvaćajući razvoj filozofske misli. Probijao sam se do Schelünga i Hegela. Kontrast u mišljenju između Fichtea i Herbarta, stajao je punim intenzitetom pred mojom dušom.

Ljetne mjesece 1879, od kraja svog boravka na realci do upisa na Tehničko sveučilište, proveo sam u potpunosti zaokupljen takvim filozofskim studijama. U jesen sam se trebao odlučiti za praktični studij. Odlučio sam postati nastavnik u realci. Studiranje matematike i deskriptivne geometrije odgovaralo je mojim sklonostima. Međutim, morao sam se odreći potonjeg, jer je studiranje uključivalo nekoliko sati praktičnih vježbi geometrijskog crtanja tijekom dana. Ali da bih zaradio nešto novca, trebao sam imati vremena za privatne satove. To je bilo kompatibilno s pohađanjem predavanja, čije sam gradivo mogao čitati ako bih ga propustio, ali ne i s redovitim pohađanjem satova crtanja u školi.

Tako sam isprva upisao matematiku, prirodoslovlje i kemiju.

Međutim, od posebne su mi važnosti bila predavanja koja je Karl Julius Schröer održao o njemačkoj književnosti na Tehničkom sveučilištu. Tijekom moje prve godine studija, predavao je 'Njemačku književnost od Goethea' i 'Schillerov život i djelo'. Bio sam očaran od njegovog prvog predavanja. Razvio je pregled njemačkog duhovnog života u drugoj polovici osamnaestog stoljeća i odvojeno od toga na dramatičan način prikazao kako je prva pojava Goethea utjecala na njega. Toplina njegovog stila poučavanja, nadahnut način na koji je čitao pjesnike tijekom svojih predavanja, pružili su dubok ulazak u unutarnju bit poezije.

Osim toga, uspostavio je 'vježbe u usmenom izlaganju i pisanom izražavanju'. Studenti su trebali prezentirati ili naglas pročitati ono što su sami pripremili. Na temelju studentskog rada, Schröer bi zatim dao upute o stilu, formi izlaganja i tako dalje. Prvo sam predavanje održao o Lessingovom 'Laokoon'. Zatim sam se uhvatio u koštac s većim zadatkom. Razradio sam temu: u kojoj je mjeri čovjek slobodno biće u svojim postupcima? U tom sam se radu duboko udubio u Herbartovu filozofiju. Schröeru se to nimalo nije svidjelo. Nije se slagao s tadašnjom prevladavajućom školom mišljenja u Austriji, kako u filozofskim tako i u pedagoškim krugovima, koja je favorizirala Herbarta. Bio je u potpunosti posvećen Goetheovoj vrsti duhovnosti. Stoga mu se sve što je bilo povezano s Herbartom, unatoč priznavanju discipliniranog mišljenja, činilo pedantno i strogo.

Sada sam također mogao pohađati pojedina predavanja na sveučilištu. Posebno sam se veselio slušanju herbartovca Robert Zimmermanna. Predavao je 'Praktičnu filozofiju'. Slušao sam dio njegovih predavanja u kojem je raspravljao o temeljnim načelima etike. Naizmjenično sam pohađao njegova predavanja: obično sam jedan dan provodio s njima, a sljedeći s Franz Brentanom, koji je u isto vrijeme predavao o istoj temi. Nisam mogao predugo nastaviti s ovim jer sam previše nedostajao na tehničkom sveučilištu.

Na mene je ostavilo dubok dojam učiti o filozofiji, ne samo iz knjiga, već je čuti iz usta samih filozofa.

Robert Zimmermann bio je osebujna figura. Imao je neobično visoko čelo i dugu, filozofsku bradu. Sve na njemu bilo je odmjereno, stilizirano. Kad bi ušao u sobu i stao na govornicu, njegovi su koraci bili uvježbani, ali i toliko prirodni da bi se pomislilo: ovom je čovjeku biti ovakav bilo savršeno prirodno. Njegovo držanje i pokreti bili su kao da se kultivirao prema herbartovskim estetskim načelima kroz dugu, discipliniranu praksu. I čovjek nije mogao ne osjećati iskrene simpatije prema njemu. Zatim bi polako sjeo za stolac, dugo gledao publiku kroz naočale, zatim polako skinuo naočale, ponovno dugo gledao bez njih, a zatim počeo svoje predavanje slobodnim govorom, ali s pažljivo oblikovanim, umjetnički izgovorenim rečenicama. U njegovom govoru bilo je nečeg klasičnog. Ali zbog dugih pauza, bilo je lako izgubiti nit njegove prezentacije. Herbartovu filozofiju predstavljao je u donekle izmijenjenom obliku. Strogost njegova obrazlaganja me impresionirala, ali ne i ostale slušatelje. Tijekom prva tri ili četiri predavanja, velika dvorana u kojoj je govorio bila je puna. 'Praktična filozofija' bio je obvezni kolegij za studente prava prve godine. Trebao im je profesorov potpis na indeksu. Od petog ili šestog predavanja nadalje, većina se klonila; slušajući filozofskog klasika, čovjek bi se našao u prvom redu sa samo nekolicinom drugih slušatelja.

Ta su mi predavanja bila veliki stimulans. Razlika u stavovima Schröera i Zimmermanna veoma me zanimala. Malo slobodnog vremena koje sam imao provodio sam između pohađanja predavanja i davanja privatne poduke ili u javnoj knjižnici ili u knjižnici tehničkog sveučilišta. Tada sam prvi put pročitao Goetheovog 'Fausta'. Zapravo, do svoje devetnaeste godine, kada me Schröer inspirirao, nisam ga pročitao. Međutim, u to vrijeme moj interes za njega već je bio intenzivan. Schröer je već započeo sa svojim zadatkom s prvim dijelom. Upravo iz toga sam se prvi put upoznao s prvim dijelom. Osim toga, nakon samo nekoliko njegovih predavanja, bolje sam se upoznao s Schröerom. Često me je vodio k sebi, raspravljao sa mnom o raznim temama kako bi nadopunio svoja predavanja, spremno odgovarao na moja pitanja i pozdravio me s knjigom iz svoje knjižnice koju bi mi posudio na čitanje.

Tijekom tih razgovora, opširno je govorio i o drugom dijelu 'Fausta', na čijem je uređivanju i komentiranju upravo radio. I to sam pročitao u to vrijeme.

U knjižnicama sam se udubio u Herbartovu 'Metafiziku' i Zimmermannovu 'Estetiku kao znanost o formi', napisanu iz perspektive Herbarta. To je nadopunjeno dubinskim proučavanjem Haeckelove 'Opće morfologije'. Mislim da mogu sa sigurnošću reći da je sve s čime sam se susreo kroz Schröerova i Zimmermannova predavanja, kao i kroz navedenu literaturu, za mene u to vrijeme postalo duboko duševno iskustvo. Kao rezultat toga, u meni su se oblikovale zagonetke znanja i svjetonazora.

Schröer je bio duh, koji nije mario za sustavnost. Mislio je i govorio iz određene intuicije. Imao je najveće poštovanje prema načinu na koji je oblikovao svoje poglede u riječi. Možda zbog toga nikada nije govorio improvizirano na svojim predavanjima. Trebao mu je mir zapisivanja, kako bi bio zadovoljan u pretvaranju svojih misli u izgovorene riječi. Zatim bi naglas čitao ono što je napisao, davajući riječima snažno unutarnje značenje. Pa ipak - jednom je slobodno govorio o Anastasius Grünu i Lenau. Zaboravio je svoj rukopis. Ali na sljedećem satu, ponovno se osvrnuo na cijelu temu čitajući. Nije bio zadovoljan kako je oblikovao riječi u svom improviziranom govoru.

Od Schröera sam naučio o mnogim djelima o ljepoti. Kroz Zimmermanna, do moje pažnje je došla razvijenija teorija ljepote. To dvoje se nije baš slagalo. Schröer, intuitivna osobnost s određenim prijezirom prema sistematici, za mene je stajao pored Zimmermanna, rigoroznog sistematičnog teoretičara ljepote.

Kod Franz Brentana, čija sam predavanja iz 'Praktične filozofije' također pohađao, u to vrijeme me posebno zanimala njegova osobnost. Bio je oštrouman i kontemplativan. Bilo je nečeg svečanog u načinu na koji se predstavljao kao predavač. Slušao sam što je govorio, ali morao sam paziti na svaki pogled, svaki pokret njegove glave, svaku gestu njegovih izražajnih ruku. Bio je savršen logičar. Svaka misao trebala je biti apsolutno transparentna i potkrijepljena brojnim drugima. U oblikovanju tih tokova misli, prevladavala je najveća logička savjesnost. Ali imao sam osjećaj da to mišljenje nikada nije izašlo iz vlastitog tkanja; nikada nije probilo u stvarnost. Kao i cijelo držanje Brentana. Rukopis je držao labavo u ruci, kao da bi mu svakog trena mogao iskliznuti iz prstiju; pogledom bi samo kliznuo preko redaka. I ova gesta bila je samo za slabašan dodir stvarnosti, a ne za odlučno hvatanje. Prirodu njegovog filozofiranja mogao sam razumjeti više iz njegovih 'filozofskih ruku' nego iz njegovih riječi.

Stimulans koji sam primio od Brentana imao je dubok utjecaj na mene. Ubrzo sam se počeo baviti njegovim spisima i tijekom sljedećih godina pročitao većinu onoga što je objavio.

U to vrijeme osjećao se obveznim tražiti istinu kroz filozofiju. Trebao sam studirati matematiku i prirodne znanosti. Bio sam uvjeren da nikada neću pronaći način da se povežem s njima osim ako njihove nalaze ne utemeljim na čvrstim filozofskim temeljima. Ali duhovni svijet sam doživljavao kao stvarnost. S apsolutnom jasnoćom, duhovna individualnost svake osobe mi se otkrivala. Ta individualnost samo je svoju manifestaciju pronašla u fizičkom utjelovljenju i u djelovanju unutar fizičkog svijeta. Sjedinila se s onim što je nastalo kao fizička klica od roditelja. Preminulu osobu sam nastavio pratiti na njenom putovanju u duhovni svijet. Jednom sam pisao jednom od svojih bivših učitelja, s kojim sam ostao blizak prijatelj čak i nakon mog vremena u realki, o tom aspektu mog duševnog života nakon smrti kolege iz razreda. Odgovorio mi je s neobičnom ljubaznošću, ali nije priznao ni jednu riječ onoga što sam napisao o preminulom kolegi iz razreda.

I tako je to bilo sa mnom tada, s mojim pogledom na duhovni svijet. Nitko nije htio ništa čuti o tome. S ove ili one strane, jedino što biste čuli su svakakve spiritističke gluposti. Činilo mi se apsurdnim pristupati duhovnom na taj način.

Slučajno sam upoznao jednostavnog čovjeka iz puka. Putovao je u Beč svaki tjedan istim vlakom kojim sam i ja putovao. Skupljao je ljekovito bilje na selu i prodavao ga ljekarnama u Beču. Postali smo prijatelji. S njim se moglo razgovarati o duhovnom svijetu kao s nekim tko je u tome imao iskustva. Iznutra je bio pobožna osoba. Bio je neobrazovan u svim pitanjima školskog studija. Doista je pročitao mnogo mističnih knjiga; ali ono što je govorio bilo je potpuno bez utjecaja tog čitanja. Bio je to izljev duševnog života koji je u sebi nosio potpuno elementarnu, kreativnu mudrost. Uskoro se moglo osjetiti da čita knjige samo zato što je u drugima želio pronaći ono što je znao u sebi. Ali to ga nije zadovoljavalo. Otkrivao se kao da je njegova osobnost samo glasnogovornik duhovnog sadržaja koji je žudio govoriti iz skrivenih svjetova. Kad ste bili s njim, mogli ste naslutiti tajne prirode. Na leđima je nosio svoj svežanj ljekovitog bilja; ali u srcu je nosio uvide koje je stekao iz duhovnosti prirode tijekom svog skupljanja. Vidio sam mnoge ljude kako se smješe, a koji bi mi se povremeno pridružili kao treći, kod sam šetao s ovim 'inicijatom' kroz bečku Alleegasse. To nije bilo čudo. Njegov način govora nije bio odmah razumljiv. Čovjek je morao naučiti njegov 'duhovni dijalekt', da tako kažem. I ja sam ga u početku smatrao nerazumljivim. Ali od trenutka kada smo se prvi put sreli, osjetio sam najdublju simpatiju prema njemu. I tako je, postupno, postalo, kao da sam s dušom iz vrlo davnih vremena, netaknutom civilizacijom, znanošću i modernim percepcijama, koja mi je donijela instinktivno znanje o prošlim epohama.

Ako se koristi konvencionalni koncept 'učenja', moglo bi se reći: od ovog čovjeka ne bi se moglo ništa 'naučiti'. Ali ako bi netko posjedovao pogled na

duhovni svijet, mogao bi steći duboke uvide u njega preko drugoga, nekoga tko u njemu čvrsto stoji.

Ipak, ovaj je čovjek bio lišen svega što je daleko od svijeta, svega što je predstavljalo zanesenost. Ušavši u njegov dom, čovjek se našao u društvu najprizemnije, jednostavne seoske obitelji. Iznad vrata njegove kuće bile su riječi: 'U Božjem blagoslovu sve leži'. Sa mnom su postupali kao i sa svakim drugim seljaninom. Uvijek sam morao piti kavu, ne iz šalice, već iz 'Häferla' (krigle) koja je držala gotovo litru; i imao sam komad kruha za jelo koji je bio ogroman. Ali ni seljani nisu u čovjeku vidjeli sanjara. Način na koji se ponašao u svom rodnom mjestu odbijao je svako ruganje. Imao je i zdrav smisao za humor i znao je razgovarati s mladima i starima u selu, na takav način da su ljudi uživali u njegovim riječima. Nitko se nije smiješio kao ljudi koji su s njim i sa mnom šetali bečkom Alleegasse, koji su uglavnom u njemu vidjeli nešto što im se činilo prilično stranim.

Čak i nakon što me život dalje odvojio od njega, ovaj je čovjek ostao blizak mojoj duši. Možete ga pronaći u mojim misterijskim dramama u liku Felix Bäldea.

ArgentinerstraÙe (bivša Alleegasse) - pogled prema Karlsplatzu,
razglednica 1905.

Tada mom duševnom životu nije bilo lako, što se filozofija koju sam čuo od drugih u njihovom razmišljanju, nije mogla približiti opažanju duhovnog svijeta. Iz poteškoća koje sam u tom smjeru iskusio, u meni se počela formirati svojevrsna 'epistemologija'. Život u mislima postupno mi se činio kao odraz, koji zrači u fizičkog čovjeka, onoga što duša doživljava u

Rudolf Steiner - Moj životni put

duhovnom svijetu. Iskustvo mišljenja bilo je, za mene, postojanje u stvarnosti kojoj se, kao nešto skroz naskroz doživljeno, bez sumnje moglo približiti. Svijet osjetila nije se činio tako lako dostupnim. On je tu; ali čovjek ga ne dohvaća kao misao. Možda postoji bitna nepoznanica unutar njega ili iza njega. Ali ljudi su smješteni unutar njega. To je potaknulo pitanje: je li ovaj svijet uistinu potpuna stvarnost? Kad čovjek u njega utka misli, misli koje zatim unose svijetlo u ovaj svijet osjetila, dodaje li mu zapravo nešto strano? To jednostavno ne odgovara iskustvu koje čovjek ima kada pred sobom ima svijet osjetila i u njega uđe sa svojim mislima. Tada se misli otkrivaju kao ono kroz što se svijet izražava. Daljnje istraživanje ove teme bilo je, u to vrijeme, važan dio mog unutarnjeg života.

Ali htio sam biti oprezan. Prerano razvijanje neke linije misli u potpuno formirani filozofski pogled, činilo mi se opasnim. To me potaknulo na temeljito proučavanje Hegela. Način na koji ovaj filozof predstavlja stvarnost misli, odjeknuo je u meni. Činjenica da on prodire samo u svijet misli, premda živih misli, a ne u pogled na konkretan duhovni svijet, odvrćala me. Sigurnost s kojom se filozofira kada se ide od misli do misli, privlačila me. Vidio sam da mnogi zapažaju kontrast između iskustva i misli. Za mene je sama misao bila iskustvo, ali ona u kojoj se živi, a ne ona koja mi se približava izvana. I tako mi je Hegel postao vrlo vrijedan dosta vremena.

Moj obvezni studij, koji bi prirodno trpio zbog ovih filozofskih interesa, bio je potpomognut mojim prethodnim opsežnim proučavanjem diferencijalnog i integralnog računa, kao i analitičke geometrije. To mi je omogućilo da preskočim neka predavanja iz matematike bez da izgubim nit predmeta. Matematika je za mene zadržala svoj značaj kao temelj za sve moje težnje za znanjem. Ona pruža sustav pogleda i koncepata izvedenih neovisno o svim vanjskim osjetilnim iskustvima. Dakle, stalno sam si tada govorio, tim pogledima i konceptima čovjek pristupa osjetilnoj stvarnosti i kroz njih otkriva njezine zakone. Kroz matematiku se spoznaje svijet, a ipak, da bi se to postiglo, prvo se treba pustiti da matematika izađe iz ljudske duše.

U to vrijeme doživio sam ključno iskustvo, doslovno s matematičke strane. Pojam prostora predstavljao mi je najveće unutarnje poteškoće. Nije se mogao shvatiti na razumljiv način kao praznina koja se proteže u svim smjerovima do beskonačnosti, budući da je to činilo osnovu tadašnjih prevladavajućih znanstvenih teorija. Kroz noviju (sintetičku) geometriju, s kojom sam se upoznao kroz predavanja i privatni studij, sinulo mi je da se pravac produžen u beskonačnost udesno, vraća u svoju početnu točku s lijeva. Beskonačno udaljena točka s desne strane, ista je kao i ona beskonačno udaljena točka s lijeve strane.

Činilo mi se da se takvim predodžbama iz moderne geometrije može konceptualno shvatiti prostor, koji je inače prazan pogled u prazninu. Pravac, koji se sebi vraća poput kruga, dojmio me se kao otkrivenje.

Napustio sam predavanje gdje mi je to prvi put palo na pamet, kao da mi je s ramena skinut ogroman teret. Preplavio me osjećaj oslobođanja. Još jednom, kao u ranom djetinjstvu, geometrija me ispunila osjećajem blaženstva.

Iza zagonetke prostora, u ovoj fazi mog života, ležala je zagonetka vremena. Može li postojati i koncepcija vremena koja, kroz napredovanje u 'beskonačno daleku' budućnost, idealno u sebi sadrži povratak iz prošlosti? Radost koju sam osjećao shvaćajući koncept prostora, donijela je nešto duboko uznemirujuće u vezi s konceptom vremena. Ali u početku se činilo da nije moguć nikakav izlaz. Svi pokušaji rasuđivanja doveli su me do spoznaje da moram biti posebno oprezan da ne uvedem prostorne koncepte u svoje razumijevanje vremena. U enigmatičnosti vremena, nastala su sva razočaranja koja može donijeti težnja za znanjem.

Nadahnuće koje sam dobio od Zimmermanna u vezi s estetikom, navelo me da pročitam spise poznatog estetičara tog vremena, Friedrich Theodor Vischera. U jednom odlomku njegovih djela, pronašao sam referencu na nužnost reforme koncepta vremena u modernoj znanstvenoj misli. Uvijek sam bio posebno uzbuđen kada bih otkrio da moje vlastite intelektualne potrebe, dijele i drugi. U ovom slučaju, to se činilo kao opravdanje za vlastitu potragu za zadovoljavajućim konceptom vremena.

Predavanja koja sam pohađao na tehničkom sveučilištu uvijek su zahtijevala polaganje odgovarajućih ispita. To je bilo zato što sam dobio stipendiju, a mogao sam je nastaviti primati samo ako svake godine pokažem određena akademska postignuća.

Ali moja žeđ za znanjem, posebno u prirodnim znanostima, nije bila adekvatno zadovoljena ovim obveznim studijem. Međutim, u to vrijeme, sveučilišta u Beču, nudila su priliku da pohađam predavanja, pa čak i praktične vježbe kao gostujući student. Gdje god sam išao, pronalazio sam gostoljubivu atmosferu kada sam akademski život želio provoditi na ovaj način, čak i u području medicine.

Mogu reći da nisam dopustio da me moji uvidi u duhovno ometaju, kada je u pitanju učenje prirodnih znanosti kakve su se tada razvijale. Posvetio sam s onome što se podučavalo, i samo u pozadini gajio nadu da će mi se jednog dana ukazati spoj prirodne znanosti i spoznaje duha. Samo, ta me nada mučila s dvije strane.

Znanosti o organskoj prirodi, gdje god sam ih imao priliku proučavati, bile su prožete darvinističkim idejama. U to vrijeme, darvinizam, u svojim najvišim idejama, činio mi se znanstveno nemogućim. Postupno sam došao do slike unutarnjeg bića čovjeka. Bila je duhovne vrste. I on je zamišljen kao član duhovnog svijeta. I zamišljen je kao nešto što izlazi iz duhovnog svijeta

u prirodnu egzistenciju, integrirajući se u prirodni organizam kako bi kroz njega percipirao i djelovao u osjetilnom svijetu.

Faksimil pisma za Friedrich Theodor Vischera, 1882.

Wein, am 20. Juni 1882.

*Ihrer Hochwohlgeboren !
Hochgeehrter Herr Professor !*

Ihrer Hochwohlgeboren werden entschuldigen, wenn ein Ihnen völlig unbekannter es wagt, Ihres Schreiben an Sie zu richten und zu seiner Rechtfertigung aus dem Grunde nichts weiter beifügt, weil ihm diese Handlung nur davon als zu entschuldigend dünkt, wenn Hochgeehrter Herr Professor sie als solche auffassen.

Ich erlaube mir neulich die beiliegende Abhandlung zu übersenden. Der Druck derselben wurde bisher durch äusserliche Umstände verhindert und ich liess daher eine Abschrift derselben anfertigen.

Ihrer Hochwohlgeboren werden aus derselben sehen, dass Ihre hochgeschätzten Schriften, die ich

vollständig gelesen, vielfache Anregung zu derselben gegeben haben. Ich glaube, es muß einmal Ernst gemacht werden gegen jene Auffassung der Welt, welche nur Atom und mechanische Vorgänge anerkennen will. Meine Abhandlung scheint mir den Punkt zu berühren, auf den es allein ankommt. Der links. Teil und die vielleicht nicht überall ganz klare Darstellung dürfen mal der Sache Eintrag tun. Ich habe einstmals nicht ganz in die mechanische-materialistische Naturauffassung hineingelebt, hatte auf ihre Wahrheit ebenso geschworen, wie es viele andere der Jetztzeit machen, aber ich habe auch die Widersprüche, die sich aus derselben ergeben, selbst durchlebt. Was ich vorbringe ist daher nicht bloße Dialektik, sondern eigene innere Erfahrung. Weil ich weiß, wie ich damals dachte, kann ich diese Weltanschauung auch in ihren tiefsten Wesen erkennen, sehe ihre Mängel vielleicht leichter als andere, die einen andern Bildungsgang durchgemacht. Meine Berüh. studien sind ja Mathematik und Naturwissenschaft.

Die Ansichten, welche Euer Hochwohlgeboren über den Darwinismus haben, scheinen mir die Keime zu sein für das Urtheil der künftigen Zeit darüber. Von einer Correction des Zeitbegriffes hat man wirklich das Heil der Wissenschaft in mannigfachen Hinsicht zu erwarten. Gewiss wird auf diese Weise mehr erreicht werden, als durch die vergeblichen Bemühungen Comens und anderer, welche den Darwinismus auch mit allen seinen Grundhaltungen und Unklarheiten mit der Ethik in Vereinigung bringen wollen.

Schliesslich erlaube ich mir, wenn Euer Hochwohlgeboren diese Bitte nicht unbillig finden sollten, recht sehr zu bitten mir nur mit wenigen Zeilen Ihr Urtheil über das in der Abhandlung ausgesprochene mittheilen zu wollen. Wenn ich mit dieser Kürzlichkeit allzusehr über den Grenzen des gewöhnlichen Anstandes hinausgetre, so habe ich dafür in der That nichts zu meiner Entschuldigung als mein ungeheures Eifer für die Wahrheit und den Gedanken, dass Euer Hochwohlgeboren einem Thoren Verbreter es gewiss verzeihen werden, wenn er um dieser Willen sich etwas zu sehr erdreisset, was in jedem andern Falle Frechheit wäre.

Mit ausgereicherter Hochachtung

Rudolf Steiner

Königsberg von morgen - Borum am Gebirge - Mied. Pösterl.

Nisam se mogao odvratiti od te slike, iako sam imao određeno poštovanje prema tijeku misli učenja o organskom razvoju. Nastanak viših organizama iz nižih činio mi se plodonosnom idejom. Međutim, njena integracija s onim što sam poznavao kao duhovni svijet, bila je izuzetno teška.

Moje studiranje fizike bilo je skroz prožeto mehaničkom teorijom topline i valnom teorijom svjetlosti i fenomenima boje.

Proučavanje mehaničke teorije topline, imalo je za mene osobnu obojanost, jer sam pohađao predavanja iz ovog područja fizike koja je držao lik kojeg sam jako cijenio. Bio je to Edmund Reitlinger, autor prekrasne knjige 'Slobodan pogled'.

Taj je čovjek bio nevjerojatno šarmantan. Kad sam prvi put postao jedan od njegovih studenata, već je patio od teške bolesti pluća. Dvije godine sam pohađao njegova predavanja o mehaničkoj teoriji topline, fizici za kemičare i povijesti fizike. Radio sam s njim u njegovom fizikalnom laboratoriju na mnogim područjima, posebno na spektralnoj analizi.

Reitlingerova predavanja o povijesti fizike bila su mi od posebne važnosti. Govorio je na takav način da se činilo da mu je zbog bolesti svaka riječ teška. No ipak, njegova su predavanja bila inspirativna u najboljem smislu. Bio je čovjek rigoroznog induktivnog zaključivanja; često je citirao Whewellovu knjigu o induktivnim znanostima za sva pitanja fizikalne metodologije. Za njega je Newton predstavljao vrhunac fizikalnih istraživanja. Povijest fizike predstavljao je u dva dijela: prvi od najranijih vremena do Newtona, drugi od Newtona do modernog doba. Bio je univerzalni mislilac. Od povijesnog razmatranja fizikalnih problema, uvijek je prelazio na širu kulturno povijesnu perspektivu. Doista, na njegovim znanstvenim predavanjima pojavljivale su se čak i opće filozofske ideje. Borio se s pesimizmom i optimizmom, te je govorio o valjanosti stvaranja znanstvenih hipoteza na iznimno stimulirajući način. Njegov prikaz Keplera i karakterizacija Julius Robert Mayera, bili su remek-djela znanstvenih predavanja.

U to vrijeme, bio sam potaknut da pročitam gotovo sva djela Julius Robert Mayera; i doživljavao sam kao istinsku radost mogućnost da u brojnim prilikama raspravljam o njihovom sadržaju s Reitlingerom.

Ispunilo me velikom tugom kada je, samo nekoliko tjedana nakon što sam položio posljednji ispit iz mehaničke teorije topline kod Reitlingera, moj voljeni učitelj podlegao teškoj bolesti. Neposredno prije smrti, dao mi je, gotovo kao oporuku, preporuke za pojedince koji bi mi mogli osigurati učenike za privatno podučavanje. To se pokazalo vrlo uspješnim. Znatan dio financijskih sredstava koje sam primao za život u sljedećim godinama, dugujem pokojnom Reitlingeru.

Mehanička teorija topline i valna teorija, koje su objašnjavale svjetlosne pojave i učinke elektriciteta, privukle su me epistemološkim studijama. U to vrijeme, fizički svijet izvana, predstavljao se kao kretanje materije. Osjetilne percepcije pojavljivale su se samo kao subjektivna iskustva, kao učinci čistih procesa gibanja na ljudska osjetila. Tamo u prostoru odvijaju se procesi kretanja materije; kada se ti procesi susretnu s čovjekovim osjećajem topline, čovjek doživljava taj osjećaj topline. Izvan ljudskog područja postoje i procesi eterskog kretanja; kada oni stupe u interakciju s optičkim živcem, u čovjeku nastaje osjećaj svjetlosti i boje.

S tim gledanjem sam se suočavao posvuda. Mom mišljenju je uzrokovao neizrecive poteškoće. Otjerao je sav duh iz objektivnog vanjskog svijeta. Pred mojom se dušom nadvijala ideja da ako promatranje prirodnih pojava vodi do takvih pretpostavki, onda se tim pretpostavkama ne može pristupiti gledanjem utemeljenom na duhu. Vidio sam koliko su te pretpostavke zavodljive za način mišljenja koji se u to vrijeme njegovao u prirodnim znanostima. Čak ni sada, nisam se mogao natjerati da se suprotstavim prevladavajućem načinu mišljenja svojim vlastitim, čak ni za sebe. Ali upravo to je u meni izazvalo intenzivne unutarnje borbe. Opetovano, lako promišljena kritika ovog načina mišljenja, morala se u sebi potiskivati, kako bi se čekalo vrijeme kada će daljnji izvori i putevi spoznaje pružiti veću sigurnost.

Snažan poticaj dobio sam čitajući Schillerova 'Pisma o estetskom odgoju čovjeka'. Zapažanje da ljudska svijest oscilira, takoreći, između različitih stanja, ponudilo je vezu sa slikom koju sam formirao o unutarnjem djelovanju i dinamici ljudske duše. Schiller razlikuje dva stanja svijesti u kojima čovjek razvija svoj odnos prema svijetu. Ako se prepusti onome što u njemu djeluje osjetilno, živi pod prisilom prirode. Osjetila i nagoni određuju njegov život. Ako se prepusti logičnim zakonima razuma, živi u stanju duhovne nužde. Ali u sebi može razviti srednje stanje svijesti. Može njegovati 'estetsko raspoloženje' koje nije jednostrana predanost ni prisili prirode ni potrebama razuma. U ovom estetskom raspoloženju duša živi kroz osjetila; ali u osjetilnu percepciju i u djelovanje potaknuto osjetilnošću, unosi duhovno. Opaža se osjetilima, ali kao da je u njih dotjecalo duhovno. U djelovanju se predaje užitku neposredne želje, ali ta je želja toliko profinjena da voli dobro, a ne voli loše. Razum je tako upao u intimnu vezanost sa senzualnošću. Dobro postaje instinkt; instinktu je dopušteno da se usmjerava jer je u sebi poprimio karakter duhovnosti. Schiller u ovom stanju svijesti vidi samu konstituciju duše, kroz koju čovjek može iskusiti i stvoriti djela ljepote. U razvoju ovog stanja, pronalazi oživljavanje istinske ljudske prirode u čovjeku.

Privukle su me Schillerove misli. Govorio je o potrebi da svijest bude u specifičnom stanju kako bi se stekao odnos prema pojavama svijeta, koji se

obraća suštini čovjeka. To mi je dalo nešto, što je donijelo veću jasnoću pitanjima koja su mi se javljala promatranjem prirode i doživljavanjem duha. Schiller je govorio o stanju svijesti koje je nužno za doživljavanje ljepote svijeta. Ne bi li se moglo zamisliti i takvo stanje svijesti, ono koje prenosi istinu koja je u suštini stvari? Ako je to opravdano, onda se ne može, na Kantov način, razmatrati i ispitivati ljudsku svijest kako bi se vidjelo može li se ona približiti pravoj biti stvari. Umjesto toga, prvo se mora istražiti stanje svijesti, kroz koje se čovjek postavlja u takav odnos prema svijetu da mu stvari i činjenice otkrivaju svoju bit.

I vjerovao sam da sam prepoznao da se takvo stanje svijesti postiže u određenom stupnju, kada čovjek ne samo da ima misli koje prikazuju vanjske stvari i procese, već i misli koje sam doživljava kao misli. Taj život u mislima, otkrio mi se kao potpuno drugačiji od života u kojem se provodi obična egzistencija, a također i obično znanstveno istraživanje. Ako čovjek nastavi dublje zalaziti u iskustvo misli, otkriva da se s tim iskustvom susreće duhovna stvarnost. Kreće se putem duše prema duhu. Ali na ovom unutarnjem putu duše, dolazi do duhovne stvarnosti, koju zatim dalje otkriva unutar prirode. Dublje razumijevanje prirode stječe se suočavajući se s njom kada se u živoj misli promatra stvarnost duha.

Postajalo mi je sve jasnije kako, prelazeći od običnih apstraktnih misli na one od duhovne vizije, koje ipak zadržavaju jasnoću i smirenost misli, čovjek postiže stvarnost od koje je obična svijest daleko. Obična svijest, s jedne strane posjeduje živopisnost osjetilne percepcije, a s druge strane apstraktnost formiranja misli. Duhovna vizija opaža duh kao što osjetila opažaju prirodu; ali s mišljenjem nije toliko daleko od duhovne percepcije, kao što je obična svijest sa svojim mišljenjem daleko od osjetilne percepcije, naprotiv, misli dok doživljava duhovno, a doživljava, dovodeći probuđeno duhovno u čovjeku u mišljenje.

Mojoj se duši ukazala duhovna vizija, ona koja nije bila utemeljena na nekom nejasnom mističnom osjećaju. Naprotiv, razvila se kao duhovna aktivnost čija je jasnoća bila u potpunosti usporediva s matematičkim mišljenjem. Približio sam se stanju duše, u kojem sam mogao vjerovati, da percepciju duhovnog svijeta, koju sam nosio u sebi, mogu opravdati čak i pred forumom znanstvene misli.

Bio sam u dvadeset drugoj godini kada su ta iskustva prošla kroz moju dušu.

Mladenačka prijateljstva

Za oblik duhovnog iskustva, koje sam tada u sebi na sigurnim temeljima pokušavao uspostaviti, glazba je dobila kritično značenje. U to vrijeme, 'Wagner kontroverza' imala je svoj najžešći oblik u duhovnom okruženju u kojem sam se nalazio. Tijekom dječastva i adolescencije, koristio sam svaku priliku da razvijem svoje razumijevanje glazbe. Moj stav prema mišljenju prirodno me doveo do ovog zaključka. Za mene je mišljenje imalo sadržaj samo po sebi. Svoje značenje nije tek izvlačilo iz percepcije koju izražava. Ali to je, kao samo od sebe, vodilo do iskustva čiste glazbene zvučne strukture kao takve. Svijet zvukova, sam po sebi je za mene bio otkrivenje bitnog aspekta stvarnosti. To da bi glazba trebala 'izražavati' nešto izvan pukog oblikovanja zvukova, kako su Wagnerovi sljedbenici u to vrijeme na sve moguće načine tvrdili, činila mi se prilično 'nemuzikalnom'.

Oduvijek sam bio društvena osoba. Kao rezultat toga, stekao sam mnogo prijatelja tijekom školskih dana u Wiener-Neustadtu, a kasnije i u Beču. U mišljenju sam se rijetko slagao s tim prijateljima. Međutim, to nikada nije spriječilo bliskost i snažan međusobni savez koji je cvjetao u našim prijateljstvima. Jedno takvo prijateljstvo sklopljeno je s divnim idealističnim mladićem. Sa svojim plavim kovrčama i plavim očima kojima se vjeruje, bio je prava slika njemačkog mladića. Wagnerijanstvo ga je potpuno zanjelo. Glazba koja je živjela u sebi, koja je težila samo tkati se u tonovima, za njega je bila mrtvi svijet jezivih filistara. Ono što se otkrivalo u tonovima, kao u nekoj vrsti jezika, za njega je činilo strukturu tonova vrijednom. Zajedno smo posjećivali mnoge koncepte i opere. Nismo se uvijek slagali. Moji udovi su bili poput olovnih, dok bi njega 'ekspresivna glazba' dovela do ekstaze; bilo mu je užasno dosadno kad bi svirala glazba koja nije htjela ništa drugo biti nego glazba.

Rasprave s tim prijateljem protezale su se u nedogled. U dugim šetnjama, u produženim sesijama uz šalicu kave, iznosio je svoje s oduševljenjem formulirane 'dokaze' da se prava glazba rodila tek s Wagnerom, a da je sve prije toga bila samo priprema za ovog 'otkrivača onog glazbenog'. To me potaknulo da svoje osjećaje izrazim na prilično drastičan način. Govorio sam o Wagnerovom barbarstvu, koje sam smatrao grobom svakog istinskog glazbenog razumijevanja.

Rasprave su u određenim prilikama postajale posebno žustre. Jednog dana, moj prijatelj je razvio neobičnu naviku, da naše gotovo svakodnevne šetnje usmjerava prema uskoj uličici i da sa mnom šeta gore-dolje njome, raspravljajući o Wagneru, često i više puta. Bio sam toliko zadubljen u naše

rasprave, da mi je tek postupno sinulo kako je stekao tu sklonost. Otprilike u vrijeme naših šetnji, na prozoru kuće u ovoj maloj uličici, sjedila je graciozna mlada djevojka. U početku nije imao nikakve druge veze s djevojkom, osim što ju je gotovo svakodnevno viđao kako sjedi na prozoru i ponekad je bio svjestan da je pogled koji je bacila prema ulici, bio namijenjen njemu.

Isprva sam samo osjetio kako se njegovo zalaganje za Wagnera, već dovoljno vatreno, u toj maloj uličici rasplamsava u jarki plamen. A kad sam shvatio koja usporedna struja uvijek struji u njegovom srcu, i on je o tome postao pričljiv, i ja sam počeo suosjećati u jednoj od najnježnijih, najljepših, i najuzbudljivijih mladenačkih ljubavi. Veza nije puno napredovala dalje od faze koju sam opisao. Moj prijatelj, koji je potjecao iz obitelji koja nije bila blagoslovljena bogatstvom, ubrzo je morao prihvatiti sporednu novinarsku poziciju u provincijskom gradu. Nije mogao ni pomisliti na bliži odnos s djevojkom. Također nije bio dovoljno snažan da se nosi sa situacijom. Dugo sam ostao u kontaktu s njim putem pisama. U njegovim pismima odjekivao je tužan odjek rezignacije. Ono s čime se bio prisiljen rastati, živjelo je i dalje u njegovom srcu.

Dugo nakon što je život prekinuo moje dopisivanje s prijateljem iz djetinjstva, upoznao sam lokalnog čovjeka iz grada gdje je pronašao posao novinara. Uvijek sam ga cijenio i raspitivao se o njemu. Čovjek mi je rekao: "Da, bilo mu je jako loše; jedva je zarađivao za život; na kraju je radio kao moj službenik, a onda je umro od bolesti pluća." Ta me vijest pogodila do srži, jer sam znao da se idealistički, plavokosi muškarac, jednom prisilno rastao sa svojom ljubavi iz djetinjstva, osjećao se kao da mu nije briga što će mu život donijeti. Nije pridavao važnost izgradnji svog života, života koji nikada ne bi mogao biti idealan kakvog je zamišljao tijekom naših šetnji uskom uličicom.

Moj anti-wagnerizam u to vrijeme jednostavno se snažno manifestirao u mojim interakcijama s tim prijateljem. Ali također je odigrao značajnu ulogu u mom duševnom životu tijekom tog razdoblja. Nastojao sam uroniti u sve aspekte glazbe koji nisu imali nikakve veze s wagnerizmom. Moja ljubav prema 'čistoj glazbi' rasla je tijekom nekoliko godina; moja odbojnost prema 'barbarstvu' 'glazbe kao izraza' postajala je sve jača. Imao sam nesreću da se nađem u društvenim krugovima gotovo isključivo Wagnerovim entuzijastima. Sve je to značajno doprinijelo činjenici da sam - mnogo kasnije - otkrio da mi je prilično teško doći do razine razumijevanja Wagnera, što je, uostalom, najrazumljiviji pristup tako značajnom kulturnom fenomenu. Ali ta borba pripada kasnijem razdoblju mog života. Naprimjer, tijekom razdoblja koje je ovdje opisano, na 'Tristana', na kojeg sam morao pratiti jednog od svojih učenika, smatrao sam 'ubojito dosadnim'.

Prof. Karl Julius Schröer

Još jedno moje značajno prijateljstvo također datira iz tog vremena. Bilo je to s mladićem koji je bio potpuna suprotnost plavokosom mladiću. Smatrao se pjesnikom. Provodio sam puno vremena s njim, sudjelujući u poticajnim razgovorima. Imao je veliki entuzijazam za sve što je vezano za poeziju. Rano se uhvatio ukoštac s ambicioznim projektima. Dok smo se upoznali, već je bio napisao tragediju 'Hanibal' i mnogo lirike.

Zajedno s oba prijatelja prisustvovao sam i 'Vježbama iz usmenog izlaganja i pisanog izražavanja' koje je Schröer držao na sveučilištu. One su nama trojici i mnogim drugima pružile divan stimulans. Mi mladi mogli smo predstaviti što smo intelektualno postigli, a Schröer je s nama o svemu raspravljao, uzdižući nam duh svojim veličanstvenim idealizmom i plemenitim entuzijazmom.

Moj prijatelj me često pratio kad mi je bilo dopušteno posjetiti Schröera u njegovom domu. Tamo bi se uvijek razvedrio, dok je u drugim trenucima njegov život često prožimao turoban dan. Proždirao ga je unutarnji sukob sa životom. Nijedna profesija ga nije dovoljno privlačila da bi ga potaknula da se njome bavi s radošću. Potpuno se zaokupio svojim pjesničkim težnjama i izvan njih nije pronalazio pravu vezu s egzistencijom. Na kraju je prema njoj, morao prihvatiti ravnodušnost. Ostao sam u kontaktu s njim putem pisama. Činjenica da nije mogao pronaći istinsko zadovoljstvo u svojoj poeziji teško mu je tištala dušu. Život za njega nije imao nikakvu vrijednost. Na moju žalost, morao sam svjedočiti, u njegovim pismima i razgovorima, kako je postupno raslo njegovo uvjerenje da pati od neizlječive bolesti. Ništa nije moglo otkloniti tu neutemeljenu sumnju. Tako sam jednog dana morao primiti vijest, da si je mladić, koji mi je bio vrlo blizak, oduzeo sebi život.

U to vrijeme sam razvio vrlo blisko prijateljstvo s mladićem koji je došao na Bečko sveučilište iz njemačke Transilvanije. I njega sam prvi put upoznao na satima vježbe Schröera. Držao je predavanje o pesimizmu. Sve što je Schopenhauer rekao o toj životnoj filozofiji, oživjelo je na ovom predavanju. Tome je dodan i mladićev vlastiti pesimistički pogled na svijet. Ponudio sam se održati protupredavanje. 'Opovrgnuo' sam pesimizam uistinu gromoglasnim riječima, čak tada i Schopenhauera nazivajući 'uskogrudnim genijem', a svoje primjedbe kulminirao sam rečenicom: "Ako je govornik bio u pravu u svom prikazu pesimizma, onda bih radije bio drveni pod na kojem stojim nego ljudsko biće". Ova se izreka dugo vremena podrugljivo prema meni ponavljala među mojim poznanicima. Ali to je stvorilo blisku vezu između mladog pesimista i mene. Provodili smo puno vremena zajedno. I on se smatrao pjesnikom. I često sam satima sjedio u njegovoj sobi, slušajući ga kako naglas čita svoje pjesme. U to vrijeme je pokazivao i toplo zanimanje za moje duhovne aktivnosti, iako je to zanimanje manje proizlazilo iz tema na kojima sam radio a više iz njegove osobne naklonosti prema meni. Sklopio je mnoga ugodna prijateljstva, pa čak i mladenačke romanse. Trebala su mu u

životu, koji je bio prilično težak. Školovao se u Hermannstadtu kao siromašan dječak, i čak se i tada morao uzdržavati dajući privatne satove. Tada mu je sinula briljantna ideja da nastavi podučavati privatne učenike koje je regrutirao u Hermannstadtu (Sibiu) iz Beča. Sveučilišne znanosti ga nisu previše zanimale. Jednom je, međutim, htio polagati ispit iz kemije. Nije prisustvovao nijednom predavanju, a nije ni dotaknuo nijedan relevantni udžbenik. Noć prije ispita, prijatelj mu je pročitao ulomak cijelog materijala. Na kraju je zaspao. Ipak, on i prijatelj su zajedno polagali ispit. Obojica su 'glatko' pali.

Ovaj mladić imao je bezgranično povjerenje u mene. Neko vrijeme se prema meni odnosio gotovo kao prema ispovjedniku. Otkrio mi je zanimljiv, često melankoličan život, život ispunjen entuzijazmom za sve lijepo. Pokazao mi je toliko prijateljstva i ljubavi, da je bilo zaista teško ne razočarati ga s vremena na vrijeme. To se događalo posebno zato što je često osjećao da mu ne posvećujem dovoljno pažnje. Ali nije moglo biti drugačije, budući da sam imao mnogo interesa za koje nisam nalazio da ih posebno razumije. Međutim, sve je to u konačnici samo doprinijelo produbljivanju prijateljstva. Svaki ljetni raspust provodio je u Hermannstadtu (Sibiu). Tamo bi ponovno okupljao učenike, koje je zatim tijekom cijele godine podučavao iz Beča putem dopisivanja. Uvijek bih od njega primao duga pisma. Patio je jer sam rijetko, ako ikad, odgovarao na njih. Ali kad bi se u jesen vratio u Beč, pozdravio bi me dječački; i naš zajednički život bi ponovno započeo. Dugovao sam mu zahvalnost za njegovu sposobnost druženja s toliko ljudi. Volio me upoznavati sa svima koje je poznao. A ja sam žudio za društvom. Moj prijatelj je u moj život donio mnogo stvari koje su mi dale radost i toplinu.

To prijateljstvo je ostalo doživotno, sve do smrti mog prijatelja prije nekoliko godina. Izdržao je mnoge životne oluje, i o tome ću imati još mnogo toga za reći.

Gledajući unatrag, pojavljuju se mnogi ljudski i životni odnosi koji još uvijek duboko odjekuju u mojoj duši, ispunjeni osjećajima ljubavi i zahvalnosti. Ovdje ne mogu sve detaljno opisati, i moram ostaviti netaknutim neke stvari koje su mi bile, i ostale, bliske u mom iskustvu.

Moja mladenačka prijateljstva tijekom razdoblja o kojem ovdje govorim, imala su neobičnu stvar u mom životu. Tjerala su me da vodim neku vrstu dvostrukog duševnog života. Borba sa zagonetkama spoznaje, koja mi je posebno ispunjavala dušu u to vrijeme, uvijek je izazivala snažan interes mojih prijatelja, ali malo aktivnog sudjelovanja. Ostao sam prilično usamljen u doživljavanju tih zagonetki. Nasuprot tome, u potpunosti sam doživljavao sve što se pojavilo u životima mojih prijatelja. Tako su u meni usporedno tekle dvije životne struje: jedna koju sam slijedio poput usamljenog lutalice; i druga koju sam doživljavao u živom druženju s dragim prijateljima. Ali u

mnogim slučajevima, iskustva druge vrste također su bila od dubokog i trajnog značaja za moj razvoj.

Posebno se moram sjetiti prijatelja koji mi je već u Wiener-Neustadtu bio kolega iz razreda. Međutim, u to vrijeme ostao je distanciran od mene. Tek u Beču, gdje me isprva češće posjećivao, a kasnije živio kao državni službenik, postao mi je blizak. Međutim, čak i u Wiener-Neustadtu, već je bio značajan u mom životu, unatoč nedostatku vanjskog odnosa. Jednom sam bio s njim na satu gimnastike. Dok je vježbao, a ja nisam imao što činiti, ostavio je knjigu pokraj mene. Bila je to Heineova knjiga o 'Romantičnoj školi' i 'Povijesti filozofije u Njemačkoj'. Zavirio sam unutra. To me je potaknulo da i sam pročitam knjigu. U njoj sam pronašao mnogo inspiracije, ali je također snažno proturječila načinu na koji je Heine tretirao aspekte života koji su mi bili bliski srcu. Pogled na način mišljenja i smjer osjećanja, koji je bio potpuno suprotan onome koji se razvijao u meni, snažno me potaknuo da razmislim o svojoj unutarnjoj životnoj orijentaciji, koja je, prema dispoziciji moje duše, bila bitna.

Inspiriran knjigom, razgovarao sam sa svojim kolegom iz razreda. Pritom je na vidjelo izašao unutarnji život njegove duše, što je kasnije dovelo do temelja trajnog prijateljstva. Bio je povučena osoba koja se povjeravala samo rijetkima. Većina ga je smatrala ekscentrikom. S rijetkim ljudima kojima se osjećao ugodno povjeriti, bio je posebno pričljiv u pismima. Vidio je sebe kao nekoga tko je unutarnjim pozivom predodređen da bude pjesnik. Vjerovao je da posjeduje veliko bogatstvo u svojoj duši. Također je imao sklonost maštati o vezama s drugima, posebno sa ženama, umjesto da ih zapravo uspostavlja. Ponekad je bio blizu uspostavljanja takve veze, ali nije ih uspio ostvariti. U razgovorima sa mnom, tada bi ponovno proživljavao svoje snove s takvim intenzitetom i entuzijazmom, kao da su stvarni. Neizbježno je osjećao gorčinu kada bi snovi opetovano nestajali.

To je rezultiralo unutarnjim životom koji za njega nije imao apsolutno nikakve veze s njegovom vanjskom egzistencijom. A taj unutarnji život, pak, postao je predmetom mučnog promišljanja sebe, čije se promišljanje nalazilo u mnogim pismima upućenim meni i razgovorima. Naprimjer, jednom mi je napisao dugi esej o tome kako je i najmanje, kao i najveće, iskustvo, za njega postalo unutarnji simbol i kako je živio s takvim simbolima.

Volio sam ovog prijatelja i s ljubavlju sam ulazio u njegove snove, iako sam se u našem društvu uvijek osjećao kao da lebdimo u oblacima, bez ikakvog čvrstog tla. To je bilo neobično iskustvo za mene, koji sam se neprestano trudio tražiti čvrste oslonce u životu spoznaje. Morao sam uvijek iznova iskliznuti iz vlastitog bića i, kao u drugu kožu, uskočiti kad god bi stajao pored ovog prijatelja. Uživao je u mojem društvu; također je povremeno iznosio dalekosežne teorijske opservacije o 'razlici naših priroda'. Teško da je

slutio koliko se malo naše misli slažu, jer je duh prijateljstva zasjenio sva ostala razmatranja.

Slično iskustvo imao sam s drugim kolegom iz razreda iz Wiener-Neustädta. Pripadao je sljedećem nižem razredu na realki, i zbližili smo se tek kada je stigao na Bečko tehničko sveučilište godinu dana kasnije od mene. Ali tada smo provodili puno vremena zajedno. I on je malo obraćao pažnju na ono što me duboko diralo u području spoznaje. Studirao je kemiju. Znanstveni pogledi, pred kojima je stajao, u to vrijeme su ga spriječili, u našim interakcijama, da se ne pokaže drugačije nego kao skeptičan u vezi duhovnog svjetonazora koji me ispunjavao. Kasnije u životu, s ovim prijateljem sam iskusio, koliko je njegovo najdublje biće bilo blizu mom vlastitom stanju duše, čak i tada; ali on nikada nije dopustio da to najdublje biće izađe na površinu. I tako su za mene živahne, dugotrajne rasprave, postale 'bitka protiv materijalizma'. On je mom vjerovanju u duhovni sadržaj svijeta stalno suprotstavljao sva opovrgavanja koja navodno proizlaze iz prirodne znanosti. Čak i tada sam se morao oslanjati na sve svoje uvide kako bih opovrgnuo prigovore koji proizlaze iz materijalističke orijentacije mišljenja protiv duhovnog shvaćanja svijeta.

Jednom je rasprava bila posebno živahna. Moje je prijatelj svaki dan nakon predavanja u Beču putovao natrag u svoj dom u Wiener-Neustadtu. Često sam ga pratio kroz Alleegasse u Beču do južnog kolodvora. Jednog dana smo dosegli svojevrsnu kulminaciju u raspravi o materijalizmu, dok smo ulazili na kolodvor i vlak je upravo trebao krenuti. U tom trenutku sažeo sam ono što sam još imao reći sljedećim riječima: "Dakle, tvrdiš da kada kažeš: ja mislim, da je to samo nužan učinak procesa u živčanom procesu tvoga mozga. Samo ti procesi su stvarnost. I tako je kada kažeš: 'ja vidim ovo ili ono', 'idem' i tako dalje. Ali pogledaj: 'moj mozak misli', 'moj mozak vidi ovo ili ono', 'moj mozak ide'. Da si zaista shvatio da je ono što teoretski tvrdiš istina, morao bi ispraviti svoje izražavanje. Ako još uvijek govoriš o 'Ja', onda zapravo lažeš. Ali ne možeš a da ne slijediš svoje zdrave instinkte nasuprot utjecaja tvoje teorije. Stanje stvari doživljavaš drugačije od onoga koje tvoja teorija zagovara. Tvoja svijest pobija tvoju teoriju." Moj prijatelj je odmahnuo glavom. Nije imao vremena za još jedan prigovor. Vratio sam se sam, sposoban samo pomisliti da prigovor na materijalizam, u ovom grubom obliku, ne odgovara posebno preciznoj filozofiji. Ali u to vrijeme, bilo mi je zaista manje važno iznijeti filozofski utemeljen dokaz pet minuta prije polaska vlaka, nego izraziti svoje unutarnje, sigurno iskustvo suštine čovjekovog 'Ja'. Za mene je to 'Ja' bilo unutarnje shvatljivo iskustvo stvarnosti koja postoji u sebi. Ta mi se stvarnost nije činila ništa manje sigurnom od bilo koje koju prepoznaje materijalizam. Ali u njoj nema ništa materijalno. Taj uvid u stvarnost i duhovnost 'Ja', pomogao mi je da prevladam sva iskušenja materijalizma u narednim godinama. Znao sam: 'Ja' se ne može pokolebati. I bilo mi je jasno da tko god 'Ja' shvaća kao puku

pojavu, rezultat drugih procesa, jednostavno to ne zna. Htio sam svom prijatelju izraziti da to smatram unutarnjom, duhovnom percepcijom. Još uvijek smo se mnogo prepirali o toj temi. Ali dijelili smo toliko sličnih osjećaja u našem općenitom pogledu na život, da intenzitet naših teorijskih rasprava nikada nije rezultirao ni najmanjim nesporazumom u našem osobnom odnosu.

Tijekom tog vremena, dublje sam se uključio u studentski život u Beču. Postao sam član 'Njemačke čitaonice na tehničkom sveučilištu'. Na sastancima i manjim okupljanjima detaljno su se raspravljali politički i kulturni fenomeni tog vremena. Te su rasprave iznijele na vidjelo svaku zamislivu - i nezamislivu - perspektivu koju su mladi ljudi mogli imati. Posebno kada su se trebali birati dužnosnici, mišljenja su se žestoko sukobljavala. Mnogo toga što se događalo među mladima u vezi s događajima u austrijskom javnom životu bilo je poticajno i uzbudljivo. Bilo je to vrijeme kada su nacionalne stranke poprimale sve jasniju izraženost. Sve što je kasnije u Austriji dovelo do sve većeg raspadanja Carstva, a što se manifestiralo nakon svjetskog rata, moglo se vidjeti u ranim fazama već tada.

U početku sam izabran za knjižničara 'čitaonice'. U toj sam ulozi tražio sve vrste autora koji su napisali knjige koje sam smatrao da bi mogle biti vrijedne za studentsku knjižnicu. Takvim autorima slao sam 'molbena pisma'. Često bih napisao stotinu takvih pisama u jednom tjednu. Kroz taj moj 'rad' knjižnica je brzo rasla. Ali to je za mene imalo i nuspojavu. Pružila mi je priliku da se upoznam sa širokim rasponom znanstvene, umjetničke, kulturno-povijesne i političke literature tog vremena. Bio sam strastveni čitatelj knjiga koje sam dobivao.

Kasnije sam izabran za predsjednika 'Čitaonice'. To je za mene bila teška pozicija, jer sam se suočio s velikim brojem različitih stranačkih stavova i u svakom od njih vidio sam neke vrijednosti. Ipak, članovi različitih stranaka su mi prilazili. Svaki me je htio uvjeriti da je samo njihova stranka u pravu. Kad sam izabran, sve su stranke glasale za mene. Do tada su me slušali samo kako se na sastancima zalažem za ono što je ispravno. Nakon šest mjeseci kao predsjednik, svi su glasali protiv mene. Otkrili su da se ne mogu prikloniti ni jednoj stranci onoliko snažno koliko su željeli.

Moja potreba za društvenom interakcijom pronašla je obilno zadovoljstvo u 'Čitaonici'. A odraz njezinih aktivnosti u životu studentskog kluba pobudio je i interes širih krugova javnog života. Prisustvovao sam mnogim zanimljivim parlamentarnim raspravama u galeriji austrijskog Zastupničkog doma i Komore.

Osim često duboko utjecajnih mjera koje je poduzimao parlament, posebno su me zanimali osobnosti članova parlamenta. Tamo, u svom kutu na klupi,

stajao je profinjeni filozof Bartholomäus Carneri svake godine kao jedan od glavnih govornika o proračunu. Njegove su riječi pljuštale ostrim optužbama protiv Taaffe-ovog ministarstva, tvoreći obranu njemačkog identiteta u Austriji. Tu je stajao Ernst von Plener, suhi govornik, neosporni autoritet za financijska pitanja. Čovjek bi se naježio, kad bi s hladnom, proračunatom distancom kritizirao rashode ministra financija Dunajewskog. Zatim je Ruthene Tomaszuck grmio protiv nacionalne politike. Čovjek je imao osjećaj da namjerava izmisliti posebno prikladnu frazu za taj trenutak, kako bi pobudio antipatiju prema ministrima. Zatim je tu bio klerikalni Lienbacher, koji je govorio sa seljačkom ostroumnošću, uvijek pametan. Njegova blago pognuta glava činila je da ono što je govorio izgleda kao izljev jasnih zapažanja. Zatim je tu bio Gregor, mladi Čeh, koji je govorio svojim karakteristično ostrim tonom. Čovjek se osjećao kao da je u prisutnosti demagoga. Tu je bio Rieger od Staročeha, u najdubljem karakterističnom smislu utjelovljenje češkog identiteta, kakav se dugo razvijao i došao do samosvijesti u drugoj polovici devetnaestog stoljeća. Rijetko samostalan čovjek, duhovno snažan i vođen čvrstom voljom. Tamo, s desne strane, među poljskim klupama, govorio je Otto Hausner. Često je jednostavno recitirao duhovita zapažanja, često radeći oštre dosjetke, izrečene s određenim samozadovoljstvom, u svim smjerovima. Jedno oko, doduše samozadovoljno, ali razumno, trepnulo bi iza monokla, dok bi drugo, čini se, uvijek odgovaralo na treptaj zadovoljnim 'da'. Bio je govornik koji je, čak i tada, povremeno pronalazio proročanske riječi za budućnost Austrije. Trebalo bi pročitati što je tada rekao; čovjek bi bio zadivljen njegovom ostroumnošću. U to vrijeme, ljudi su se čak smijali mnogim stvarima koje su, desetljeća kasnije, postale gorka stvarnost.

Znanstvene studije (teorija boja, optika)

U to vrijeme nisam se mogao upustiti u dublja razmišljanja o austrijskom javnom životu koja bi me duboko dirnula. Ostao sam tek promatrač izvanredno složenih okolnosti. Jedini razgovori koji su me istinski zanimali bili su s Karl Julius Schröerom. Imao sam sreću da ga tijekom tog razdoblja često posjećujem. Njegova vlastita sudbina bila je usko isprepletena sa sudbinom Nijemaca Austro-Ugarske. Bio je sin Tobias Gottfried Schröera, koji je upravljao njemačkim Licejem (vrsta srednje škole) u Prešburgu (Bratislavi) i pisao drame, kao i povijesne i knjige o estetici. Potonje su objavljivane pod imenom Chr. Oeser i bile su popularni udžbenici. Pjesme Tobias Gottfried Schröera, unatoč njihovoj nesumnjivo značajnoj prirodi i znatnom priznanju u određenim krugovima, ostale su uglavnom nepoznate. Osjećaji koje su utjelovljivale sukobljavali su se s prevladavajućom političkom strujom u Mađarskoj. Neka od njegovih djela morala su biti objavljena anonimno, čak i u zemljama njemačkog govornog područja. Da je autorovo intelektualno usmjerenje bilo poznato u Mađarskoj, suočio bi se ne samo s otkazom s radnog mjesta, već i s teškom kaznom.

Karl Julius Schröer je tijekom mladosti uz prve ruke osjetio impuls njemačke kulture u vlastitom domu. Pod tim impulsom razvio je intimnu odanost njemačkom karakteru i njemačkoj kulturi, kao i veliku ljubav prema svemu što je vezano uz Goethea. Gervinusova 'Povijest njemačke poezije' imala je dubok utjecaj na njega.

U četrdesetima devetnaestog stoljeća, otišao je u Njemačku studirati njemački jezik i književnost na sveučilištima u Leipzigu, Halleu i Berlinu. Po povratku, isprva je radio u očevom Liceju kao profesor njemačke književnosti i voditelj seminara. Tamo se upoznao s narodnom božićnom igrom koju su svake godine izvodili njemački kolonisti u području oko Bratislave (Prešburg). Tu je njemački folklor duboko odjeknuo u njemu. Prije nekoliko stoljeća, Nijemci koji su imigrirali u Mađarsku iz zapadnijih krajeva, donijeli su te drame sa sobom iz svoje stare domovine, i nastavili ih izvoditi kao što su to činili u prošlosti oko Božića u područjima vjerojatno blizu Rajne. Priča o Raju, rođenju Krista, i pojavi Tri kralja, oživljena je u tim dramama u narodnom stilu. Schröer ih je potom objavio, nakon što ih je poslušao ili pregledao stare rukopise koje je vidio među seljacima, pod naslovom 'Njemačke božićne igre iz Mađarske'.

Schröerova duša je bila obuzeta dubokim uranjanjem u njemačku kulturu. Mnogo je putovao kako bi proučavao njemačke dijalekte u raznim regijama Austrije. Gdje god je njemačka kultura bila raspršena po slavenskim,

mađarskim, i talijanskim dijelovima Austro-Ugarskog carstva, nastojao je razumjeti njezine jedinstvene karakteristike. To je dovelo do stvaranja njegovog rječnika i gramatike zipserskog dijalekta, izvornog za južne Karpate; kočevskog dijalekta, kojim govori mala njemačka manjina u Kranjskoj; i jezika Heanzena, kojim se govori u zapadnoj Mađarskoj.

Za Schröera, te studije nikada nisu bile samo znanstvena težnja. Cijelom dušom živio je u otkrivenjima naroda i želio je njihovu bit donijeti u svijest onih koje je život, riječju i pisanjem, od nje otrgnuo. Zatim je postao profesor u Budimpešti. Tamo se osjećao nelagodno zbog prevladavajuće klime. Stoga se preselio u Beč, gdje je isprva imenovan ravnateljem protestantskih škola, a kasnije je postao profesor njemačkog jezika i književnosti. Imao sam čast upoznati ga, i bolje ga upoznati nakon što je već preuzeo tu dužnost. U to vrijeme, cijelo njegovo biće i život bili su posvećeni Goetheu. Radio je na izdavanju i uvodu drugog dijela 'Fausta' i već je objavio prvi dio.

Kad sam posjetio Schröerovu mali knjižnicu, koja mu je služila i kao radna soba, osjećao sam se uronjeno u duhovnu atmosferu koja je uvelike bila blagotvorna mom duševnom životu. Već tada sam bio svjestan kako su Schröera napadali zagovornici prevladavajućih metoda književne povijesti, zbog njegovih spisa, posebno njegove 'Povijesti njemačke poezije u devetnaestom stoljeću'. Nije pisao kao, naprimjer, pripadnici Schererove škole, koji su se prema književnim pojavama odnosili poput prirodoslovaca. Gajio je određene osjećaje i ideje o književnim pojavama i izražavao ih na čisto ljudski način, bez puno pažnje prema 'izvorima' u vrijeme pisanja. Čak se govorilo da je 'svoje izvještaje zapisivao improvizirajući'.

To me nije previše zanimalo. U njegovom društvu pronalazio sam duhovnu toplinu. Smio sam satima sjediti uz njega. Iz njegova entuzijastičkog srca, božićne predstave, duh njemačkih dijalekata i tijek književnog života, oživjeli su u njegovom usmenom izlaganju. Odnos između dijalekta i standardnog njemačkog jezika praktički je za mene postao opipljiv. Bio sam istinski oduševljen kada mi je govorio, kao što je već činio na predavanjima, o pjesniku na donjoaustrijskom dijalektu, Joseph Missonu, koji je napisao divnu pjesmu 'Da Naaz, a niederösterreichischer Baurnbua, geht ind Fremd' (Naaz, donjoaustrijski seoski dječak, odlazi u inozemstvo). Schröer bi mi tada uvijek posuđivao knjige iz svoje knjižnice, kako bi mogao dalje pratiti razgovor. Kad god bih tako nasamo sjedio s Schröerom, zaista sam imao osjećaj da je prisutna treća osoba: duh Goethea. Jer Schröer je tako intenzivno živio s Goetheovim likom i djelima, da bi se svakim osjećajem ili idejom, koja bi se pojavila u njegovoj duši, instinktivno pitao: bi li Goethe tako osjećao ili mislio?

S najvećom empatijom slušao sam sve što je Schröer govorio. Ipak, nisam mogao a da, čak i u odnosu s njim, u vlastitoj duši samostalno ne negujem ono čemu sam tako duboko i intimno težio. Schröer je bio idealist; i za njega

je svijet ideja bio pokretačka snaga iz cijele prirode i ljudskog stvaranja. Za mene su ideje bile samo sjene potpuno živog duhovnog svijeta. U to vrijeme sam se čak mučio artikulirati razliku između Schröerovog i vlastitog načina razmišljanja. Govorio je o idejama kao pokretačkim silama u povijesti. Osjećao je život u postojanju ideja. Za mene je život duha ležao iza ideja, a ove potonje su samo manifestacija u ljudskoj duši. U to vrijeme nisam mogao pronaći drugu riječ za svoj način razmišljanja osim 'objektivnog idealizma'. Ono što sam time mislio, bilo je da za mene, bitan aspekt ideje nije da se ona pojavljuje u ljudskom subjektu, već da se pojavljuje na duhovnom objektu, na isti način na koji se boja pojavljuje na osjetilnom biću, i da je ljudska duša - subjekt - tamo percipira, baš kao što oko percipira boju na živom biću.

Moji vlastiti stavovi snažno su odjeknuli u Schröerovoj formi izražavanja kada smo raspravljali o tome što se manifestira kao 'duša naroda'. Govorio je o njoj kao o istinskom duhovnom biću, izraženom u ukupnosti pojedinačnih ljudi koji pripadaju narodu. Njegove su riječi tada poprimile karakter koji je nadilazio puko opisivanje apstraktne ideje. I tako smo obojica razmatrali strukturu stare Austrije i pojedinačne osobnosti duše naroda koje su djelovale u njoj. - Iz te perspektive, mogao sam formulirati misli o javnim poslovima koje su dublje odjeknule u mom unutarnjem životu.

Dakle, tijekom tog vremena, moja iskustva bila su vrlo usko isprepletena s mojim odnosom s Karl Julius Schröerom. Ono što je, međutim, bilo dalje od njegovih interesa i s čime sam se, prije svega, nastojao unutarnje uhvatiti u koštac, bile su prirodne znanosti. Želio sam da moj 'objektivni idealizam' bude u skladu sa znanjem o prirodi.

Upravo u razdoblju mog najaktivnijeg odnosa sa Schröerom, pitanje odnosa između duhovnog i svijeta prirode, ponovno se pred dušom pojavilo na obnovljen način. U početku se to događalo potpuno neovisno o Goetheovom znanstvenom pristupu. Čak ni Schröer nije mogao ponuditi nikakve odlučujuće uvide u ovo područje Goetheovog rada. Bio je zadovoljan kad je naišao na priznanje Goetheovih promatranja biljaka i životinja, kod ovog ili onog prirodoslovca. Međutim, naišao je na odlučno odbacivanje Goetheove teorije boja, od strane svih onih sa znanstvenim obrazovanjem. Posljedično, nikada nije razvio posebno mišljenje o toj temi.

Moj odnos prema prirodnim znanostima tijekom tog razdoblja mog života, unatoč bliskoj povezanosti sa Schröerom i izloženosti Goetheovom duhovnom životu, nije bio pod utjecajem ovog aspekta. Umjesto toga, razvio se iz poteškoća s kojima sam se susreo pokušavajući razumjeti činjenice optike u fizikalnom smislu.

Otkrio sam, da se svjetlost i zvuk, znanstveno promatraju kroz neprihvatljivu analogiju. Ljudi su govorili o 'zvuku općenito' i 'svijetlu općenito'. Analogija je

bila u sljedećem: pojedinačni tonovi i zvukovi, smatrani su posebno modificiranim vibracijama zraka, a objektivna priroda zvuka, odvojeno od čovjekovog iskustva percepcije zvuka, kao vibracijsko stanje zraka. Slična ideja zagovarana je i za svjetlost. Ono što se događa izvan čovjeka kada percipira pojavu uzrokovanu svjetlošću, definirano je kao vibracija u eteru. Boje se tada smatraju posebno oblikovanim eterskim vibracijama. U to vrijeme, ta je analogija postala pravi mučitelj za moj duševni život. Jer sam vjerovao da mi je savršeno jasno, da je pojam 'zvuka' samo apstraktan sažetak pojedinačnih pojava u svijetu koji zvuči, dok 'svjetlost' predstavlja nešto konkretno u odnosu na pojave u osvijetljenom svijetu. - 'Zvuk' je za mene bio sažeti apstraktni pojam, 'svjetlost' konkretna stvarnost. Govorio sam si da se svjetlost uopće ne percipira osjetilno; radije se 'boje' percipiraju kroz svjetlost, koja se svugdje otkriva u percepciji boja, ali se sama ne percipira osjetilno. 'Bijela' nije svjetlost, već je boja.

Tako mi je svjetlost postala stvarni entitet u osjetilnom svijetu, a opet onaj koji je sam po sebi izvanosjetilni. Pred mojom dušom sada se pojavio kontrast između nominalizma i realizma, kako se razvio unutar skolastike. Realisti su tvrdili da su pojmovi bitni elementi, koji žive unutar stvari i iz njih proizlaze tek ljudskom spoznajom. Nominalisti su, s druge strane, pojmove shvaćali samo kao imena koja su oblikovali ljudi, sažimajući mnogostruke aspekte stvari, ali koja sama po sebi nemaju egzistenciju. Osjećao sam da se na zvučna iskustva treba gledati na nominalistički način, a na iskustva uzrokovana svjetlošću na realistički.

Pristupio sam optici fizike s ovom orijentacijom. Morao sam odbaciti mnogo toga. To me dovelo do stavova koji su utrli put Goetheovoj teoriji boja. Iz te perspektive otvorio sam vrata Goetheovim znanstvenim spisima. U početku sam Schröeru donosio kratke eseje, napisane na temelju mojih vlastitih znanstvenih stavova. Nije mogao puno učiniti s njima. Jer još nisu bili razvijeni iz Goetheove perspektive; umjesto toga, na kraju sam dodao samo kratku primjedbu: tek kada ljudi o prirodi počnu razmišljati onako kako sam je ja predstavio, Goetheovo istraživanje prirode dobit će svoje pravo mjesto u znanosti. Schröer je s unutarnjom radošću slušao kako izražavam takve osjećaje; ali zasad od toga nije bilo ništa više. Situaciju u kojoj sam se našao možda najbolje opisuje sljedeći događaj. Schröer mi je jednog dana rekao da je razgovarao s kolegom koji je bio fizičar. Da, rekao je taj kolega, Goethe se pobunio protiv Newtona, ali Newton je doista bio 'takav genij'; na što je Schröer odgovorio: ali i Goethe je bio 'genij'. I tako sam se ponovno osjećao potpuno sam sa zagonetkom s kojom sam se borio.

U pogledima koje sam stekao na fizikalnu optiku, činilo se da se gradi most između uvida u duhovni svijet i onih koji proizlaze iz znanstvenih istraživanja. U to vrijeme osjećao sam potrebu da svoje ideje o prirodi svjetlosti, testiram tako što ću sam osmisлити određene optičke pokuse. Nije

mi bilo lako nabaviti potrebnu opremu za takve pokuse, jer su sredstva koja sam zarađivao privatnim podučavanjem bila prilično ograničena. Učinio sam sve što sam mogao, kako bih stvorio eksperimentalne postavke za svoja istraživanja svjetlosti, koje bi zaista mogle dovesti do nepristranog razumijevanja prirodnih činjenica u ovom području.

Bio sam upoznat sa standardnim eksperimentalnim postavkama, koje su koristili fizičari kroz svoj rad u Reitlingerovom fizikalnom laboratoriju. Matematičko tretiranje optike također mi je bilo poznato, budući da sam se upravo bavio dubinskim istraživanjima na tom području. - Unatoč svim prigovorima fizičara protiv Goetheove teorije boja, moji vlastiti pokusi sve su me više udaljavali od prevladavajućeg fizikalnog gledanja i priklanjali Goetheovom. Postao sam svjestan da je svako takvo eksperimentiranje samo proizvodnja činjenica 'u svjetlu' - da upotrijebim Goetheov izraz - a ne eksperimentiranje 'sa samim svjetlom'. Rekao sam si: boja se ne stvara iz svjetla kao što misli Newton; pojavljuje se kada se postave prepreke na putu slobodnog širenja svjetla. Činilo mi se kako se to može zaključiti izravno iz pokusa.

Za mene je to značilo da je svjetlost isključena iz područja istinskih fizičkih esencija. Predstavljala se kao međufaza, između esencija koje se mogu osjetiti osjetilima, i onih vidljivih u duhu.

Nerado sam se bavio, samo filozofski misaonim procesima o tim pitanjima. Ali veliku sam važnost pridavao ispravnom tumačenju prirodnih činjenica. I postajalo mi je sve jasnije kako sama svjetlost ne ulazi u područje osjetilne percepcije, već ostaje izvan njega, dok se boje pojavljuju kada se ono što se može osjetilima percipirati dovede u područje svjetlosti.

Sada sam se osjećao primoranim iznova pristupiti znanstvenom znanju iz različitih kutova. Vratio sam se proučavanju anatomije i fiziologije. Ispitivao sam članove ljudskih, životinjskih i biljnih organizama u njihovim različitim oblicima. Kroz to sam, na svoj način, došao do Goetheove teorije metamorfoze. Postajao sam sve više svjestan kako slika prirode, opažena osjetilima, teži onome što mi je bilo vidljivo na duhovni način.

Kad sam na ovaj duhovni način promatrao duševnu aktivnost čovjeka, mišljenje, osjećanje i volju, 'duhovni čovjek' se za mene oblikovao slikovitom jasnoćom. Nisam mogao ostati s apstrakcijama koje se obično povezuju s mišljenjem, osjećanjem i voljom. U tim unutarnjim otkrivenjima života vidio sam stvaralačke sile koje su pred mene u duhu stavile 'čovjeka kao duh'. Kada sam zatim pogledao osjetilnu pojavu čovjeka, to je u mom kontemplativnom pogledu nadopunjeno duhovnim oblikom koji vlada u osjetilno vidljivom.

Došao sam do osjetilno-nadosjetilnog oblika o kojem govori Goethe, a koji se, i za istinski prirodni i za duhovni pogled, nalazi između osjetilno zamjetljivog i duhovno opazivog.

Anatomija i fiziologija postupno su koračale prema ovom osjetilno-nadosjetilnom obliku. I u tom porivu, moj je pogled prvo pao, na još uvijek prilično nesavršen način, na trostruku prirodu čovjeka, o kojoj sam počeo govoriti tek u svojoj knjizi 'O zagonetkama duše', nakon što sam je trideset godina tiho proučavao. Prvo mi je postalo jasno da je u onom dijelu čovjekove organizacije gdje je razvoj najviše usmjeren prema živčanom i osjetilnom području, i osjetilno-nadosjetilni oblik također najviše izražen u osjetilno vidljivom. Organizacija glave mi se činila kao ona u kojoj se osjetilno-nadosjetilno najsnažnije percipira u svom osjetilnom obliku. Organizaciju udova, s druge strane, morao sam smatrati onom u kojoj je osjetilno-nadosjetilno najskrivenije, tako da se u njoj sile koje djeluju u izvan-ljudskoj prirodi, nastavljaju u oblikovanju ljudskog tijela. Između tih polova čovjekove organizacije, činilo mi se, stoji sve što se očituje ritmički, dišni i krvožilni sustav i tako dalje.

U to vrijeme nisam našao nikoga s kim bi mogao raspraviti o tim stavovima. Ako bih ih tu i tamo nagovijestio, smatrani su rezultatom filozofske ideje, dok sam ja bio siguran da su mi se otkrili kroz nepristrano anatomske i fiziološke iskustvo.

U raspoloženju koje mi je pritiskalo dušu iz takve izolacije i kontemplacije, unutarnju utjehu pronalazio sam samo u više puta ponovnom čitanju razgovora koji je Goethe vodio sa Schillerom dok su odlazili sa sastanka Prirodoslovnog društva u Jeni. Obojica su se složili da se priroda ne smije promatrati na tako fragmentiran način kao što je to učinio botaničar Batsch na predavanju koje su slušali. I Goethe je pred Schillerovim očima skicirao svoju 'arhetipsku biljku' s nekoliko poteza. Kroz osjetilno-nadosjetilni oblik, on je predstavljao biljku kao cjelinu, iz koje su se razvili list, cvijet i tako dalje, pri čemu svaki dio odražava cjelinu u svom pojedinačnom obliku. Zbog svoje tadašnje Kantovske perspektive, Schiller je u toj 'cjelini' mogao vidjeti samo 'ideju' koju ljudski razum formira kroz promišljanje detalja. Goethe je to odbio prihvatiti. Cjelinu je 'vidio' duhovno, baš kao što je ono pojedinačno vidio osjetilno. I nije priznavao nikakvu temeljnu razliku između duhovne i osjetilne percepcije, već samo prijelaz od jedne do druge. Bilo mu je jasno, da obje postoje unutar empirijske stvarnosti. Ali za Schillera nije bilo tako, već: prvobitna biljka nije iskustvo, već ideja. Goethe je, prema svom načinu razmišljanja, odgovorio da je jednostavno svoje ideje vidio očima.

Moje je razumijevanje ovih riječi Goethea, do kojih sam vjerovao da sam konačno prodro, nakon duge unutarnje borbe, donijelo utjehu. Goetheov pogled na prirodu predstavio mi se kao duhovno utemeljen.

Vođen unutarnjom nuždom, sada sam morao detaljno proučiti Goetheove znanstvene spise. U početku nisam namjeravao pokušati objasniti te spise, onako kako sam to kasnije objavio u uvodima u 'Kürschnerovoj njemačkoj nacionalnoj literaturi'. Nego sam namjeravao samostalno predstaviti neko područje prirodne znanosti, budući da sam tu znanost sada shvaćao kao 'duhovnu'.

Da bih uistinu postigao takve stvari, moj vanjski život u to vrijeme nije bio strukturiran na način koji bi mi to dopuštao. Morao sam davati privatne satove iz širokog spektra predmeta. 'Pedagoške' situacije s kojima sam se morao snalaziti bile su dovoljno raznolike. Naprimjer, jednom se u Beču pojavio pruski časnik koji je iz nekog razloga bio prisiljen napustiti njemačku vojsku. Želio se pripremiti za pridruživanje austrijskoj vojsci kao inženjerski časnik. Kroz nevjerojatan splet okolnosti, postao sam njegov učitelj matematike i prirodnih znanosti. Iz tog 'poučavanja' izvlačio sam najveće zadovoljstvo. Jer moj 'učenik' bio je iznimno ljubazan čovjek koji je žudio za ljudskim razgovorom sa mnom, nakon što bismo završili matematički i mehanički razvoj koji mu je bio potreban za pripremu. - I u drugim slučajevima, poput onih s diplomiranim studentima, koji su se pripremali za doktorske ispite, morao sam prenositi matematičko i znanstveno znanje.

Ta nužnost stalnog ponovnog proučavanja prirodnih znanosti tog vremena, pružila mi je obilje prilika da se udubim u prevladavajuće stavove o toj temi. U svojoj nastavi mogao sam prenijeti samo te suvremene perspektive; ono što sam istinski najviše cijenio u smislu razumijevanja prirode, moralo je u meni samom ostati tiho.

Moj rad privatnog učitelja, koji mi je u to vrijeme nudio jedino sredstvo za život, štitio me od uskog fokusa. Mnogo toga sam morao naučiti, kako bih mogao podučavati. Stoga sam uronio u 'tajne' računovodstva, jer sam pronašao prilike za podučavanje upravo u tom području.

Schröer mi je također dao plodnu inspiraciju na području pedagoške misli. Dugi niz godina radio je kao ravnatelj protestantskih škola u Beču i svoja iskustva izrazio je u šarmantnoj maloj knjižici 'Pitanja o nastavi'. Ono što sam u njoj pročitao moglo se s njim raspravljati. Što se tiče obrazovanja i nastave, često je govorio protiv pukog prenošenja znanja, a u prilog razvoja cijelog, cjelovitog čovjeka.

Privatni učitelj u obitelji Specht; proučavanje Goethea

U području obrazovanja, sudbina mi je postavila jedinstveni zadatak. Preporučan sam kao učitelj obitelji s četiri dječaka. Trebao sam pružiti samo pripremnu nastavu za osnovnu školu, a zatim i dopunsku poduku za srednju školu, trojici od njih. Četvrti koji je imao oko deset godina, bio mi je povjeren na brigu radi njegovog cjelokupnog odgoja. Bio je velika briga roditelja, posebno svoje majke. Kad sam stigao, jedva je bio stekao osnove čitanja, pisanja i aritmetike. Njegov fizički i duševni razvoj smatran je toliko abnormalnim, da se u obitelji doводilo u pitanje njegovo obrazovanje. Razmišljao je sporo i tromo. Čak i najmanji duhovni napor uzrokovao je glavobolje, smanjenu energiju, blijedilo i zabrinjavajuće duševno ponašanje.

Nakon što sam upoznao dijete, stekao sam mišljenje da bi obrazovanje primjereno njegovom tjelesnom i duševnom razvoju, probudilo njegove uspavane sposobnosti; te sam predložio roditeljima da mi se povjeri njegov odgoj. Dječakova majka prihvatila je ovaj prijedlog, te sam tako mogao preuzeti ovaj konkretan obrazovni zadatak.

Morao sam pronaći način da pristupim duši koja se u početku činila kao da je u stanju nalik snu i koju je postupno trebalo dovesti do kontrole nad svojim tjelesnim funkcijama. U određenom smislu, prvo je trebalo integrirati dušu u tijelo. Bio sam uvjeren da dječak posjeduje skrivene, ali znatne duhovne sposobnosti. To je moj zadatak činilo duboko ispunjavajućim. Ubrzo sam s puno ljubavi uspio pridobiti dijete tako da mi je privrženo. To je značilo da je sama interakcija s njim probudila njegove uspavane duševne sposobnosti. Morao sam osmisliti posebne metode za njegovo podučavanje. Svakih petnaest minuta koje su prelazile određeno vrijeme predviđeno za nastavu, negativno su utjecale na dječakovo zdravlje. Bilo mu je vrlo teško prihvatiti neke predmete.

Moj obrazovni zadatak postao je za mene bogat izvor iz kojeg sam učio. Kroz nastavnu praksu koju sam morao primjenjivati, stekao sam uvid u vezu između duhovno-duševnih i tjelesnih aspekata čovjeka. Tamo sam prošao svoje stvarne studije fiziologije i psihologije. Postao sam svjestan kako obrazovanje i poučavanje, moraju postati vještina temeljena na istinskom razumijevanju ljudske prirode. Morao sam pažljivo ekonomizirati. Često sam se morao pripremati dva sata za vrijeme od pola sata, kako bih tako strukturirao gradivo da kod dječaka postignem najveću razinu uspješnosti u najkraćem mogućem roku, i uz što manje opterećivanje njegove duhovne i tjelesne energije. Morao se pažljivo razmotriti redoslijed predmeta, i cijeli dnevni raspored morao se pažljivo razmotriti. Bio sam zadovoljan kad sam

vidio da je dječak u roku od dvije godine nadoknadio svoje osnovnoškolsko obrazovanje i uspio položiti prijemni ispit za gimnaziju. Njegovo se zdravlje također znatno poboljšalo. Hidrocefalus koji je imao brzo se povlačio. Mogao sam predložiti roditeljima da dječaka pošalju u javnu školu. Činilo mi se potrebnim da se razvija u društvu drugih dječaka. Ostao sam u obitelji kao učitelj nekoliko godina, i posebno sam se posvetio ovom dječaku, koji je u potpunosti bio ovisan o tome da se njegovo školovanje provodi na način da se njegove kućne aktivnosti nastave u duhu u kojem su započele. To mi je dalo priliku da dalje razvijam svoje vještine grčkog i latinskog, kao što sam već spomenuo, budući da sam bio odgovoran za podučavanje ovog dječaka i još jednog dječaka u obitelji za njihovo srednjoškolsko obrazovanje.

Rudolf Steiner (drugi s lijeva) u krugu obitelji Specht i ostalih stanovnika 'Berghofa' u Unterach am Attersee, ljeto 1889.

Moram biti zahvalan sudbini što me dovela u takvu životnu situaciju. Jer kroz nju sam stekao živo razumijevanje ljudske prirode, razumijevanje za koje vjerujem da ga ne bih mogao steći tako živo ni na koji drugi način. Također sam u obitelji bio dočekan s izvanrednom ljubavlju; s njima se razvio tako divan zajednički život. Dječakov otac radio je kao agent za indijski i američki pamuk. Mogao sam steći uvid u funkcioniranje posla i mnogo toga što je uz to išlo. Kroz to sam također mnogo naučio. Vidio sam upravljanje iznimno zanimljivom granom uvoznog poslovanja, i mogao sam

promatrati interakcije među poslovnim suradnicima i međusobnu povezanost različitih komercijalnih i industrijskih aktivnosti.

Moj štićenik je uspio završiti gimnaziju; ostao sam uz njega do pretposljednje godine. Do tada je bio spreman i više mu nije bila potrebna moja pomoć. Nakon što je maturirao, upisao se na medicinski fakultet, postao liječnik i kao takav postao žrtvom svjetskog rata. Njegova majka, koja mi je postala bliska prijateljica kroz moj rad s njezinim sinom i koja je bila duboko vezana za ovo problematično dijete, umrla je ubrzo nakon njega. Njegov otac je preminuo ranije.

Značajan dio moje mladosti bio je vezan uz odgovornost koja mi je tako prirodno pala na leđa. Nekoliko godina svako ljeto provodio sam s obitelji djece o kojoj sam se brinuo, na jezeru Attersee u regiji Salzkammergut, gdje sam se upoznao s veličanstvenim alpskim krajolikom Gornje Austrije. Postupno sam mogao prekinuti s privatnim satovima, koje sam isprva nastavio čak i dok sam se brinuo o djeci; to mi je oslobodilo vrijeme za nastavak studija.

Prije nego što sam došao u ovu obitelj, imao sam malo prilika sudjelovati u dječjim igrama. I tako je moje 'vrijeme za igru' počelo tek u dvadesetima. Također sam morao i naučiti igrati, jer sam morao voditi igre. I to sam učinio s velikim zadovoljstvom. Čak vjerujem da se u životu nisam ništa manje igrao od drugih ljudi. Jednostavno sam ono, što se obično postigne prije desete godine, nadoknadio između dvadeset treće i dvadeset osme godine.

Moje bavljenje filozofijom Eduard von Hartmanna datira iz tog razdoblja. Proučavao sam njegovu 'epistemologiju' i u meni se stalno javljao unutarnji sukob. Mišljenje, da istinska stvarnost leži kao ono nesvjesno izvan svjesnog iskustva, i da ta iskustva nisu ništa više od nestvarnog, slikovnog odraza stvarnosti, bila mi je duboko odbojna. Tome sam se suprotstavio tvrdeći da svjesno iskustvo, kroz unutarnje jačanje života duše, može uroniti u područje istinske stvarnosti. Bio sam siguran da se božansko-duhovno otkriva unutar čovjeka kada mu unutarnji život omogući to otkrivenje.

Pesimizam Eduard von Hartmanna izgledao mi je kao rezultat potpuno pogrešnog pristupa ljudskom životu. Ljudska bića sam morao shvaćati kao ona, koja iz izvora svog unutarnjeg bića nastoje izvući ono što ih ispunjava u životu. Pitao sam se, ako bi, svjetski poredak unaprijed ljudskim bićima odredio 'najbolji život', kako bi taj izvor mogli probuditi u sebi? Vanjski poredak svijeta doseže stupanj razvoja u kojem je stvarima i činjenicama dodijelio dobro i zlo. Tek tada se ljudska priroda budi do samosvijesti i nastavlja svoj razvoj, primajući svoju orijentaciju - ne od stvari i činjenica, već isključivo iz izvora svog bića- smjer kojim slobodno mora krenuti. Čak mi se i postavljanje pitanja pesimizma ili optimizma, činilo kršenjem slobodne

prirode ljudi. Često sam se pitao: kako čovjek može biti stvaratelj svoje najviše sreće, ako mu je mjera sreće dodijeljena vanjskim poretkom svijeta?

Nasuprot tome, privuklo me Hartmannovo djelo 'Fenomenologija moralne svijesti'. Tamo sam otkrio, da se moralni razvoj čovječanstva prati, tragom onoga što se može empirijski promatrati. Za razliku od Hartmannove epistemologije i metafizike, tu se špekulacija ne usmjerava na nepoznato biće izvan svijesti, već se ono što se može iskusiti shvaća kao moral u njegovoj manifestaciji. I bilo mi je jasno da nijedna filozofska špekulacija ne smije misliti izvan pojave, ako želi pristupiti onome što je istinski stvarno. Pojave svijeta same otkrivaju tu istinsku stvarnost, nakon što se svjesna duša pripremi da je shvati. Oni koji percipiraju samo ono što je osjetilno opipljivo, istinsko biće mogu tražiti samo u nečemu izvan svijesti; tko god pogledom zahvati duhovno, o njemu govori kao o nečemu s ove strane, a ne nečemu onostranom u epistemološkom smislu. Hartmannov pristup svijetu morala mi se činio privlačnim, jer se potpuno odriče svoje perspektive od izvana, i usredotočuje se na ono što je vidljivo. Znanje o suštini sam želio postići, kroz dublje prodiranje u pojavu, do te mjere da otkriva svoju duhovnu bit, a ne promišljajući o tome što se krije 'iza' pojave.

Budući da sam oduvijek težio cijeniti pozitivne aspekte ljudskih postignuća, filozofija Eduard von Hartmanna postala mi je vrijedna, iako sam njezinu temeljnu orijentaciju i pogled na život smatrao odbojnim, upravo zato što osvjetljava mnoge pojave na tako uvjerljiv način. Pa čak i u spisima 'filozofa nesvjesnog' koje sam u načelu odbacio, pronašao sam mnogo toga što je bilo izvanredno poticajno. Isto je vrijedio i za popularne spise Eduard von Hartmanna, koji se bave kulturno-povijesnim, pedagoškim i političkim problemima. U ovom pesimistu pronašao sam 'zdravo' razumijevanje života, onakvo kakvo nisam mogao pronaći kod nekih optimista. Upravo s njim sam osjetio ono što mi je trebalo: sposobnost priznavanja stvari, čak i kada se nisam morao slagati.

Mnoge sam kasne večeri provodio na jezeru Attersee, kada sam dječake mogao prepustiti samima sebi, i diviti se zvjezdanom nebu s balkona, proučavajući 'Fenomenologiju moralne svijesti' i 'Religijsku svijest čovječanstva u fazama njezina razvoja'. I dok sam čitao ta djela, stjecao sam sve veću sigurnost u vlastite epistemološke stavove.

Na Schröerovu preporuku, Joseph Kürschner me je 1882. godine pozvao da uredim Goetheove znanstvene spise, zajedno s uvodima i daljnjim objašnjenjima, u okviru serije 'Njemačka nacionalna književnost' koju je organizirao. Schröer, koji je i sam preuzeo uređivanje Goetheovih drama za ovu veliku zbirku, trebao je dati uvodni predgovor prvom svesku koji sam trebao urediti. U tom predgovoru objasnio je Goetheov položaj kao pjesnika i mislioca unutar modernog duhovnog života. U svjetonazoru je vidio, da je znanstveno doba koje je uslijedilo nakon Goethea donijelo pad s duhovnih

visina na kojima je Goethe stajao. Zadatak koji mi je dopao, uređivati Goetheove znanstvene spise, sveobuhvatno je okarakteriziran u ovom predgovoru.

Za mene je taj zadatak uključivao bavljenje prirodnim znanostima s jedne strane, a s druge strane cjelokupnim Goetheovim svjetonazorom. Sada kada sam morao izaći pred javnost, sve što sam do tada razvio kao svjetonazor morao sam dovesti do određenog zaključka.

Do tada sam se kao pisac bavio samo s nekoliko novinskih članaka. Bilo mi je teško ono što mi je živjelo u duši, izraziti riječima na način koji bih smatrao vrijednim objavljivanja. Uvijek sam osjećao da će ono na čemu sam radio u sebi, izgledati jadno ako bih to pokušao oblikovati u gotovu prezentaciju. Stoga su svi moji pokušaji pisanja postali stalni izvor unutarnjeg nezadovoljstva.

Način razmišljanja koji je dominirao prirodnom znanošću, od početka njezina velikog utjecaja na civilizaciju devetnaestog stoljeća, činio mi se neprikladnim za razumijevanje onoga čemu je Goethe težio i, u velikoj mjeri, postigao u pogledu poznavanja prirode.

U Goetheu sam vidio osobnost koja je, kroz poseban duhovni odnos kroz koji je postavio ljude u svijet, bila sposobna pravilno integrirati spoznaju prirode u cjelokupnu sferu čovjekova stvaranja. Način razmišljanja vremena u kojem sam odrastao, činio mi se prikladnim samo za razvijanje ideja o neživoj prirodi. Smatrao sam nemoćnim, prirodi pristupiti s takvom moći spoznaje. Govorio sam si da je, kako bih došao do ideja sposobnih prenijeti spoznaju organskog, potrebno prvo oživjeti koncepte za razumijevanje koji su prikladni za anorgansku prirodu. Jer su mi se činili beživotnima, i stoga sposobnima zahvatiti samo ono mrtvo.

Kako su ideje oživjele u Goetheovom duhu, kako su postale uobličene ideje, to sam pokušao objasniti kako bih objasnio Goetheov pogled na prirodu.

Ono što je Goethe detaljno razrađivao o ovom ili onom području prirodne znanosti, činilo mi se manje važnim u usporedbi sa središnjim otkrićem koje sam mu morao pripisati. To otkriće, vidio sam, leži u njegovom nalaženju kako se mora misliti o organskom, da bi mu se pristupilo s razumijevanjem.

Našao sam, da mehanika zadovoljava potrebu za znanjem, jer racionalno razvija koncepte u ljudskom umu, koje zatim pronalazi ostvarene u osjetilnom iskustvu neživog. Goethe je preda mnoštvom stajao kao osnivač *organike* koja se na isti način odnosi prema živom. Kad sam promatrao Galileja u povijesti modernog intelektualnog života, morao sam priznati kako je on oblikovao modernu prirodnu znanost razvojem konceptata o anorganskom. Onome što je on postigao za anorgansko, Goethe je težio za organsko. Za mene je Goethe postao Galileo *organike*.

Za prvi svezak Goetheovih znanstvenih spisa prvo sam morao raditi na njegovim idejama metamorfoze. Bilo mi je teško artikulirati kako se živi, idejni oblik, kroz koji se organsko može prepoznati, odnosi prema neoblikovanoj ideji, koja je prikladna za shvaćanje neorganskog. Ali činilo mi se da za moj zadatak, sve ovisi o tome da ovu točku razjasnim na pravi način.

U razumijevanju anorganskog, jedan se koncept povezuje s drugim kako bi se shvatila međuigra sila koje proizvode učinak u prirodi. Za razliku od organskog gdje je potrebno dopustiti jednom konceptu da izraste iz drugog na takav način, da se u progresivnoj, živoj transformaciji koncepta pojave slike onoga što se u prirodi pojavljuje kao oblikovano biće. Goethe je tome težio pokušavajući zadržati idejnu sliku lista biljke u svom duhu, sliku koja nije krut, beživotan koncept, već onu koja se može manifestirati u najrazličitijim oblicima. Dopuštajući tim oblicima da se u duhu pojave jedan iza drugoga, konstruira se cijela biljka. Na idejni način, ponovno se u duši stvara proces kroz koji priroda, u stvarnosti, oblikuje biljku.

Ako se na ovaj način pokuša shvatiti bit biljaka, svijetu prirode se mnogo više približava kroz duh, nego shvaćajući anorgansko bezobličnim konceptima. Kada se bavi anorganskim, čovjek zahvaća samo duhovnu iluzornu sliku onoga što postoji u prirodi na neduhovni način. Ali u nastajanju biljke živi nešto što već ima daleku sličnost s onim što u čovjekovu duhu nastaje kao slika biljke. Postajemo svjesni kako priroda, donoseći organsko, sama u sebi pokreće na djelovanje duhovno.

Da je Goethe svojom teorijom metamorfoze krenuo smjerom razmišljanja o organskim učincima prirode na duhovni način, htio sam pokazati u uvodu Goetheovih botaničkih spisa.

Još više duhovni u Goetheovom razmišljanju, bili su učinci u životinjskoj prirodi i prirodnoj osnovi ljudskih bića.

Što se tiče podjele na životinje i ljude, Goethe je pošao od spoznaje o pogrešci koju je uočio kod svojih suvremenika. Posebno mjesto u prirodi oni su nastojali dodijeliti organskoj osnovi čovjekova bića, tražeći individualne razlikovne karakteristike između ljudi i životinja. Jednu takvu karakteristiku pronašli su u intermaksilarnoj (čeljusnoj) kosti, koju posjeduju životinje i u kojoj se nalaze gornji sjekutići. Ljudima, tvrdili su, nedostaje takva posebna intermaksilarna kost u gornjoj čeljusti. Njihova gornja čeljust, tvrdili su, sastoji se od jednog komada.

Goethe je to smatrao pogreškom. Za njega je ljudski oblik transformacija životinje na višu razinu. Sve što se pojavljuje u razvoju životinja, mora biti prisutno i u ljudskom razvoju, samo u višem obliku, kako bi ljudski organizam mogao postati nositelj samosvjesnog duha.

Goethe razliku između čovjeka i životinje, vidi u uzdizanju cjelokupnog oblika, a ne u pojedinačnim detaljima.

Postupno se opaža kako organske stvaralačke sile postaju sve više duhovne kako se napreduje u promatranju od biljnog svijeta do različitih oblika životinjskog carstva. U organskom obliku čovjeka djeluju duhovne stvaralačke sile, donoseći najveću metamorfozu životinjske forme. Te su sile prisutne u razvoju ljudskog organizma; i u konačnici se manifestiraju kao ljudski duh, nakon što su unutar prirodnog temelja formirale posudu, koja ih može sadržavati u njihovom obliku egzistencije slobodnom od prirode.

U Goetheovom pogledu na ljudski organizam, sve što je kasnije opravdano rečeno na osnovi Darwina o srodstvu između ljudi i životinja, činilo mi se već anticipiranim. Ali sve što se bilo neopravdano također se činilo odbačenim. Materijalistički pogled na ono što je Darwin otkrio vodi do formiranja predodžbi temeljenih na srodstvu između ljudi i životinja, koje poriču duh upravo tamo gdje se on u zemaljskoj egzistenciji pojavljuje u svom najvišem obliku, u čovjeku. Goetheov pogled vodi do toga, da se u životinjskom obliku vidi duhovna tvorevina koja jednostavno još nije dosegla stupanj u kojem duh može živjeti kao takav. Ono što kao duh živi u čovjeku, u životinjskom obliku stvara u preliminarnoj fazi; i taj oblik u čovjeku preobražava na takav način da se on može pojaviti ne samo kao kreativno biće, već i kao ono koje doživljava samog sebe.

Promatrano na ovaj način, Goetheovo promišljanje prirode postaje ono koje, prateći prirodni proces od anorganskog do organskog u fazama, postupno transformira prirodnu znanost u znanost duha. Pokazati to bila je moja primarna briga pri pripremi prvog sveska Goetheovih znanstvenih spisa. Stoga sam svoj uvod zaključio objašnjenjem kako darvinizam, u svom materijalističkom obliku, predstavlja jednostran pogled koji se mora ispraviti Goetheovim načinom razmišljanja.

Kako čovjek treba gledati da bi proniknuo u pojave života, to sam htio pokazati u svom razmatranju Goetheove organske teorije. Ubrzo sam osjetio da ovo razmatranje zahtijeva potporu. Prirodu znanja moji su suvremenici tada predstavljali na način koji se nije mogao približiti Goetheovoj perspektivi. Epistemolozi su pred sobom imali prirodne znanosti kakve su postojale u to vrijeme. Ono što su rekli o prirodi znanja odnosilo se samo na razumijevanje anorganske prirode. Nije moglo biti sklada između onoga što sam imao reći o Goetheovoj metodi spoznaje i prevladavajućih epistemoloških teorija tog vremena.

Stoga me ono što sam predstavio, oslanjajući se na Goetheovu organsku filozofiju, ponovno privuklo epistemologiji. Preda mnom su bili stavovi poput onoga Otto Liebmann, koji su u raznim oblicima izražavali tvrdnju da ljudska svijest nikada ne može transcendirati samu sebe; mora se zadovoljiti

životom unutar onoga što stvarnost šalje u ljudsku dušu i što se u njoj manifestira u duhovnom obliku. Gledano na ovaj način, ne može se govoriti o pronalaženju duhovne srodnosti u organskoj prirodi u Goetheovom smislu. Duh se mora tražiti unutar ljudske svijesti i duhovno razmatranje prirode smatrati nedopustivim.

Otkrio sam da ne postoji epistemologija za Goetheov način spoznaje. To me je navelo da pokušam razviti barem preliminarni nacrt jedne. Svoju 'Epistemologiju Goetheovog svjetonazora' napisao sam iz unutarnje potrebe, prije nego što sam počeo raditi na preostalim svecima Goetheovih znanstvenih spisa. Mala knjiga je završena 1886. godine.

U Bečkim učenim i umjetničkim krugovima

Ideje o 'Epistemologiji Goetheovog svjetonazora' zapisao sam u vrijeme kada me sudbina upoznala s obitelji koja mi je omogućila da u njihovom krugu provedem mnogo sretnih sati i radosno razdoblje svog života. Među mojim prijateljima bio je jedan kojeg sam već neko vrijeme jako volio zbog njegove svježeg, vedre naravi, pronicljivih zapažanja o životu i ljudima, te općenito otvorene i odane prirode. Uveo je mene i druge zajedničke prijatelje u svoju kuću. Tamo smo, osim mog prijatelja, upoznali dvije kćeri kuće, njegove sestre, i čovjeka kojeg smo ubrzo prepoznali kao zaručnika starije kćeri.

U pozadini ove obitelji lebdjelo je nešto, što nikako nismo mogli vidjeti. Bio je to otac braće i sestara. Bio je tu, a opet nije bio tu. O tom strancu smo svašta čuli iz svakakvih izvora. Iz onoga što smo čuli, morao je biti nešto izvanredno. Isprva brat i sestre uopće nisu govorili o svom ocu, koji je sigurno morao biti u susjednoj sobi. Tek su ga postupno počeli spominjati. Svaka je riječ bila prožeta istinskim poštovanjem. Osjećalo se da ga štiju kao značajnu figuru. Ali osjećala se i njihova velika bojazan da bismo ga slučajno mogli ugledati.

Naši razgovori unutar obitelji bili su uglavnom književne prirode. Kako bi se dotaknuli ove ili one teme, brat i sestre često bi izvadili knjigu iz očeve knjižnice. Okolnosti su bile takve, da sam se postupno upoznao s većinom onoga što je čovjek u susjednoj sobi čitao, iako ga zapravo nikada nisam vidio.

Na kraju, nisam mogao a da ne pitam o mnogim stvarima vezanim za ovog nepoznatog. I tako se postupno pred mojom dušom stvorila slika ove izvanredne osobnosti barem po bratu i sestrama, koji su, iako suzdržani, otkrivali toliko toga. Volio sam čovjeka, koji mi se činio značajnim. Na kraju sam ga počeo cijeniti kao osobu koju je život, kroz teška iskustva, naveo da se bavi isključivo svijetom u sebi, i da izbjegava svaki ljudski kontakt.

Jednog dana, nama posjetiteljima je rečeno da je čovjek bolestan, a ubrzo nakon toga bili smo obaviješteni o njegovoj smrti. Brat i sestre povjerali su mi da održim govor na sahrani. Iz srca sam govorio o osobnosti, koju sam poznavao samo na način da mi je opisana. Bio je to sprovod kojem su prisustvovali samo obitelj, zaručnik jedne od kćeri i moji prijatelji. Brat i sestre su mi rekle da sam u svom govoru vjerno prikazao njihovog oca. I iz načina na koji su govorili, iz njihovih suza, mogao sam osjetiti da je to zaista bilo njihovo uvjerenje. Također sam znao da mi je taj čovjek bio toliko duhovno blizak, kao da sam s njim proveo puno vremena.

Između mlađe kćeri i mene postupno se razvilo prekrasno prijateljstvo. Ona je zaista utjelovljivala nešto od arhetipske njemačke djevojke. U svojoj duši nije nosila ništa od učene kulture, već je zračila istinskom, gracioznom prirodnošću s plemenitom rezerviranošću. I ta njezina rezerviranost izazivala je sličnu rezerviranost u meni. Voljeli smo se i oboje smo to sasvim jasno znali; ali ni jedno od nas nije moglo prevladati sramežljivost da jedno drugom kažemo da se volimo. I tako je ljubav živjela između riječi koje smo izgovarali jedno drugome, a ne u njima. Po mom mišljenju, odnos je bio najintimniji na duševnoj razini; ali nikada nije pronašao mogućnost da napravimo i korak dalje od duševnog.

Bio sam sretan u ovom prijateljstvu; osjećao sam da je moja prijateljica zraka Sunca u mom životu. Ali život nas je kasnije razdvojio. Ono što je ostalo od sati radosnog zajedništva bila je kratka razmjena pisama, a zatim sjetna sjećanja na prekrasno proživljeno poglavlje naših života. Sjećanje koje je, tijekom ostatka mog života, opetovano izranjalo iz dubine moje duše.

Otprilike u to vrijeme posjetio sam Schröera. Bio je potpuno obuzet dojmom koji je upravo bio imao. Upoznao se s poezijom Marie Eugénie delle Grazie. U to vrijeme, njezina djela uključivala su malu zbirku pjesama, epsku pjesmu 'Hermann', dramu 'Saul' i kratku priču 'Ciganka'. Schröer je s oduševljenjem govorio o tim pjesmama. "I sve je to napisala mlađa osoba, prije nego što je navršila šesnaest godina", rekao je. Dodao je da je Robert Zimmermann rekao da je to jedini pravi genij kojeg je ikada upoznao.

Schröerov entuzijazam me naveo da pročitam njezine pjesme u jednom dahu. Napisao sam članak o pjesnikinji. Donijelo mi je veliku radost što sam je mogao posjetiti. Tijekom tog posjeta, mogao sam razgovarati s pjesnikinjom, o onome što mi je često stajalo pred dušom. U to vrijeme, već se upustila u monumentalni zadatak, svoj ep 'Robespierre'. Govorila je o temeljnim idejama ovog djela. Čak i tada, pesimistično raspoloženje prožimalo je njezin govor. Činilo mi se da je u osobnosti poput Robespierrea htjela prikazati tragediju svakog idealizma. Ideali se rađaju u grudima ljudi; ali nemaju moć protiv bezidejnog, okrutnog, destruktivnog djelovanja prirode, koja na sve ideale neumoljivo vrišti 'ti si samo iluzija, moje lažno stvorenje, koje stalno iznova bacam natrag u ništavilo'.

To je bilo njezino uvjerenje. Pjesnikinja mi je tada govorila o drugom poetskom planu, 'Satanidu'. Željela je prikazati antitezu Boga kao iskonskog bića koje se, u okrutnoj, bezidejnoj prirodi, otkriva ljudima. Govorila je s istinskim genijem o toj sili koja se uzdiže iz ponora egzistencije da bi njome dominirala. Duboko sam dirnut ostavio pjesnikinju. Veličina kojom je govorila stajala je preda mnom; sadržaj njezinih ideja bio je antiteza svega, što je u meni stajalo pred duhom kao koncepcija svijeta. Ali nikada nisam bio sklon uskratiti svoje divljenje niti zanimanje za ono što mi se činilo velikim, čak i ako me potpuno odbijalo svojim sadržajem. Doista, govorio

sam sebi: takve proturječnosti u svijetu sigurno negdje pronalaze svoju harmoniju. I to mi je omogućilo da s razumijevanjem pratim suprotstavljene sile, kao da su u skladu s mojim vlastitim stanjem duše.

Ubrzo nakon toga, bio sam pozvan u kuću delle Grazie. Trebala je čitati odlomke iz svog 'Robespierre' brojnim istaknutim osobama, uključujući Schröera i njegovu suprugu, kao i prijatelja obitelji Schröer. Čuli smo scene velikog poetskog žara, ali s pesimističkim prizvukom, bogato obojenog naturalizma; život naslikan iz njegovih najpotresnijih aspekata. Velike figure, iznutra izdane sudbinom, izranjale su i tonule u potresnoj tragediji. To je bio moj dojam. Schröer se ogorčio. Za njega, umjetnost ne bi trebala silaziti u takve dubine 'strašnog'. Dame su se razišle. Imale su neku vrstu grčeva. Nisam se mogao složiti sa Schröerom. Jer mi se činio potpuno prožet osjećajem, da ono što je strašno iskustvo u nečijoj duši, nikada ne bi trebalo postati poezija, čak i ako je to strašno iskustvo iskreno proživljeno. Ubrzo nakon toga pojavila se pjesma della Grazie u kojoj se priroda slavi kao najviša sila, ali na takav način da se ruga svim idealima, koje priziva u postojanje samo da bi zavela čovječanstvo, a koje, nakon što je zavodljivost postignuta, baca natrag u ništavilo.

Nakon ove pjesme napisao sam esej 'Priroda i naši ideali', koji nisam objavio, već sam ga dao tiskati u malom broju primjeraka. U njemu sam govorio o prividnoj legitimnosti gledišta o milosti. Rekao sam da je pogled koji se ne zatvara pred neprijateljstvom inherentnim prirodi prema ljudskim idealima, superiorniji od 'plitkog optimizma', koji nema oko za ponore egzistencije. Ali također sam govorio o tome, kako unutar nje, slobodna bit čovjeka stvara iz sebe ono što životu daje smisao i sadržaj, a da se ta bit ne bi mogla u potpunosti razviti ako bi izvana, kroz prirodu koja daruje sreću, primala ono što bi trebalo nastati iznutra.

Ovaj esej mi je prouzročio veliku bol. Kad ga je Schröer primio, napisao mi je da se nikada ne bismo razumjeli kad bi o pesimizmu razmišljao na taj način. I svatko tko o prirodi govori kao ja u ovom eseju, pokazuje da ne može dovoljno duboko shvatiti Goetheove riječi: 'Spoznavaj sebe i živi u miru sa svijetom'.

Bio sam duboko dirnut kada sam primio ove retke od osobe kojoj sam bio najodaniji. Schröer se mogao strastveno uzrujati kada bi uočio prijestup protiv harmonije koja se očituje kao ljepota u umjetnosti. Okrenuo se od della Grazie kada je, po njegovom mišljenju, morao priznati taj prijestup. A divljenje koje sam gajio prema pjesniku, smatrao je odstupnicom i od njega i od Goethea. U mom eseju nije vidio ono što sam rekao o ljudskom duhu koji svladava prepreke prirode unutar samog sebe; uvrijedila ga je moja tvrdnja da svijet prirode ne može biti izvor istinskog unutarnjeg ispunjenja. Htio sam pokazati beznačajnost pesimizma, unatoč njegovoj opravdanosti unutar

određenih granica; Schröer je u svakoj sklonosti pesimizmu vidio nešto što je nazvao 'troskom izgorjelih duhova'.

Mnogo sam divnih sati svog života proveo u domu Marie Eugenie della Grazie. Svake je subote primala posjete. Tamo su se okupljali ljudi mnogih duhovnih usmjerenja. Pjesnikinja je bila u središtu pozornosti. Čitala je svoje pjesme; govorila je s odlučnim uvjerenjem, odražavajući svoj svjetonazor; ljudski život je obasjavala idejama tog svjetonazora. Nije to bila sunčeva svjetlost. Zapravo gotovo uvijek mjesečina, tama. Prijeteći oblaci. Ali iz domova ljudi, plamenovi vatre uzdizali su se u tamu, noseći strasti i iluzije u kojima ljudi proždiru sebe. Sve je to, međutim, bilo i duboko ljudsko, uvijek zadivljujuće, gorčina obavijena plemenitim šarmom istinski duhom prožete osobnosti.

Uz della Grazie pojavio se i Laurenz Müllner, katolički svećenik, učitelj pjesnikinje, a kasnije razborit i plemenit prijatelj. U to vrijeme bio je profesor kršćanske filozofije na teološkom fakultetu sveučilišta. Nije samo licem, već i cijelom svojom tjelesnom građom, utjelovljivao rezultat duševno asketskog, rigoroznog duhovnog razvoja. Skeptik u filozofskim pitanjima, bio je temeljito obrazovan u svim aspektima filozofije, umjetnosti i književnosti. Pisao je poticajne članke o umjetničkim i književnim temama za katoličke dnevne novine 'Vaterland'. Pesimistični pogled na svijet i život pjesnikinje, uvijek se odražavao i u njegovom glasu.

Njih dvoje spajala je žestoka odbojnost prema Goetheu; s druge strane, njihov je interes bio usmjeren na Shakespearea i novije pjesnike rođene iz patnje težine života ili naturalističkih aberacija ljudske prirode. Dostojevski je bio njihova vječna ljubav; Leopold v. Sacher-Masoch vidjeli su kao sjajnog portretista, koji nije uzmicao pred bilo kakvom istinom, onoga što izbija iz mračnih dubina modernog života kao previše ljudsko, vrijedno destrukcije. Odbojnost Laurenz Müllnera prema Goetheu imala je nešto od obojanosti katoličkog teologa. Hvalio je Baumgartnerovu Goethe-monografiju, koja je Goethea okarakterizirala kao antitezu onoga što je ljudski poželjno. U slučaju della Grazie, postojalo je nešto slično dubokoj osobnoj antipatiji prema Goetheu.

Oko to dvoje, okupili su se profesori s teološkog fakulteta i katolički svećenici najviše erudicije. Iznad svega, cistercitski svećenik Wilhelm Neumann iz Heiligenkreuza uvijek je bio izuzetno poticajan. Müllner ga je s pravom štovao zbog njegove sveobuhvatne učenosti. Jednom mi je, kada sam s oduševljenjem govorio o Neumannovom dalekosežnom znanju u Neumannovoj odsutnosti, rekao: "Da, profesor Neumann poznaje cijeli svijet i još tri sela". Volio sam se pridružiti ovom učenom čovjeku kada bi napustili kuću della Grazie. Vodio sam toliko razgovora s ovim 'idealom' učenjaka, a istovremeno i 'vjernim sinom Crkve'. Ovdje bih želio spomenuti samo dva. Jedan je bio o Kristovoj prirodi. Izrazio sam svoje mišljenje o tome kako je

Isus iz Nazareta, kroz izvanzemaljski utjecaj, upio Krista u sebe, i kako Krist, kao duhovno biće, od otajstva Golgote živi uz evoluciju čovječanstva. Taj je razgovor ostao duboko utisnut u moju dušu; stalno iznova se pojavljivao. Jer mi je bio duboko značajan. U to vrijeme nas je zapravo bilo troje u razgovoru. Profesor Neumann i ja, te treća, nevidljiva figura, personifikacija katoličke dogme, koja se pojavljivala, gotovo prijeteći, vidljiva u mislima, iza profesora Neumanna, prateći ga, i koja ga je uvijek tapšala po ramenu, pokazujući, kad god bi se suptilna logika učenog previše slagala sa mnom. Bilo je izvanredno koliko bi se često, njegova početna izjava u sljedećoj pretvorila u svoju suprotnost. U to vrijeme suočio sam se s jednim od najboljih predstavnika katoličkog načina života; poštovao sam ga, ali i upoznao upravo preko njega.

Drugi put smo razgovarali o ponovljenom zemaljskom životu. Profesor me slušao, spominjao raznu literaturu u kojoj se mogu pronaći informacije o toj temi; često je lagano odmahivao glavom, ali vjerojatno nije imao namjeru baviti se sadržajem onoga što mu se činilo neobičnom temom. Ipak, ovaj razgovor je i meni postao važan. Neumannovanelagoda s kojom je osjećao svoje neizrečene sudove o mojim izjavama, ostala mi je duboko urezana u sjećanje.

Crkveni povjesničari i drugi teolozi još su uvijek bili subotnji posjetitelji. Povremeno bi se tamo nalazili i filozof Adolf Stöhr, Goswine von Berlepsch, duboko osjetljiva pripovjedačica Emilie Mataja (koja je koristila pseudonim Emil Marriot), pjesnik i pisac Fritz Lemmermayer i skladatelj Stroß. Fritz Lemmermayera, s kojim sam kasnije postao blizak prijatelj, upoznao sam na tim 'della Grazie' popodnevim. Uistinu izvanredan čovjek. O svemu što ga je zanimalo govorio je s odmjeranim unutarnjim dostojanstvom. Izgledom je podsjećao i na glazbenika Rubinsteina i na glumca Lewinskya. Gotovo je obožavao Hebbela. Hebbel je imao određene stavove o umjetnosti i životu, rođene iz dubokog uvida i duboko ukorijenjene u njemu. Napisao je zanimljiv, dubok roman, 'Alkemičar', kao i mnoga lijepa i poticajna djela. Znao je istaknuti važnost čak i najmanjih stvari u životu. Sjećam se vremena kada sam ga posjetio s drugim prijateljima u njegovoj ljupkoj maloj sobi u sporednoj ulici u Beču. Upravo je pripremao obrok: dva meko kuhana jaja na vatri, s kruhom. Naglašavajući je rekao, dok je voda ključala, kuhajući jaja za nas: 'Ovo će biti ukusno'. O njemu ću imati više toga za reći u kasnijoj fazi života.

Alfred Stroß, skladatelj, bio je genij, ali duboko pesimističan čovjek. Kad bi sjeo za klavir kod della Grazie i svirao svoje etide, imao se osjećaj da se glazba Anton Brücknera raspršuje u zvukove koji su žudjeli pobjeći od zemaljske egzistencije. Stroşa su slabo razumjeli; Fritz Lemmermayer ga je jako volio.

I Lemmermayer i Stroß bili su bliski prijatelji s Robert Hamerlingom. I upravo sam preko njih kasnije imao kratku korespondenciju s Hamerlingom, o kojoj ću kasnije govoriti. Stroß je umro od teške bolesti, duhovno poremećen.

Kipar Hans Brandstetter također bi bio kod della Grazie.

Ipak, nevidljivo lebdeći iznad cijelog ovog okupljanja, teolog povjesničar Werner često je opisivan u divnim detaljima i slavilo ga se gotovo poput himne. Della Grazie ga je voljela iznad svega. Tijekom subotnjih posjeta na kojima sam imao čast biti, nikada se nije osobno pojavio. Ali jedan štovatelj stalno je otkrivao nove aspekte biografa Tome Akvinskog, sliku ljubaznog, punog ljubavi učenjaka koji je ostao naivan čak i u starosti. Pred sobom je vidio čovjeka toliko nesebičnog, toliko predanog temi kojom se bavio kao povjesničar, toliko preciznog, da bi čovjek pomislio: oh, samo kad bi bilo još mnogo takvih povjesničara.

Prava čarolija vladala je ovim subotnjim okupljanjima. Kad bi pao mrak, stropna lampa, prekrivena crvenom tkaninom, gorjela bi, a mi bismo sjedili u sobi okupanoj svjetlom, koja je cijeloj grupi davala svečani izgled. Tada bi, često, nakon što bi oni koji su stajali dalje odlazili, della Grazie postajala izvanredno pričljiva, i čulo bi se mnogo riječi koje su zvučale kao uzdasi života, razmišljajući o posljedicama teških dana. Mogao se čuti i iskren humor o životnim apsurdima, i note ogorčenja zbog korupcije u tisku i drugih oblika korupcije. Među njima su se provlačile Müllnerove sarkastične, često zajedljive primjedbe na sve vrste filozofskih, umjetničkih i drugih tema.

Kuća della Grazie bila je mjesto gdje se pesimizam manifestirao s neposrednom vitalnošću, mjesto anti-goetheanizma. Ljudi su uvijek slušali kada sam govorio o Goetheu; međutim, Laurenz Müllner vjerovao je da Goetheu pripisujem stvari koje zapravo imaju malo veze sa stvarnim ministrom velikog vojvode Karl Augusta. Ipak, svaki posjet toj kući - a znao sam da sam tamo uvijek dobrodošao - bio je nešto čemu sam dugovao neizrecivu zahvalnost; osjećao sam se uronjen u duhovnu atmosferu koja mi je zaista činila dobro. Za to mi nije bilo potrebno slaganje u idejama; trebala mi je čovječnost koja stremlji prema duhovnom.

Sada sam se nalazio između ove kuće, gdje sam toliko volio provoditi vrijeme, i svog učitelja i očinskog prijatelja Karl Julius Schröera, koji se nakon prvih nekoliko posjeta, više nikad nije pojavio kod della Grazie. Moj emocionalni život, budući da je uključivao iskrenu ljubav i štovanje s obje strane, pretrpio je zbog toga pravi rascjep.

Ali upravo u to vrijeme sazrele su prve misli za moju kasnije objavljenu 'Filozofiju slobode'. Sjeme ove knjige leži u sljedećim rečenicama spomenutog

pisma della Grazie o 'Prirodi i našim idealima': "Naši ideali više nisu toliko plitki da bi ih zadovoljila često tako bljutava, tako prazna stvarnost. - Ipak, ne mogu vjerovati da nema uzdizanja iz dubokog pesimizma koji proizlazi iz ove spoznaje. To uzdizanje mi prilazi kada pogledam svijet u sebi, kada se približim biti našeg svijeta ideja. To je samodostatan, savršen svijet, koji ne može ništa dobiti niti izgubiti kroz prolaznost vanjskih stvari. Ako su naši ideali uistinu živi individualiteti, nisu li oni bića za sebe, neovisna o naklonosti ili nemilosti prirode? Iako ljupku ružu može uništiti nemilosrdni nalet vjetra, ona je ispunila svoju svrhu, jer je oduševila stotine ljudskih očiju; iako sutra ubilačka priroda može smatrati prikladnim uništiti cijelo zvjezdano nebo, tisućljećima su ga ljudi s poštovanjem promatrali, i to je dovoljno. Ne, postojanje u vremenu, ne, već unutarnja bit stvari čini ih savršenima. Ideali našeg duha su svijet za sebe, koji također mora živjeti sam sebe, i koji ne može ništa postići dobrohotnom suradnjom prirode. - Kako bi jedno stvorenje čovjek bio, kad ne bi mogao pronaći zadovoljstvo u vlastitom svijetu ideja, već bi umjesto toga zahtijevao suradnju prirode? Gdje bi bila božanska sloboda kad bi nas priroda, poput bespomoćne djece, vodila i njegovala na uzici? Ne, ona nam mora sve uskratiti tako da, ako budemo sretni, to u potpunosti bude proizvod našeg slobodnog sebstva. Neka priroda svakodnevno uništava ono što stvaramo, kako bismo se mi svaki dan iznova radovali stvaranju! Prirodi ne dugujemo ništa, sebi sve!

Moglo bi se reći da ta sloboda nije ništa drugo nego san! Vjerujući da smo slobodni, pokoravamo se željeznoj nuždi prirode. Najuzvišenije misli moje mislimo, samo su rezultat slijepog upravljanja prirode nama. Oh, konačno bismo trebali priznati da biće koje poznaje sebe ne može biti neslobodno.... Vidimo tkivo zakona koji upravljaju stvarima, a to dovodi do nužnosti. Posjedujemo, u svom razumijevanju, moć odvojiti zakone prirode od njih, a ipak, bismo li i dalje trebali biti bezvoljni robovi tih zakona?" -

Ove misli nisam razvio iz duha proturječja, već ono što mi je percepcija duhovnog svijeta govorila prisililo me je, da se suprotstavim onome što sam morao smatrati drugim polom životne filozofije nasuprot svoje vlastite, koju sam, budući da mi se otkrila u istinski dubokoj duhovnoj uronjenosti, izuzetno poštovao.

U istom razdoblju u kojem sam doživio toliko nadahnuća u domu della Grazie, imao sam priliku i pridružiti se krugu mladih austrijskih pjesnika. Sastajali su se tjedno radi otvorenih rasprava i dijeljena svojih djela. Okupljao se raznolik raspon likova. Od optimističnih, naivnih i bezbrižnih, do olovni pesimista, bio je zastupljen svaki pogled na život i duševno stanje. Fritz Lemmermayer bio je duša kruga. U duhovnom životu tog vremena, bilo je nešto od napada na 'stare načine', koji su braća Hart, Karl Henckell i drugi pokrenuli u njemačkoj oblasti 'izvana'. Ali sve je to bilo prožeto austrijskom 'ljubaznošću'. Mnogo se pričalo o tome kako je došlo vrijeme da

novi zvukovi odjeknu u svim područjima života; ali to se činilo s odbojnošću prema radikalizmu karakterističnom za Austrijance.

Jedan od najmlađih članova ovog kruga bio je Joseph Kitir. Težio je nekoj vrsti lirske poezije, za koju je crpio inspiraciju od Martin Greifa. Nije želio izražavati subjektivne osjećaje; želio je prikazati događaj, situaciju 'objektivno', ali kao da se ne promatra osjetilima, već osjećajem. Nije htio reći: oduševljen sam, već je trebalo prikazati sam divan događaj, a oduševljenje bi trebalo nastati u slušatelju ili čitatelju bez da ga pjesnik izričito navede. Kitir je uistinu stvorio prekrasna djela u tom duhu. Bio je naivna osoba. Kratko vrijeme se blisko povezao sa mnom.

U tom krugu čuo sam veliko oduševljenje za jednog njemačko-austrijskog pjesnika i upoznao se s nekim njegovim pjesmama. Ostavile su snažan dojam na mene. Žudio sam ga upoznati. Pitao sam Fritz Lemmermayera, koji ga je dobro poznao, i još neke druge, može li se pjesnik pozvati na naša okupljanja. Ali rečeno mi je da ga je nemoguće dobiti, bez obzira koliko konje upregli. Bio je ekscentrik i nije htio biti među ljudima. Ali bio sam odlučan da ga upoznam. Tako je jedne večeri cijela grupa krenula i prošetala do mjesta gdje se 'mudraca' može pronaći. Bila je to mala vinska krčma u sporednoj ulici paralelnoj s KärntnerstraÙe. Tamo je sjedio u kutu, sa svojom ne baš malom čašom vina pred sobom. Sjedio je kao da ondje sjedi beskrajno dugo i kao da namjerava ondje ostati zauvijek. Prilično star gospodin, ali s mladenački bistrim očima i licem koje je, u svojim najfinijim, najizražajnijim crtama lica, otkrivalo pjesnika i idealista. U početku nas nije vidio kako ulazimo. Jer se u njegovoj fino oblikovanoj glavi jasno vidjela poezija u nastajanju. Fritz Lemmermayer morao ga je uhvatiti za ruku; zatim je okrenuo lice prema nama i pogledao nas. Uznemirili smo ga. Njegov izraz lica nije to mogao sakriti; ali to je otkrivao na drag način. Okupili smo se oko njega. Nije bilo dovoljno mjesta za toliko nas da sjednemo u uskoj krčmi. Bilo je izvanredno kako se čovjek, koji je opisan kao 'ekscentrik', pokazao duhovitim i pričljivim nakon vrlo kratkog vremena. Svi smo osjećali, da ne možemo ostati u zagušljivom prostoru te krčme, s onim što se događalo između duša u razgovoru. I nije trebalo puno da se 'ekscentrik' povuče s nama u drugi 'lokal'. Ostali, osim njega i njegovog poznanika, koji je dugo posjećivao naš krug, bili smo svi mladi; ali ubrzo je postalo očito da nikada nismo bili tako mladi kao te večeri, kada je stari gospodin bio među nama, jer je zapravo bio najmlađi od svih.

Bio sam duboko dirnut čarima ove osobnosti. Odmah mi je bilo jasno da je ovaj čovjek morao stvoriti daleko značajnija djela nego ona koja je objavio, i hrabro sam ga pitao o njima. Odgovorio je, gotovo sramežljivo: 'Da, imam neke kozmičke stvari kod kuće'. I uspio sam ga nagovoriti da obeća da će ih donijeti sa sobom sljedeći put kada ga budemo mogli vidjeti.

Tako sam upoznao Fercher von Steinwanda. Snažnog, punog ideja i idealističkog pjesnika iz Koruške. Bio je dijete siromašnih roditelja i mladost je proveo u velikim teškoćama. Poznati anatom Hyrtl počeo ga je cijeniti i omogućio mu život u kojem se mogao u potpunosti posvetiti svojoj poeziji, mislima i kontemplaciji. Dugo je svijet malo znao o njemu. Robert Hamerling mu je dodijelio svoje puno priznanje objavom njegove prve pjesme 'Grofica Seelenbrand'.

Više nismo trebali dozivati 'ekscentrika'. Pojavljivao se gotovo redovito na našim večerima. Bio sam oduševljen kada je, u jednoj od tih prilika, donio svoja 'kozmička djela'. To su bila 'Zbor iskonskih instinkta' i 'Zbor iskonskih snova', pjesme u kojima, u živahnom ritmu, žive emocije koje kao da prodiru do kreativnih sila svijeta. Tamo ideje tkaju kao bića u predivnoj eufoniji, djelujući kao slike na moć nastanka svijeta. Činjenicu da sam imao privilegiju poznavati Fercher von Steinwanda, smatram kao jednu od najvažnijih osoba koje sam susreo u mladosti. Jer njegova je osobnost bila osobnost mudraca koji svoju mudrost otkriva u istinskoj poeziji.

Borio sam se sa zagonetkom ponavljanja zemaljskih života ljudi. Neki uvidi u tom smjeru sinuli su mi dok sam bio blizak ljudima koji su, u samoj prirodi svojih života, u karakteru svojih osobnosti, lako otkrivali bitne tragove sadržaja koji se ne smije tražiti u onome što su naslijedili rođenjem i onome što su od tada iskusili. Ali u Fercherovim izrazima lica, u svakoj gesti, otkrivala mi se bit njegove duše, bit koja se mogla formirati samo u ranim fazama kršćanskog razvoja, kada je grčko poganstvo još uvijek bilo prisutno u tom razvoju. Takvo razumijevanje se ne stječe razmišljanjem u prvom redu o upečatljivim izrazima osobnosti; čovjek osjeća kao da ga potiču osobine individualnosti koje kao da prate takve izraze, ali ih u stvarnosti neizmjereno produbljuju, ulazeći u intuiciju. Niti se stječe traženjem dok ste u prisutnosti osobnosti, već tek kada snažan dojam traje i postane poput živog sjećanja, u kojem ono što je bitno u vanjskom životu, blijedi, a ono što je inače 'nebitno' počinje govoriti vrlo jasnim jezikom. Svatko tko 'promatra' ljude kako bi razotkrio njihove prethodne zemaljske živote, sigurno neće postići svoj cilj. Takvo promatranje mora se shvatiti kao uvreda nanesena promatranom; tada se samo može nadati da će se, kao igrom sudbine iz duhovnog svijeta, u sadašnjosti otkriti davna prošlost osobe.

Upravo u tom razdoblju svog života stekao sam definitivno razumijevanje ponavljanje zemaljskih života ljudskih bića. Prije mi to nije bilo sasvim strano; ali se još nije bilo kristaliziralo iz nejasnih obrisa u čiste dojmove. Nisam razvijao teorije o stvarima poput reinkarnacije u vlastitim mislima; upijao sam ih iz literature i drugih izvora kao nešto uvjerljivo, ali sam nisam o njima teoretizirao. I samo zato što sam bio svjestan da imam istinski uvid u ovo područje, mogao sam voditi spomenuti razgovor s profesorom Neumannom. Svakako nije za osudu kada se ljudi uvjere u ponavljanje

zemaljskog života i u druge uvide dostižne samo nadosjetilnim putem; jer je potpuno valjano uvjerenje u ovom području moguće čak i za nepristran, zdrav razum, čak i ako osoba nema izravno iskustvo. Međutim, put teoretiziranja u ovom području, nije bio moj put.

Tijekom razdoblja kada je moje razumijevanje ponavljanja zemaljskih života postajalo sve konkretnije, upoznao sam se s teozofskim pokretom, koji je započeo s H. P. Blavatsky. Sinnettov 'Ezoterni budizam' došao je u moj posjed preko prijatelja s kojim sam raspravljao o tim pitanjima. Ova knjiga, prva na koju sam naišao iz teozofskog pokreta, nije na mene ostavila apsolutno nikakav dojam. I bio sam sretan što je nisam pročitao prije nego što sam razvio uvide iz vlastitog unutarnjeg života. Jer mi je njezin sadržaj bio odbojan; a antipatija prema ovom načinu prikazivanja nadosjetilnog, vjerojatno bi me spriječila da nastavim putem koji mi je zacrtan.

Promišljanja o umjetnosti i estetici; urednik 'Njemačkog tjednika'.

Tijekom ovog razdoblja - oko 1888. - s jedne strane, moj duševni život tjerao me je na intenzivnu duhovnu koncentraciju; život me je smjestio u širok raspon socijalnih interakcija. Dugi uvod koji sam morao napisati za drugi svezak Goetheovih znanstvenih djela, koji sam uređivao, prisilio me da svom razumijevanju duhovnog svijeta dam oblik na jasan i sažet način. To je zahtijevalo unutarnje odvajanje od svega s čime sam bio povezan kroz vanjski život. Mnogo dugujem okolnostima koje su omogućile to odvajanje. U to sam vrijeme mogao sjediti u kafiću, okružen živim aktivnostima, a opet biti potpuno miran iznutra, s mislima usmjerenim na zapisivanje okvira onoga što je kasnije postalo spomenuti uvod. Na taj sam način vodio unutarnji život koji nije imao apsolutno nikakve veze s vanjskim svijetom, s kojim su moji interesi ipak bili intenzivno isprepleteni.

To je bilo vrijeme kada su se, u tadašnjoj Austriji, ti interesi morali okrenuti krizama koje su se manifestirale u javnim poslovima. Osobe s kojima sam bio u bliskom kontaktu posvetile su svoj rad i energiju sukobima koji su se odvijali između nacionalnosti Austrije. Drugi su se bavili socijalnim pitanjem. Neki su pak bili uključeni u napore za oživljavanje umjetničkog života.

Kad sam s dušom živio u duhovnom svijetu, često sam imao osjećaj da svi ti ciljevi neizbježno vode do nečega neproduktivnog, jer su izbjegavali pristupiti duhovnim silama egzistencije. Razmišljanje o tim duhovnim silama činilo mi se najbitnijom stvari. Ali nisam mogao pronaći jasnu svijest o tome u duhovnom životu koji me okruživao.

U to vrijeme objavljen je satirični ep Roberta Hamerlinga 'Homunculus'. U ovom djelu, ogledalo je postavljeno prema vremenu, odražavajući njegov materijalizam i usmjerenost na površne aspekte života, u namjerno karikiranim slikama. Muškarac, koji može živjeti samo u mahanicističko materijalističkim predodžbama i aktivnostima, ulazi u odnos sa ženom, čije biće ne prebiva u stvarnom svijetu, već u fantastičnom. Hamerling se želio pozabaviti dvjema stranama u koje se civilizacija iskrivila. S jedne strane, vidio je bezumnu težnju koja je svijet shvaćala kao mehanizam i život nastojala oblikovati poput stroja; s druge strane, bezdušnu fantaziju koja nema nikakvog interesa da njezin iluzorni duhovni život stupi u bilo kakav istinski odnos sa stvarnošću.

Groteskna priroda Hamerlingovih slika odbijala je mnoge koji su postali njegovi štovatelji kroz njegova ranija djela. Čak i u kući delle Grazie, gdje je

Hamerling bio predmet nepokolebljivog divljenja, pojavile su se sumnje kada je ovaj ep objavljen.

Ali 'Homunculus' je na mene ostavio vrlo dubok dojam. Činilo mi se da otkriva sile koje vladaju modernom civilizacijom, zamračujući duh. U njemu sam pronašao ozbiljno upozorenje vremenu. Ali također sam imao poteškoća u postavljanju prema Hamerlingu. A pojava 'Homunculusa' u početku mi je povećala te poteškoće. U Hamerlingu sam vidio osobnost koja je, na poseban način, i sama bila otkrivenje vremena. Osvrnuo sam se na vrijeme kada su Goethe i oni koji su s njim radili, idealizam uzdigli na razinu dostojnu čovjeka. Prepoznao sam potrebu prodiranja kroz vrata tog idealizma u istinski duhovni svijet. Taj idealizam mi se činio kao veličanstvena sjena koju u ljudsku dušu ne baca osjetilni svijet, već duhovni svijet, koji pada na ljudsku dušu i koji predstavlja poziv da se iz sjene dosegne svijet koji baca sjenu.

Volio sam Hamerlinga, koji je idealističku sjenu naslikao u tako snažnim slikama. Ali bilo mi je duboko razočarenje što se tu zaustavio. Što je njegov pogled bio usmjeren manje naprijed, prema proboju u novi oblik istinskog duhovnog svijeta, nego unatrag, prema sjeni duhovnosti koju je razorio materijalizam. Ipak, 'Homunculus' me privukao. Iako nije pokazao kako se prodire u duhovni svijet, ilustrirao je gdje čovjek završi kada se pokuša kretati u bezduhovnom svijetu.

Moje bavljenje 'Homunculusom' poklopilo se s razdobljem u kojem sam razmišljao o prirodi umjetničkog stvaranja i ljepote. Ono što me tada pobudilo pronašlo je svoj izraz u kratkom djelu 'Goethe kao otac nove estetike', koje reproducira predavanje koje sam održao društvu Goethe u Beču. Želio sam pronaći razloge, zašto idealizam hrabre filozofije, koji je tako uvjerljivo govorio kod Fichtea i Hegela, ipak nije uspio prodrijeti do živog duha. Jedan od putova kojim sam krenuo da pronađem te razloge, bio je promišljanje o pogreškama čisto idealističke filozofije u području estetike. Hegel i oni koji su slično njemu mislili, sadržaj umjetnosti su pronašli u osjetilnoj pojavi 'ideje'. Ako se 'ideja' pojavljuje u osjetilnoj materiji, onda se ona otkriva kao ljepota. To je bilo njihovo gledanje. Ali era koja je uslijedila nakon ovog idealizma, odbila je priznati bilo kakvu suštinu 'ideje'. Budući da ideja idealističkog svjetonazora, kakva je postojala u svijesti idealista, nije ukazivala na duhovno područje, među nasljednicima se nije mogla nametnuti kao nešto što posjeduje bilo kakvu stvarnu vrijednost. I tako je nastala realistična 'estetika', koja u osjetilnoj slici umjetničkog djela nije gledala sjaj ideje, već samo osjetilnu sliku koja, polazeći od potreba ljudske prirode, ne poprima stvaran oblik u umjetničkom djelu.

Htio sam razmotriti bit umjetničkog djela, kao onoga što se pojavljuje osjetilima. Ali put kojim pravi umjetnik ide u svom djelu, otkrio mi se kao put do stvarnog duha. On počinje s onim što osjetila mogu opaziti; ali on to

preobražava. U toj preobrazbi ne vodi ga samo subjektivni impuls, već osjetilnoj pojavi nastoji dati oblik koji je predstavlja kao da samo duhovno stoji tamo. Nije ljepota pojavljivanje ideje u osjetilnom obliku, govorio sam sebi, već prikaz onog osjetilnog u obliku duha. Tako sam u postojanju umjetnosti, vidio smještanje duhovnog svijeta u osjetilni svijet. Pravi umjetnik, više ili manje nesvjesno, ispovijeda duh. I potrebna je samo - kako sam si tada više puta govorio - transformacija onih duševnih sila, koje djeluju unutar umjetnika na osjetilnom materijalu, u oslobođenu osjetila, čisto duhovnu percepciju, kako bi se proniknulo u spoznaju duhovnog svijeta.

U to vrijeme, istinsko znanje, manifestacija duhovnog u umjetnosti i moralna volja u čovjeku, za mene su se stopili u jedinstvenu cjelinu. U ljudskoj osobnosti morao sam vidjeti središte, gdje je ona izravno povezana s prvobitnim bićem svijeta. Iz tog središta izvire volja. I kada jasno svijetlo duha djeluje unutar ovog središta, volja postaje slobodna. Ljudska bića tada djeluju u skladu s duhovnošću svijeta, koja je kreativna ne iz nužde, već u ostvarenju vlastite prirode. U toj suštini čovjeka, ciljevi djelovanja ne rađaju se iz nejasnih impulsa, već iz 'moralnih intuicija' - intuicija transparentnih poput najprozirnijih misli. Stoga sam, promišljajući o slobodnoj volji, nastojao pronaći duh kroz koji čovjek postoji kao individualnost u svijetu. Kroz percepciju istinske ljepote, nastojao sam vidjeti duh, koji kroz čovjeka djeluje kada se on bavi osjetilnom aktivnošću na takav način, da ne samo da ono duhovno predstavlja vlastitu suštinu kao slobodan čin, već i dopušta toj duhovnoj suštini da teče u svijet, koji, iako potječe od duha, ne otkriva ga izravno. Kroz kontemplaciju istine nastojao sam doživjeti duh, koji se otkriva u vlastitoj biti, čiji je duhovni odraz moralno djelovanje, a prema kojem teži umjetničko stvaranje oblikujući ono osjetilno.

Pred mojom dušom lebdjela je 'Filozofija slobode', pogled na život iz duhovno žednog, ljepoti težućeg svijeta osjetila, duhovna vizija živog svijeta istine.

Također je bilo 1888. godine kada sam uveden u dom bečkog protestantskog pastora Alfred Formeya. Jednom tjedno ondje se okupljao krug umjetnika i pisaca. Sam Alfred Formey nastupao je kao pjesnik. Fritz Lemmermayer, govoreći prijateljskim srcem, okarakterizirao ga je ovako: "Topla srca, duboko osjetljiv na prirodu, žarki, gotovo opijen vjerom u Boga i blaženstvo, Alfred Formey piše mekim, uzburkanim akordima. Kao da mu koraci ne dodiruju tvrdu zemlju, već kao da lebdi i sanja visoko u oblacima." I takav je Alfred Formey bio kao osoba. Čovjek se osjećao sasvim nezemaljski po ulasku u ovu kuću župnika i zatekavši samo pastora i njegovu suprugu. Pastor je posjedovao dječju pobožnost; ali ta se pobožnost prirodno prelijevala u lirsko raspoloženje u njegovoj toploj naravi. Čovjek bi odmah bio obavijen atmosferom srdačnosti kad god bi Formey progovorio samo nekoliko riječi. Domaćica je zamijenila svoju kazališnu karijeru za župnu kuću. Nitko

nije mogao prepoznati bivšu glumicu u ljupkoj pastorovoj ženi, koja je svoje goste zabavljala očaravajućoj gracioznošću. Za pastora se brinula gotovo majčinski; a majčinska briga bila je očita u gotovo svakoj riječi koju mu je uputila. Kod oboje, divna gracioznost duše bila je u suprotnosti s izrazito dostojanstvenim izgledom. U onostranu atmosferu ove župne kuće, gosti su sada donosili 'svijet' iz svih duhovnih smjerova. S vremena na vrijeme pojavljivala se udovica Friedrich Hebbela. Njezin dolazak uvijek je bio slavlje. U poodmakloj dobi, pokazivala je umjetnost deklamacije koja je ispunjavala srce blaženim užitkom i potpuno osvajala osjetila. A kad bi Christine Hebbel govorila, cijela bi se soba ispunila toplinom i iskrenim emocijama. Upravo na tim Formey-večerima upoznao sam i glumicu Willborn. Zanimljiva osobnost, s briljantnim glasom deklamatorice. Uvijek ju je bilo moguće čuti kako s obnovljenim zadovoljstvom recitira Lenauova 'Tri cigana'. Uskoro se dogodilo da se krug koji se okupljao kod Formeya, povremeno sastajao i kod gospođe Willborn. Ali kako je to tamo bilo drugačije. Isti ljudi koji su bili ozbiljni u župnoj kući čak i kada je 'bečki narodni pjesnik' Friedrich Schögl čitao svoje smiješne anegdote, postali su svjetski, zabavni, i imali su potrebu za humorom. Naprimjer, kada je u Beču u užem krugu uvedeno kremiranje, napisao je 'feljton'. U njemu je prepričavao kako bi čovjek, koji je volio svoju ženu, na pomalo 'grub' način vikao na nju u svakoj prilici kada mu se ne bi nešto svidjelo: 'Starice, idi u krematorij!' Kod Formeya se o tome raspravljalo s primjedbama koje su se svodile na neku vrstu poglavlja o kulturnoj povijesti Beča; kod Willborn su se ljudi toliko smijali da su stolice klapale. Formey je kod Willborn izgledao kao svjetski čovjek; Willborn, kod Formeya, kao opatica. Moglo se provesti najdetaljnije proučavanje ljudskih transformacija, sve do izraza lica.

Emilie Mataja, koja je svoje romane pisala pod pseudonimom Emil Marriot, također je bila česta gošća kod Formeya. Njezine romane karakterizirala su prodorna zapažanja o životu. Fascinantna osobnost, živopisno je, domišljato i često provokativno, svojim načinom života otkrivala teškoće egzistencije. Umjetnica koja je razumjela, kako prikazati život dok u svakodnevicu ubacuje svoje zagonetke, dok ljudima nameće svoju tragičnu sudbinu.

Četiri dame iz austrijskog ženskog kvarteta Tschempas često su se tamo mogle čuti; Fritz Lemmermayer je melodramatično više puta recitirao Hebbelovu 'Heideknaben' uz vatrenu zbirku Alfred Stroša na klaviru.

Volio sam ovu župnu kuću, gdje se moglo pronaći toliko topline. Tamo je bila na djelu najplemenitija humanost.

Istovremeno, morao sam se detaljno baviti javnim poslovima Austrije. Naime 1888. godine nakratko mi je povjereno uređivanje 'Deutschen Wochenschrift'. Taj je časopis osnovao povjesničar Heinrich Friedjung. Moj kratki mandat urednika poklopio se s razdobljem kada se napetost između naroda Austrije posebno zaoštrila. Nije mi bilo lako svaki tjedan pisati

članak o javnim događajima. Jer sam, u osnovi, bio daleko od bilo kakvog stranačkog svjetonazora. Zanimao me razvoj kulture unutar napretka čovječanstva. I morao sam usvojiti perspektivu koja je rezultirala na takav način da, uz potpuno poštovanje iste, moji članci ne bi djelovali kao članci 'idealista izvan dodira sa stvarnošću'. Nadalje, 'obrazovnu reformu' koja je u to vrijeme pokrenuta u Austriji, posebno od ministra Gautscha, smatrao sam štetnom za kulturne interese. Moje primjedbe o toj temi uznemirile su čak i Schröera. koji je uostalom, imao znatne simpatije za stranačka razmatranja. Pohvalio sam odgovarajuće mjere koje je katoličko klerikalni ministar Leo Thun već proveo za austrijske srednje škole pedesetih, za razliku od pedagoških mjera Gautscha. Kad je Schröer pročitao moj članak, rekao je: želite li povratak klerikalnim obrazovnim politikama u Austriji?

Za mene je ovaj kratki mandat urednika ipak bio od velike važnosti. Skrenuo mi je pozornost na stil kojim su se u to vrijeme u Austriji vodili javni poslovi. Taj sam stil smatrao duboko odbojnim. Želio sam u rasprave o tim pitanjima unijeti nešto što je obuhvaćalo velike duhovne i humanističke ciljeve. Osjećao sam da toga nedostaje u svakodnevnom novinarstvu tog vremena. Kako ostvariti taj fokus bila je moja svakodnevna briga. I morala je biti briga, jer mi je nedostajala snaga koju bi mi bogato životno iskustvo u ovom području moglo pružiti. U biti sam u ovaj urednički posao ušao potpuno nepripremljen. Mislio sam da u raznim područjima mogu vidjeti kamo stvari vode; ali mi je nedostajalo elokvencije da čitateljima novina objasnim što mislim. Stoga je sastavljanje svakog tjednog izdanja, za mene bila prava borba.

I tako, osjećao sam da je veliki teret skinut kada je ova aktivnost završila, jer se tadašnji vlasnik tjednog časopisa upleo u spor s njegovim osnivačem oko kupoprodajne cijene.

Međutim, ovaj me rad doveo u prilično blizak kontakt s pojedincima čije su aktivnosti obuhvaćale najrazličitije grane javnog života. Upoznao sam, Viktor Adlera, koji je u to vrijeme bio neosporni vođa socijalista u Austriji. Taj sitni, nepretenciozni čovjek posjedovao je snažnu volju. Kad bi govorio za stolom za kavu, uvijek sam imao osjećaj da je sadržaj onoga što je govorio beznačajan, ali da je izgovarao volju koju ništa nije moglo slomiti. Upoznao sam Pernerstorfera, koji je bio u procesu transformacije od njemačkog nacionalista, do člana socijalističke partije. Snažna osobnost s opsežnim znanjem. Bio je oštar kritičar lošeg javnog života. U to vrijeme izdavao je mjesečnik 'Deutsche Worte'. Smatrao sam ga poticajnim štivom. U društvu tih osoba upoznao sam i druge koji su željeli znanstveno ili prema stranačkim načelima promovirati socijalizam. Preko njih sam se upoznao s djelima Karl Marxa, Friedrich Engelsa, Rodbertusa i drugih socioekonomskih pisaca. Nisam mogao razviti nikakvu unutaraju vezu ni s čime od toga. Osobno mi je bilo bolno čuti ljude kako govore da su materijalne i

ekonomske sile stvarni pokretači čovječanstva i da je duhovna oblast samo idejna nadgradnja ovog 'istinski stvarnog' temelja. Poznavao sam stvarnost duhovnog. Za mene su tvrdnje socijalista koji teoretiziraju, bile način zatvaranja očiju pred istinskom stvarnošću.

Ipak mi je postalo jasno da samo 'socijalno pitanje' ima bezgranično značenje. Činilo mi se, međutim, tragedijom vremena što su se njime bavili pojedinci potpuno obuzeti materijalizmom suvremene civilizacije. Vjerovao sam da se upravo to pitanje može ispravno postaviti samo duhovnim svjetonazorom.

Tako sam, u dobi od dvadeset i sedam godina, bio pun 'pitanja' i 'zagonetki' koje su se odnosile na vanjski život ljudi, dok mi se suština duše i njezin odnos prema duhovnom svijetu predstavljala u sve određenijim oblicima, tvoreći samostalnu viziju. U početku sam mogao duhovno raditi samo iz te perspektive. I taj je rad sve više uzimao smjer koji me je, nekoliko godina kasnije, doveo do pisanja moje 'Filozofije slobode'.

Putovanja u Weimar, Berlin i München

Moje prvo putovanje u Njemačku datira iz tog razdoblja (1889.). Potaknuto je pozivom da doprinesem Weimarskom izdanju Goethea, koje je naručila velika vojvotkinja Sofija od Saske, a pripremio Goethe arhiv. Nekoliko godina kasnije, Goetheov unuk, Walther von Goethe, umro je, ostavivši Goetheove rukom pisane radove velikoj vojvotkinji. Ona ih je iskoristila za osnivanje Goethe arhiva, i zajedno s brojnim Goethe-učenjacima, među kojima su najistaknutiji Herman Grimm, Gustav von Loeper i Wilhelm Scherer, odlučila je organizirati Goethe izdanje koje bi kombiniralo Goetheova poznata djela s njegovim još neobjavljenim spisima.

Moje publikacije o Goetheovoj književnosti dovele su do toga da sam zamoljen da uredim dio Goetheovih znanstvenih spisa za ovo izdanje. Kako bih se upoznao s njegovom znanstvenom ostavštinom, i napravio prve korake u svom radu, pozvan sam u Weimar.

Moj boravak u Goetheovom gradu, koji je trajao nekoliko tjedana, bio je vrhunac mog života. Godinama sam živio u Goetheovim mislima; sada sam mogao biti na samim mjestima odakle su te misli izvirale. Ove tjedne sam proveo pod uzdižućim dojmom tog osjećaja.

Sada sam dan za danom mogao vidjeti papire pred sobom, na kojima su bili dodaci onome što sam prethodno uredio za Goetheovo izdanje Kürschnerove 'Nacionalne književnosti'.

Rad na ovom izdanju pružio mi je uvid u Goetheov svjetonazor. Izazov je sada bio shvatiti kako se taj uvid može uskladiti s činjenicom da su se među njegovim radovima pronašli prethodno neobjavljeni spisi o prirodnim znanostima. S velikim sam se iščekivanjem udubio u ovaj dio Goetheove ostavštine.

Ubrzo sam počeo vjerovati da neobjavljeni materijal daje važan doprinos preciznijem razumijevanju Goetheovog načina spoznaje.

U njegovim dotad objavljenim spisima, ovu vrstu spoznaje shvaćao sam na sljedeći način: Goethe je vjerovao da ljudska bića, sa svojom običnom sviješću, u prvom redu stoje odvojeno od istinske prirode svijeta oko sebe. I iz te odvojenosti proizlazi poriv za razvojem spoznajnih moći u duši - moći koje nisu prisutne u običnoj svijesti - prije istinskog razumijevanja svijeta.

Iz te perspektive, za mene je bilo značajno susresti se s izjavama poput sljedeće u Goetheovim radovima:

"Kako bismo se donekle orijentirali među tim različitim vrstama (Goethe misli na različite vrste znanja u čovjeku i njegov odnos prema vanjskom svijetu), podijelimo ih na: korisno, znatiželjno, kontemplativno i sveobuhvatno.

1. Oni praktični, koji traže korisnost, prvi su koji, takoreći, ocrtavaju područje znanosti, praktično zahvaćaju. Svijest stečena iskustvom daje im sigurnost, a potreba pruža određenu širinu.
2. Oni koji žude trebaju smiren, nesebičan pogled, znatiželjan nemir i bistar razum, te uvijek održavaju odnos s onima koji posjeduju takvo znanje; prorađuju samo ono što otkriju u znanstvenom smislu.
3. Oni koji kontempliraju već su produktivni, a znanje u samom sebi, zahtijeva kontemplaciju, i ako se ne shvaća ide se prema njoj.
4. Oni koji obuhvaćaju, koje bismo s ponosom mogli nazvati stvarateljima, djeluju produktivno u najvišem smislu. Jer, polazeći od ideja, oni već izražavaju jedinstvo cjeline, i to je, u određenom smislu, na činjenicama prirode da se prilagode ideji.

Iz takvih primjedbi postaje jasno da Goethe vjeruje da čovjek, sa svojim običnim oblikom svijesti, stoji izvan suštine vanjskog svijeta. Mora prijeći u drugi oblik ako se kroz spoznaju želi ujediniti s tom suštinom. Tijekom mog boravka u Weimaru, sve više mi se nametalo pitanje: kako se može graditi na temeljima znanja koje je postavio Goethe, kako bi se ono misaono vodilo, od njegovog načina percepcije do onoga što može obuhvatiti duhovno iskustvo kakvo mi se predstavilo?

Goethe je započeo s onim što niži stupnjevi spoznaje, oni 'utilitarnog' i 'znatiželjnog', mogu postići. Pustio je svojoj duši da reflektira natrag, ono što u 'kontemplativnom' i 'sveobuhvatnom', može osvijetliti sadržaj nižeg stupnja spoznaje kroz produktivne duševne snage. Kad je tako s nižim znanjem u svojoj duši, stajao u svjetlu višeg promišljanja i obuhvata, osjetio se sjedinjenim sa suštinom stvari.

Spoznaja u duhu time se još ne postiže; ali put do nje ocrtan je s jedne strane, sa strane koja proizlazi iz odnosa između ljudi i vanjskog svijeta. Bilo mi je pred dušom to, da samo shvaćanjem druge strane, koja proizlazi iz odnosa čovjeka prema samom sebi, može doći do zadovoljenja.

Kada svijest postane produktivna, to jest, kada nečim doprinese najbližim slikama stvarnosti: može li još uvijek ostati unutar stvarnosti ili se od nje udaljava, da bi se izgubila u nestvarnom? Trebalo je razumjeti, što stoji u suprotnosti s onim što svijest 'proizvodi'. Prvo se morao postići dijalog između ljudske svijesti i same sebe; tada se moglo pronaći opravdanje za čisto duhovno iskustvo. Moje su misli krenule takvim putevima, jasnije

odražavajući svoje ranije oblike, dok sam sjedio proučavajući Goetheove spise u Weimaru.

Bilo je ljeto. Malo je toga bilo primjetno od tadašnjeg umjetničkog života Weimara. Čovjek se mogao u potpunom miru posvetiti umjetničkom koje je stajalo poput spomenika Goetheovom djelu. Čovjek nije živio u sadašnjosti; bio je prenesen u Goetheovo vrijeme. Doista, u Weimaru je tada u punom jeku bila era Liszta. Ali sami umjetnici nisu bili prisutni.

Vrijeme nakon posla provodio sam s ljudima koji su radili u arhivu. Osim toga, tu su bili i suradnici koji su posjećivali arhiv na kraće ili dulje vrijeme. S iznimnom ljubaznošću me primio Bernhard Suphan, ravnatelj Goethe arhiva, a dragog prijatelja pronašao sam u Julius Wähleu, stalnom članu osoblja arhiva. Međutim, sve je to dobilo određeniji oblik tek kada sam se, nakon godinu dana, vratio u arhiv na dulje vrijeme; i to ću morati prepričati kada dođe vrijeme za opisivanje tog razdoblja mog života.

Moja najveća želja sada je bila konačno upoznati Eduard von Hartmanna, s kojim sam se godinama dopisivao o filozofskim pitanjima. To se trebalo dogoditi tijekom kratkog boravka u Berlinu, nakon mog vremena u Weimaru.

Imao sam privilegiju dugo razgovarati s filozofom. Ležao je na sofi s uspravnim gornjim dijelom tijela, ispruženim nogama. Većinu života proveo je u tom položaju otkako ga je koljeno zaboljelo. Obrva koja je bila jasan izraz oštrog, jasnog razumijevanja, i oči čiji je stav otkrivao najveću sigurnost u ono što je percipirao, susreli su se s mojim pogledom. Veličanstvena brada uokvirivala mu je lice. Govorio je s potpunim uvjerenjem koje je sugeriralo da je već formirao neke temeljne misli o cjelokupnom svjetonazoru, time ga osvjetljujući na svoj način. U tim mislima, sve što mu je dolazilo iz drugih perspektiva odmah je bilo podvrgnuto kritici. Tako sam sjedio nasuprot njemu, dok me je oštro prosuđivao, no u sebi me nije istinski slušao. Za njega je bit stvari ležala u nesvjesnom i tamo uvijek mora ostati skrivena od ljudske svijesti; za mene je nesvjesno bilo nešto što se naporima duše sve više moglo dovoditi u svijest. Tijekom razgovora rekao sam: ne treba automatski u predodžbama vidjeti nešto što, odvojeno od stvarnosti, predstavlja samo nestvarni element u svijesti. Takav stav ne može biti polazište epistemologije. Jer bi blokirao pristup svoj stvarnosti, budući da bi se tada moglo vjerovati da se živi u predodžbama i da se stvarnosti može pristupiti samo kroz hipoteze predodžbi, odnosno na nestvaran način. Prvo se mora ispitati ima li stav o predodžbi kao nečem nestvarnom ikakvu valjanost ili proizlazi samo iz predrasude. Eduard von Hartmann odgovorio je: o tome se ne može raspravljati; već je u samoj definiciji riječi 'predodžba' inherentno da u njoj nije sadržano ništa stvarno. Čuvši taj odgovor, osjetio sam kako mi jeza prolazi niz kralježnicu. 'Objašnjenja riječi' - ozbiljna polazna točka životnih pogleda! Osjetio sam koliko sam daleko od suvremene filozofije. Dok sam sjedio u vagonu vlaka na daljnjem putovanju, izgubljen u

mislima i sjećanjima na taj posjet, koji mi je bio toliko dragocjen, ponovno me prožela poznata drhtavica. To je nešto što je dugo ostalo u meni.

Osim posjeta Eduard von Hartmannu, kratki boravci koje sam mogao provesti u Berlinu i Münchenu nakon putovanja kroz Njemačku, nakon posjeta Weimaru, bili su u potpunosti posvećeni umjetničkom životu koji su ta mjesta nudila. Proširenje svojih vidika u tom smjeru doživio sam kao posebno obogaćenje svog unutarnjeg života. I tako je ovo prvo veliko putovanje koje sam mogao poduzeti bilo od duboke važnosti i za moje umjetničke poglede. Bogatstvo dojmova ispunilo me kada sam se nakon ovog putovanja vratio u regiju Salzkammergut na nekoliko tjedana kako bih živio s obitelji čije sam sinove godinama poučavao. I dalje sam ovisio o pronalaženju vanjskog zaposlenja putem privatnog podučavanja. A bio sam i iznutra predan tome, jer sam želio dovesti dječaka, čije mi je obrazovanje povjereno godinama ranije, a čiju sam dušu uspio probuditi iz potpuno uspavanog stanja, do određene točke u njegovom životnom razvoju.

U razdoblju nakon mog povratka u Beč, imao sam privilegiju provesti znatno vrijeme u krugu ljudi koje je okupljala žena čije je mistično teozofsko stanje duše ostavljao dubok dojam na sve članove grupe. Sati koje sam imao privilegiju provesti u domu ove žene, Marie Lang, bili su mi neizmjereno dragocjeni. Ozbiljan pogled na život i duboka osjetljivost za njega, kod Marie Lang su izraženi na plemenit i lijep način. Njezina najdublja unutarnja iskustva izražavala su se zvučnim i uvjerljivim jezikom. Život koji se iznutra borio sa sobom i svijetom, mogao je u njoj pronaći mjeru zadovoljstva, ako ne i potpuno ispunjenje, samo u mističnom traženju. Stoga je bila savršeno prilagođena duši kruga tragatelja. Teozofija, koja je nastala s H. P. Blavatsky krajem prethodnog stoljeća, prodrila je u ovaj krug. Franz Hartmann, koji je postao široko poznat po svojim brojnim teozofskim djelima i svojoj povezanosti s H. P. Blavatsky, također je unio svoju teozofiju u ovaj krug. Marie Lang je upila velik dio te teozofije. Ideje koje je tamo pronašla, u nekim aspektima, kao da su odjeknule u njezinoj vlastitoj duši. Pa ipak, ono što je doživljavala s ove strane, doletjelo je samo izvana. U sebi je nosila mistično blago koje se, na sasvim elementaran način, iz srca iskušanog životom izdiglo u njezinu svijest.

Arhitekti, pisci i druge osobe koje sam upoznao u kući Marie Lang, teško bi bili zainteresirani za teozofiju koju je prenosio Franz Hartmann, da Marie Lang nije sudjelovala u njoj. A ja bih bio najmanje zainteresiran. Jer način na koji se pristupalo duhovnom svijetu kako je predstavljen u spisima Franz Hartmanna, bio je potpuno suprotan mom vlastitom duhovnom usmjerenju. Nisam mogao svjedočiti da je utemeljen na stvarnoj unutarnjoj istini. Manje me zanimao njegov sadržaj, nego način na koji utječe na ljude koji su, uostalom, bili istinski tragatelji.

Preko Marie Lang upoznao sam Rosu Mayreder, koja joj je bila prijateljica. Rosa Mayreder je među onim ličnostima prema kojima sam u životu osjećao najveće poštovanje i čiji sam razvoj pažljivo pratio. Mogu lako zamisliti da ono što ovdje imam za reći da teško da bi je zadovoljilo; ali osjećam što je na ovaj način unijela u moj život. U to vrijeme još ništa nije bilo objavljeno od spisa Rose Mayreder, koji su kasnije na mnoge ljude opravdano ostavili tako velik dojam, i nesumnjivo je postavili na uistinu izvanredan položaj u književnosti. Ali ono što se otkriva u tim spisima, živjelo je u Rose Mayreder duhovno izraženo, čemu sam se osjećao prisiljen okrenuti s najjačom unutarnjom simpatijom. Ova žena mi je ostavila dojam, da svaki od pojedinačnih darova ljudske duše posjeduje u tolikoj mjeri, da su, u skladnoj interakciji, tvorili pravi izraz onog ljudskog. Ona ujedinjuje različite umjetničke talente sa slobodnim, prodornim osjećajem za promatranje. Njezino slikarstvo je podjednako vođeno njezinim individualnim razvojem života, kao i predanim uranjanjem u objektivni svijet. Narativi kojima je započela svoju književnu karijeru, savršeno su skladni, odjekuju osobnim borbama i potpuno objektivnim zapažanjima. Njezina kasnija djela sve više nose tu karakteristiku. To je najočitije u njezinom kasnijem dvotomnom djelu 'Kritika ženstvenosti'. Smatram velikim obogaćenjem svog života, što sam mnogo sati tijekom razdoblja koje ovdje opisujem, proveo s Rosom Mayreder u godinama njezina traženja i unutarnje borbe.

Ovdje opet moram razmotriti jedan od svojih odnosa s ljudima koji je nadilazio puki misaoni sadržaj, i, u određenom smislu, nastao potpuno neovisno o njemu, dobivajući intenzivan život. Jer moj svjetonazor, a još više orijentacija mojih osjećaja, nije bila ona od Rose Mayreder. Način na koji se uzdižem od trenutno priznatog znanstvenog pristupa, do iskustva duhovnog, nikako joj ne može biti simpatičan. Ona taj znanstveni pristup nastoji koristiti kako bi opravdala ideje koje teže punom razvoju ljudske osobnosti, ne dopuštajući da znanje o čisto duhovnom svijetu igra ulogu u toj osobnosti. Ono što ja u tom smislu smatram nužnošću, teško joj može išta značiti. Ona je potpuno posvećena zahtjevima neposredne ljudske individualnosti, i ne obraća pažnju na duhovne sile koje djeluju unutar te individualnosti. Kroz ovaj pristup, postigla je do danas najznačajniji prikaz bića žene i njenih potreba u životu.

Nikad nisam uspio zadovoljiti Rosu Mayreder svojim stavom o odnosu prema umjetnosti. Vjerovala je da krivo shvaćam što je uistinu umjetničko, dok sam ja upravo nastojao shvatiti tu specifično umjetničku kvalitetu, kroz razumijevanje koje je proizašlo u mojoj duši iz iskustva duhovnog. Tvrdila je da ne mogu dovoljno prodrijeti u otkrivenja osjetilnog svijeta i stoga ne mogu pristupiti onome što je istinski umjetničko, upravo dok nastojim prodrijeti u punu istinu osjetilnih oblika. - Sve to nije umanjilo duboku, prijateljsku vezu koju sam razvio s tom osobom, u vrijeme kada sam joj dugovao najdragocjenije sate svog života, vezu koja se doista nije smanjila do danas.

U domu Rose Mayreder često sam imao privilegiju sudjelovati u razgovorima u kojima su se okupljali duhovno nadareni ljudi. Hugo Wolf, bliski prijatelj Rose Mayreder, sjedio je tiho, naizgled više introspektivno nego što pazi na okolinu. Čovjek ga je slušao u duši, čak i kad je vrlo malo govorio. Jer ono što je živio, na tajanstven se način prenosilo onima koji su mogli biti s njim. - Duboko sam volio supruga Frau Rose, ljudski i umjetnički profinjenog Karl Mayredera, a također i njegovog, za umjetnost entuzijastičnog brata, Julius Mayredera. Marie Lang i njezin krug, Friedrich Eckstein, koji je u to vrijeme bio potpuno uronjen u teozofsku duhovnu struju i svjetonazor, često su bili tamo.

To je bilo vrijeme kada je moja 'Filozofija slobode' poprimala sve određenije oblike unutar moje duše. Rosa Mayreder je osoba s kojom sam najviše raspravljao o tim oblicima tijekom razdoblja u kojem je moja knjiga napisana. Ublažila je dio unutarne samoće u kojoj sam živio. Težila je pogledu na neposrednu ljudsku osobnost, ja sam išao za otkrivenjem svijeta koji ta osobnost može tražiti u dubini duše kroz otvoreno oko duha. Između to dvoje bilo je mnogo mostova. I često, u kasnijem životu, jedna ili druga slika tih iskustava stajala je pred mojim duhom sa zahvalnošću, poput šetnje kroz veličanstvene alpske šume, tijekom koje smo Rosa Mayreder i ja razgovarali o pravom značenju ljudske slobode.

Filozofija slobode

Osvrćući se na svoj život, prva tri desetljeća čine mi se kao samostalno poglavlje. Na kraju tog razdoblja preselio sam se u Weimar kako bih gotovo sedam godina radio u Goethe i Schiller arhivu. Na vrijeme provedeno u Beču, između weimarskog putovanja koje sam opisao i preseljenja u Goetheov grad, osvrćem se kao na razdoblje koje je do određenog zaključka dovelo ono čemu je moja duša do tada težila. Taj zaključak utjelovljen je u mom radu na mojoj 'Filozofiji slobode'.

Ključni aspekt u spektru ideja kroz koje sam tada izražavao svoje stavove, bio je taj što osjetilni svijet nisam smatrao istinskom stvarnošću. U spisima i esejima koje sam tada objavio, dosljedno sam tvrdio da se ljudska duša pojavljuje kao istinska stvarnost samo kada je angažirana u obliku mišljenja koji ne proizlazi iz osjetilnog svijeta, već se razvija u slobodnoj aktivnosti koja nadilazi osjetilnu percepciju. To 'od osjetila oslobođeno mišljenje' predstavio sam kao ono kroz što duša stoji unutar duhovne biti svijeta.

Ali sam također naglašeno tvrdio da se čovjek, živeći u ovom mišljenju oslobođenom osjetilnosti, istinski i svjesno nalazi u duhovnim pratemeljima egzistencije. Razgovor o ograničenjima spoznaje nije mi imao smisla. Za mene je spoznaja značila ponovno otkrivanje duhovnog sadržaja koji duša doživljava u percipiranom svijetu. "Kad je netko govorio o granicama znanja, u tome sam vidio priznanje da ne može duhovno iskusiti istinsku stvarnost u sebi i stoga je ne može ponovno otkriti u percipiranom svijetu."

Moj primarni cilj u predstavljanju vlastitih uvida bio je opovrgnuti pojam ograničenja znanja. Želio sam odbaciti put do znanja koji gleda u osjetilni svijet, a zatim ga nastoji probiti kako bi došao do istinske stvarnosti. Htio sam istaknuti da istinsku stvarnost ne treba tražiti u takvom vanjskom proboju, već u uranjanju u unutarnji svijet čovjeka. Oni koji žele probiti prema van, a zatim vide da je to nemoguće, govore o granicama znanja. Ali to nije nemoguće zato što je čovjekova kognitivna sposobnost ograničena, već zato što se traži nešto o čemu se, nakon pravilnog promišljanja, ne može govoriti. U određenom smislu, gurajući se dalje u svijet osjetila, traži se nastavak osjetilnog izvan onoga što se percipira. Kao da netko tko živi u iluzijama traži uzroke svojih iluzija u daljnjim iluzijama.

Smisao mojih tadašnjih objašnjenja bio je sljedeći: kako se ljudska bića razvijaju u svojoj zemaljskoj egzistenciji od rođenja nadalje, suočavaju se sa svijetom spoznajom. Prvo dolaze do osjetilne percepcije. Ali to je samo predstraža spoznaje. Toj percepciji ne otkriva se sve, što svijet jest. Svijet ima suštinu; ali ljudi još ne dolaze do te suštine. Za njih je još zatvorena. Budući

da još nije suočio vlastito bića sa svijetom, formira sliku svijeta kojoj nedostaje suština. Ta slika svijeta je, uistinu, iluzija. Opažajući kroz osjetila, čovjek pred svijetom stoji kao pred iluzijom. Ali kada se iznutra, uz osjetilnu percepciju, pojavi misao lišena osjetilne percepcije, tada iluzija postaje prožeta stvarnošću; tada prestaje biti iluzija. Tada čovjekov duh, doživljavajući sebe iznutra, susreće duh svijeta, koji za čovjeka više nije skriven iza svijeta osjetila, već u njemu tka i kovitla se.

Rudolf Steiner u Weimaru, 1896.

U to vrijeme, pronalazak duha u svijetu nisam smatrao pitanjem logičkog zaključivanja ili nastavkom osjetilne percepcije; već nečim što nastaje kada se čovjek razvije, od percepcije do iskustva mišljenja oslobođenog osjetilnosti.

Takvi stavovi prožimaju ono što sam napisao u drugom svesku mog izdanja Goetheovih znanstvenih spisa iz 1888: "Tko god mišljenju pripisuje sposobnost opažanja koja se proteže izvan osjetilne percepcije, nužno mu mora pripisati i objekte koji leže izvan puke opažajne stvarnosti. Međutim, ti objekti mišljenja su ideje. Hvatajući ideju, mišljenje se stapa s osnovnim temeljem egzistencije; ono što djeluje izvana ulazi u čovjekov duh: postaje jedno s objektivnom stvarnošću u njezinom najvišem potencijalu. Svijest o ideji u stvarnosti je istinsko zajedništvo ljudi. - Mišljenje u odnosu na ideje ima isto značenje, koje oko ima prema svijetlu, uho prema zvuku. Ono je organ opažanja." (Usporedi Uvod u Goetheove znanstvene spise u Kürschnerovoj 'Njemačkoj nacionalnoj literaturi'. svezak 2, strana IV)

Tada, moja primarna briga nije bila toliko prikazivanje duhovnog svijeta kakav se pojavljuje kada mišljenje oslobođeno osjetilnosti napreduje od iskustva sebe do duhovne percepcije, više je bila pokazivanje da je suština prirode, kakva se predstavlja osjetilnoj percepciji, duhovna. Uistinu sam želio izraziti da je priroda duhovna.

To je proizašlo iz činjenice da me je moja sudbina uvodila u rasprave s epistemolozima tog vremena. Oni su pretpostavljali prirodu bez duha kao svoju temeljnu premisu, i, u skladu s tim, u kojoj je mjeri za ljude opravdano, u njihovom duhu oblikovati duhovnu sliku prirode. Htio sam tome suprotstaviti potpuno drugačiju epistemologiju. Htio sam pokazati da ljudi, mišljenjem ne stvaraju slike o prirodi, kao formirane izvana, već da je spoznaja iskustvo, tako da ljudi kroz spoznaju, stoje unutar biti stvari.

I nadalje, sudbina mi je bila vlastite poglede povezati s Goetheom. U vezi s tim, čovjek ima dovoljno prilika pokazati kako je priroda duhovna, jer je i sam Goethe težio duhovnom pogledu na prirodu; međutim, nema se slična prilika govoriti o čisto duhovnom svijetu kao takvom, jer Goethe duhovni pogled na prirodu nije proširio do točke neposrednog duhovnog pogleda.

Drugo, moja primarna briga u to vrijeme bila je izraziti ideju slobode. Ako čovjek djeluje iz svojih instinkta, nagona, strasti i tako dalje, tada je neslobodan. Impulsi kojih je jednako svjestan kao i dojmova osjetilnog svijeta, tada određuju njegove postupke. Ali tu ne djeluje njegovo istinsko biće. Djeluje na razini na kojoj se njegova istinska priroda još nije otkrila. On se kao čovjek ne otkriva ništa više nego što osjetilni svijet otkriva svoju prirodu za puko osjetilno promatranje. Sada, osjetilni svijet zapravo nije iluzija, već ga samo ljudi takvim čine. Međutim, svojim djelovanjem ljudi te porive slične osjetilnom, želje i tako dalje, mogu pretvoriti u iluzije; i tada

dopuštaju nečem iluzornom da djeluje u njima; ne djeluju oni sami. Dopuštaju onom ne duhovnom da djeluje. Čovjekova duhovna strana djeluje samo kada impulse za svoje djelovanje pronalazi u oblasti svog od osjetila slobodnog mišljenja, kao moralne intuicije. Tamo djeluje on sam, ništa drugo. Tamo je slobodno biće, koje djeluje iz sebe samog.

Htio sam pokazati kako, netko tko odbacuje mišljenje oslobođeno osjetilnosti kao nešto čisto duhovno u čovjeku, nikada ne može shvatiti slobodu; ali kako se do takvog koncepta odmah dolazi ako se prozre stvarnost mišljenja oslobođenog osjetilnosti.

I u ovom području, moja je primarna briga u to vrijeme, manje bila prikazati čisto duhovni svijet u kojem ljudi doživljavaju svoje moralne intuicije, a više naglasiti duhovni karakter samih tih intuicija. Da mi je cilj bio prvo, vjerojatno bih poglavlje 'Moralna imaginacija' u svojoj 'Filozofiji slobode', morao započeti na sljedeći način: "Slobodan duh djeluje prema svojim impulsima; to su intuicije koje doživljava izvan prirodne egzistencije u čisto duhovnom svijetu, bez da tog duhovnog svijeta postane svjestan u svojoj običnoj svijesti." Ali u to vrijeme, moja je briga bila samo okarakterizirati čisto duhovnu prirodu moralnih intuicija. Stoga sam ukazao na postojanje tih intuicija unutar cjelokupnosti čovjekovog svijeta ideja i u skladu s tim izjavio: "Slobodan duh djeluje prema svojim impulsima; to su intuicije odabrane iz cjelokupnosti njegovog svijeta ideja putem mišljenja." - Svatko tko ne gleda čisto duhovni svijet, svatko tko ne bi mogao napisati prvu rečenicu, ne može se u potpunosti složiti ni s drugom. Međutim, postoje brojne reference na prvu rečenicu u mojoj 'Filozofiji slobode'; naprimjer: "Najviši stupanj individualnog života je konceptualno mišljenje bez obzira na bilo koji specifični sadržaj percepcije. Sadržaj koncepta određujemo čistim intuicijama iz sfere ideja. Takav koncept u prvom redu ne sadrži referencu na specifične percepcije." Ovdje se misli na 'osjetilne percepcije'. Da sam u to vrijeme htio pisati o duhovnom svijetu, a ne samo o duhovnom karakteru moralnih intuicija, morao bih razmotriti kontrast između osjetilne i duhovne percepcije. Međutim, moj jedini cilj bio je naglasiti neosjetilni karakter moralnih intuicija.

Moj svijet ideja kretao se u tom smjeru kako se prva faza mog života bližila kraju u trećem desetljeću, mojim ulaskom u Weimar.

O misticizmu i misticima

Na kraju ove prve faze svog života, osjećao sam sve veću potrebu da razvijem jasnije razumijevanje određenih orijentacija ljudske duše. Jedna od tih orijentacija bio je misticizam. Kako mi se činio u raznim epohama duhovnog razvoja čovječanstva - u orijentalnoj mudrosti, neoplatonizmu, kršćanskom Srednjem vijeku i kabalističkim nastojanjima - meni je, zbog moje posebne sklonosti, bilo teško razviti odnos s njim.

Mistik mi se činio kao netko tko se nije mogao nositi sa svijetom ideja, u kojem se, za mene, manifestiralo ono duhovno. Doživljavao sam kao nedostatak istinske duhovnosti, kada netko nastoji uroniti u unutarnji svijet bez ideja, kako bi postigao duhovno zadovoljstvo. U tome nisam vidio put do svijeta, već do duhovne tame. Činilo mi se kao nemoć u percepciji kada duša teži dosegnuti duhovnu stvarnost - koja, iako sama ne tka unutar ideja, dopušta da je kroz njih ljudi dožive - bježeći od tih ideja.

Ipak, nešto me privuklo i mističnim nastojanjima ljudi. To je priroda unutarnjeg iskustva mistika. Oni žele živjeti u zajedništvu s izvorima čovjekove egzistencije u nutrini, a ne samo ih promatrati kroz prizmu ideja kao nešto vanjsko. Ali mi je također bilo jasno da se do iste vrste unutarnjeg iskustva dolazi kada se uroni u dubine duše s punim, jasnim sadržajem svijeta ideja, umjesto da se taj sadržaj odbaci u procesu uranjanja. Htio sam unijeti svijetlo svijeta ideja u toplinu nutarnjeg iskustva. Mistik mi se činio kao netko tko ne može percipirati duh unutar ideja, i stoga mu je od njih hladno. Hladnoća koju doživljava od ideja, tjera ga da traži toplinu koja je njegovoj duši potrebna, u oslobođenju od njih.

Unutarnja toplina duhovnog iskustva svanula mi je upravo kada sam prvobitno nejasno iskustvo duhovnog svijeta oblikovao u konkretne ideje. Često sam si govorio: kako ti mistici krivo shvaćaju toplinu, duhovnu intimnost koju čovjek osjeća kada živi uz ideje prožete duhom. Za mene je taj zajednički život oduvijek bio poput osobne veze s duhovnim svijetom.

Činilo mi se da mistik pojačava, a ne slabi, poziciju materijalističkog promatrača prirode. Ovaj potonji odbacuje svako promišljanje duhovnog svijeta, bilo zato što ga uopće ne prepoznaje, bilo zato što vjeruje da je ljudska spoznaja sposobna shvatiti samo ono što se može opažati osjetilima. Granice znanju postavljaju tamo gdje ih nameće osjetilna percepcija. Obični mistik, u pogledu znanja o ljudskim idejama, istog je mišljenja kao i materijalist. On tvrdi da se ideje ne mogu približiti duhovnom i da stoga, u potrazi za znanjem o idejama, čovjek uvijek mora ostati izvan duhovnog. Budući da ipak želi dosegnuti duhovno, okreće se unutarnjem iskustvu

oslobođenom od ideja. Pritom se slaže s materijalističkim promatračem prirode, ograničavajući znanje o idejama na znanje o pukom prirodnom.

Ako se, međutim, uđe u unutarnju oblast duše bez da se sa sobom ponesu ideje, stiže se u unutarnju oblast pukog osjećaja. Tada se kaže da se do duhovnog ne može doći putem koji se u običnom životu naziva putem znanja. Kaže se da se čovjek, mora spustiti iz sfere znanja u sferu osjećaja, kako bi iskusio duhovno.

Materijalistički promatrač prirode može se složiti s takvim gledištem, ako sve razgovore o duhu ne smatra fantastičnom igrom riječi koje ne znače ništa stvarno. Tada u svom svijetu ideja, usmjerenom prema onom opažajnom, vidi jedinu legitimnu osnovu za znanje, a u mističnom odnosu između čovjeka i duha nešto čisto osobno, čemu je čovjek sklon ili nije, ovisno o svom raspoloženju, ali o čemu se sigurno ne bi smjelo govoriti kao da je to sadržaj 'određenog znanja'. Odnos između čovjeka i duhovnog, mora se, zapravo, u potpunosti prepustiti 'subjektivnom osjećaju'.

Imajući to postavljeno pred mojom dušom, sile u mojoj duši koje su bile u unutarnjoj suprotnosti s misticizmom, postajale su sve jače. Percepcija duhovnog u unutarnjem duševnom iskustvu bila mi je daleko sigurnija od osjetilnog; postavljanje granica znanju u odnosu na ovo duševno iskustvo bilo mi je nemoguće. Sa svom odlučnošću sam odbacio put do duhovnog preko osjećaja.

Ipak - kada sam razmišljao o prirodi doživljavanja mistika, ponovno sam osjetio daleku srodnost s mojim vlastitim odnosom prema duhovnom svijetu. Tražio sam zajedništvo s duhom kroz ideje koje je duh obasjao, na isti način na koji je mistik tražio s nekim duhom lišenim ideja. Mogao bih također reći: moja percepcija temeljila se na 'mističnom' iskustvu ideja.

Stvaranje jasnoće unutar ovog unutarnjeg sukoba koja ga u konačnici nadilazi, nije bila velika poteškoća. Jer istinski pogled na duhovno baca svijetlo na sferu utjecaja ideja, i otkriva granice osobnog. Kao promatrač duhovnog, čovjek zna kako osobno prestaje djelovati unutar čovjeka kada se suština duše transformira u organ za opažanje duhovnog svijeta.

Teškoća je, međutim, proizašla iz činjenice da sam u svojim spisima morao pronaći odgovarajuće oblike izražavanja svojih stavova. Ne može se jednostavno pronaći novi način izražavanja zapažanja koje je čitatelju nepoznato. Imao sam izbor: ili izraziti ono što sam smatrao potrebnim u oblicima koji se uobičajeno koriste u području prirodnog promatranja, ili u oblicima koje koriste pisci skloniji mističnim osjećajima. Potonji pristup nije se činio kao da rješava nastale poteškoće.

Došao sam do zaključka da se oblici izražavanja u području prirodnih znanosti sastoje od sadržajnih ideja, čak i ako je sadržaj u prvom redu bio

zamišljen na materijalistički način. Želio sam oblikovati ideje koje upućuju na duhovno, na sličan način na koji znanstvene ideje upućuju na ono što se osjetilno percipira. To mi je omogućilo da zadržim idejni karakter onoga što sam imao reći. Isto mi se činilo nemogućim kada sam koristio mistične oblike. Jer oni u biti ne ukazuju na esencijalno područje izvan ljudi, već samo opisuju subjektivna ljudska iskustva. Nisam htio opisivati ljudska iskustva, već pokazati kako se duhovni svijet otkriva kroz duhovne organe unutar ljudi.

Iz takvih temelja proizašli su oblici ideja iz kojih je kasnije proizašla moja 'Filozofija slobode'. Želio sam izbjeći bilo kakve mistične impulse u formiranju tih ideja, iako mi je bilo jasno da konačno iskustvo onoga što se trebalo otkriti u idejama, mora biti iste vrste kao i unutarnja percepcija mistika. Ali postojala je razlika: po mom mišljenju, pojedinac se predaje i dovodi vanjski duhovni svijet u objektivnu manifestaciju unutar sebe, dok mistik intenzivira vlastiti unutarnji život i na taj način briše pravi oblik objektivnog duhovnog.

Pitanja sudbine

Vrijeme koje sam proveo predstavljajući Goetheove znanstvene ideje za uvode u 'Kürschnerovu njemačku nacionalnu književnost' bilo je znatno. Počeo sam početkom osamdesetih i još uvijek nisam bio dovršio kada sam ušao u drugu fazu svog života preseljenjem iz Beča u Weimar. Razlog tome leži u poteškoćama s kojima sam se susreo i sa znanstvenim i sa mističnim načinom izražavanja.

Dok sam radio na pravilnom formuliranju Goetheovog stava o prirodnim znanostima, morao sam dalje razvijati ono što se mojoj duši predstavljalo kao duhovna iskustva u pogledu na svjetske procese. Tako sam se, nakon što bih predstavio vlastiti svjetonazor, više puta udaljavao od Goethea i vraćao njemu, kako bih uz pomoć stečenih uvida bolje protumačio njegove misli. Ono što sam kod Goethea smatrao posebno bitnim, bila je njegova odbojnost prema zadovoljavanju bilo kakvim lako shvatljivim teorijskim konstruktom kada se suoči s neizmjernim bogatstvom stvarnosti. Goethe postaje racionalist, kada želi prikazati raznolike oblike biljaka i životinja. Teži idejama koje se pokazuju učinkovitima u svijetu prirode, kada želi razumjeti geološku strukturu Zemlje ili shvatiti meteorološke pojave. Ali njegove ideje nisu apstraktne misli, već slike koje žive u duši u misaonom obliku.

Kad sam shvatio što je predstavio u svojim znanstvenim djelima, pred sobom sam imao nešto što me duboko zadovoljilo. Promatrao sam bogatstvo ideja i slika za koje sam morao vjerovati - u daljnjem razvoju - da predstavljaju pravi odraz prirodnih pojava u čovjekovom duhu. Bilo mi je jasno da prevladavajući znanstveni način razmišljanja, mora biti uzdignut do ove Goetheove perspektive.

Međutim, istovremeno, ovo obuhvaćanje Goetheovog znanja o prirodi podrazumijevalo je zahtjev za predstavljanjem suštine sadržaja ideje-slike u odnosu na samu duhovnu stvarnost. Ideje-slike imaju opravdanje samo ako upućuju na takvu duhovnu stvarnost koja leži u osnovi one opažajne. - Ali Goethe, u svom strahopoštovanju pred neizmjernim bogatstvom stvarnosti, izbjegava pristupiti predstavljanju duhovnog svijeta nakon što je osjetilni svijet doveo u duhovno prikladan oblik unutar svoje duše.

Sada sam morao pokazati, da je Goethe doista mogao živjeti napredujući kroz spoznaju od osjetilne prirode do duhovne prirode, ali da netko drugi može u potpunosti razumjeti Goetheov duhovni život samo ako, idući dalje od njega, spoznaju dovede do idejne koncepcije samog duhovnog svijeta.

Goethe je, govoreći o prirodi, bio iznutra uronjen u nju. Bojao se da će postati apstraktan ako bi od tog živog uranjanja, prešao u život mišljenja o tom uranjanju. Želio je osjetiti sebe u duhu; ali nije želio sebe misliti u duhu.

Često sam osjećao da izdajem Goetheov način mišljenja, ako bih predstavio misli o njegovom svjetonazoru. I u gotovo svakom detalju koji sam morao interpretirati u vezi s Goetheom, morao sam iznova otkrivati metodu govora o Goetheu na Goetheov način.

Moje predstavljanje Goetheovih ideja rezultat je cjelogodišnje borbe da Goethea sve bolje razumijem kroz prizmu vlastitih misli. Osvrćući se na tu borbu, moram priznati da mu mnogo dugujem za razvoj mojih spoznajnih duhovnih iskustava. Taj je razvoj tekao mnogo sporije nego što bi se odvijao da se Goetheov zadatak nije sudbonosno postavio na moj životni put. Tada bi slijedio svoja duhovna iskustva i prikazivao ih onako kako su se odvijala preda mnom. Brže bih bio nošen u duhovni svijet; ali ne bih pronašao razloga za borbu i istraživanje vlastite nutrine.

Kroz svoj rad na Goetheu, iskusio sam razliku između stanja duha kojem se duhovni svijet otkriva, takoreći, kao milost, i onog koje, korak po korak, svoje unutarnje biće čini sve sličnijim duhu, tako da kada duša doživi sebe kao pravi duh, ona stoji unutar duhovne oblasti svijeta. Samo u tom stanju bivanja unutar njega, čovjek istinski shvaća koliko se intimno ljudski duh i duhovnost svijeta, mogu ispreplesti unutar ljudske duše.

Dok sam radio na svojoj interpretaciji Goethea, Goethe je uvijek kao duh stajao blizu mene, poput opominjućeg glasa koji me neprestano podsjećao: onaj tko prebrzo napreduju na duhovnom putu, doista može doći do usko definiranog iskustva duha; međutim, to se događa u stvarnosti osiromašenoj za bogatstvo života.

Moj odnos prema radu na Goetheovom djelu omogućio mi je da prilično živo promatram 'kako karma djeluje u vlastitom životu'. Sudbina se sastoji od dvije činjenične okolnosti koje se spajaju u jedinstvo unutar života osobe. Jedna proizlazi iz unutarnje čežnje duše; druga čovjeku prilazi iz vanjskog svijeta. Moji vlastiti duševni impulsi težili su pogledu na duhovno; vanjski duhovni život svijeta donio mi je Goetheovo djelo. Morao sam uskladiti te dvije struje, koje su se susrele u mojoj svijesti. - Posljednje godine prve faze svog života, proveo sam naizmjenično se opravdavajući pred sobom i pred Goetheom.

Zadatak koji sam si postavio u svojoj doktorskoj disertaciji, iz unutarnje perspektive, bio je postići 'razumijevanje čovjekove svijesti sa njom samom'. Jer vidio sam da čovjek istinsku stvarnost u vanjskom svijetu, može razumjeti tek kada je tu istinsku stvarnost vidio u sebi.

Ova konvergencija istinske stvarnosti vanjskog svijeta s istinskom stvarnošću unutar duše, za svijest koja percipira mora se postići kroz marljivu unutarnju duhovnu aktivnost; za svijest koja ima volju i djeluje, ona je uvijek prisutna kada čovjek iskusi slobodu u djelovanju.

Činjenica da sloboda postoji kao nešto činjenično za nepristranu svijest, a ipak ostaje zagonetka za spoznaju, utemeljena je na činjenici da čovjek ne posjeduje svoje vlastito istinsko biće, istinsku samosvijest, od samog početka, već je mora postići tek nakon što svijest razumije samu sebe. Ono što predstavlja najvišu vrijednost ljudi - slobodu - može se shvatiti tek nakon odgovarajuće pripreme.

Moja 'Filozofija slobode' utemeljena je na iskustvu koje se sastoji od razumijevanja ljudske svijesti sa njom samom. Sloboda se prakticira u volji; doživljava se u osjećanju; spoznaje se u mišljenju. Ali da bi se to postiglo, u mišljenju se ne smije izgubiti život.

Dok sam radio na mojoj 'Filozofiji slobode', moja je stalna briga bila održati unutarnje iskustvo potpuno živim u samim mislima, kod izražavanja svojih misli. To mislima daje mistični karakter unutarnjeg gledanja, ali i to gledanje čini ekvivalentno vanjskoj, osjetilnoj percepciji svijeta. Kada se prodre u takvo unutarnje iskustvo, više se ne opaža kontrast između spoznaje prirode i spoznaje duha. Čovjek postaje svjestan da je ovo drugo samo metamorfoza prvog.

Budući da mi se tako činilo, kasnije sam mogao staviti moto 'Rezultati duševnog promatranja prema znanstvenoj metodi' na naslovnu stranicu svoje 'Filozofije slobode'. Jer, ako se znanstvena metoda vjerno primjeni na oblast duha, onda ona također vodi do spoznaje unutar te oblasti.

Tijekom tog vremena, moje detaljno proučavanje Goetheove bajke o 'zelenoj zmiji i lijepoj Ljiljani', kojom završavaju njegovi 'Razgovori njemačkih iseljenika', bilo mi je od velike važnosti. Međutim, mene 'tumačenje' njezina sadržaja nije zanimalo. Jednostavno sam je htio prihvatiti u njezinom poetskom i umjetničkom obliku. Pokušaj raspršivanja fantazije razumom, uvijek mi je bio odbojan.

Vidio sam kako je ova Goetheova poezija proizašla iz njegove duhovne razmjene sa Schillerom. Schillerov duh, kada je pisao svoja 'Pisma za unaprijeđenje estetskog odgoja čovjeka', ulazio je u filozofsku fazu svog duhovnog razvoja. 'Razumijevanje čovjekove svijesti sa njom samom' bio je zadatak koji ga je najviše zaokupljao. S jedne strane, ljudsku dušu vidio je kao potpuno posvećenu djelovanju razuma. Osjećao je da duša, kojom upravlja isključivo razum, nije ovisna o fizičkom i osjetilnom. No ipak je u toj vrsti nadosjetilne aktivnosti, pronalazio nešto nezadovoljavajuće. Duša je u duhu' kada se preda 'logičkoj nužnosti' razuma; ali u toj predaji nije ni

slobodna ni iznutra duhovno živa. Predaje se apstraktnoj slici sjene duha; ali ne tka niti vlada životom i egzistencijom duha. - S druge strane, Schiller je primijetio kako se ljudska duša, u suprotnoj aktivnosti, u potpunosti predaje fizičkom - osjetilnim percepcijama i instinktivnim impulsima. Tu se gubi njezina aktivnost koja proizlazi iz duhovne sjenovite slike; ali ona je podložna prirodnom zakonu koji ne čini njezinu bit.

Schiller je došao do zaključka da u obje aktivnosti čovjek nije 'istinski čovjek'. Ali on može ostvariti ono, što mu priroda i racionalna duhovna sjena koja se pojavljuje bez njegove intervencije, ne daju. On može u osjetilnu aktivnost uvesti razum; i osjetilno može uzdići na višu sferu svijesti, tako da funkcionira poput duhovnog. Dakle, on postiže srednje raspoloženje između logičke i prirodne prisile. Schiller čovjeka u takvom stanju vidi kada živi u oblasti umjetnosti. Estetska percepcija svijeta promišlja osjetilno; ali na takav način da unutra pronalazi duh. Živi u sjeni duha, ali u stvaranju ili uživanju, duhu daje osjetilni oblik, tako da gubi svoju sjenovitu egzistenciju.

Godinama ranije, Schillerova borba da shvati 'istinskog čovjeka' već je duboko odjeknula u meni; kada je Goetheova 'zagonetna bajka' i sama za mene postala zagonetka, ponovno mi se pojavila. Vidio sam kako je Goethe upio Schillerov prikaz 'istinskog čovjeka'. Za njega, kao i za njegovog prijatelja, pitanje nije bilo manje živo: kako sjenovito duhovno carstvo u duši pronalazi osjetilno tjelesno, i kako se prirodno u fizičkom tijelu probija do duhovnog?

Prepiska između dva prijatelja, i sve ostalo što se može znati o njihovoj duhovnoj razmjeni, svjedoči da je Schillerovo rješenje bilo previše apstraktno, previše jednostrano filozofsko za Goethea. Postavio je evokativne slike rijeke, koja razdvaja dva svijeta, plamenova lutalica koji traže put iz jednog svijeta u drugi, zmijske, koja se mora žrtvovati, kako bi formirala most između dva svijeta, 'lijepe Ljiljane', koju se, s 'one strane rijeke' može samo naslutiti u mislima onih koji žive 's ove strane', i mnogo više. Schillerovo filozofsko rješenje suprotstavio je bajkovitoj, poetskoj viziji. Smatrao je da ako se zagonetki duše, kako ju je Schiller percipirao, pristupi filozofskim konceptima, da takav čovjek sam osiromašuje u svojoj potrazi za svojom istinskom prirodom; zagonetki je želio pristupiti kroz bogatstvo unutarnjeg iskustva.

Goetheova bajkovita slika podsjeća na imaginacije, koje su mu često predstavljali tragatelji za iskustvom duha. Tri kralja iz bajke donekle podsjećaju na one iz 'Alkemijskog vjenčanja Christiana Rosenkreutza'. Drugi oblici su ponovna ponavljanja stvari koje su se prije pojavljivale u slikama na putu do znanja. - U Goetheovom djelu te se slike pojavljuju samo u lijepom, plemenitom, umjetničkom obliku fantazije, dok su prije manje imale umjetnički karakter.

U ovoj bajci Goethe stvaranje fantazije dovodi blizu točke gdje se ono stapa s unutarnjim procesom duše, spoznajnim iskustvom istinskog duhovnog svijeta. Vjerovao sam da se najdublje u dušu može pogledati uranjanjem u ovo djelo.

Nije to bilo samo razjašnjenje, već i važni poticaji za unutarnje iskustvo, ono su što mi je dolazilo iz bavljenja bajkom. Ti su poticaji nastavili utjecati na moj kasniji unutarnji život, čak su utjecali i na stvaranje mojih kasnijih misterijskih drama. Međutim, od bajke nisam mogao puno dobiti za svoja djela koja su bila inspirirana Goetheom. Činilo mi se da je Goethe, zahvaćajući ovu pjesmu, vođen kao unutarnjom snagom polusvjesne duše, nadišao vlastiti svjetonazor. I tako mi se pojavila ozbiljna poteškoća. Mogao sam nastaviti svoje tumačenje Goethea za Kürschnerovu 'Njemačku nacionalnu književnost' samo u stilu u kojem sam započeo, ali to me nije zadovoljilo. Jer sam si govorio da je Goethe, dok je pisao 'Bajku', gledao u duhovni svijet kao s granice. Ali ono što je kasnije napisao o prirodnim procesima zanemaruje taj uvid. Stoga se ne može tumačiti iz te perspektive.

Ne, premda u prvom redu nisam ništa dobio za svoje Goethe spise uranjanjem u bajku, ona je ipak pružila bogatstvo inspiracije za moju dušu. Ono što se iz bajke izrodilo u smislu unutarnjeg sadržaja, postalo je važan materijal za meditaciju. Vraćao sam se tome stalno iznova. Ta mi je praksa, pomogla da se pripremim za raspoloženje u kojem sam kasnije ušao u posao u Weimaru.

Putovanja u Budimpeštu i Transilvaniju; Sjećanja na obitelj Specht

Pogotovo u to vrijeme, moj vanjski život bio je prilično društven. Provodio sam puno vremena sa svojim starim prijateljima. Iako sam imao malo prilika razgovarati o stvarima na koje sam ovdje aludirao, duhovne i duševne veze koje su me povezivale s tim prijateljima bile su ipak intenzivne. Često se vraćam na ponekad beskrajne razgovore koji su se tada vodili u poznatoj kavani na Michaelerplatzu u Beču. To sam morao posebno u razdoblju nakon svjetskog rata kada se stara Austrija fragmentirala. Jer uvjeti za tu fragmentaciju već su tada bili vrlo prisutni. Ali nitko to nije htio priznati. Svi su gajili ideje o lijekovima, prema svojim nacionalnim ili kulturnim sklonostima. I dok su ideali koji napreduju u rastućim strujama uzdižući, oni koji proizlaze iz pada i nastoje ga spriječiti, nisu ništa manje tragični. Takvi tragični ideali djelovali su u mislima najboljih Bečana i Austrijanaca u to vrijeme.

Često sam izazivao nezadovoljstvo među tim idealistima, kada sam izražavao uvjerenje koje mi je nametala moja odanost Goetheovom dobu. Rekao sam da je u to vrijeme doseguta visoka točka zapadnog kulturnog razvoja. To se kasnije nije održalo. Doba prirodnih znanosti, sa svojim posljedicama za čovjekov i život naroda, označava pad. Daljnji napredak zahtijeva potpuno novi utjecaj iz smjera duha. Nemoguće je nastaviti dosadašnjim putem u duhovnoj sferi bez povratka u prošlost. Goethe je vrhunac, ali na toj istoj točki nije početak, već kraj. On izvlači posljedice iz razvoja kojeg doseže, on svoj najpuniji izraz nalazi u njemu, ali se ne može nastaviti dalje, bez spuštanja u daleko drevnije izvore duhovnog iskustva od onih sadržanih u tom razvoju. - U takvom sam raspoloženju napisao završni dio mog izlaganja o Goetheu.

U tom sam se raspoloženju prvi put upoznao s Nietzscheovim spisima. 'S onu stranu dobra i zla' bila je prva njegova knjiga koju sam pročitao. Taj me način gledanja na stvari istovremeno i očarao i odbio. Bilo mi je teško pomiriti se s Nietzscheom. Volio sam njegov stil, volio sam njegovu smjelost; ali sigurno mi se nije sviđao način na koji je Nietzsche govorio o najdubljim problemima, a da dušom nije svjesno uronio u njih u duhovnom iskustvu. Pa ipak, opet mi se činilo da je rekao mnoge stvari koje su stajale neizmjereno blizu mog duhovnog iskustva. I tako sam se osjećao blizak njegovim borbama, i osjećao da za tu bliskost moram naći izraz. Nietzsche mi se činio kao jedna od najtragičnijih figura svog vremena. I ta tragedija, vjerovao sam, mora proizaći duboko iz ljudske duše i karaktera duhovne klime znanstvenog doba. S takvim sam osjećajima proveo svoje posljednje godine u Beču.

Prije kraja prvog poglavlja svog života, uspio sam posjetiti i Budimpeštu i Transilvaniju. Prijatelj iz Transilvanije kojeg sam ranije spomenuo, a koji je svih ovih godina ostao vjerno povezan sa mnom, upoznao me s nekoliko svojih sunarodnjaka koji žive u Beču. I tako sam, uz moj široki vanjski društveni krug, imao kontakt i sa ljudima iz Transilvanije. Među njima su bili gospodin i gospođa Breitenstein, koji su mi u to vrijeme postali prijatelji i to su ostali do danas. Dugo su obnašali vodeće položaje u Bečkom antropozofskom društvu. Moja osobna veza s ljudima iz Transilvanije, dovela me do putovanja u Budimpeštu. Mađarska prijestolnica, svojim karakterom toliko drugačijim od bečkog, ostavila je dubok dojam na mene. Putovanje iz Beča je putovanje u kojem blista graciozna priroda, temperamentnom čovječnošću i glazbenom aktivnošću. Gledajući kroz prozor vlaka, čovjek ima dojam da sama priroda postaje poetska na poseban način, a da se ljudi, naizgled ne obraćajući puno pažnje na toliko im poznatu poetsku prirodu, uranjaju u sebe, često uz duboko unutaranju, glazbu iz srca. A po ulasku u Budimpeštu, susreće se svijet koji, iako ga s najvećim zanimanjem promatraju pripadnici drugih europskih naroda, nikada ne može u potpunosti biti shvaćen. Tamnija pozadina, nad kojim svjetlost svjetluca, igrajući se bojama. Ta mi se suština činila kao sažeta u jednu, ujedinjenu viziju, dok sam stajao pred spomenikom Franza Deáka. U glavi tvorca one Mađarske koja je postojala od 1867. do 1918. živjela je snažna, ponosna volja, ona koja hrabro osvaja vlast, koja pobjeđuje bez lukavstva, ali s elementarnom nemilosrdnošću. Osjetio sam koliko je subjektivno istinita za svakog pravog Mađara krilatica koju sam često čuo: 'Van Mađarske nema života; a ako ga ima, nije ovakav'.

Kao dijete sam na zapadnoj granici Mađarske vidio kako Nijemci osjećaju tu grubo ponosnu volju; sada sam, u srcu Mađarske, naučio kako ta volja dovodi mađarski narod u izolaciju od ljudi koja se, s određenom naivnošću, odijeva u samorazumljiv sjaj, koji je vrlo zainteresiran da se pokaže skrivenim očima prirode, ali ne i otvorenim očima čovjeka.

Šest mjeseci nakon ovog posjeta, moji transilvanski prijatelji dogovorili su da održim predavanje u Sibiu (Hermannstadt). Bilo je božićno vrijeme. Putovao sam preko prostranih ravnica, u čijem središtu leži Arad. Čeznjiva poezija Lenaua odjekivala je u mom srcu dok su mi oči gledale preko tih prostranstava, gdje je sve ogromno, ne postavljajući granice pogledu koji luta. Morao sam prenoćiti u pograničnom selu između Mađarske i Transilvanije. Pola noći sam sjedio u gostionici. Osim mene, bio je još samo jedan stol s kartašima. Sve nacionalnosti koje su se u to vrijeme mogle naći u Mađarskoj i Transilvaniji bile su okupljene tamo. Ljudi su igrali sa strašću koja bi u roku od pola sata dosegla vrhunac, tako da bi eruptirala poput oblaka duše, uzdižući se iznad stola, boreći se poput demona i potpuno obuzimajući igrače. Kakva se raznolikost strasti otkrivala među tim različitim nacionalnostima!

Na Božić sam stigao u Sibiu. Upoznao sam se s transilvanskom saksonskom zajednicom. Živjeli su tamo u rumunjskom i mađarskom kontekstu. Plemenit narod, hrabro se čuvajući neizbježnog propadanja. Njemački identitet, poput sjećanja na život prije stoljeća, jurio je prema istoku, želeći ostati vjeran svom izvoru, ali ipak posjedujući u tom stanju duše određeno otuđenje od vedrine ukorijenjene u svim aspektima života. Provodio sam divne dane, među njemačkim svećenstvom protestantske crkve, među učiteljima njemačkih škola, među drugim transilvanijskim Nijemcima. Srce mi je bilo ugrijano ovim ljudima koji su, u svojoj brizi za, i očuvanje svoje baštine, njegovali kulturu srca koja je prije svega govorila srcu.

Toplina mi je ispunila dušu dok sam se, umotan u debela krzna, sa starim i novim prijateljima vozio saonicama prema jugu, prema Karpatima (transilvanijskim Alpama), kroz ledenu hladnoću i pucketavi snijeg. Crni, šumoviti planinski zid kada se približavate izdaleka; divlje surov, često jeziv planinski krajolik kada ste tamo.

U središtu svega što sam doživio bio je moj dugogodišnji prijatelj. Uvijek je smišljao nove načine, da istinski razumijem transilvanijsku saksonsku kulturu. Čak i tada je neko vrijeme provodio u Beču, a neko u Sibiu (Hermannstadtu). U Sibiu je osnovao tjedne novine posvećene očuvanju transilvanijske saksonske kulture. Bio je to pothvat izgrađen u potpunosti na idealizmu i bez ikakvog praktičnog iskustva, no u njemu su sudjelovali gotovo svi zagovornici saksonskog identiteta. Propao je nakon samo nekoliko tjedana.

Iskustva poput ovih putovanja darovala mi je sudbina; i kroz njih sam uspio razviti svijest o vanjskom svijetu, nešto što mi nije lako dolazilo dok sam s određenom lakoćom živio u području duhovnog.

S tužnim uspomnama vratio sam se u Beč. Tamo sam ubrzo naišao na knjigu o čijem se 'duhovnom blagu' u to vrijeme raspravljalo u najširim krugovima: 'Rembrandt kao odgajatelj'. U razgovorima o toj knjizi, kojih je bilo posvuda, moglo se čuti o pojavi potpuno novog duha. Upravo kroz taj fenomen, shvatio sam koliko sam bio izoliran u tadašnjem duhovnom životu, s obzirom na moje duševno stanje.

Moj dojam o knjizi koja je diljem svijeta bila uvelike hvaljena bio je sljedeći: činilo mi se kao da je netko nekoliko mjeseci proveo sjedeći za stolom u pristojnoj krčmi svake večeri, slušajući 'duhovite' izjave 'uglednijih' ličnosti za stolovima stalnih gostiju, a zatim ih zapisujući u aforističnom obliku. Nakon tog kontinuiranog 'pripremnog rada', papiriće s izjavama mogao je baciti u posudu, protresti je, i zatim ih izvaditi. I kad ih izvadi, dodavao bi jedan drugome i tako sastavio knjigu. Naravno, ova je kritika pretjerana. Ali moj vlastiti pogled na život, natjerao me da odbacim ono što 'duh vremena' kakav prevladava, hvali kao vrhunsko postignuće. Osjećao sam da je knjiga

'Rembrandt kao odgojitelj' knjiga, koja je u potpunosti ostala na površini duhovno poticajnih misli, i da nijedna rečenica nije dotakla istinske dubine ljudske duše. Bolno sam osjećao što su moji suvremenici upravo takvu knjigu smatrali izljevom duboke osobnosti, dok sam ja morao vjerovati, da se s tako oblikovanim mislima u plitkim duhovnim vodama, sve što je istinski ljudsko ispire iz duše.

Kad sam imao četrnaest godina, morao sam početi davati privatne satove; petnaest godina, sve do početka druge faze mog života provedenog u Weimaru, sudbina me zadržala u toj aktivnosti. Razvoj duša mnogih ljudi u djetinjstvu i adolescenciji bio je isprepleten s mojim vlastitim razvojem. Mogao sam promatrati koliko se proces odrastanja u odraslu dob, razlikuje kod muškaraca i žena. Osim što sam podučavao dječake i mladiće, podučavao sam i nekoliko mladih djevojaka. Doista, neko je vrijeme majka dječaka čije sam obrazovanje preuzeo zbog njegova patološkog stanja, bila i moja učenica geometrije; u drugom sam trenutku toj ženi i njezinoj sestri držao predavanja o estetici.

Nekoliko godina pronalazio sam svojevrsni dom u obitelji ovog dječaka, odakle sam također radio kao učitelj i tutor za druge obitelji. Moje blisko prijateljstvo s dječakovom majkom značilo je, da sam u potpunosti dijelio radosti i tuge obitelji. U toj ženi susreo sam jedinstveno lijepu dušu. Bila je potpuno posvećena dobrobiti svoje četvorice sinova. U njoj se mogla vidjeti sama bit majčinske ljubavi. Rad s njom na pitanjima odgoja bio je prekrasno ispunjenje u životu. Posjedovala je i talent i entuzijazam za glazbeni aspekt umjetnosti. Osobno je preuzimala neke od glazbenih vježbi svojih sinova dok su još bili mladi. Razgovarala je sa mnom o najrazličitijim životnim problemima, s razumijevanjem i najdubljim zanimanjem za sve. Najveću pažnju posvećivala je mom znanstvenom i drugom radu. Bilo je to vrijeme kada sam osjećao duboku potrebu da s njom razgovaram o svemu što mi je bilo blisko srcu. Kad sam govorio o svojim duhovnim iskustvima, slušala je na neobičan način. Njezin razum smatrao je stvari privlačnima, ali je zadržao blagu rezerviranost; njezina je duša, međutim, upijala sve. Zadržala je određeni naturalistički pogled na ljudsku prirodu. Smatrala je da je moralna konstitucija duše u potpunosti povezana sa zdravljem ili bolešću tijela. Rekao bih da je o ljudima instinktivno razmišljala na medicinski način, gdje je to imalo izrazito naturalistički prizvuk. Razgovori s njom u tom smjeru bili su izuzetno stimulativni. Svemu vanjskom je pristupala kao žena, koja se prema onome što joj je dopalo odnosi s najvećom brižnošću, ali u sebi većinu toga smatra nečim što ne pripada njezinoj sferi. Svoju je sudbinu u mnogočemu doživljavala kao nešto što joj je teško. Ali također nije ništa tražila od života; prihvaćala ga je onakvim kakav se odvijao, osim kada se ticao njezinih sinova. Sve kod njih je doživljavala najsnažnijim emocijama duše.

Svjedočio sam svemu tome, duševnom životu žene, njenoj divnoj odanosti sinovima, životu obitelji unutar širokog kruga rodbine i poznanika. Ali nije bilo bez poteškoća. Obitelj je bila židovska. Njihovi stavovi bili su potpuno oslobođeni ikakvih vjerskih ili rasnih predrasuda. Međutim, glava kuće, kojeg sam jako volio, gajio je određenu osjetljivost prema svim primjedbama nežidova o Židovima. To je bilo zbog rastućeg vala antisemitizma u to vrijeme.

U to vrijeme, živo sam se zanimao za borbe koje su Nijemci u Austriji vodili za svoj nacionalni opstanak. To me navelo da proučavam i povijesni i društveni položaj judaizma. To je proučavanje postalo posebno intenzivno nakon objavljivanja Hamerlingovog 'Homunculusa'. Ovaj eminentno njemački pjesnik bio je od strane velikog dijela tiska zbog ovog djela proglašen antisemitom, a njemački nacionalistički antisemiti čak su ga i proglasili svojim. Sve me to malo pogodilo; ali napisao sam esej o 'Homunculusu' u kojem sam vjerovao da se sasvim objektivno izražavam o položaju judaizma. Čovjek u čijoj sam kući živio, s kojim sam bio prijatelj, shvatio je to kao poseban oblik antisemitizma. Njegovi prijateljski osjećaji prema meni nisu se nimalo smanjili, ali ga je doista obuzela duboka tuga. Kad je pročitao esej, stao je pred me, potpuno rastrgan unutarnjom tugom, i rekao mi: 'Ono što pišete o Židovima ne može se nikako prijateljski protumačiti; ali to me ne muči, već to što ste, s obzirom na vaš bliski odnos s nama i našim prijateljima, mogli imati iskustva koja vas navode da pišete na ovaj način samo kroz nas'. Čovjek se prevario; jer sam prosuđivao isključivo iz široke duhovne i povijesne perspektive; ništa osobno nije utjecalo na moj sud. On to nije mogao tako vidjeti. Kao odgovor na moje objašnjenje, primijetio je: "Ne, čovjek koji odgaja svoju djecu, prema ovom eseju, nije 'prijatelj Židova'". Bio je nepokolebljiv. Ni na trenutak nije pomislio da bi se išta trebalo promijeniti u mom odnosu s obitelji. On je to vidio kao nužnost. Ja sam još manje mogao iskoristiti situaciju kao priliku za promjenu. Smatrao sam odgoj njegova sina zadatkom koji mi je sudbina dodijelila. Ali oboje nismo mogli a da ne pomislimo da se u ovaj odnos uvukao tragičan element.

Da stvar bude gora, mnogi moji prijatelji, pod utjecajem nacionalnih borbi tog vremena, usvojili su antisemitski prizvuk u svom shvaćanju judaizma. Nisu sa simpatijom gledali na moj položaj u židovskom kućanstvu; a glava ovog kućanstva, u mom prijateljskom druženju s takvim pojedincima, pronašao je samo potvrdu dojmova koje je stekao iz mog eseja.

Skladatelj 'Zlatnog križa', Ignaz Brüll, pripadao je obiteljskom krugu u koji sam također bio duboko uključen. Osjetljiva osobnost koju sam neizmjereno volio. Ignaz Brüll posjedovao je nešto svijetu strano, nešto introspektivno. Njegovi interesi nisu bili isključivo glazbeni; protezali su se na mnoge aspekte duhovnog života. Te je interese mogao slijediti samo kao 'sretno

dijete' sudbine, u obiteljskom okruženju koje ga je štitilo od briga svakodnevnog života, dopuštajući njegovoj kreativnosti da procvjeta iz određenog stupnja prosperiteta. I tako nije rastao u životu, već samo u glazbi. Je li njegov glazbeni opus bio vrijedan ili ne, tema je za drugu raspravu. Ali bilo je prekrasno, u najistinitijem smislu, susresti čovjeka na ulici i vidjeti ga kako se budi iz svijeta zvukova kada bi mu se obratili. Također je obično nosio otkopčane gumbe na prsluku. Njegove su oči govorile blagom zamišljenošću, hod mu nije bio stabilan, već izražajan. S njim se moglo razgovarati o mnogo čemu; imao je istančano razumijevanje, ali se moglo vidjeti kako bi s njim sadržaj razgovora odmah skrenuo u glazbeno.

U obitelji u kojoj sam živio upoznao sam i izvrsnog liječnika, dr. Breuera, koji je, zajedno s dr. Freudom, bio uključen u osnivanje psihoanalize. Međutim, on je taj pristup prihvatio tek u ranim fazama, i očito se nije slagao s njegovim kasnijim razvojem kroz Freuda. Dr. Breuer je za mene bio fascinantna osoba. Divio sam se načinu na koji je bio uronjen u medicinsku profesiju. No, bio je i čovjek raznolikih interesa u drugim područjima. Govorio je o Shakespeareu na takav način, da je čovjek iz njegovih riječi dobivao najveće nadahnuće. Bilo je zanimljivo čuti ga i kako govori o Ibsenu ili čak Tolstojevoj 'Kreutzer Sonata', s njegovim u osnovi medicinskim načinom razmišljanja. Kad je o takvim stvarima raspravljao s mojom prijateljicom, koju sam opisao, majkom djece koju sam odgajao, često sam bio duboko zainteresiran. Psihoanaliza se još nije rodila; ali problemi koji su upućivali u tom smjeru već su bili prisutni. Hipnotički fenomeni dali su medicinskom mišljenju posebnu nijansu. Moja prijateljica, bila je prijateljica s dr. Breuerom od mladosti. Preda mnom je stajala činjenica koja mi je dala mnogo toga za razmišljanje. Ova je žena, u određenom pogledu, razmišljala čak i više medicinski od tako uglednog liječnika. Jednom je liječio ovisnika o morfiju. Liječio ga je dr. Breuer. Žena mi je jednom rekla slijedeće: "Zamislite što je dr. Breuer učinio. Natjerao je ovisnika o morfiju da obeća na časnu riječ da više neće uzimati morfij. Vjerovao je da time može nešto postići; i bio je ogorčen kada pacijent nije održao riječ. Čak je rekao: 'kako mogu liječiti nekoga tko ne drži riječ'? pitao je. Trebamo li vjerovati - rekla je - da tako izvrstan liječnik može biti toliko naivan? Kako netko može očekivati da će nešto tako duboko ukorijenjeno 'u prirodi' izliječiti obećanjem?" - Žena možda nije bila sasvim u pravu; liječnikovi stavovi o terapiji sugestijom možda su doprinijeli njegovom pokušaju ozdravljenja; ali ne može se poreći da izjava moje prijateljice govori o izvanrednoj energiji kojom je govorila, na izvanredan način iz načina razmišljanja na bečkom medicinskom fakultetu upravo u vrijeme kada je taj fakultet cvjetao.

Ova je žena bila značajna osoba na svoj način; i ona je bila značajna figura u mom životu. Već je odavno mrtva; među stvarima koje su mi otežale odlazak iz Beča bila je i činjenica da sam se morao rastati od nje.

Osvrćući se na prvu fazu svog života i pokušavajući je okarakterizirati kao izvana, obuzima me osjećaj da me je sudbina vodila na takav način da se u tridesetoj godini života nisam vezao nikakvom vanjskom 'profesijom'. Također se nisam pridružio Goethe i Schiller arhivu u Weimaru zbog stalnog zaposlenja, već kao slobodni suradnik Goethe izdanja, koje je arhiv objavljivao u ime velike vojvotkinje Sofije. Izvješće koje je ravnatelj arhiva objavio u dvanaestom svesku Goetheovog godišnjaka navodi: "Od jeseni 1890. godine, Rudolf Steiner iz Beča pridružio se stalnom osoblju. Dodijeljeno mu je (s izuzetkom osteološkog odjeljka) cijelo područje 'morfologije', pet ili vjerojatno šest svezaka 'drugog odjeljka', u koji pritječe vrlo važan materijal iz rukopisne ostavštine."

Suradnja u Goethe-Schiller arhivu

Na neodređeno vrijeme, ponovno sam se suočio sa zadatkom koji nije proizašao iz vanjskog događaja, već iz unutarnjeg razvoja mog pogleda na svijet i na život. I upravo iz tog razvoja sam konačno stekao doktorat u Rostocku svojom disertacijom o pokušaju 'razumijevanja same sebe od strane ljudske svijesti'. Vanjske okolnosti spriječile su me da to učinim u Beču. Službeno sam završio realku a ne gimnaziju, te sam privatno stekao gimnazijsko obrazovanje uzimajući privatne satove. To me je spriječilo da nastavim doktorat u Austriji. Odrastao sam uronjen u 'filozofiju', ali moje formalno obrazovanje isključivalo me iz svega u što me stavlja studij filozofije.

Sada, na kraju prve faze mog života, u ruke mi je palo filozofsko djelo koje me iznimno očaralo: 'Sedam knjiga platonizma', Heinricha von Steina, koji je u to vrijeme predavao filozofiju u Rostocku. To me navelo da predam svoju disertaciju dragom starom filozofu, čiju sam knjigu jako cijenio i kojeg sam upoznao tek tijekom ispita.

Heinrich von Steinova osobnost još je uvijek živo prisutna preda mnom, gotovo kao da sam s njim podijelio mnoga iskustva. Jer 'Sedam knjiga platonizma' izraz su oštro definirane filozofske individualnosti. U ovom djelu, filozofija kao sadržaj mišljenja ne shvaća se kao nešto što stoji na vlastitim nogama. Platon se sa svih strana promatra kao filozof koji je tražio takvu samostalnu filozofiju. Heinrich von Stein pomno predstavlja ono što je otkrio na tom putu. U početnim poglavljima djela čitatelj se potpuno uranja u platonski svjetonazor. Međutim, Stein zatim prelazi na proboj Kristove objave u razvoj čovječanstva. On ovaj stvarni proboj duhovnog života predstavlja kao superiorniji od pukog razvijanja misaonog sadržaja kroz filozofiju.

Od Platona do Krista, kao do ispunjenja dugo željenog ideala - to bi moglo karakterizirati ono što leži u Steinovoj prezentaciji. Zatim prati kako je platonizam nastavio vršiti svoj utjecaj na kršćanski razvoj svjetonazora.

Stein je vjerovao da je vanjska objava dala sadržaj čovjekovoj težnji za svjetonazorom. Nisam se s njim tu mogao složiti. Iskusio sam da kada ljudska priroda, kroz duhovno živu svijest, dođe do same sebe, može imati otkrivenje, i da ono može prevladati u idejno iskustvenoj egzistenciji u čovjeku. Ali u knjizi sam osjetio nešto što me privuklo. Pravi život duha iza života ideja, iako u obliku koji nije bio moj, dao je poticaj za sveobuhvatno povijesno filozofsko izlaganje. Platon, veliki nositelj svijeta ideja koje čekaju ispunjenje kroz Krist impuls; predstaviti to svrha je Steinove knjige. Unatoč

mojih različitim stavovima o njoj, ova je knjiga u meni odjeknula daleko više, od bilo koje filozofije koja svoj sadržaj izvodi isključivo iz koncepata i osjetilnih iskustava.

Kod Steina mi također nedostaje svijest da Platonov svijet ideja u konačnici vodi natrag do drevnog otkrivenja duhovnog svijeta. Ovo (predkršćansko) otkrivenje, koje je, naprimjer, pronašlo uvjerljiv prikaz u Otto Willmannovom djelu 'Povijest idealizma', nije vidljivo u Steinovom gledištu. On ne predstavlja platonizam kao ostatak izvornog otkrivenja, koje je potom, u kršćanstvu, ponovno dobilo svoj izgubljeni duhovni sadržaj u višem obliku; radije, on platonske ideje predstavlja kao istkani konceptualni sadržaj koji je potom kroz Krista dobio život.

Pa ipak, ova je knjiga jedna od onih napisanih s filozofskom toplinom; a njezin je autor bio osobnost prožeta dubokom religioznošću, koja je u filozofiji tražila izraz religioznog života. Na svakoj stranici trotomnog djela, postaje se svjestan osobnosti koja stoji iza njega. Nakon što sam više puta pročitao knjigu, posebno dijelove o odnosu između platonizma i kršćanstva, susret s autorom bio je za mene značajno iskustvo.

Smirena osobnost, cijelim svojim ponašanjem, u kasnijim godinama, s blagim očima koje su izgledale savršeno prilagođene promatranju razvoja svojih studenata tiho, ali oštro; jezik koji je u svakoj svojoj rečenici nosio odraz filozofa u samom svom tonu. Tako mi se Stein činio kad sam ga posjetio prije ispita. Rekao mi je: "Vaša disertacija nije baš ono što se traži; očito je niste napisali pod nadzorom profesora; ali ono što sadrži omogućuje mi da je s velikim zadovoljstvom prihvatim." Toliko sam očajnički želio da me na usmenom ispitu pitaju nešto vezano uz 'Sedam knjiga platonizma'; ali nijedno pitanje nije bilo o tome; sva su bila izvučena iz Kantove filozofije.

Slika Heinrich von Steina uvijek mi je bila duboko urezana u srce; i bilo bi mi neizmjereno drago ponovno ga sresti. Sudbina nas više nikada nije spojila. Moj doktorski ispit je među mojim najljepšim uspomenama jer dojam koji je ostavila Steinova osobnost daleko zasjenjuje sve ostalo što je s njim povezano.

Raspoloženje s kojim sam stigao u Weimar bilo je obojano mojim prethodnim, dubinskim proučavanjem platonizma. Vjerujem da mi je to raspoloženje uvelike pomoglo da se snađem u svom radu u Goethe Schiller arhivu. Kako je Platon živio u svijetu ideja, a kako Goethe? To me je zaokupljalo dok sam putovao do arhiva i natrag; zaokupljalo me je i dok sam proučavao papire Goetheove ostavštine.

To je pitanje bilo u pozadini kada sam početkom 1891. izrazio svoje dojmove o Goetheovom shvaćanju prirode (u eseju 'O stjecanju našeg pogleda na Goetheova znanstvena djela kroz publikacije Goethe arhiva' iz 12. sveska

Goetheovog godišnjaka) riječima poput ovih: "Većini ljudi je nemoguće zamisliti da nešto za čije su pojavljivanje potrebni potpuno subjektivni uvjeti, ipak može imati objektivno značenje i bit. I upravo je te potonje vrste 'arhetipska biljka'. To je objektivna bit sadržana u svim biljkama; ali ako želi steći egzistenciju, ljudski duh je mora slobodno konstruirati." Ili ovo: Pravo razumijevanje Goetheovog načina razmišljanja "sada također pruža mogućnost odlučivanja je li u skladu s Goetheom, identificirati arhetipsku biljku ili životinju s bilo kojim osjetilno stvarnim organskim oblikom koji je postojao ili još uvijek postoji u određenom vremenu. Jedini mogući odgovor na ovo je odlučno 'Ne'. 'Arhetipska biljka' sadržana je u svakoj biljci, može se izvući iz biljnog svijeta konstruktivnom moći duha, ali nijedan pojedinačni oblik ne može se smatrati tipičnim."

Sjeveroistočni kut Weimarskog dvorca. Goethe arhiv nalazio se na drugom katu; preselio se u novu zgradu iznad Uma 1897. godine.

Zatim sam se pridružio Goethe Schiller arhivu kao član osoblja. To je bila institucija u kojoj je filologija preuzela Goetheovu književnu ostavštinu krajem devetnaestog stoljeća. Bernhard Suphan bio je ravnatelj arhiva. Rekao bih da sam od prvog dana svog boravka u Weimaru, razvio osobni odnos s njim. Često sam mogao posjećivati njegov dom.

Bernhard Suphan je naslijedio Erich Schmidta, prvog ravnatelja arhiva, zahvaljujući svom prijateljstvu s Hermann Grimmom.

Posljednji Goetheov potomak, Walther von Goethe, ostavio je Goetheovu književnu ostavštinu velikoj vojvotkinji Sofiji. Osnovala je arhiv kako bi osigurala da se ostavština na odgovarajući način integrira u duhovni život. Naravno, obratila se onim pojedincima za koje je vjerovala da najbolje znaju što treba učiniti s Goetheovim papirima.

Prvi i najvažniji bio je Herr von Loeper. Činilo se da je predodređen da postane posrednik između Goethe učenjaka i weimarskog dvora, kojem je bila povjerena uprava Goetheovom imovinom. Dospio je do visokog dužnosničkog položaja u pruskom Ministarstvu unutarnjih poslova, bio je tako blizak pruskoj kraljici, sestri velikog vojvode od Weimara, a bio je i najvažniji suradnik tada najpoznatijeg izdanja Goetheovih djela, Hempelovog.

Loeper je bio osebujna osobnost; vrlo simpatična mješavina svjetovnog čovjeka i ekscentrika. Kao entuzijast, a ne stručnjak, urastao je u zajednicu 'Goethe istraživača'. Ali je unutar nje postigao znatan ugled. U svojim sudovima o Goetheu, koji su tako lijepo izraženi u njegovom izdanju Fausta, bio je potpuno neovisan. Ono što je iznosio, naučio je od samog Goethea. Budući da je sada trebao savjetovati tko bi najbolje mogao upravljati Goetheovom ostavštinom, morao je uzeti u obzir one koje je upoznao kao Goethe znanstvenike kroz vlastiti rad s Goetheom.

Tu je prvi kojega treba razmotriti Hermann Grimm. Kao povjesničar umjetnosti, Grimm se prvo bavio Goetheom; kao takav držao je predavanja o Goetheu na Sveučilištu u Berlinu, koja je kasnije objavio kao knjigu. Ali mogao se smatrati i svojevrsnim duhovnim potomkom Goethea. Izrastao je iz onih krugova njemačkog duhovnog života koji su oduvijek čuvali živu tradiciju Goethea i koji su se, u određenom smislu, mogli zamisliti u osobnoj vezi s njim. Supruga Hermann von Grima bila je Gisela von Arnim, kći Bettine, autorice knjige 'Goetheova korespondencija s djetetom'.

Hermann Grimm, kao ljubitelj umjetnosti, ponudio je vlastitu procjenu Goethea. Kao povjesničar umjetnosti, njegova znanstvena istraživanja bila su ograničena na ono što je mogao postići uz zadržavanje osobno obojane, perspektive o umjetnosti.

Vjerujem da je Hermann Grimm uspio učinkovito komunicirati s Loeperom, s kojim je prirodno bio prijatelj zbog zajedničkog interesa za Goethea. Zamišljam da je, kada su njih dvojica govorili o Goetheu, njihova ljudska veza s genijem svakako bila najvažnija, dok je znanstvena analiza bila u drugom planu.

Taj znanstveni način gledanja na Goethea, sada je živio u Wilhelm Schereru, profesoru njemačke književne povijesti na Sveučilištu u Berlinu. U njemu su njih dvojica morali službeno priznati Goetheovog stručnjaka. Loeper je to učinio na djetinjast, nevin način. Hermann Grimm je to učinio s određenom unutarnjom nevoljkošću. Jer zapravo nije bio sklon filološkom pristupu koji je Scherer utjelovljivao.

Ove tri osobe preuzele su stvarno vodstvo u upravljanju Goetheovom ostavštinom. Međutim, ona je uglavnom pala u Schererove ruke. Loeper očito nije imao namjeru sudjelovati u zadatku osim što je nudio savjete i doprinosio izvana; njegove uspostavljene društvene veze proizlazile su iz njegovog položaja na pruskom kraljevskom dvoru. Hermann Grimm je mislio jednako malo. Njegov položaj u duhovnom životu značio je da je mogao ponuditi samo perspektive i smjernice za rad; nije mogao biti odgovoran za usmjeravanje detalja.

Situacija je bila sasvim drugačija za Wilhelm Scherera. Za njega je Goethe predstavljao značajno poglavlje u njemačkoj književnoj povijesti. U Goethe arhivu otkriveni su novi izvori od goleme važnosti za ovo poglavlje. Stoga je rad Goethe arhiva trebalo sustavno integrirati u opća književno povijesna istraživanja. Osmišljen je plan za Goetheovo izdanje, osmišljeno da bude filološki utemeljeno. Scherer je preuzeo cjelokupni duhovni nadzor; upravljanje arhivom povjereno je njegovom učeniku Erich Schmidtu, koji je u to vrijeme bio profesor moderne njemačke književne povijesti u Beču.

Tako je oblikovan rad u Goethe arhivu. Ali tako je bilo i sa svim ostalim što se događalo u, i kroz, Goethe arhiv. Sve je to nosilo karakter filološkog načina razmišljanja i rada tog vremena.

Kod Wilhelm Scherera, književnopovijesna filologija nastojala je oponašati metode prirodnih znanosti tog vremena. Usvajala je uobičajene znanstvene ideje i nastojala ih replicirati u filološkim i književnopovijesnim pristupima. Pitanja koja su činila osnovu za povijest razvoja duhovnog života postala su: odakle je pjesnik nešto posudio i kako se taj posuđeni element u njemu transformirao? Pjesničke osobnosti nestale su iz razmatranja; umjesto toga, pojavio se pogled na to kako su se 'tema' i 'motivi' razvijali kroz te osobnosti. Ovaj stav je dosegao vrhunac u velikoj Lessing-monografiji Erich Schmidta. U ovom djelu Lessingova osobnost nije glavni fokus, već se radi o detaljnom ispitivanju motiva Minne von Barnhelm i Nathan-motiva, među ostalima.

Scherer je umro mlad, ubrzo nakon što je osnovan Goethe arhiv. Imao je mnogo učenika. Erich Schmidt je pozvan iz Goethe arhiva da preuzme njegovo mjesto u Berlinu. Hermann Grimm je potom osigurao da Bernhard Suphan, umjesto jednog od brojnih Schererovih učenika, bude imenovan ravnateljem arhiva.

Prije toga bio je srednjoškolski učitelj u Berlinu. Također je preuzeo uredništvo Herderovih djela. Činilo se da ga je to predodredilo da preuzme i uredništvo Goetheovog izdanja.

Erich Schmidt je i dalje zadržao određeni utjecaj; stoga je Schererov duh nastavio prožimati Goetheovo djelo. Ali ideje Hermana Grima postale su uz njega istaknutije, ako ne u metodama rada, onda svakako unutar osobnih interakcija u Goethe arhivu.

Kad sam došao u Weimar i bolje upoznao Bernharda Suphana, bio je to čovjek koji je mnogo patio. Bio je svjedok prerane smrti dviju žena, koje su bile sestre. Sada je živio u Weimaru sa svoja dva sina, oplakujući pokojnicu, lišen ikakve životne radosti. Njegova jedina svijetla točka bila je dobra volja koju mu je iskazivala velika vojvotkinja Sofija, njegova ljubavnica koju je istinski štovao. U tom štovanju nije bilo ništa servilno; Suphan je osobno volio i divio se velikoj vojvotkinji.

Suphan je bio odan Hermanu Grimmu. Prije toga, u Berlinu, smatran je članom Grimmove kuće i sa zadovoljstvom je udisao duhovnu atmosferu koja je prožimala tu kuću. Ali nešto je u njemu otežavalo suočavanje sa životom. S njim se svakako moglo raspravljati o najvišim intelektualnim pitanjima; ali određena kiselost, koja je proizlazila iz njegovih osjećaja, lako bi se uvukla u razgovor. Ta kiselost počivala je prvenstveno u njegovoj vlastitoj duši; on ju je potom prikrivao suhim smislom za humor. I stoga je bilo nemoguće zagrijati se za njega. Mogao je, u jednom dahu, dokučiti ono veliko na sasvim simpatičan način, i, bez prijelaza, spustiti se u sitne trivijalnosti. Uvijek je bio dobronamjeran prema meni. Ono duhovno koje je prebivalo u mojoj duši, nije ga zanimalo, možda je to čak ponekad tretirao sa stajališta suhog humora; međutim, najviše ga je zanimalo moj rad u Goethe arhivu i moj osobni život.

Ne mogu poreći da bi me ponekad prilično uznemirilo ono što je Suphan radio, njegovo ponašanje u upravljanju arhivom i nadgledanju Goethe izdanja; nikada to nisam tajio. Ali, osvrćući se na godine koje sam proveo s njim, prevladava snažna unutarinja suosjećajnost za sudbinu i osobnost ovog teško iskušavanog čovjeka. Patio je od života i patio je od sebe samog. Vidio sam kako je, u određenom smislu, sve dublje tonuo u bezdan, bezdušno razmišljanje koje se uzdizalo u njegovoj duši, crpeći najbolje aspekte njegova karaktera i sposobnosti. Kad se Goethe Schiller arhiv preselio u novu zgradu na Umu, Suphan je rekao da se, u iščekivanju njena otvorenja, osjećao kao

jedna od ljudskih žrtava zazidanih pred vratima svetih građevina u davna vremena, kao žrtva. Postupno je sebe u potpunosti zamišljao u ulozi, nekoga tko je žrtvovan za cilj s kojim se nije u potpunosti osjećao povezanim. Vidio je sebe kao tegleću životinju, nesposobnu pronaći radost u zadatku koji bi drugi možda prihvatili s najvećim entuzijazmom. Uvijek sam ga nalazio u takvom stanju nakon što bi napustio Weimar. Život je završio samoubojstvom, pomućene svijesti.

Osim Bernhard Suphana, u Goethe Schiller arhivu radio je i Julius Wähle, u vrijeme kada sam se pridružio. Imenovao ga je Erich Schmidt. Wähle i ja smo se zbližili tijekom mog prvog boravka u Weimaru; među nama se razvilo toplo prijateljstvo. Wähle je radio na objavljivanju Goetheovih dnevnika. Eduard von der Hellen služio je kao arhivist i nadgledao je objavljivanje Goetheovih pisama.

Veliki dio njemačke književne zajednice doprinio je projektu 'Goetheova djela'. Postojao je stalan protok profesora i predavača filologije. Tijekom njihovih duljih i kraćih posjeta, provodilo se puno vremena s njima, čak i izvan predviđenog radnog vremena arhiva. Bilo je moguće potpuno se uroniti u svijet njihovih interesa.

Osim ovih predanih suradnika koji su radili na Goethe izdanju, arhiv su posjećivali brojni pojedinci zainteresirani za jednu ili više bogatih rukopisnih zbirki njemačkog pjesnika. Arhiv je postupno postao spremište za mnoge pjesničke ostavštine. Dolazili su i drugi zainteresirani, u prvom redu manje zainteresirani za rukopise, koji su jednostavno htjeli proučavati prostor arhiva i postojeću knjižnicu. Bilo je i mnogo posjetitelja koji su samo htjeli vidjeti arhivsko blago.

Za sve koji su radili u arhivu, bila je to radost kad god bi se pojavio Loeper. Ulazio je s prijateljskim, ljupkim primjedbama. Donio bi svoj radni materijal, sjeo i zatim satima radio s koncentracijom kakva se rijetko viđa. Što god se događalo oko njega, nikada nije podigao pogled. - Kad bih tražio oličenje ljubaznosti, odabrao bih gospodina von Loepera. Ljubazno je bilo njegovo istraživanje Goethea, svaka riječ koju je nekome uputio bila je ljubazna. Pogotovo je drag bio način na koji je cijeli njegov unutarnji život bio oblikovan činjenicom da je gotovo uvijek izgledao kao da misli samo na jednu stvar: kako dovesti do toga da Goethea svijet ispravno razumije. Jednom sam sjedio pokraj njega na predstavi Fausta u kazalištu. Počeo sam pričati o stilu predstave, o samoj glumi. Nije me ni čuo. Ali odgovorio je: 'Da, ovi glumci često koriste riječi i fraze koje se baš ne podudaraju s Goetheovim'. Loeper mi se činio još simpatičniji u svojoj 'rastresenosti'. Kad sam tijekom pauze spomenuo nešto što je zahtijevalo izračunavanje trajanja, Loeper je rekao: "Dakle, 100 minuta za sat, 100 sekundi za minutu...". Pogledao sam ga i rekao: "Ekscelencijo, 60". Izvadio je sat, provjerio ga, toplo se nasmiješio, izbrijao i rekao: "Da, da, 60 minuta, 60 sekundi". Svjedočio sam mnogim

sličnim 'rastresenostima' kod njega. Ali čak ni ti prikazi Loeperoog neobičnog stanja duše ne bi me nasmijali, jer su se činili kao nužna komponenta potpuno nepretenciozne, ne sentimentalne, mogao bih čak reći graciozne ozbiljnosti ove osobnosti, koja je istovremeno imala šarmantan učinak. Govorio je pomalo razvučenim rečenicama, gotovo bez ikakvog tonaliteta u glasu; ali kroz bezbojan jezik mogla se čuti snažna artikulacija njegovih misli.

Duhovna profinjenost ulazila je u arhiv kad god bi se pojavio Herman Grimm. Od trenutka kada sam pročitao njegovu knjigu o Goetheu - još u Beču - osjetio sam duboku privrženost takvom duhu. A budući da sam imao privilegiju prvi put ga upoznati u arhivu, pročitao sam gotovo sve što je do tada objavio.

Preko Suphana sam se ubrzo bolje upoznao s njim. Jednom, kada Suphan nije bio u Weimaru i došao je posjetiti arhiv, pozvao me na ručak u svoj hotel. Bio sam nasamo s njim. Očito je bio zadovoljan kako sam se mogao povezati s njegovim načinom gledanja na svijet i život. Postao je prilično pričljiv. Govorio mi je o svojoj ideji za 'Povijest njemačke fantazije', koju je nosio u duši. Stekao sam tada dojam da namjerava napisati takvu knjigu. To se nikada nije ostvarilo. Ali mi je lijepo objasnio kako tekuća struja povijesnog razvoja pronalazi svoje impulse u kreativnoj fantaziji naroda, koja je, po njegovom mišljenju, poprimila karakter živog, aktivnog, nadosjetilnog genija. Tijekom tog popodnevnog obroka, bio sam potpuno zaokupljen objašnjenjima Herman Grimma. Vjerovao sam da znam kako nadosjetilna duhovnost djeluje kroz ljude. Pred sobom sam imao čovjeka čiji je duhovni pogled dosezao do stvaralačke duhovnosti, ali koji nije želio shvatiti samostalni život te duhovnosti, već je ostao u području gdje se ono duhovno ljudima očituje kao fantazija.

Herman Grimm posjedovao je izvanredan dar za pregled većih ili manjih epoha duhovne povijesti i za predstavljanje onoga što je istražio u preciznim, pronicljivim epigramatskim karakterizacijama. Kad bi portretirao pojedinačnu figuru - Michelangela, Rafaela, Goethea, Homera - njegov prikaz uvijek se pojavljivao s pozadinom šire perspektive. Koliko sam često čitao njegov esej u kojem svojim upečatljivim pregledom karakterizira grčku, rimsku i srednjovjekovnu kulturu. Čovjek je bio utjelovljenje jedinstvenog stila. Kad je u razgovoru stvarao svoje prekrasne rečenice, imao sam dojam da bi to moglo izgledati potpuno isto u jednom od njegovih eseja; a kad sam čitao jedan od njegovih eseja nakon što sam ga upoznao, osjećao sam se kao da ga slušam kako govori. Nikada si nije dopuštao da bude ležeran u razgovoru; ali je smatrao da u umjetničkom i književnom izražavanju, čovjek mora ostati osoba kakva jest u svakodnevnom životu. Ali Herman Grimm nije svoj svakodnevni život živio kao drugi ljudi. Bilo mu je prirodno voditi stiliziran život.

Kad se Herman Grimm pojavio u Weimaru i u arhivu, osjećalo se da je književna baština, s Goetheom povezana tajnim duhovnim nitima. To nije bio slučaj kada je došao Erich Schmidt. On nije bio povezan s dokumentima u arhivu kroz ideje, već povijesno filološkom metodom. Nikada nisam uspio razviti osobni odnos s Erich Schmidtom. I stoga sam ostao prilično nezainteresiran za veliko štovanje prema njemu koje su izražavali svi oni koji su radili kao Schererovi filolozi u arhivu.

Uvijek je bio ugodan trenutak kada bi se veliki vojvoda Karl Alexander pojavio u arhivu. Profinjeno držanje, ali i iskreni entuzijizam za sve što je vezano uz Goethea, prožimali su njegovu osobnost. Njegove godine, dugogodišnje veze s mnogim istaknutim osobama njemačkog intelektualnog života i njegova ljubaznost, ostavljali su pozitivan dojam. Pomisao da je on pokrovitelj rada u Goethe arhivu, bila je utješna.

Velika vojvotkinja Sofija, vlasnica arhiva, tamo bi bila viđena samo u posebno svečanim prilikama. Kad bi imala što reći, pozvala bi Suphana. Radnici suradnici koji su radili u arhivu, dovedeni su pred nju i bili predstavljeni. Njezina briga za arhiv bila je izvanredna. Osobno je nadgledala sve pripreme za izgradnju zgrade koja je trebala osigurati prikladan dom za baštinu pjesnika.

Nasljednik, veliki vojvoda Karl August, koji je umro prije nego što je došao na vlast, također je često posjećivao arhiv. Njegov interes za građu tamo nije bio dubok, ali je uživao u razgovoru s nama osobljem. Smatrao je većom dužnošću zanimati se za intelektualna pitanja. Međutim, interes nasljednice velike vojvotkinje Pauline o stvarima koje se tiču Goethea, bio je topao. Mogao sam s njom voditi mnogo razgovora o temama koje se tiču Goethea, poezije i tako dalje. Arhiv se nalazio unutar tog konteksta, isprepleten sa znanstvenim, umjetničkim i weimarskim dvorskim društvom. S obje strane, stekao je svoju vlastitu društvenu obojanost. Čim su se vrata zatvorila za jednim profesorom, ponovno su se otvorila za neku kneževsku figuru koja je došla posjetiti dvor. Mnogi ljudi iz svih društvenih slojeva, sudjelovali su u onome što se događalo u arhivu. U biti, to je bilo živo i poticajno mjesto u mnogim pogledima.

Weimarska knjižnica nalazila se u neposrednoj blizini arhiva. Tamo je Reinhold Köhler, čovjek dječjeg duha i naizgled bezgranične erudicije, služio kao glavni knjižničar. Osoblje arhiva često je tamo imao posla, jer je ono što su u arhivu imali kao književna pomagala za svoj rad, tamo pronalazilo svoju važnu nadopunu. Reinhold Köhler bio je jedinstveno i sveobuhvatno upućen u nastanak mitova, bajki i legendi; njegovo znanje iz područja lingvistike bilo je divno univerzalno. Znao je kako pronaći čak i najmanje poznate književne izvore. Bio je dirljivo skroman i nevjerojatno susretljiv. Nikada nije oklijevao donijeti potrebne knjige, čak ni iz sobe za pauzu, do radne sobe knjižnice u kojoj je radio. Jednom sam otišao tamo i zamolio da pogledam knjigu koju je

Goethe koristio u svojim botaničkim studijama. Reinhold Köhler je otišao po svezak, koji je očito desetljećima bio nekorišten i pohranjen na samom vrhu police. Dugo se nije vratio. Netko je otišao vidjeti gdje je. Pao je s ljestava kojima se morao popeti da bi donio knjigu. Slomio je bedrenu kost. Ovaj dragi, plemeniti čovjek nikada se nije oporavio od nesreće. Nakon duge bolesti, ovaj nadaleko cijenjeni čovjek je umro. Patio sam od bolne pomisli da se nesreća dogodila dok je išao po knjigu za mene.

Susreti s Haeckelom, Treitschke i Laistnerom

Dva predavanja koja sam morao održati ubrzo nakon početka mog boravka u Weimaru nose mi važna sjećanja. Jedno je održano u Weimaru i nosilo je naslov 'Fantazija kao kreator kulture'; prethodilo je razgovoru s Hermann Grimmom o njegovim stavovima o povijesti razvoja fantazije, o čemu ću kasnije raspravljati. Prije održavanja predavanja, duševno sam sazeo ono što mogu reći, na temelju svojih duhovnih iskustava, o nesvjesnim utjecajima stvarnog duhovnog svijeta na čovjekovu fantaziju. Činilo mi se da ono što živi u fantaziji, samo površno stimuliraju iskustva ljudskih osjetila. Uistinu kreativni element u istinskim oblicima fantazije, otkrio mi se kao odraz duhovnog svijeta koji postoji izvan čovjeka. Htio sam pokazati kako su fantazije vrata, kroz koja bića duhovnog svijeta, kreativno i neizravno kroz čovjeka, utječu na razvoj kulture.

Budući da sam svoje ideje za takvo predavanje usmjerio prema takvom cilju, rasprava s Hermann Grimmom ostavila je na mene dubok dojam. Nije imao potrebu istraživati nadosjetilne duhovne izvore fantazije; ono što se u ljudskim dušama pojavljivalo kao fantazija prihvatio je kao činjenicu i želio je ispitati njezin razvoj.

Prvo sam predstavio jedan pol razvijanja fantazije: život u snovima. Pokazao sam kako se vanjske osjetilne percepcije u snovima doživljavaju, ne kao u budnom životu, već u simboličko-slikovnoj transformaciji zbog prigušenog stanja svijesti; kako se unutarnji tjelesni procesi doživljavaju slično simbolizirani; kako iskustva ne nastaju u trezvenom sjećanju, već na način koji ukazuje na snažno djelovanje doživljenog događaja u dubini duše.

U snovima je svijest prigušena; uranja u osjetilnu fizičku stvarnost i promatra djelovanje duhovne sile unutar osjetilnog iskustva, sile koja ostaje skrivena u osjetilnoj percepciji i koja se, čak i napola uspavanoj svijesti, pojavljuje samo kao bljesak koji izranja iz dubine osjetilnog.

U fantaziji se duša uzdiže iznad običnog stanja svijesti, onoliko koliko se spušta ispod u životu snova. Ne pojavljuje se duhovno, skriveno u osjetilnoj percepciji, već duhovno djeluje na pojedinca; međutim, pojedinac ga ne može shvatiti u njegovom pravom obliku, već nesvjesno formira duševni sadržaj, posuđen iz osjetilnog svijeta. Svijest ne prodire do točke percipiranja duhovnog svijeta; već ga doživljava u slikama koje crpe svoj materijal iz osjetilnog svijeta. Dakle, istinske kreacije fantazije postaju proizvodi duhovnog svijeta, bez da sam potonji prodire u ljudsku svijest.

Moja je namjera ovim predavanjima bila pokazati jedan od načina na koji bića duhovnog svijeta rade na razvoju života.

Stoga sam nastojao pronaći načine kojima bih mogao predstaviti doživljeni duhovni svijet, a istovremeno ga na neki način povezati s onim što je poznato običnoj svijesti. Bio sam mišljenja da se o duhu mora govoriti; ali se moraju poštovati oblici u kojima smo navikli izražavati se u ovom znanstvenom dobu.

Drugo predavanje održao sam u Beču. Pozvao me je 'Znanstveni klub'. Ono se bavilo mogućnošću monističkog svjetonazora uz očuvanje istinskog znanja o duhovnom. Opisao sam kako čovjek shvaća fizičku stranu stvarnosti kroz osjetila izvana, a njenu duhovnu stranu kroz duhovnu percepciju 'iznutra', tako da se sve doživljeno pojavljuje kao jedinstveni svijet u kojem osjetilno odražava duh, a duh se kreativno otkriva u osjetilnom.

To je bilo vrijeme kada je Haeckel formulirao svoj monistički svjetonazor u svom govoru o 'Monizmu kao vezi između religije i znanosti'. Haeckel, koji je znao za moju prisutnost u Weimaru, poslao mi je kopiju svog govora. Uzvratio sam pažnju koja mi je ukazana, slanjem Haeckelu broja časopisa u kojem je tiskan moj bečki govor. Svatko tko pročita ovaj govor mora vidjeti koliko sam u to vrijeme omalovažavao monizam koji je iznio Haeckel, kada mi je bilo važno razjasniti što o tom monizmu ima reći osoba za koju je duhovni svijet nešto u što gleda.

Ali u to vrijeme imao sam još jedan razlog da ispitam monizam na Haeckelov način. Stajao je preda mnom kao fenomen znanstvenog doba. Filozofi su u Haeckelu vidjeli filozofskog diletanta, koji u stvarnosti nije znao ništa osim oblika živih bića, na koje je primjenjivao darvinističke ideje u obliku koji je sam osmislio, i koji je hrabro izjavio da se za razvoj svjetonazora ne smije koristiti ništa osim onoga što darvinistički obrazovani promatrač prirode može zamisliti. Prirodoslovci su u Haeckelu vidjeli fantasta koji je iz znanstvenih opažanja izvodio proizvoljne zaključke.

Moj me rad prisilio da prikažem unutarnje raspoloženje misli o svijetu i čovjeku, o prirodi i duhu, kakvo je prevladavalo u Jeni stoljeće ranije, kada je Goethe u to razmišljanje uključio svoje znanstvene ideje. Što se tiče Haeckela, stekao sam jasno razumijevanje o tome što se u to vrijeme mislilo u tom smjeru. Tijekom svog rada morao sam ispitati Goetheov odnos prema prirodi i svjetonazoru njegovog doba u svim njegovim detaljima. Stoljeće kasnije, u Jeni, upravo onom mjestu gdje je Goethe dobio značajnu inspiraciju za razvoj svojih ideja o prirodnim pojavama i bićima, Haeckel je radio s tvrdnjom da iz znanja o prirodi može izvući temeljne uvide za svjetonazor.

Nadalje, na jednom od prvih sastanaka Goethe društva kojem sam prisustvovao tijekom svog boravka u Weimaru, Helmholtz je održao predavanje na temu 'Goetheove slutnje budućih znanstvenih ideja'. Tamo sam bio svjestan nekoliko stvari koje je Goethe 'naslutio' kroz sretnu inspiraciju u vezi s kasnijim znanstvenim idejama; međutim, također je sugerirano kako su u ovom području i Goetheove pogreške bile očite, u njegovoj teoriji boja.

Kad sam promatrao Haeckela, uvijek sam želio razmotriti Goetheov vlastiti sud o razvoju znanstvenih pogleda, u stoljeću koje je uslijedilo nakon razrade njegovih vlastitih; kad sam slušao Helmholtza, Goetheov sud o tom razvoju stajao mi je pred očima.

U to vrijeme nisam mogao a da ne zaključim da ako se o suštini prirode razmišlja iz perspektive prevladavajuće duhovne klime tog doba, onda nužno mora izaći na vidjelo ono što Haeckel misli u savršenoj filozofskoj naivnosti; oni koji mu se svugdje protive pokazuju da žele ostati na razini pukog osjetilnog opažanja i izbjegavati daljnje razvijanje tog opažanja putem mišljenja.

U početku nisam imao želju osobno upoznati Haeckela, o kojem sam bio prisiljen često razmišljati. Tada se približio njegov šezdeseti rođendan. Bio sam pozvan da prisustvujem sjajnoj proslavi koja se u to vrijeme održavala u Jeni. Ono ljudsko na ovoj proslavi mi se svidjelo. Tijekom banketa, Haeckelov sin, kojeg sam upoznao u Weimaru dok je bio u umjetničkoj školi, prišao mi je i rekao da njegov otac želi da se upoznamo. I sin je tako i učinio.

Tako sam osobno upoznao Haeckela. Bio je očaravajuća osobnost. Par očiju koje su naivno gledale svijet, tako nježno da se osjećalo kako bi se taj pogled raspao ako bi ga probila oštrina misli. Mogao je tolerirati samo osjetilne dojmove, a ne misli koje se manifestiraju u stvarima i procesima. Svaki Haeckeov pokret bio je usmjeren na prihvaćanje onoga što su osjetila izražavala, a ne na dopuštanju dominantnoj misli da se u njima otkrije. Razumio sam zašto je Haeckel toliko volio slikati. Bio je zaokupljen osjetilnim opažanjem. Tamo gdje je trebao početi razmišljati, prestao je razvijati svoju unutarnju aktivnost i umjesto toga kistom je hvatao ono što je vidio. Takva je bila Haeckeova prava priroda. Da joj je samo dopustio da se razvije, otkrilo bi se nešto iznimno očaravajuće ljudsko.

Ali u kutku ove duše, nešto se uzburkalo, nešto je tvrdoglavo zahtijevalo da se nametne kao određena misao. Nešto što je dolazilo iz sasvim drugih smjerova od njezinih prirodnih sklonosti. Impuls prethodnog zemaljskog života, s fanatičnom sklonošću, usmjeren prema nečemu potpuno drugačijem od prirode, želio je podivljati. Religijska politika proizlazila je iz dubine duše i koristila je ideje o prirodi da bi se izrazila.

U Haeckelu su živjela dva kontradiktorna bića. Čovjek s nježnim, osjećajem punim ljubavi za prirodu, a iza njega nešto poput sjenovite figure s nepotpuno promišljenim, usko definiranim idejama koje su odisale fanatizmom. Kad je Haeckel govorio, njegova je blagost otežavala fanatizmu da se ulije u njegove riječi; kao da je urođena blagost otupljivala skrivenu, demonsku kvalitetu u njegovom govoru. Ljudsku zagonetku, onu koja se mogla voljeti samo kad se vidi; onu koja je često mogla izazvati ljutnju, kada je prosuđivala. Tako sam pred sobom vidio Haeckela, kada je osamdesetih pripremao teren za ono što će kasnije dovesti do žestoke duhovne bitke koja je bjesnila na prijelazu stoljeća, zbog njegova načina razmišljanja.

Među posjetiteljima Weimara bio je i Heinrich von Treitschke. Imao sam priliku upoznati ga jer me Suphan pozvao kada je Treitschkea ugostio na ručku. Bio sam duboko impresioniran ovom često raspravljanom osobnošću. Treitschke je bio potpuno gluh. Ljudi su s njim komunicirali dajući mu male papiriće na koje su pisali što su htjeli prenijeti. To je značilo, da je u svakom društvenom okruženju njegova osobnost bila u središtu pozornosti. Ako bi nešto bilo zapisano, on bi o tome pričao, ali pravi razgovor se nikada nije razvio. Bio je tu za druge na daleko intenzivniji način nego što su oni bili za njega. To je prožimalo cijelu njegovu narav. Govorio je bez potrebe, da predviđa prigovore koji bi se mogli pojaviti zbog misli koje je dijelio. Jasno se moglo vidjeti kako se to ukorijenilo u njegovom samopouzdanju. Budući da nije mogao čuti prigovore na svoje misli, snažno je osjećao vrijednost onoga što je sam mislio.

Prvo pitanje koje mi je Treitschke postavio bilo je odakle dolazim. Na papiriću sam napisao da sam Austrijanac. Treitschke je odgovorio: Austrijanci su ili vrlo dobri i briljantni ljudi ili bitange. Tako je govorio, osjećalo se da ga samoća u kojoj je živjela njegova duša, uzrokovana gluhoćom, tjera prema paradoksu i u njemu pronalazi unutarnje zadovoljstvo. Suphanovi gosti za ručkom obično su ostajali zajedno cijelo poslijepodne. Isto je bilo i tada, kada je Treitschke bio među njima. Moglo se vidjeti kako se njegova osobnost otvara. Ovaj čovjek širokih ramena također je posjedovao nešto u svojoj duhovnoj osobnosti, što mu je omogućavalo da ostavi snažan dojam na one oko sebe. Ne može se reći da je Treitschke docirao. Jer sve što je rekao nosilo je karakter osobnog. Strastvena želja za izražavanjem živjela je u svakoj riječi. Kako je zapovjednički bio njegov ton, čak i kada je samo prepričavao događaje. Želio je da druga osoba bude emocionalno dirnuta njegovim riječima. Neobična vatra, koja je plamtjela iz njegovih očiju, pratila je njegove izjave. Razgovor se zatim okrenuo Moltkeovom svjetonazoru, kako je izražen u njegovim memoarima. Treitschke je odbacio Moltkeov neosobni, gotovo matematički način percipiranja pojava svijeta. Jednostavno nije mogao a da ne prosuđuje stvari s prizvukom snažnih osobnih simpatija i antipatija. Ljudi poput Treitschkea, toliko potpuno uronjeni u vlastite osobnosti, dojam na druge mogu ostaviti

samo ako je ono osobno, i značajno i duboko isprepleteno s problemima koje predstavljaju. Takav je bio slučaj s Treitschkeom. Kad je govorio o povijesnim događajima, govorio je kao da je sve prisutno i kao da je osobno uključen, sa svom svojom radošću i svom ljutnjom. Slušalo se čovjeka, zadržavajući neodoljiv osjećaj osobne povezanosti; ali nije se stjecalo razumijevanje sadržaja onoga što se govorilo.

Postao sam vrlo blizak s još jednim posjetiteljem Weimara. Bio je to Ludwig Laistner. Profinjena osobnost, duboko usklađena s duhovnim, skladna u sebi. U to vrijeme bio je književni savjetnik izdavačke kuće Cotta i kao takav mogao je raditi u Goethe arhivu. Gotovo svo naše slobodno vrijeme mogao sam provoditi s njim. Njegovo glavno djelo, 'Zagonetka Sfinge', već je bilo svijetu dostupno u to vrijeme. To je vrsta mitologije. On ide svojim putem u objašnjavanju mitskog. Naši su se razgovori uglavnom vrtjeli oko teme kojom se bavi ova knjiga. Laistner odbacuje sva objašnjenja bajkovitog i onog mitskog, koja se oslanjaju na više-manje svjesnu simboličku fantaziju. Podrijetlo mitizirajućeg pogleda ljudi na prirodu vidi u snovima, posebno noćnim morama. Noćna mora koja ugnjetava, koja se za sanjača manifestira kao mučeći, ispitivački duh, postaje vilenjak, demonski mučitelj; za Ludwig Laistnera iz sanjača izlazi cijelo mnoštvo duhova. Ispitujuća sfiga je još jedna metamorfoza jednostavne podnevne vještice, koja se u podne pojavljuje osobi koja spava na polju i postavlja pitanja na koja mora odgovoriti. - Ludwig Laistner je sve što snovi stvaraju, istraživao u paradoksalnim, smislenim i razumljivim oblicima, kao i mučnim i ugodnim, kako bi to ponovno odrazio u svojim bajkama i mitovima. U svakom razgovoru, imao sam osjećaj da taj čovjek. tako lako može pronaći put od kreativne podsvijesti u nama, koja djeluje u svijetu snova, do nadsvijesti, koja se susreće sa stvarnim duhovnim svijetom. Slušao je moje rasprave o toj temi s najvećom dobrom voljom; nikada nije prigovarao, ali nikada nije imao unutarnji odnos. I negdje ga je u tome sprječavao strah, svojstven duhu tog vremena, da će odmah izgubiti 'znanstveno' tlo ako se pristupi duhovnom području kao takvom. Ali Ludwig Laistner imao je poseban odnos prema umjetnosti i poeziji, jer je ono mitsko povezivao sa stvarnim iskustvima snova, a ne s apstraktnom, kreativnom fantazijom. Po njegovom mišljenju, to je svemu kreativnom u ljudima davalo univerzalno značenje. Posjedovao je rijedak unutarnji mir i duševnu smirenost, što ga je činilo profinjenom i poetskom osobnošću. Njegove izjave o svemu imale su poetsku kvalitetu. Koncepte, koji nisu poetski, praktički nije mogao razumjeti. Proveo sam s njim najljepše sate u Weimaru, a kasnije i tijekom posjeta Stuttgartu, gdje sam imao čast odsjesti kod njega. Uz njega je bila njegova supruga, potpuno obuzeta njegovim duhovnim bićem. Za nju je Ludwig Laistner uistinu bio sve što ju je povezivalo sa svijetom. Živio je samo kratko vrijeme nakon posjeta Weimaru. Njegova supruga ga je gotovo odmah slijedila u smrti; svijet je za nju bio prazan kada Ludwig Laistner više nije bio u njemu. Uistinu iznimno

ljubazna žena, izvanredna u svojoj dobroti. Uvijek je znala kada treba biti odsutna ako je mislila da bi mogla biti smetnja; nikada nije bila odsutna kada je trebala za nešto. Majčinski je stajala uz Ludwig Laistnera, čovjeka profinjene duhovnosti, smještene u vrlo nježnom tijelu.

S Ludwig Laistnerom, kao s malo drugih, mogao sam raspravljati o idealizmu njemačkih filozofa Fichtea, Hegela i Schellinga. Posjedovao je živ osjećaj za stvarnost ideala koji je prebivao u tim filozofima. Kad sam mu jednom govorio o svojoj zabrinutosti u vezi s jednostranošću znanstvenog svjetonazora, rekao je: Ljudi jednostavno nemaju pojma o značaju stvaralačke sile u ljudskoj duši. Ne znaju da u toj stvaralačkoj sili živi sam sadržaj svijeta, kao i u prirodnim pojavama.

Unatoč svojim književnim i umjetničkim nastojanjima, Ludwig Laistner nikada nije izgubio iz vida ono neposredno ljudsko. Njegovo ponašanje i prisutnost bili su skromni: oni koji su to razumjeli, nakon susreta s njim ubrzo bi osjetili značaj njegove osobnosti. Službeni mitolozi protivili su se njegovim stavovima; jedva da su ih razmatrali. Dakle, čovjek koji je, na temelju svojih unutarnjih kvaliteta, zasluživao prvo mjesto, ostao je gotovo u potpunosti zanemaren u duhovnom životu. Njegova knjiga 'Zagonetka sfinge' mogla je dati potpuno novi poticaj proučavanju mitova; nije imala praktički nikakav utjecaj.

Ludwig Laistner je u to vrijeme bio zadužen da u 'Cotta'sche Bibliothek der Weltliteratur' uvrsti cjelovito izdanje Schopenhauerovih djela i izdanje odabranih djela Jean Paula. Povjerio mi je to oboje. I tako sam, uz moje tadašnje dužnosti u Weimaru, morao integrirati proučavanje pesimističnog filozofa i briljantno paradoksalnog pjesnika Jean Paula. Oba zadatka sam prihvatio s dubokim zanimanjem, jer sam volio uranjati u stanja duha koja su bila toliko suprotna mojim vlastitim. Ludwig Laistnerova odluka da me imenuje urednikom Schopenhauera i Jean Paula nije bila vođena vanjskim motivima; narudžba je u potpunosti proizašla iz razgovora koje smo vodili o tim dvjema osobama. Čak je usred razgovora došao na ideju da mi dodijeli te zadatke.

U to vrijeme, Hans Olden i gospođa Grete Olden, živjeli su u Weimaru. Okupili su oko sebe socijalni krug ljudi koji su željeli živjeti u 'sadašnjosti', za razliku od svega što je Goethe arhiv i Goethe društvo, smatralo nastavkom nekadašnjeg života i središtem duhovne egzistencije. Bio sam dobrodošao u taj krug; i s velikom simpatijom se prisjećam svega što sam tamo doživio.

Nečije ideje mogle su postati krute u arhivu, oblikovane iskustvom 'filološke metode', ali po ulasku u Oldenovu kuću morale su postati slobodne i fluidne, gdje je postojao interes za sve što je pažnju usmjerilo na potrebu da se u

ljudima ukorijeni novi način mišljenja; ali i za sve što je duševno osjećalo neke stare kulturne predrasude i promišljalo ideje za budućnost.

Hans Olden poznat je svijetu kao autor vedrih drama poput 'Službenice'; u svojim tadašnjim weimarskim krugovima izražavao je sebe drugačije. Imao je otvoreno srce za najviše duhovne interese tog vremena. Ono što je živjelo u Ibsenovim dramama, ono što je pobuđivalo Nietzscheov duh, to su bile teme beskrajnih, ali uvijek poticajnih rasprava u njegovom domu.

Gabriele Reuter, koja je tada pisala roman 'Iz dobre obitelji', koji će joj ubrzo dati književnu slavu, našla se u Oldenovom krugu i ispunila ga svim ozbiljnim pitanjima koja su tada mučila ljude u vezi sa životom žena.

Hans Olden znao je biti intrigantan kada bi odmah prekidaio razgovor koji je prijetio da će se pretvoriti u sentimentalnost, svojim pomalo skeptičnim načinom razmišljanja; ali je i sam mogao postati sentimentaln kada bi drugi pali u frivolnost. U ovom krugu, cilj je bio razviti najdublje 'razumijevanje' svega 'ljudskog'; no, također se nemilosrdno kritiziralo ono što se nekome nije sviđalo u ovom ili onom aspektu kod ljudi. Hans Olden bio je duboko uvjeren da je jedina smisljena stvar za čovjeka posvetiti se, i književno i umjetnički, velikim idealima o kojima se često raspravljalo u njegovom krugu; ali bio je preveliki mizantrop da bi svoje ideale ostvario vlastitim djelom. Mislio je da ideali možda mogu postojati unutar malog kruga odabranih ljudi; ali svatko tko je mislio da takve ideale može predstaviti široj javnosti, bio je 'djetinjasta budala'. U to vrijeme, pokušavao je umjetnički slijediti druge interese svojom predstavom 'Klugen Käte'. Ova je drama u Weimaru postigla samo 'umjeren uspjeh'. To je učvrstilo njegov stav, da javnosti treba dati ono što ona traži, a istovremeno više interese zadržati unutar malih krugova koji ih razumiju.

Gospođa Grete Olden bila je još dublje prožeta ovim stavom od Hans Oldena. Bila je najsavršeniji skeptik u procjeni sposobnosti svijeta za duhovni rast. Njezino je pisanje, sasvim očito bilo nadahnuto određenim genijem mizantropije.

Ono što su Hans Olden i Grete Olden nudili svom krugu iz takvog stanja duha, udahnuo je atmosferu estetizirajućeg svjetonazora koji je mogao pristupiti najozbiljnijim stvarima, ali koji također nije prezirao prijeći preko nekih ozbiljnih stvari laganim humorom.

Među učenim i umjetnicima; Goethe susreti

Među najljepše trenutke svog života moram ubrojiti ono što sam doživio kroz Gabriele Reuter, koju sam imao čast poznavati kroz ovaj krug. Osobnost, koja je u sebi nosila duboke ljudske probleme i rješavala ih s određenim radikalizmom srca i osjećaja. Iskreno je s dušom stajala u svemu što joj se u društvenom životu činilo kao proturječje između tradicionalnih predrasuda i iskonskih zahtjeva ljudske prirode. Gledala je u ženu koja je, kroz život i odgoj, izvana vezana za te tradicionalne predrasude i koja bolno mora doživjeti ono što iz dubine njezine duše žudi ući u njezin život kao 'istina'. Radikalizam srca, izražen na smireno inteligentan način, prožet umjetničkom osjetljivošću i uvjerljivom kreativnom snagom - to je bila veličina Gabriele Reuter. Razgovori koje je čovjek imao privilegiju voditi s njom dok je radila na svojoj knjizi 'Iz dobre obitelji' mogli su biti neizmjereno ugodni. Prisjećam se i vidim sebe kako stojim s njom na uglu ulice, raspravljajući više od sat vremena na žarkom Suncu o temama koje su je pritiskale. Gabriele Reuter mogla je govoriti s najvećim dostojanstvom, nikada ne gubeći prisebnost, o stvarima koje bi kod drugih odmah izazvale vidljivu uznemirenost. "Ushićena do neba, do smrti ožalošćena", te su emocije živjele u njoj; ipak su ostajale u njenoj duši i nisu se pretvorile u riječi. Gabriele Reuter oštro je naglašavala ono što je imala reći; ali to nikada nije činila glasno, samo emocijama. Vjerujem da je ta vještina održavanja artikulacije u potpunosti emocionalnom, uz održavanje glatkog, ujednačenog tijeka govora, njen posebno karakterističan stil. I čini mi se da je tu osobinu u potpunosti razvila u svoj atraktivni stil pisanja.

Divljenje koje je Gabriele Reuter pronašla u Oldenovom krugu imalo je nešto neopisivo lijepo u sebi. Hans Olden mi je često govorio, prilično elegično: "Ova žena je sjajna; kad bih se samo ja mogao", dodao je, "također uzdići s takvom hrabrošću da vanjskom svijetu predstavim ono što me dira u dubini duše".

Ovaj krug je sudjelovao u weimarskim Goethe događajima na svoj jedinstven način. Bio je to ton ironije, ali onaj koji se nikada nije neozbiljno rugao; radije, često je bio estetski ogorčen, na ono što su smatrali 'sadašnjošću' i prosuđivali kao 'prošlost'. Danima nakon Goethe okupljanja, Olden bi stajao za svojim pisaćim strojem, pišući izvještaje o svojim iskustvima koji bi, po njegovom mišljenju, trebali ponuditi sud 'djeteta svijeta' o Goethe prorocima.

Uskoro je još jedno 'dijete svijeta' usvojilo taj ton, Otto Erich Hartleben. Gotovo nikad nije bio odsutan s Goethe okupljanja. Ali isprva nisam mogao shvatiti zašto dolazi.

U krugu novinara, kazališnih ljudi i pisaca koji su se okupljali u hotelu 'Chemnitz' na večerima Goethe festivala, odvojeno od 'učenih slavnih osoba', upoznao sam Otto Erich Hartlebena. Zašto je tamo, odjednom mi je sinulo. Za njega je sudjelovanje u razgovorima koji su se tamo vodili, bio njegov element. Ostajao je dugo. Jednostavno nije mogao otići. Tako sam jednog dana bio s njim i drugima. Ostali smo bili 'obvezni' prisustvovati sastanku Goethe društva sljedeće jutro. Hartleben nije bio tamo. Ali bio sam ga zavolio i bio sam pomalo zabrinut za njega. Stoga sam, nakon što je sastanak završio, otišao do njega u hotelsku sobu. Još je spavao. Probudio sam ga i rekao mu da je glavna skupština Goethe društva već završila. Nisam razumio zašto je na ovaj način htio sudjelovati na Goethe festivalu. Ali odgovorio je na takav način da sam shvatio, da je njemu sasvim prirodno da ode u Weimar na Goethe skup kako bi spavao tijekom događaja. Jer onog zbog čega su ostali došli, on je veći dio prespavao.

Na poseban način sam se zbližio s Otto Erich Hartlebenom. Za jednim od spomenutih večernjih obroka odvijao se razgovor o Schopenhaueru. O filozofu je već bilo izrečeno mnogo riječi divljenja i neodobravanja. Hartleben je dugo šutio. Zatim je, usred burne razmjene, rekao: "On te uzbuđuje; ali on zapravo nije za život". Pogledao me upitno, dječjim, bespomoćnim pogledom; želio je da nešto kažem jer je čuo da proučavam Schopenhauera. A ja sam rekao: "Schopenhauera moram smatrati uskogrudnim genijem". Hartlebenove su oči zasjale, postao je nemiran, popio je piće i naručio novu čašu; u tom trenutku me je osvojio; njegovo prijateljstvo sa mnom bilo je uspostavljeno. "Uskogrudni genije!" To mu se svidjelo. Mogao sam to jednako lako upotrijebiti za neku potpuno drugu osobnost, i ne bi ga bilo briga. Ono što ga je duboko zanimalo bio je pojam da čak i genij može biti uskogrudan.

Za mene su Goethe okupljanja bila iscrpljujuća. Većina ljudi u Weimaru, tijekom tih sastanaka, bila je, ili u jednom ili u drugom krugu: krug filologa koji su razgovarali ili se družili na banketima, ili krug Oldena i Hartlebena. Morao sam sudjelovati u oba. Moji su me interesi prirodno vukli u oba. To je bilo moguće jer su neki održavali sastanke danju, drugi noću. Ali meni nije bilo dopušteno usvojiti Otto Erichov način života. Nisam mogao spavati tijekom dnevnih sastanaka. Volio sam raznoliku prirodu života i istinski sam uživao provodeći podnevne sate sa Suphanom u krugu arhiva - Suphan nikada nije upoznao Hartlebena, jer se to nije smatralo prikladnim za njega - jednako kao i moje večeri s Hartlebenom i njegovim istomišljenicima.

Suočio sam se s svjetonazorima brojnih ljudi tijekom mog boravka u Weimaru. Jer sa svima s kojima su razgovori o svjetskim i životnim pitanjima bili mogući, takvi su se razgovori prirodno razvijali u neposrednim interakcijama tog vremena. A Weimar je bio mjesto kroz koje su prolazili mnogi pojedinci zainteresirani za takve razgovore.

Ovo razdoblje sam proživio u dobu kada se duša, po svojoj prirodi, intenzivno okreće vanjskom životu, tražeći čvrstu vezu s njim. Prevladavajući svjetonazori postali su za mene dio vanjskog svijeta. I morao sam osjetiti koliko sam zapravo malo, do tada živio s vanjskim svijetom. Kad bih se povukao sa živahne društvene scene, postajao sam sve svjesniji da mi je do tada jedini poznati svijet bio duhovni, onaj kojeg sam promatrao u sebi. Mogao sam se lako povezati s tim svijetom. I moje su se misli u to vrijeme često okretale tome da si kažem, koliko mi je put do vanjskog svijeta putem osjetila postao težak tijekom cijelog djetinjstva i adolescencije. Uvijek sam se mučio da u svoje pamćenje uključim vanjske podatke, potrebne za stjecanje znanja, naprimjer, u području znanosti. Često sam morao iznova i iznova gledati prirodni objekt ako sam želio znati njegovo ime, njegovu znanstvenu klasifikaciju i tako dalje. Mogu reći da je osjetilni svijet za mene imao nešto sjenovito, slikovno u sebi. Prolazio je pred mojom dušom u slikama, dok je veza s duhovnom oblašću definitivno nosila pravi karakter stvarnosti.

Sve sam to najintenzivnije osjetio u Weimaru početkom devedesetih. Tada sam dovršio svoju 'Filozofiju slobode'. Osjećao sam da zapisujem misli koje mi je duhovni svijet davao do tridesete godine. Sve što mi je došlo iz vanjskog svijeta, imalo je samo karakter poticaja.

To sam posebno snažno osjećao kada sam u živahnim društvenim krugovima Weimara raspravljao o filozofskim pitanjima s drugim ljudima. Morao sam se prilagoditi njihovom načinu razmišljanja i osjećajima; oni bi nastavljali i nisu uopće ulazili u ono što sam ja doživio i nastavio doživljavati iznutra. Intenzivno sam živio s onim što su drugi vidjeli i mislili; ali nisam mogao dopustiti da moja unutarnja duhovna stvarnost teče u ovaj svijet iskustva. Uvijek sam morao ostati u sebi, sa svojim vlastitim bićem. To je uistinu bio moj svijet, odvojen od vanjskog svijeta tankim zidom.

Svojom dušom živio sam u svijetu koji je graničio s vanjskim svijetom; ali ako sam htio imati ikakve veze s vanjskim svijetom, morao sam prijeći granicu. Stajao sam u najživljoj interakciji s drugima; ali u svakom sam slučaju morao izaći iz svog svijeta u tu interakciju kao kroz vrata. Zbog toga mi se činilo kao da svaki put kad bih se približio vanjskom svijetu, dolazim u posjet. Ali to me nije spriječilo da se u potpunosti povežem s bilo kim koga bih posjećivao; zapravo, osjećao sam se potpuno kao kod kuće dok sam bio tamo.

Tako je bilo s ljudima, tako je bilo sa svjetonazorima. Uživao sam odlazeći Suphanu, uživao sam odlazeći Hartlebenu. Suphan nikada nije išao Hartlebenu; Hartleben nikada nije išao Suphanu. Niti Suphan nije mogao ući u područje misli i osjećaja onog drugog. Odmah sam bio sa Suphanom, odmah sam bio sa Hartlebenom, kao da sam kod kuće. Ali ni Suphan ni Hartleben zapravo nisu došli k meni. Čak i kad su došli k meni, ostali su u sebi. Nikakve posjete nisam mogao doživjeti u svom duhovnom svijetu.

Pred mojom dušom vidio sam širok raspon svjetonazora: znanstvene, idealističke i mnoge nijanse oba. Osjetio sam potrebu da se s njima suočim, da se krećem unutar njih; no nisu bacali svjetlo na moj duhovni svijet. Bili su to samo prikazi privida preda mnom, a ne stvarnosti u koje bih mogao uroniti.

Tako je bilo u mojoj duši kada mi je život izravno približio svjetonazore poput onih Haeckela i Nietzschea. Osjećao sam njihovu relativnu valjanost. Stanje moje duše sprječavalo me da ih tretiram na način da kažem: ovo je ispravno, ono je pogrešno. To bi značilo da ono što živi u njima doživljavam kao meni strano. Ali jedno nisam doživljavao kao ništa više strano od drugog; jer osjećao sam se kao kod kuće samo u duhovnom svijetu koji sam promatrao, a mogao sam se osjećati 'kao kod kuće' u bilo kojem drugom.

Kada to ovako opišem, moglo bi se činiti kao da sam u osnovi ravnodušan prema svemu. Ali to bi bilo daleko od istine. Imao sam potpuno drugačiji osjećaj u vezi s tim. Osjećao sam se potpuno uključenim u drugu osobu jer se nisam odmah otuđio od nje, projicirajući vlastiti sud i osjećaje na nju.

Naprimjer, vodio sam bezbrojne razgovore s Otto Harnackom, briljantnim autorom knjige 'Goethe u doba svog ispunjenja', koji je u to vrijeme često posjećivao Weimar jer je radio na Goetheovim umjetničkim studijama. Bio mi je drag ovaj čovjek, koji je kasnije doživio strašnu životnu tragediju. Dok sam razgovarao s njim, mogao sam biti potpuno Otto Harnack. Upijao sam njegove misli, uranjajući u njih - u opisanom smislu - kao posjetitelj, ali 'kao kod kuće'. Nikada nisam ni pomislio da ga pozovem da me posjeti. Mogao je živjeti samo u sebi. Bio je toliko zaokupljen vlastitim mislima da je sve doživljavao kao strano, sve što nije njegovo. O mom svijetu je mogao čuti samo tretirajući ga kao Kantovu 'stvar po sebi', koja leži 'izvan svijesti'. Osjećao sam se duhovno obveznim, njegov svijet tretirati kao onaj prema kojem se ne moram odnositi na Kantov način, već u koji moram voditi svijest.

Nisam živio ovako bez duhovnih opasnosti i teškoća. Oni koji odbacuju sve što se ne slaže s njihovim vlastitim načinom razmišljanja, nisu uznemireni relativnom ispravnošću različitih svjetonazora. Oni mogu svim srcem iskusiti fasciniranost onim što je shvaćanje određene škole mišljenja. Ta fascinacija intelektualizmom živi u mnogim ljudima. Lako se nose s onim, što je drugačije mišljenje od njihovog vlastitog. Ali tko god posjeduje pogled na svijet, kakav je duhovni, mora posjedovati i uvid u valjanost različitih 'stajališta'; i stalno se mora opirati u svojoj duši kako ne bi bio previše sklon jednom ili drugom.

Čovjek postaje svjestan 'suštine vanjskog svijeta' kada mu se može posvetiti s ljubavlju, a ipak se uvijek mora vraćati unutarnjem svijetu duha. Čineći to, čovjek također uči istinski živjeti u duhovnom.

Različita intelektualna 'stajališta' međusobno se odbacuju; duhovni pogled ih vidi upravo kao 'stajališta'. Iz svake od tih perspektiva svijet izgleda drugačije. To je kao da fotografirate kuću iz različitih kutova. Slike su različite; kuća je ista. Cjelokupni dojam dobivate ako prošetate oko same kuće. Stojeći istinski unutar duhovnog svijeta, prihvaća se 'ispravnost' određenog gledišta. Fotografiju snimljenu s određenog 'gledišta' promatra se kao nešto ispravno. Zatim se dovodi u pitanje ispravnost i značaj tog gledišta.

Tako sam morao pristupiti Nietzscheu, naprimjer, a i Haeckelu. Nietzsche je, osjećao sam, fotografirao svijet s gledišta, na kojem je, u drugoj polovici devetnaestog stoljeća, duboko ukorijenjeno ljudsko biće bilo prisiljeno, ako je moglo živjeti isključivo od duhovnog sadržaja tog doba, ako pogled na duh nije htio prodrijeti u njegovu svijest, već ako je volja, u podsvijesti, pritiskala neizmjereno snažnim silama prema duhu. Tako je slika Nietzschea oživjela u mojoj duši; pokazala mi je osobnost koja nije percipirala duh, ali u kojoj se duh nesvjesno borio protiv neduhovnih pogleda tog vremena.

Kritičke primjedbe o etici

U to vrijeme, u Njemačkoj je osnovana podružnica američkog 'Društva za etičku kulturu'. Čini se samorazumljivim da se u doba materijalizma treba složiti samo s težnjom za dubljim etičkim razumijevanjem. Ali ta je težnja u to vrijeme, bila temeljena na gledištu koje je u meni izazvalo najjaču rezerviranost.

Vođe ovog pokreta zaključile su da se trenutno nalazimo usred mnoštva sukobljenih pogleda na svijet i život, koji se tiču života spoznaje, vjerskih uvjerenja i socijalnih osjećaja. Ljude ne možemo uvjeriti da razumiju jedni druge, u području tih sukobljenih stavova. Kada se moralni osjećaji koje bi ljudi trebali imati jedni prema drugima, uvlače u sferu tih sukobljenih mišljenja, to je štetno. Kamo će to dovesti, ako oni s različitim vjerskim ili socijalnim osjećajima, ili oni čiji se život spoznaje razlikuje, izraze svoje razlike, oblikujući svoje moralno ponašanje prema onima koji misle i osjećaju drugačije. Stoga se moraju tražiti principi čisto ljudske etike, neovisne o bilo kojem svjetonazoru, koju svatko može prihvatiti, bez obzira na svoju perspektivu o različitim aspektima egzistencije.

Ovaj etički pokret ostavio je dubok dojam na mene. Dotakao se mojih najvažnijih uvjerenja. Jer preda mnom je stajao duboki ponor, koji su stvorili moderni načini razmišljanja, između prirodnih pojava i moralnog i duhovnog sadržaja svijeta.

Došlo se do pogleda na prirodu koji postojanje svijeta nastoji prikazati bez ikakvog moralnog ili duhovnog sadržaja. Hipotetski se razmatra čisto materijalno iskonsko stanje svijeta. Traži se zakon prema kojem se iz tog iskonskog stanja živo, duševno, duhovno, moglo postupno razviti u svom sadašnjem obliku. Ako je netko dosljedan takvom načinu razmišljanja - kako sam si tada rekao - onda se duhovno i moralno ne može shvatiti ni kao što drugo osim kao rezultat djelovanja prirode. Tada postoje prirodne činjenice koje su ravnodušne prema duhovnom i moralnom, činjenice koje u svom nastajanju donose moral kao nusproizvod i na kraju ga ponovno zakopavaju u vlastitoj moralnoj ravnodušnosti.

Međutim, mogao sam imati na umu da oprezni mislioci nisu izveli ovaj zaključak, da su jednostavno prihvatili ono što im činjenice prirode kao da govore, misleći da se svjetski značaj duhovno i moralnog područja mora prepustiti samome sebi. Ali to mi se uopće nije činilo važnim. Nije mi bilo važno što ljudi govore: u smislu prirodnih pojava, čovjek mora razmišljati na način koji je ravnodušan prema moralu i da je ono što se tako misli samo hipoteza; svatko bi trebao formirati vlastite misli o moralu. Rekao sam si:

Rudolf Steiner - Moj životni put

svatko tko razmišlja o prirodi, čak i u sitnim detaljima, na način koji je bio uobičajen u to vrijeme, ne može duhovnom i moralnom carstvu pripisati neovisnu, samoodrživu stvarnost. Ako fizika, kemija i biologija ostanu kakve jesu, kakve se svima čine nepovredive, tada entiteti koji se smatraju stvarnošću apsorbiraju svu stvarnost; a duhovna i moralna oblast mogla bi biti samo pjena koja se diže iz te stvarnosti.

Ugledao sam drugu stvarnost. Onu koja je i moralna i duhovna, kao i prirodna. Činilo mi se slabošću težnje za znanjem ne željeti prodrijeti u tu stvarnost. Prema mom duhovnom gledanju, morao sam si reći: iznad prirodnih pojava i duhovno moralnog, postoji istinska stvarnost koja se moralno otkriva, ali koja u moralnom djelovanju istovremeno posjeduje moć da se transformira u događaj koji se ostvaruje na isti način kao i prirodne pojave. Potonje mi se činilo ravnodušnim prema duhovno moralnom, samo zato što je otpalo iz svoje izvorne veze s njim, poput ljudskog leša iz svoje veze s duševnom, živom biti čovjeka.

Bio sam siguran u to: jer nisam to samo mislio, već sam to vidio kao istinu u duhovnim činjenicama i biću svijeta. Činilo mi se da su se u onima koji se nazivaju 'etičarima' rodili ljudi koji su takav uvid smatrali nebitnim; više-manje nesvjesno su smatrali da je težnja za svjetonazorom uzaludna; spasimo etička načela čiji korijeni u stvarnosti svijeta ne trebaju ni daljnje istraživanje. Ogoljeni očaj svake težnje za svjetonazorom kao da je progovarao iz ovog fenomena tog vremena. Čovjek koji je tvrdio: prepustimo sve svjetonazore samima sebi, kako bismo ponovno mogli širiti moral među ljudima, činila mi se nesvjesno neozbiljnom. Često sam šetao s Hans i Grete Olden weimarskim parkovima, tijekom kojih sam radikalno istupio protiv te neozbiljnosti. Svatko tko proдре svojom percepcijom koliko je ljudski moguće, rekao sam, pronaći će svijet u kojem se suočava sa stvarnošću morala kao i sa stvarnošću prirode. U tada nedavno osnovanom časopisu 'Zukunft' napisao sam oštar članak protiv onoga što sam nazvao etikom iščupanom iz svake svjetovne stvarnosti, etikom koja nikako ne može imati nikakvu moć. Članak je primljen prilično neljubazno. Kako je i moglo biti drugačije, budući da su se 'etičari' morali vidjeti kao spasitelji kulture?

Ovo pitanje mi je bilo od najveće važnosti. Želio sam se boriti u kritičnoj točki za afirmaciju svjetonazora koji čvrsto utemeljuje etiku u svim drugim aspektima stvarnosti. Stoga sam se morao boriti protiv etike lišene ikakvog svjetonazora.

Putovao sam iz Weimara u Berlin kako bih istražio mogućnosti predstavljanja svojih stavova u časopisima.

Posjetio sam Hermann Grimma, kojeg jako cijenim. Bio sam primljen s najvećom ljubaznošću. Ali Hermann Grimmu se učinilo prilično čudnim da sam ja, pun žara za svoj cilj, taj žar unio u njegov dom. Slušao me je pomalo

ravnodušno dok sam mu govorio o svojim stavovima o 'etičarima'. Mislio sam da bih ga mogao zainteresirati za tu stvar, koja mi se činila toliko važnom. Ali nisam mogao ni najmanje. Kad je čuo da 'želim nešto učiniti', rekao je: "Zašto ne odeš i vidiš te ljude? Većinu njih poznajem, više-manje; svi su prilično ljubazni". Osjećao sam se kao da me je netko polio hladnom vodom. Čovjek kojeg sam toliko cijenio nije osjećao ništa od onoga što sam htio; mislio je da ću 'sasvim racionalno razmišljati' o toj stvari ako se posjetom 'etičarima' uvjerim da su svi oni prilično simpatični ljudi.

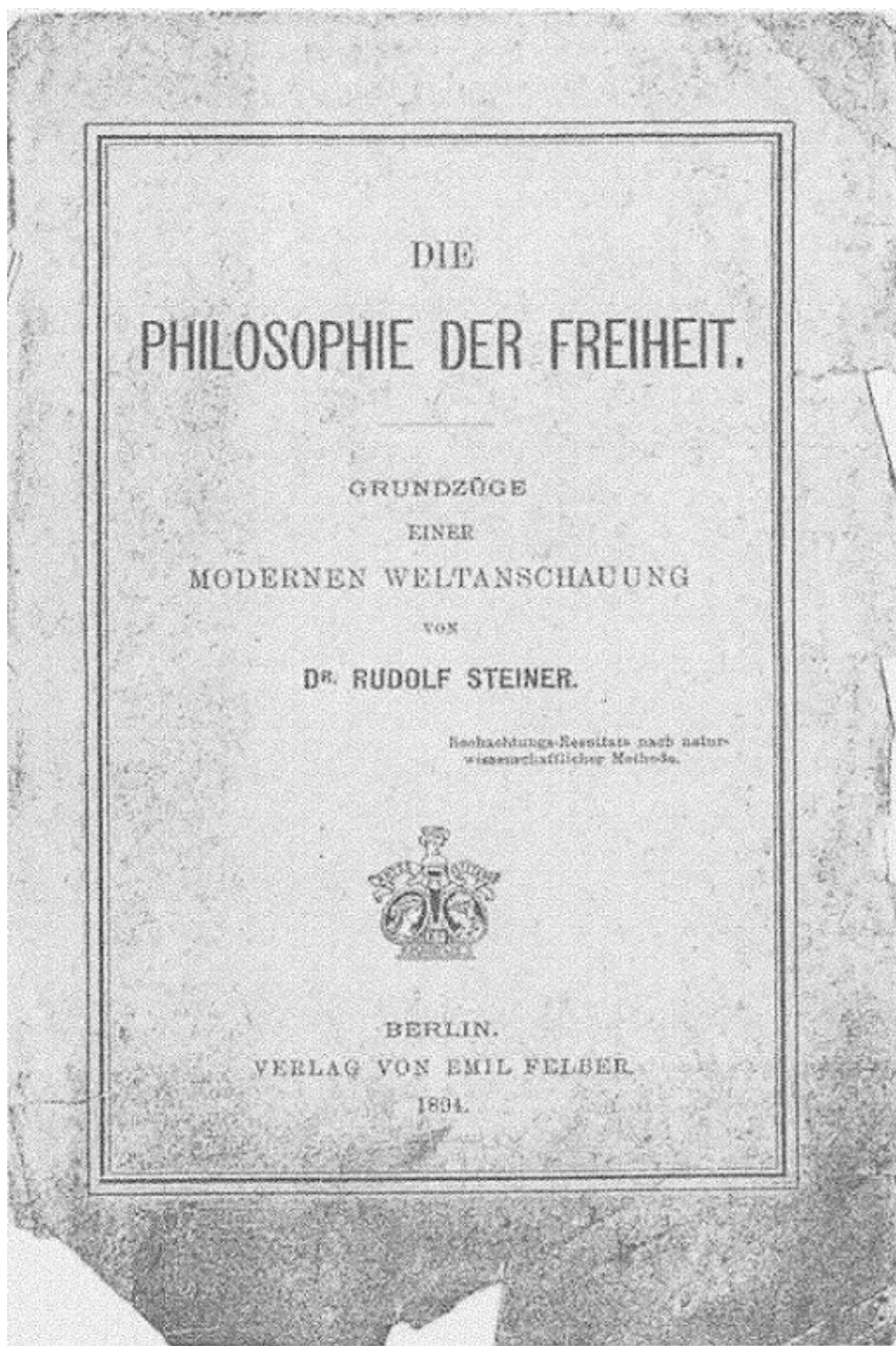
U drugima nisam pronašao više interesa nego u Hermannu Grimmu. I tako mi je tada bilo. Svoje poglede na duhovno morao sam razraditi potpuno sam. Živio sam u duhovnom svijetu; nitko iz mog kruga poznanika nije me tamo pratio. Moji su se susreti sastojali od izleta u svjetove drugih. Ali volio sam te izlete. Moje štovanje Hermannu Grimmu nije se nimalo smanjilo. Ali uspio sam proći dobru školu, naučiti s ljubavlju razumjeti, ono što nikad nije krenulo da razumije ono što sam i sam nosio u duši.

To je bila moja 'usamljenost' tada u Weimaru, gdje sam bio dio tako opsežnog društvenog života. Ali nisam krivio ljude što su me osudili na takvu samoću. Međutim, nesvjesno sam u mnogima vidio čežnju za svjetonazorom koji prodire do samih korijena egzistencije. Osjetio sam kako način razmišljanja, koji se mogao samouvjereno nametnuti jer se držao samo najočitijih stvari, teško opterećuje njihove duše. 'Priroda je cijeli svijet' - to je bio taj način razmišljanja. U odnosu na to ljudi su vjerovali da to mora biti prava stvar; i u svojim dušama su potiskivali sve što je sugeriralo da nije. U tom svjetlu, mnogo toga što me tada duhovno okruživalo postalo mi je jasno. Bilo je to vrijeme u kojem je moja 'Filozofija slobode', čiji sam bitni sadržaj dugo nosio u sebi, dobila svoj konačni oblik.

Čim je moja 'Filozofija slobode' bila tiskana, poslao sam je Eduardu von Hartmannu. Pročitao ju je s velikom pažnjom, jer sam ubrzo primio njegov primjerak knjige s njegovim opsežnim bilješkama na marginama od početka do kraja. Napisao mi je, između ostalog, da bi knjiga trebala nositi naslov: 'Epistemološki fenomenalizam i etički individualizam'. Potpuno je krivo shvatio izvore ideja i moje ciljeve. O osjetilnom svijetu je razmišljao na Kantov način, iako s modifikacijama. Smatrao je da je taj svijet učinak nečeg bitnog na dušu putem osjetila. Prema njemu, taj esencijalni element, nikada ne bi smio ući u polje percepcije koje obuhvaća dušu i svijest. Trebao bi ostati izvan svijesti. Samo logičkim dedukcijama mogu se formirati hipotetske predodžbe o njemu. Osjetilni svijet, dakle, ne predstavlja objektivni, samodostatni entitet, već subjektivni fenomen koji postoji samo unutar naše duše sve dok ga duša obuhvaća sviješću.

U svojoj knjizi nastojao sam pokazati da iza svijeta osjetila ne postoji nešto nepoznato, već duhovni svijet. I nastojao sam pokazati da unutar ovog duhovnog svijeta postoji čovjekov svijet ideja. Dakle, bitna priroda svijeta

osjetila ostaje skrivena za ljudsku svijest samo dok duša percipira isključivo kroz osjetila. Kada se osjetilnim percepcijama dodaju ideje, osjetilni svijet, svijest doživljava u njegovoj objektivnoj suštini. Spoznaja nije puki izraz suštine, već uranjanje duše u tu suštinu. Unutar svijesti odvija se prelazak, iz još uvijek nesusštinskog osjetilnog svijeta u njegovu suštinsku prirodu. Dakle, svijet osjetila ostaje privid (pojava) samo dok ga svijest još nije obuhvatila.

'Filozofija slobode', naslovnica prvog izdanja, Berlin 1894.

U istini, osjetilni svijet je stoga duhovni svijet; i duša živi u zajedništvu s tim percipiranim duhovnim svijetom proširujući svoju svijest na njega. Cilj spoznajnog procesa je svjesno iskustvo duhovnog svijeta, pred čijom se kontemplacijom sve rastvara u duhu.

Suprotstavio sam fenomenalizam, svijetu duhovne stvarnosti. Eduard von Hartmann vjerovao je da želim ostati unutar područja pojava i jednostavno se suzdržati od izvođenja ikakvih zaključaka o objektivnoj stvarnosti iza njih. Za njega je stvar izgledala ovako, moj način razmišljanja osuđuje čovjekovu spoznaju da nikada ne dođe do ikakve stvarnosti, već da se mora kretati unutar svijeta pojava koji postoji samo u predodžbi duše (kao pojava).

Dakle, mojoj potrazi za duhom kroz širenje svijesti suprotstavljeno je gledanje da 'duh' u prvom redu postoji samo u čovjekovim predodžbama i izvan toga se može samo zamisliti. To je, u biti, prevladavajući stav doba u koje sam morao smjestiti moju 'Filozofiju slobode'. Za ovaj stav, iskustvo duhovnog je svedeno na iskustvo čovjekovih predodžbi. A iz njih se nije mogao pronaći put do istinski (objektivnog) duhovnog svijeta.

Želio sam pokazati kako objektivno duhovno svijetli u subjektivnom iskustvu i postaje istinski sadržaj svijesti; Eduard von Hartmann je uzvratio da svatko tko takvo što predstavlja ostaje zaglavljen unutar osjetilne iluzije i čak ne govori o objektivnoj stvarnosti.

Stoga je bilo sasvim prirodno da i Eduard von Hartmann smatra moj 'etički individualizam' problematičnim.

Jer što je bila osnova za to u mojoj 'Filozofiji slobode'? U središtu čovjekova duhovnog života vidio sam savršeno sjedinjenje duše s duhovnim svijetom. Pokušao sam stvar predstaviti na način da se navodna poteškoća, koja muči mnoge, rastvara u ništa. Ideja je, da bi znala, duša - ili 'Ja' - mora razlikovati sebe od onoga što spoznaje i stoga se ne smije stopiti s tim. Međutim, to razlikovanje je također moguće kada se duša, u određenom smislu, njiše poput njihala između sjedinjenja s duhovnom biti, i osjećaja sebe. Tada postaje 'nesvjesna' u svom uronjenju u objektivni duh, ali bitnu suštinu donosi u svijest tijekom osjećaja sebe.

Ako je moguće da osobnost individualnosti čovjeka bude uronjena u duhovnu stvarnost svijeta, onda se unutar te stvarnosti može doživjeti i svijet moralnih impulsa. Moralno dobiva sadržaj koji se otkriva iz duhovnog svijeta unutar ljudske individualnosti; a svijest, proširena u duhovnu oblast, prodire do promatranja te objave. Ono što ljude nadahnjuje na moralno djelovanje, jest objava duhovnog svijeta iskustvu duše u tom duhovnom svijetu. A to iskustvo se događa unutar individualnosti čovjeka. Kada čovjek vidi sebe u moralnom djelovanju kao osobu u interakciji s duhovnim svijetom, doživljava svoju slobodu. Jer duhovni svijet ne djeluje u duši iz

nužde, već na takav način da pojedinac mora slobodno razviti aktivnost koja ga vodi do prihvatanja duhovnog.

Prvi cilj moje 'Filozofije slobode' leži u ukazivanju na to da je osjetilni svijet u stvarnosti osjetilne suštine, i da čovjek, kao biće duše, tka i živi unutar duhovne oblasti kroz istinsku spoznaju osjetilnog svijeta. Drugi cilj sadržan je u karakterizaciji moralnog svijeta, kao onoga čije postojanje osvjetljava duhovni svijet koji duša doživljava, čime čovjeku pušta da se približi u slobodi. Etička bit čovjeka traži se stoga u njegovoj potpuno individualnoj povezanosti s etičkim impulsima duhovnog svijeta. Imao sam osjećaj da prvi dio ove 'Filozofije slobode' i drugi dio, stoje zajedno poput duhovnog organizma, kao istinsko jedinstvo. Eduard von Hartmann je, međutim, morao zaključiti da su povezani proizvoljno, kao epistemološki fenomenalizam i etički individualizam.

Oblik koji su ideje u ovoj knjizi poprimile, uvjetovan je mojim sadašnjim stanjem duše. Kroz moje izravno iskustvo duhovnog svijeta, priroda mi se otkrila kao duh; želio sam stvoriti duhovnu prirodnu znanost. U samospoznaji čovjekove duše kroz promatranje, svijet morala se pojavio kao njezino potpuno individualno iskustvo.

U iskustvu duha leži izvor za oblikovanje ideja koje sam dao mojoj knjizi. To je, prije svega, prikaz antropozofije usmjerene prema prirodi i čovjekovom mjestu unutar prirode, s njegovim jedinstvenim individualnim moralnim bićem.

Za mene je 'Filozofija slobode' u određenom smislu predstavljala ono što je prva faza mog života, kroz sudbonosno iskustvo znanstvenih zagonetki egzistencije, od mene zahtijevala u smislu oblikovanja ideja, odvojenih od mene samog i smještenih u vanjski svijet. Daljnji put sada je mogao voditi samo do borbe za oblikovanje ideja za sam duhovni svijet.

Uvidi koje ljudi dobivaju kroz osjetilno promatranje vanjskog svijeta bili su, po mom mišljenju, antropozofsko duhovno iskustvo ljudske duše. Činjenica da tada još nisam koristio termin 'antropozofija' proizlazi iz činjenice da moja duša uvijek prije svega teži gledanju, a terminologiji gotovo uopće ne. Suočio sam se sa zadatkom oblikovanja ideja koje bi mogle predstaviti samo iskustvo duhovnog svijeta kroz ljudsku dušu.

Unutarnja borba za takvo formiranje ideje, sadržaj je epizode u mom životu koji sam proživljavao od svoje tridesete do četrdesete godine. U to vrijeme sudbina me je najdublje smjestila u vanjsku aktivnost koja nije odgovarala mom unutarnjem životu na način koji bi mu dopuštao da se izrazi.

Kao gost u Nietzsche arhivu; Nietzscheanci

U to vrijeme sam ušao u krugove duhovnog iskustva, u kojima je stajao Nietzsche.

Moj prvi susret s Nietzscheovim spisima datira iz 1889. godine. Prije toga nisam pročitao ni redak njegovih djela. Njegove ideje nisu utjecale na sadržaj mojih vlastitih, kako su izražene u 'Filozofiji slobode'. Ono što je napisao čitao sam s osjećajem, da me privlači stil koji mu je dao njegov odnos prema životu. Njegovu dušu doživljavao sam kao dušu bića koje je, s naslijeđenom i stečenom pažnjom morao slušati sve što je duhovni život njegova vremena stvorio, a opet je uvijek osjećao, pa što je meni daj duhovni život bitan; mora postojati drugi svijet u kojem mogu živjeti; toliko toga u životu me u ovom uznemirava. Taj osjećaj učinio ga je duhom vođenim kritičarom svog vremena; ali kritičarom kojega je vlastita kritika učinila bolesnim. Morao je iskusiti bolest i mogao je samo sanjati o zdravlju, o vlastitoj dobrobiti. Prvo je tražio načine da svoj san o zdravlju učini sadržajem svog života; i tako je, s Richard Wagnerom, sa Schopenhauerom, s modernim 'primitivizmom', nastojao sanjati kao da u svojoj duši san želi ostvariti. Jednog dana otkrio je da je samo sanjao. Tada je, svom snagom svojstvenom svom duhu, počeo tražiti stvarnosti. Stvarnosti koje su morale ležati 'negdje'; nije pronalazio 'put' do tih stvarnosti, već čežnje. A onda su te čežnje u njemu postale stvarnost. Nastavio je sanjati; ali golema snaga njegove duše, iz njegovih snova je stvorila unutarne stvarnosti, stvarnosti koje su, bez težine svojstvene ljudskim idejama, slobodno lebdjele u duhom ispunjenom raspoloženju, a ipak pogođene odvratnim 'duhom vremena'.

Tako sam doživljavao Nietzschea. Slobodno lebdenje, bestežinski karakter njegovih ideja me očarao. Otkrio sam da je to slobodno lebdenje u njemu, iznjedrilo mnoge misli koje su nalikovale onima koje su se formirale u meni, putevima potpuno različitim od njegovih.

Tako sam 1895. godine u predgovoru svije knjige 'Nietzsche, borac protiv svog vremena', mogao napisati: "Već u mojoj maloj knjižici 'Epistemologija Goetheova svjetonazora', objavljenoj 1886. godine, izražen je isti osjećaj kao u nekim Nietzscheovim djelima". Ono što me je, međutim, posebno privuklo bilo je to što se Nietzschea moglo čitati, a da se u njegovom djelu ne nađe ni na što a što bi čitatelja nastojalo učiniti njegovim 'sljedbenikom'. Njegov duhovni sjaj mogao se doživjeti s predanom radošću; u tom se osjećaju čovjek osjećao potpuno slobodnim; jer se osjećalo, da bi se njegove riječi počele smijati, kad bi se očekivalo da će se s njima slagati, kao što su pretpostavljali Haeckel ili Spencer.

Dakle, kako bi izrazio svoj odnos prema Nietzscheu, mogao sam u spomenutoj knjizi to učiniti koristeći riječi koje je on skovao kako bi opisao vlastiti odnos prema Schopenhaueru: "Pripadam onim Nietzscheovim čitateljima koji, nakon što pročitaju prvu stranicu njegova djela, sa sigurnošću znaju da će pročitati svaku stranicu i poslušati svaku riječ koju je ikada izgovorio. Moje povjerenje u njega bilo je neposredno.... Razumio sam ga kao da je pisao za mene, da se izrazim razumljivo, a opet neskromno i glupo".

Nedugo prije nego što sam počeo pisati ovu knjigu, Nietzscheova sestra, Elisabeth Förster-Nietzsche, pojavila se jednog dana u Goethe Schiller arhivu. Poduzimala je prve korake prema osnivanju Nietzsche arhiva, i htjela je saznati kako je Goethe Schiller arhiv organiziran. Ubrzo nakon toga, u Weimaru se pojavio i Fritz Koegel, urednik Nietzscheovih djela, kojeg sam upoznao.

Kasnije sam imao ozbiljne sukobe s Elisabeth Förster-Nietzsche. U to vrijeme, njezin okretni, ljubazni duh izazvao je moje najdublje suosjećanje. Strašno sam patio zbog tih sukoba; do njih je dovela komplicirana situacija; bio sam prisiljen braniti se od optužbi; znam da je sve to bilo nužno, da to baca veo gorčine na sretne sate koje sam imao čast provesti u Nietzsche arhivu u Naumburgu i Weimaru; ali ipak sam zahvalan gospođi Förster-Nietzsche što me je odvela u sobu Friedrich Nietzschea tijekom prvog od mnogih posjeta koje sam imao čast obaviti. Tamo je na kauču ležao začarani čovjek, s tako divnim čelom - čelom umjetnika i mislioca - na ležaljci. Bilo je rano poslijepodne. Te oči, koje su u svojoj mirnoći još uvijek izgledale prožete životom, upijale su samo sliku okoline koja više nije imala pristup duši. Čovjek je stajao tamo, a Nietzsche o tome nije znao ništa. Pa ipak, još se moglo vjerovati, da je duhovno kontemplativno lice, izraz duše koja je cijelo jutro provela oblikujući misli u sebi i sada se željela malo odmoriti. Unutarnji drhtaj koji je obuzeo moju dušu, omogućio mi je da povjerujem da se ona prevara u razumijevanje genija čiji je pogled bio usmjeren na mene, ali nije susreo moj pogled. Pasivnost mog dugotrajnog pogleda potaknula je razumijevanje vlastitog pogleda, kojem je bilo dopušteno da pusti duhovnu snagu oka da djeluje, a da se ne susreće s mojim.

I tako je stajala pred mojom dušom: Nietzscheova duša, kao da lebdi iznad njegove glave, beskrajno lijepa u svom duhovnom svijetlu; slobodno predana duhovnim svjetovima za kojima je čeznula prije pada u tamu, ali ih nije pronašla; ipak još uvijek vezana za tijelo, koje je znalo za njega samo dok je ovaj svijet ostajao čežnja. Nietzscheova duša je još uvijek bila tu; ali se mogla držati tijela samo izvana, tijela koje se opiralo njegovom razvoju sve dok je bila u njemu.

Prije sam čitao Nietzschea koji je pisao; sada sam vidio Nietzschea dok je u svoje tijelo unosio ideje iz dalekih područja duha, ideje koje su još uvijek

svjetlucale ljepotom, iako su putem izgubile svoj izvorni sjaj. Duša koja je donosila bogato, zlatno svjetlo iz prethodnih zemaljskih života, ali ga nije mogla u potpunosti osloboditi u ovom. Divio sam se onome što je Nietzsche napisao; ali sada sam, iza svog divljenja, vidio briljantno sjajnu sliku.

22. Januar 1896
 Habe eben Nietzsche gesehen. Er lag auf dem Sofa,
 wie ein Denker, der müde ist und ein lang,
 gehobenes Problem liegend weiterdenkt. Ich
 konnte ihm nichts ins Angesicht sehen, obwohl
~~er~~ ^{er} öfter aufblinzelte und zu seinen Gedanken
 glitt, wie ein man es oft macht während
 des Nachdenkens. Sein Aussehen ist das eines
 völlig gesunden. Keine Blässe, kein weißes
 Haar. Der mächtige Schmutz im. auf
 dem Gesichtsausschnitt. O, diese müde Stirn,
 Denker und Künstler zugleich verschwend. Trübe
 Rote über dem ganzen Gesichte. Trübe der
 weißen im Hof verbreitend. Man glaubt
 hinter diese Stirn die ganze gewaltige
 Gedankenwelt offen zu sein. Ich hatte
 den Gedanken: er ist bei allem
 Bemühen, hat und hat alles aus
 ihm zu setzen. Kann es er nicht

Zapis u bilježnici Rudolfa Steinera prilikom posjeta
 Friedrich Nietzscheu u Naumburgu

Mogao sam samo mucati u mislima o onome što sam tada vidio; i to mucanje je sadržaj moje knjige 'Nietzsche, borac protiv svog vremena'. Činjenica da je knjiga ostala samo takvo mucanje, prikriva pravu činjenicu da ju je nadahnula slika Nietzschea.

Gospođa Förster-Nietzsche me tada zamolila da organiziram Nietzsche knjižnicu. To mi je omogućilo da provedem nekoliko tjedana u Nietzsche arhivu u Naumburgu. Također sam se jako sprijateljio s Fritz Koegelom. Bio je to divan zadatak, onaj koji mi je pred oči doveo knjige koje je Nietzsche pročitao. Njegov je duh oživio u dojmovima koje su te knjige ostavile. Primjerak Emersonove knjige u cijelosti prekriven marginama, sa svim tragovima temeljitog rada. Guyevi spisi sa sličnim tragovima. Knjige sa strastveno kritičkim primjedbama od njegove ruke. Velik broj bilješki na marginama iz kojih se može vidjeti kako klija sjeme njegovih ideja.

Nazirao sam ključnu ideju iz Nietzscheovog posljednjeg stvaralačkog razdoblja, kada sam pročitao njegovu bilješku na margini u glavnom filozofskom djelu Eugen Dühringa. Dühring konstruirao ideju, da se svemir u jednom trenutku može zamisliti kao kombinacija elementarnih dijelova. Tako bi događaji svijeta, bili slijed svih mogućih takvih kombinacija. Ako bi se one iscrpile, onda bi se prva morala vratiti i cijeli slijed bi se ponovio. Kad bi se stvarnost prikazala na ovaj način, morala bi se dogoditi već bezbroj puta i bezbroj puta bi se morala dogoditi dalje u budućnost. Došlo bi se do ideje o vječnom ponavljanju identičnih stanja u svemiru. Dühring odbacuje tu misao kao nemoguću. Nietzsche to čita; on dobiva dojam o tome; to nastavlja djelovati u dubini njegove duše; i tada se u njemu oblikuje kao 'ponavljanje istog', što, zajedno s idejom 'nadčovjeka', dominira njegovim posljednjim stvaralačkim razdobljem.

Bio sam duboko dirnut, štoviše potresen, dojmom koji sam stekao takvim istraživanjem Nietzscheovih spisa. Jer sam vidio oštar kontrast između Nietzscheovog načina razmišljanja i načina razmišljanja njegovih suvremenika. Dühring, ekstremni pozitivist, koji odbacuje sve što ne proizlazi iz potpuno trezvene, matematički orijentirane shematike, smatra ideju 'vječnog ponavljanja' apsurdnom, konstruirajući je samo da bi pokazao njenu nemogućnost: Nietzsche je mora prihvatiti kao svoje rješenje zagonetke svijeta, poput intuicije koja proizlazi iz dubine vlastite duše.

Dakle, Nietzsche stoji u oštroj suprotnosti s mnogo toga što ga napada kao sadržaj misli i osjećaja u njegovom vremenu. On te oluje upija na takav način da duboko pati od njih, i u patnji, u neizrecivoj muci, stvara sadržaj vlastite duše. To je bila tragedija njegova djela.

Vrhunac je dosegao kada je zapisao skice za svoje posljednje djelo, 'Volja za moć' ili 'Prevrednovanje svih vrijednosti'. Nietzsche je bio potaknut da sve što je mislio i osjećao crpi iz dubine svoje duše na čisto duhovan način. Stvaranje slike svijeta iz duhovnih događaja koje duša doživljava bilo je u njegovoj sklonosti. Međutim, pozitivistički svjetonazor njegovog vremena, doba prirodnih znanosti, utjecao je na njega. Unutra je bio samo čisto materijalni, svijet bez duha. Što god je u toj slici još uvijek bilo zamišljeno na duhovan način, bio je ostatak starih načina razmišljanja, koji mu više nisu

odgovarali. Nietzscheov bezgranični osjećaj za istinu, nastojao je sve to iskorijeniti. To ga je dovelo do toga da pozitivizam dovede do krajnosti. Duhovni svijet iza materijalnog postao mu je laž. Ali mogao je stvarati samo iz vlastite duše. Pravo stvaranje dobiva smisao tek kada sadržaj duhovnog svijeta predstavlja u idejama. On je odbacio taj sadržaj. Znanstveni svjetonazor tako je snažno obuzeo njegovu dušu, da ga je želio stvoriti duhovnom putem. Lirski, u dionizijskom letu duše, njegova duša lebdi u 'Tako je govorio Zaratustra'. Duhovno tamo čudesno tka, ali sanja u duhovnim čudima materijalne stvarnosti. Duh se raspada u svom razvoju, jer ne može pronaći sebe, već samo iskusiti sanjani odraz materijalnog kao svoje iluzorno biće.

U to vrijeme u Weimaru živio sam u vlastitoj duši, duboko uronjen u promišljanje Nietzscheove vrste duhovnosti. Taj stil razmišljanja imao je svoje mjesto u mom vlastitom duhovnom iskustvu. To duhovno iskustvo moglo je koegzistirati s Nietzscheovom borbom, s Nietzscheovom tragedijom; što ga je bilo briga za Nietzscheove pozitivistički oblikovane misaone rezultate!

Drugi su me smatrali 'nietzscheancem' jer sam se u potpunosti mogao diviti čak i onome što je bilo suprotno mom vlastitom duhovnom usmjerenju. Bio sam očaran načinom na koji se duh otkrivao u Nietzscheu; vjerovao sam da sam mu blizak upravo zbog toga, jer on nije bio blizak nikome kroz sadržaj svojih misli; nalazio se sam s ljudima i vremenima, u zajedničkom iskustvu duhovnog puta.

Neko vrijeme sam imao puno kontakata s Fritz Koegelom, urednikom Nietzscheovih djela. Razgovarali smo o mnogim stvarima vezanim uz Nietzsche izdanje. Nikada nisam imao službenu poziciju u Nietzsche arhivu ili s Nietzsche izdanjem. Kad mi je gospođa Förster-Nietzsche htjela ponuditi jednu, to je dovelo do sukoba s Fritz Koegelom, što mi je potom onemogućilo svaku daljnju suradnju s Nietzsche arhivom.

Moj odnos s Nietzsche arhivom postao je vrlo stimulirajuća epizoda u mom weimarskom životu, što mi je u konačnici donijelo duboku patnju prekidom tog odnosa.

Iz mog opsežnog bavljenja Nietzscheom, zadržao sam dojam o njegovoj osobnosti, čija je sudbina bila da iskusi tragična previranja znanstvenog doba u drugoj polovici devetnaestog stoljeća i da bude slomljen samo njegovom prisutnošću. Tražio je unutar tog doba, ali u njemu nije mogao ništa pronaći. Moje iskustvo s njim samo je učvrstilo moje uvjerenje da svaka potraga za rezultatima prirodne znanosti, ono bitno ne pronalazi u njima, već kroz njih u duhu.

Dakle, upravo kroz Nietzscheovo djelo problem prirodne znanosti, pojavio se pred mojom dušom u obnovljenom obliku. Goethe i Nietzsche stajali su u mojoj perspektivi. Goetheov energični osjećaj stvarnosti bio je usmjeren prema biću i procesima prirode. Želio je ostati unutar prirode. Ograničio se na čisto promatranje biljnih, životinjskih i ljudskog oblika. Ali uranjajući u njih svojom dušom, susreo je duh posvuda. Pronašao je duh koji upravlja materijom. Nije htio ići toliko daleko do pogleda na sam duh i njegovo vladanje. Razvio je 'duhovno' razumijevanje prirode. Zaustavio se prije čiste spoznaje duha, kako ne bi stvarnost izgubio iz vida.

Nietzsche je započeo se percepcijom duha u mitskom obliku. Apolon i Dioniz bili su duhovne figure koje je iskusio. Tijek ljudske povijesti činio mu se kao međuigra, ili čak borba, između Apolona i Dioniza. Ali uspio je dobiti samo mitsku predodžbu takvih duhovnih figura. Nije prodro do percepcije stvarne duhovne biti. Iz mita o duhu prodro je do prirode. Apolon je u duši Nietzschea trebao predstavljati materijalni svijet prema modelu prirodne znanosti; Dioniz je trebao djelovati poput prirodnih sila. Ali onda je ljepota Apolona bila zasjenjena; a Dionizijevo pomicanje svijeta su paralizirali zakoni prirode.

Goethe je u stvarnosti prirode pronasao duh; Nietzsche je izgubio mit o duhu u snu o prirodi u kojem je živio.

Stajao sam između te dvije suprotstavljene sile. Duševna iskustva koja su pronasla izraz u mom eseju 'Nietzsche, borac protiv svog vremena', isprva nisu pronasla nastavak; nasuprot tome, tijekom mojih posljednjih godina u Weimaru, Goethe je ponovno dominirao mojim razmatranjima. Želio sam pratiti put kojim je čovjekov pogled na život došao do Goethea, kako bih potom prikazao Goetheovu perspektivu koja je proizašla iz tog života. To sam pokušao u knjizi 'Goetheov svjetonazor', koja je objavljena 1879. godine.

Želio sam ilustrirati kako je Goethe, kamo god je pogledao, percipirao bljeskove duha unutar čistog znanja o prirodi; ali Goetheov vlastiti odnos prema duhu kao takvom ostavio sam potpuno netaknutim. Htio sam okarakterizirati onaj dio Goetheova svjetonazora koji se nalazi u 'duhovnom' pogledu na prirodu.

Nietzscheove ideje o 'vječnom ponavljanju' i 'nadčovjeku' dugo su stajale preda mnom. Jer u njima se odražavalo ono što mora doživjeti o razvoju čovjeka i o prirodi čovjeka, čovjek kojeg su fiksne ideje pogleda na prirodu s kraja devetnaestog stoljeća sputavale da shvati duhovni svijet. Nietzsche je razvoj čovjeka vidio na sljedeći način: ono što se dogodi u jednom trenutku već se dogodilo bezbroj puta, u potpuno istom obliku i dogodit će se bezbroj puta u budućnosti. Atomistička struktura svemira čini da se sadašnji trenutak pojavljuje kao specifična kombinacija najmanjih entiteta; tome se mora dodati još jedan, ovome još jedan; i kada se iscrpe sve moguće

kombinacije, početna se mora ponovno pojaviti. - Ljudski život, sa svim svojim detaljima, postojao je bezbroj puta; vratit će se bezbroj puta sa svim tim istim detaljima.

'Ponovljeni zemaljski životi' ljudi treperili su u Nietzscheovoj podsvijesti. Oni čovjekov život kroz razvoj vode do faza u kojima prevladavajući tijek sudbine, na duhovno formativnim putevima, ne vodi do ponavljanja istog iskustva, već do višestrukog putovanja kroz tijek svijeta. Nietzschea su držali okovi njegovog prirodnog svjetonazora. Ono što je taj svjetonazor mogao učiniti od ponovljenih zemaljskih života, prizivalo se pred njegovom dušom. I on je tako živio. Jer je svoj život doživljavao kao tragičan, ispunjen najtežim iskustvima, opterećen patnjom. - Doživjeti ovaj život još bezbroj puta - to je ono što je bilo pred njegovom dušom, umjesto perspektive oslobađajućih iskustava koja takva tragedija može donijeti u razvoju budućih života.

I Nietzsche je osjetio da se u čovjeku koji sebe doživljava u zemaljskoj egzistenciji otkriva drugi - 'nadčovjek', koji može razviti samo fragmente svog ukupnog života unutar svoje fizičke zemaljske egzistencije. Ideja naturalističkog razvoja spriječila ga je da tog 'nadčovjeka' vidi kao duhovno vladajuću silu unutar osjetilne fizičke oblasti, već kao ono što se razvija kroz čisto prirodni razvoj. Kao što se čovjek razvio od životinje, tako će se i 'nadčovjek' razviti iz čovjeka. Nietzscheov pogled na prirodu lišio ga je vizije 'duhovnog čovjeka' unutar 'prirodnog čovjeka' i zaslijepio ga čovjekom više prirode.

Ono što je Nietzsche doživio u tom smjeru, pred mojom dušom je živo stajalo tijekom ljeta 1896. U to vrijeme, Fritz Koegel mi je dao svoju kompilaciju Nietzscheovih aforizama o 'vječnom vraćanju', na pregled. Zapisao sam što sam tada mislio o pojavi Nietzscheovih ideja u eseju u 'Magazin für Literatur' 1900. - Pojedinačne rečenice u ovom eseju obuhvaćaju ono što sam 1896. doživio u vezi s Nietzscheom i prirodnom znanošću. Ponovit ću te svoje misli iz tog vremena ovdje, neovisno od polemike u kojoj su tada iznesene.

"Nema sumnje da je Nietzsche ove pojedinačne aforizme zapisao nasumično... Još uvijek se držim uvjerenja koje sam tada izrazio: da je Nietzsche na tu ideju došao čitajući djelo Eugen Dühringa 'Tečaj filozofije kao strogo znanstvenog svjetonazora i načina života' (Leipzig 1875.) i pod utjecajem ove knjige. Na 84. stranici ovog djela ta je misao izražena sasvim jasno; samo što joj se tamo jednako snažno protivi kao što je Nietzsche brani. Knjiga se nalazi u Nietzscheovoj knjižnici. Kao što pokazuju brojni tragovi olovke na marginama, Nietzsche ju je marljivo čitao.... Dühring kaže: 'Dublji logički temelj svakog svjesnog života zahtijeva, u najstrožem smislu riječi, neiscrpnost oblika. Je li ta beskonačnost, zahvaljujući kojoj se stvaraju uvijek novi oblici, moguća sama po sebi? Sam broj materijalnih dijelova i elemenata sile, sam po sebi bi isključio beskonačnu akumulaciju kombinacija, da nije kontinuiranog medija prostora i vremena koji jamči

neograničen broj varijacija. Iz onoga što se može prebrojiti, može proizaći samo iscrpljivi broj kombinacija. Ali iz onoga što se, po samoj svojoj prirodi, ne može zamisliti kao nešto prebrojivo bez proturječja, mora moći proizaći i neograničena mnogostrukost položaja i odnosa. Ta neograničenost, na koju referiramo kao na sudbinu oblika univerzuma, kompatibilna je sa svakom promjenom, pa čak i s pojavom intervala gotovo trajnosti ili potpune samojednakosti (podcrtao sam ja), ali ne i s prestankom svake promjene. Svakog tko želi njegovati predodžbu o jednom *biti*, koje odgovara izvornom stanju, treba podsjetiti da vremenski razvoj ima samo jedan stvarni smjer i da se kauzalnost također prilagođava tom smjeru. Lakše je razlike zamagliti nego ih se držati, te stoga nije potrebno puno truda za zamišljati kraj po analogiji s početkom, jednostavnim ignoriranjem jaza. Međutim, čuvajmo se takve površne žurbe; jer jednom dana egzistencija univerzuma, nije ravnodušna epizoda između dva stanja tame, već jedino čvrsto i svijetlo tlo s kojeg izvodimo svoje zaključke i predviđanja....' Dühring također smatra da vječno ponavljanje stanja nije poticaj za život. On kaže: 'Sada se samo po sebi razumije da su principi poticaja za život ne spojivi s vječnim ponavljanjem istih oblika....'

Nietzschea na to dovodi njegov pogled na prirodu, od kojeg se Dühring povlači zbog matematičkog razmatranja i zastrašujuće slike koju to pruža u odnosu na život.

Moj esej se nastavlja: "... ako pretpostavimo da je moguć prebrojiv broj kombinacija s materijalnim dijelovima i elementima sile, tada imamo Nietzscheovu ideju o ponavljanju istog'. Ništa drugo osim obrane od protu ideje izvedene iz Dühringova gledišta, nije ono što nalazimo u aforizmu 203 (svezak XII u Koegelovom izdanju i aforizam 22 u Hornefferovom djelu: 'Nietzscheova doktrina vječnog ponavljanja'): 'Mjera univerzalne moći je određena, ništa 'beskonačno': čuvajmo se takvih ekscesa koncepata! Posljedično, broj položaja, promjena, kombinacija i razvoja te sile doista je neizmjerljivo velik i praktički nemjerljiv, ali u svakom slučaju također određen i nije beskonačan, to jest: sila je vječno ista i vječno aktivna: - do ovog trenutka već je prošla beskonačnost, to jest, svi mogući razvoji već su se morali dogoditi. Posljedično, trenutni razvoj mora biti ponavljanje, kao i onaj koji ga je rodio, i onaj koji iz njega proizlazi, i tako dalje! Sve se dogodilo bezbroj puta ukoliko se ukupnost svih sila uvijek ponavlja....' I Nietzscheov osjećaj prema ovoj ideji upravo je suprotan Dühringovom. Za Nietzschea je ta misao najviša formula afirmacije života. Aforizam 43 (kod Horneffera, 234 u Koegelovom izdanju) glasi: 'buduća povijest: ova će ideja sve više prevladavati - i oni koji u nju ne vjeruju moraju, po svojoj prirodi, konačno izumrijeti!' - Preživjet će samo oni koji svoje postojanje smatraju vječno ponovljivim: ali među takvim ljudima moguće je stanje koje nijedan utopista nikada nije postigao! Može se pokazati da su mnoge Nietzscheove misli nastale na isti način kao i misao vječnog ponavljanja. Nietzsche je formulirao

protu ideju nekoj postojećoj ideji. U konačnici, ista ta tendencija dovela ga je do njegovog glavnog djela: 'Preispitivanje svih vrijednosti'."

Tada mi je bilo jasno: Nietzsche, s određenim mislima usmjerenim prema duhovnom svijetu, bio je zarobljenik prirodnog svjetonazora. Stoga sam strogo odbacio mistično tumačenje njegova koncepta ponavljanja. I složio sam se s Peter Gastom, koji je u svom izdanju Nietzscheovih djela napisao: "Doktrina o iscrpljivosti, odnosno ponavljanju, kozmičkih molekularnih kombinacija, može se razumjeti isključivo mehanički." - Nietzsche je vjerovao da mora izvući duboku misao iz temelja prirodne filozofije. Tako je patio u svom vremenu.

Dakle, ono što se moralo pretrpjeti - gledajući duhovne aspekte - od pogleda na prirodu s kraja devetnaestog stoljeća, otkriveno mi je u viziji Nietzscheove duše 1896. godine.

Pitanja znanja - granice znanja; među umjetnicima

Koliko sam se usamljeno osjećao tada s onim što sam tiho nosio u sebi kao svoj 'svjetonazor', dok su mi misli s jedne strane bile usmjerene prema Goetheu i Nietzscheu s druge, to sam mogao osjetiti i u odnosima s nekim osobama s kojima sam osjećao prijateljsku vezu, ali koje su žestoko odbacivale moj duhovni život.

Prijatelj kojeg sam stekao u mladosti, nakon što su se naše ideje toliko žestoko sukobile da sam mu morao reći: "Ako bi ono što misliš o suštini života bilo točno, radije bih bio komad drveta na kojem mi stoje noge nego ljudsko biće", ostao mi je odan s ljubavlju i vjernošću. Njegova topla pisma iz Beča iznova bi me prenosila na mjesto koje sam toliko volio, posebno kroz ljudske odnose koje sam imao privilegiju tamo iskusiti.

Ali kad god bi moj prijatelj u svojim pismima počeo govoriti o mom duhovnom životu, otvorio bi se ponor.

Često mi je pisao da se otuđujem od svoje izvorne čovječnosti, da 'racionaliziram impulse svoje duše'. Osjećao je da se moj život osjećaja pretvara u čisto misaoni; a to je doživljavao kao hladnoću koja iz mene izvire. Ništa što sam rekao nije pomoglo, ma koliko sam se tome protivio. Čak sam primijetio da toplina njegova prijateljstva ponekad slabi, jer nije mogao otresti uvjerenje da mi je suđeno da postanem hladan u svojoj ljudskosti, budući da se moj unutarnji život trošio u oblasti misli.

Odbijao je shvatiti kako, umjesto da se ohladim u oblasti misli, u ovaj život moram unijeti cijelu svoju čovječnost kako bih unutar sfere misli shvatio duhovnu stvarnost.

Nije uspio shvatiti da ono čisto ljudsko ostaje, čak i kada se uzdigne u oblast duha; nije uspio shvatiti kako se može živjeti u oblasti misli; vjerovao je da čovjek misli i da se mora izgubiti u hladnom području apstraktnog.

I tako me je učinio 'racionalistom'. U tome sam osjećao da je to najveće nerazumijevanje onoga što se nalazilo na mom duhovnom putu. Svako mišljenje koje je odlutalo od stvarnosti i svodilo se na apstrakciju bilo mi je krajnje odbojno. Bio sam u stanju duše, koje je misao htjelo odvesti iz opazajnog svijeta samo do točke koja je prijetila da postane apstraktna; u tom trenutku, rekao sam sebi, mora je zahvatiti duh. Moj prijatelj je vidio kako sam svojom mišlju izašao iz fizičkog svijeta; ali nije shvatio kako sam, u istom tom trenutku, ušao u duhovno. I tako, kada sam govorio o istinski duhovnom, sve mu je to bilo besmisleno; u mojim riječima je vidio mrežu apstraktnih misli.

Jako sam patio od činjenice da sam, izražavajući ono što mi je bilo najvažnije, zapravo govorio 'ni o čemu' svom prijatelju. - I tako sam se osjećao prema mnogim ljudima.

Morao sam, ono što mi je tako ušlo u život, vidjeti odraženo i u mom razumijevanju prirode. Ispravnu metodu istraživanja prirode mogao sam prepoznati samo u tome što se koristi mišljenje, kako bi se razumjeli fenomeni osjetila u njihovim međusobnim odnosima; ali nisam mogao prihvatiti da se mišljenje koristi za stvaranje hipoteza izvan područja osjetilne percepcije, hipoteza koje tada tvrde da ukazuju na stvarnost izvan osjetila, ali koje su u stvari samo mreža apstraktnih misli.

U trenutku, kad je misao utvrdila koje se osjetilne pojave, pravilno promatrane, razjašnjavaju same po sebi, učinila dovoljno, nisam htio početi s formiranjem hipoteza, već s pogledom, s iskustvom duhovnog, koje u biti i u pravom smislu, ne živi iza osjetilne percepcije.

Ono što sam tada, sredinom devedesetih, intenzivno čuvao u sebi kao vlastiti stav, kasnije sam sažeo u eseju koji sam napisao 1900. za 16. broj časopisa 'Magazin für Literatur' na sljedeći način: "Znanstvena analiza naše spoznajne aktivnosti vodi.... do uvjerenja da su pitanja koja moramo postaviti prirodi posljedica osebujnog odnosa koji imamo prema svijetu. Mi smo ograničene individue i stoga svijet možemo percipirati samo djelomično. Svaki dio, promatran sam po sebi, zagonetka je, ili, drugim riječima, pitanje za našu spoznaju. Međutim, što više detalja upoznajemo, svijet postaje jasniji. Jedna percepcija objašnjava drugu. Ne postoje pitanja koja nam svijet postavlja na koja se ne može odgovoriti sredstvima koje on pruža. Za monizam, dakle, ne postoje temeljna ograničenja spoznaje. U bilo kojem trenutku nešto može ostati neobjašnjeno jer još nismo uspjeli, ni vremenski ni prostorno, otkriti uključene elemente. Ali ono što nije otkriveno danas, može biti otkriveno sutra. *Ograničenja koje to nameće su samo slučajna i nestaju s napredovanjem iskustva i mišljenja.* U takvim slučajevima, tada dolazi do izražaja formiranje hipoteze. Hipoteze se ne smiju formirati o nečemu što bi u osnovi trebalo biti nedostupno našoj spoznaji. Atomistička hipoteza potpuno je neutemeljena, ako se ne shvaća samo kao pomoć apstraktnom razumu, već kao izjava o stvarnoj suštini koja leži izvan područja osjeta. Hipoteza može biti samo pretpostavka o stanju stvari koje su nam, iz slučajnih razloga nedostupne, ali koje po svojoj prirodi pripadaju svijetu kakav nam je dan."

Ovo gledište o formiranju hipoteza u to sam vrijeme izrazio sugerirajući da su 'granice znanja' neopravdane, i da su granice prirodne znanosti nužne. U to sam vrijeme to činio samo u odnosu na znanje o prirodi. Ali ovako oblikovana ideja uvijek mi je otvarala put za daljnji napredak, koristeći sredstva duhovne spoznaje, gdje god sredstva razumijevanja prirode dosegnu svoje nužne 'granice'.

U Weimaru sam doživio duševno zadovoljstvo i nešto duboko zadovoljavajuće kroz umjetnički element koji je u grad donijela umjetnička škola i kazalište s pripadajućim glazbenim elementima.

U nastavnicima slikanja i učenicima umjetničke škole, otkrivalo se ono što je proizlazilo iz starijih tradicija - čežnja za novom, izravnom percepcijom i prikazom prirode i života. Mnogi od tih slikara pojavili su se, u istinskom smislu, kao 'tragači'. Kako prenijeti ono što slikar ima na svojoj paleti ili u svojoj posudi s bojom, na platno, kako osigurati da ono što umjetnik stvara ima legitiman odnos s prirodom kakva živi u stvaralačkom procesu i pojavljuje se pred čovjekovim okom: to je bilo pitanje o kojem se raspravljalo na poticajan, često osvježavajuće maštovit, a ponekad čak i doktrinarni način, u najrazličitijim oblicima, a čiji je umjetnički doživljaj bio dokazan brojnim slikama koje su weimarski umjetnici izlagali u stalnom umjetničkom postavu u Weimaru.

Moj umjetnički senzibilitet u to vrijeme još nije bio toliko razvijen kao moj odnos prema iskustvu spoznaje. No, ipak sam, kroz poticajnu interakciju s weimarskim umjetnicima, tražio duhovno razumijevanje umjetnosti.

Gledajući unatrag, moji vlastiti osjećaji čine se prilično kaotičnima kada su moderni slikari, koji su nastojali uhvatiti i reproducirati atmosferu svijetla i zraka izravnim promatranjem, krenuli u rat protiv 'starih majstora' koji su, na temelju tradicije, 'znali' kako tretirati ovo ili ono. Za mnoge je to bila entuzijastična težnja, proizašla iz iskonskih sila duše, da budu 'istiniti' u svojoj percepciji prirode.

Ali ne na tako kaotičan način, već u jasnim oblicima, pred mojom dušom stoji život mladog slikara, slikara čiji je umjetnički način otkrivanja sebe bio usko povezan s mojim vlastitim razvojem u oblasti umjetničke fantazije. Umjetnik, tada u punom cvijetu mladosti, bio mi je neko vrijeme blizak. Život ga je od tada odvojio od mene; ali često sam živio u sjećanju na sate koje smo proveli zajedno.

Unutarnji život ovog mladića bio je sav od svjetlosti i boja. Ono što drugi izražavaju idejama, on je artikulirao kroz 'boje u svijetlu'. Čak je i njegov razum funkcionirao na način da je stvari i procese života povezivao kao što povezuje boje, a ne kao što obična osoba stvara sebi sliku svijeta.

Ovaj mladi umjetnik jednom je bio na svadbenom slavlju na koje sam i ja bio pozvan. Održani su uobičajeni svečani govori. Župnik je za sadržaj govora tražio značenje imena mladenke i mladoženje; pokušao sam se osloboditi govorničke dužnosti koja mi je dopala, jer sam često prijateljski posjećivao kućanstvo iz kojeg je mladenka dolazila, da govorim o divnim iskustvima koja su gosti te kuće mogli imati. Govorio sam, jer se očekivalo da ću to učiniti. I očekivalo se da ću održati svadbeni govor, kako 'priliči'. I tako

nisam uživao u 'svojoj ulozi'. - Nakon mene, mladi slikar, koji je odavno postao obiteljski prijatelj, ustao je da govori. Od njega se zapravo ništa nije očekivalo. Jer svi su znali da nema onakve predodžbe kakve se iznose u govorima za večerom. Započeo je otprilike ovako: "Preko crvenog vrha brda, sunčev sjaj s ljubavlju se izlijevao. Oblaci iznad brda, udišu sunčevu svjetlost; užareni crveni obrazi pružali su se prema sunčevoj svjetlosti, ujedinjujući se u trijumfalnom luku duha i boje, prateći svjetlost koja teži prema Zemlji. Polja cvijeća u daljini se šire, iznad njih žuto, sjajno raspoloženje koje se prelijeva u cvijeće, budeći život iz njega..." Dugo je tako govorio. Odjednom je zaboravio svu svadbenu vrevu oko sebe i počeo slikati 'u duhu'. Više ne znam zašto je prestao govoriti na tako slikarski način; mislim da ga je netko tko ga je jako volio, ali tko također ništa manje nije volio to što su gosti došli u miru uživati u svadbenoj pečenki, povukao za baršunasti kaput.

Mladi slikar zvao se Otto Fröhlich. Često je sjedio sa mnom u dnevnoj sobi; zajedno smo išli u šetnje i izlete. Otto Fröhlich je uvijek slikao 'u duhu' pored mene. Pored njega, čovjek bi mogao zaboraviti da svijet ima više od svijetla i boje.

Tako sam osjećao prema svom mladom prijatelju. Znam kako sam ono što sam mu imao reći, zamatao u plašt boje kako bi me razumio.

I mladi slikar je zaista uspio baratati kistom i nanositi boju na takav način da su njegove slike u velikoj mjeri postale odraz njegove žive i bujne fantazije. Kad je slikao deblo drveta, platno nije prikazivalo linijski oblik struktura, već ono što svjetlost i boja otkrivaju iznutra, kada im deblo da priliku da se izraze.

Na svoj način tražio sam duhovni bit svjetlosti boje. U Otto Fröhlichu sam imao suputnika koji je, kroz vlastito instinktivno iskustvo, posjedovao ono što sam ja tražio za duševno shvaćanje svijeta boja.

Osjećao sam kao zadovoljstvo što sam svom mladom prijatelju mogao ponuditi poticaj upravo kroz vlastito istraživanje. Jedan takav prijedlog bio je sljedeći. I sam, sam, u velikoj mjeri doživio intenzivne boje koje Nietzsche predstavlja u poglavlju 'Zaratustre' o 'najružnijem čovjeku'. Ova 'dolina smrti', naslikana u poetskom stilu, za mene je sadržavala mnogo tajni života boje.

Savjetovao sam Otto Fröhlichu da reinterpreтира Nietzscheovu poetski naslikanu sliku Zaratustre i najružnijeg čovjeka kroz slikanje. On je to i učinio. I dogodilo se nešto uistinu prekrasno. Boje su se jarko, značajno koncentrirale u liku Zaratustre. Međutim, ovaj lik nikada nije u potpunosti nastao, jer se, u Fröhlichu sama boja još nije mogla u potpunosti razviti do točke stvaranja Zaratustre. Ali još živi, prelijevajući tonovi vrtjeli su se oko

'zelenih zmija' u dolini najružnijeg čovjeka. U ovom dijelu slike živio je cijeli Fröhlich. Ali sada 'najružniji čovjek'. Ovdje je bila potrebna linija, slikarska karakterizacija. Ovdje je Fröhlich zakazao. Još nije razumio kako se tajna krije upravo u boji, kako se, vlastitim rukovanjem, duhovno može pojaviti u formi. I tako je 'najružniji čovjek' postao prikaz modela poznatog među weimarskim slikarima kao 'Füllsack'. Ne znam je li to doista bilo čovjekovo pravo ime, koje su slikari uvijek koristili kada im je trebala 'karakteristična ružnoća'; ali znam da 'Füllsackova' ružnoća nije bila građanska i filistarska, već je posjedovala nešto od 'genija'. Ali jednostavno ga umetnuti u sliku kao 'ružnog Füllsacka', kao puku kopiju modela, upravo tamo gdje se duša Zaratustre blistavo otkrivala u njegovom licu i halji, gdje je svjetlost prizivala pravu esenciju boje iz svoje interakcije sa zelenim zmijama - to je uništilo Fröhlichovo djelo. I tako slika nije mogla postati ono što sam se nadao da će Otto Fröhlich stvoriti.

Iako moram priznati društvenost kao inherentnu mojoj prirodi, u Weimaru nikad nisam osjećao snažnu potrebu da se okupljam tamo gdje je umjetnička zajednica i svi oni koji su se smatrali društveno povezani s njom, provodila večeri.

To se događalo u romantično preuređenoj staroj kovačnici, smještenoj nasuprot kazališta. Tamo su, u prigušenom, šarenom svijetlu, sjedili nastavnici i studenti slikarske akademije, glumci i glazbenici. Svatko tko je 'tražio' društvo morao se osjećati pozvanim otići tamo navečer. A ja se nisam tako osjećao upravo zato što nisam tražio društvo; umjesto toga, zahvalno sam ga prihvaćao kada su mi okolnosti to nudile.

I tako sam, u drugim društvenim okruženjima, upoznao pojedinačne umjetnike, ali ne i 'umjetničku zajednicu' u cjelini.

A upoznavanje pojedinih umjetnika u Weimaru u to vrijeme, bilo je uistinu obogaćujuće iskustvo. Jer su dvorske tradicije i izvanredno simpatična osobnost velikog vojvode Karla Aleksandra, dale gradu umjetnički senzibilitet koji je gotovo sve umjetničko što se događalo u tom razdoblju na neki način povezao s Weimarom.

Iznad svega, tu je bilo kazalište sa svojim dobrim starim tradicijama. Njegovi vodeći glumci bili su odlučni da ne dopuste na prevlada naturalistički ukus. A tamo gdje se ono moderno željelo ponuditi i iskorijeniti neke kičaste elemente, koji su uvijek povezivani s dobrim tradicijama, to je bilo daleko od onoga što je Brahm propagirao na pozornici, a Paul Schienther novinarski kao 'moderni koncept'. Među tim 'weimarskim modernistima' stajao je iznad svih sasvim umjetnički, plemeniti i vatreni duh Paul Wiecke. Svjedočiti takvim pojedincima kako čine svoje prve korake kao umjetnici u Weimaru ostavlja neizbrisiv dojam i važna je životna lekcija. Paul Wieckeu je bio potrebna podstruja kazališta koje, ukorijenjeno u svojim tradicijama,

provocira elementarnog umjetnika. Imao sam sreću provoditi stimulirajuće sate u domu Paul Wieckea. Bio je bliski prijatelj mog prijatelja Julius Wählea; pa sam tako razvio bliži odnos s njim. Često je bilo ugodno čuti Wieckea kako se žali na gotovo sve što je morao podnijeti tijekom uvježbavanja nove predstave. A onda ga vidjeti kako igra ulogu na koju se toliko žalio; ulogu koja je uvijek pružala rijetko zadovoljstvo kroz svoju plemenitu težnju za stilom i prekrasan entuzijazam.

Richard Strauß napravio je svoje prve korake u Weimaru. Služio je kao drugi kapelnik uz Lassena. Tamo u Weimaru su izvedene njegove prve skladbe. Glazbene potrage ove osobnosti otkrivaju se kao dio samog weimarskog duhovnog života. Takvo radosno, predano prihvaćanje nečega što je, samim činom prihvaćanja postalo uzbudljiv umjetnički izazov, u to vrijeme je sigurno bilo moguće samo u Weimaru. Posvuda, spokoj tradicije, dostojanstvena atmosfera: i u tu atmosferu prodire Richard Straußova 'Zaratustra simfonija', ili čak njegova glazba za Eulenspiegela. Sve se budi iz tradicije, svečanosti i dostojanstva; ali se budi na takav način da je odobravanje blago, neodobravanje bezopasno - i umjetnik tako može pronaći, na najljepši način, odnos prema vlastitom stvaranju.

Sjedili smo toliko sati na premijeri Straußove glazbene drame 'Guntram', gdje je tako ljupki, tako izvrsni Heinrich Zeller imao glavnu ulogu i pjevao gotovo bez glasa.

Da, ovom duboko simpatičnom čovjeku, Heinrich Zelleru, i njemu je bio potreban Weimar da postane ono što je bio. Posjedovao je najljepši, elementarni talent za pjevanje. Da bi napredovao, trebalo mu je okruženje koje je strpljivo njegovalo njegov talent dok se postupno razvijao. I tako je Heinrich Zellerov umjetnički razvoj bio među najljepšim iskustvima kojima čovjek može svjedočiti. Zeller je bio tako šarmantna osoba da su sati provedeni s njim bili među najugodnijima.

I tako se dogodilo da, iako nisam često razmišljao o odlasku do umjetničke udruge navečer, kad god bi me Heinrich Zeller vidio i predložio da mu se pridružim, rado bih prihvatio njegov poziv.

Sada, uvjeti u Weimaru imali su i svoje loše strane. Tradicionalna, mirna atmosfera prečesto je sputavala umjetnika, kao da je u nekoj vrsti dosade. Heinrich Zeller postao je malo poznat izvan Weimara. Ono što mu se u početku činilo kao prilika da raširi krila, na kraju ga je paraliziralo. Čini se da je tako bilo i s mojim dragim prijateljem Otto Fröhlichem. Poput Zellera, trebao je weimarski umjetnički okoliš; ali prigušena duhovna atmosfera tamo ga je previše snažno apsorbirala u svoju umjetničku udobnost.

I tu 'umjetničku udobnost' osjećalo se u priljevu Ibsenovog duha i drugih modernih utjecaja. Svi su se s time slagali. Svjedočili su borbi s kojom su se

glumci suočavali u pronalaženju pravog stila, naprimjer, za 'Noru'. Takva potraga, kakva se ovdje mogla vidjeti, događa se tamo gdje ovjekovječenje starih kazališnih tradicija predstavlja poteškoće, u prikazivanju onoga što je nastalo od pjesnika, koji nisu poput Schillera crpili s pozornice, već iz života, poput Ibsena.

Ali sudjelovalo se i u promišljanju te modernosti kroz 'umjetničku udobnost' kazališne publike. Sada bi trebalo pronaći put kroz ono što je čovjeku nametnuto činjenicom da je stanovnik 'klasičnog Weimara', a također i kroz ono što je Weimar činilo velikim, naime da je uvijek imao razumijevanje za ono novo.

S ljubavlju se sjećam izvedbi Wagnerovih glazbenih drama kojima sam prisustvovao u Weimaru. Redatelj, von Bronsart, pokazao je posebnu predanost i razumijevanje za ovaj kazališni aspekt. Heinrich Zellerov glas tamo je pokazao puni potencijal. Agnes Stavenhagen, supruga pijanista Bernhard Stavenhagena, koji je jedno vrijeme služio i kao kapelnik u kazalištu, bila je značajan vokalni talent. Glazbeni festivali dovodili su vodeće umjetnike tog doba i njihova djela u Weimar. Primjerice, Mahler je tamo viđen kao Kapellmeister na glazbenom festivalu na početku svoje karijere. Dojam o tome kako je baratao dirigentskom palicom je neizbrisiv, ne zahtijevajući glazbu unutar toka formi, već kao iskustvo nečega transcendentnog i skrivenog, smisleno pokazujući ono između formi.

Ono o čemu ovdje govorim iz Weimara, naizgled odvojeno od mene samog, u stvarnosti je duboko povezano s mojim životom. Jer to su bili događaji i uvjeti koje sam doživio kao nešto što me najintenzivnije pogađalo. Često sam se kasnije, kada bih susreo neku osobu ili njezino djelo kojem sam svjedočio u ranim fazama u Weimaru, s zahvalnošću prisjećao tog weimarskog razdoblja, kroz koje je toliko toga postalo razumljivo, jer je toliko toga tamo imalo početni razvoj. Upravo sam u Weimaru umjetnički poduhvat doživio na način da sam o većini stvari nosio vlastiti sud, često se malo slažući s tuđim. Ali uz to, bio sam jednako zainteresiran za sve što su drugi osjećali, kao i za svoje vlastito. I tamo se u meni razvio unutarnji dvostruki život duše.

To je bila istinska vježba za dušu, koju je sam život donio na sudbonosni način, da nadiđe ono ili/ili suda razuma. Taj sud duši postavlja granice pred nadosjetilnim svijetom. U tom svijetu ne postoje bića ili procesi koji dovode do takvog ili/ili. Čovjek mora postati mnogostran u svom pristupu nadosjetilnom. Ne smije se samo teoretski učiti, već se sve mora integrirati u najdublje pokrete svog života duše, razmatrajući sve iz različitih perspektiva. Takva 'stajališta' poput materijalizma, realizma, idealizma, spiritualizma, kako su ih apstraktno orijentirani pojedinci u fizičkom svijetu razvili u opsežne teorije, kako bi prenijeli značenje samim stvarima, gube svaki interes kod onoga tko spoznaje duhovno. On zna da, naprimjer,

materijalizam, ne može biti ništa drugo nego promatranje svijeta iz perspektive njegove materijalne manifestacije.

Praktična obuka u tom smjeru jest pronaći se uronjenim u egzistenciju koja svijet oko nas, s njegovim valovima koji se vani mreškaju, približava vlastitim sudovima i osjećajima. To je za mene vrijedilo u Weimaru. Čini mi se da je to tamo prestalo krajem stoljeća. Prije toga, duh Goethea i Schillera još je uvijek vladao svime. A dragi stari veliki vojvoda, koji je tako kraljevski koračao Weimarom i njegovim imanjem, poznavao je Goethea još kao dječaka. On je doista snažno osjećao svoju 'plemenitost'; ali je posvuda pokazivao da se osjeća oplemenjenim po drugi put 'Goetheovim radom za Weimar'.

Vjerojatno je to bio Goetheov duh, koji je u Weimaru na mene tako snažno utjecao sa svih strana, da je određeni aspekt onoga što se tamo događalo, za mene postao praktična vježba u ispravnom predstavljanju nadosjetilnih svjetova.

Weimarski krug prijatelja

U obitelji Eduard von Hellena, arhivara u Goethe i Schiller arhivu, naišao sam na prekrasan primjer društvenog gostoprimstva. Ta je osoba, zajedno s ostalim članovima arhiva, zauzimala jedinstven položaj. Uživao je iznimno visok ugled među filolozima zbog svog izvanredno uspješnog debitantskog rada o 'Goetheovom doprinosu Lavaterovim fiziognomskim fragmentima'. Ovim je djelom von der Hellen postigao nešto što je svaki kolega znanstvenik odmah smatrao 'potpunim'. Samo sam autor nije tako mislio. Djelo je vidio kao metodološko postignuće čiji se principi mogu naučiti, dok je on u svim smjerovima želio težiti unutarnjem duševnom ispunjenju s duhovnim sadržajem.

Dakle, kada nije bilo posjetitelja, nas troje bismo neko vrijeme sjedili u staroj zbornici arhiva, još dok se nalazio u dvorcu: von der Hellen, koji je radio na izdanju Goetheovih pisama; Julius Wähle koji je radio na dnevnicima; i ja, koji sam radio na znanstvenim spisima. Ali upravo iz duhovnih potreba Eduard von Hellena nastali su razgovori o našem radu, koji su obuhvaćali najrazličitija područja duhovnog i drugog javnog života. O onim interesima koji su bili vezani uz Goethea svakako je bilo riječi. Iz Goetheovih zapisa u njegovim dnevnicima, iz odlomaka u njegovim pismima, koji su ponekad otkrivali tako uzvišene stavove i široke perspektive, mogla su se pojaviti razmišljanja koja su vodila u dubine egzistencije i prostranstvo života.

Eduard von der Hellen pokazao je veliku ljubaznost da dalje njeguje odnose koji su se razvili iz ove često stimulirajuće razmjene u arhivu upoznavši me sa svojom obitelji. To je rezultiralo divnim proširenjem društvene interakcije, jer se obitelj Eduard von der Hellena kretala u istim krugovima koje sam opisao kao one oko Oldena, Gabriele Reuter i drugih.

Oduvijek sam imao posebno živo sjećanje na duboko suosjećajnu Frau von der Hellen. Uistinu umjetničku dušu. Jedna od onih koja je, da se nisu umiješale druge životne obveze, mogla postići velike stvari u umjetnosti. Koliko ja znam, sudbina je htjela da se umjetnički talent ove žene pojavio u ranoj fazi. Ali svaka riječ koju je netko razmijenio s njom bila je dobrodošlo olakšanje. Imala je rezerviran, uvijek oprezan ton u svom prosuđivanju, ali duboko suosjećajan na čisto ljudskoj razini. Rijetko sam napuštao takav razgovor, a da nisam dugo razmišljao o onome što je Frau von der Hellen nagovijestila, a ne izričito rekla.

Također su bili vrlo ljubazni otac Frau von der Hellen, general pukovnik koji je služio kao bojniki u Francusko-pruskom ratu, i njegova druga kći. Kad bi čovjek bio u njihovom društvu, oživljavali bi najfiniji aspekti njemačkog

duhovnog života - onog duhovnog života koji je, kroz vjerske, književne, i popularno znanstvene impulse koji su tako dugo činili samu bit njemačke kulture, prodirao u sve sfere društvenog života.

Interesi Eduard von der Hellena su me na neko vrijeme približili političkom životu tog vremena. Njegovo nezadovoljstvo filologijom uvuklo ga je u živahni politički život Weimara. Tamo mu se, činilo se, otvorila nova perspektiva u životu. A moj prijateljski interes za ovu osobnost naveo je i mene, bez aktivnog sudjelovanja u politici, da razvijem interes za kretanja u javnom životu.

U to vrijeme, mnogo toga što se danas pokazalo nemogućim u životu, ili je, kroz strašne metamorfoze, stvorilo apsurdne društvene strukture, bilo je u povojima, praćeno svim nadama radničke klase koju su rječiti, energični vođe naveli da povjeruje da za čovječanstvo sviće nova era socijalnog oblikovanja. Odmjereniji, pa čak i radikalniji elementi unutar radničke klase, počeli su se osjećati. Promatranje njih bilo je tim upečatljivije, jer je ono što se pojavljivalo, bilo poput tinjajućeg društvenog života ispod površine. Na površini je živjelo ono što se moglo razviti samo u kontekstu dostojanstvenog konzervativizma, unutar dvora koji je promišljeno i energično zagovarao sve humano. U toj atmosferi, cvjetala je reakcionarna stranka, koja je sebe uzimala zdravo za gotovo, kao i ono što se nazivalo nacionalnim liberalizmom.

Da bi se kroz sve to probio na način koji omogućuje plodonosnu vodeću ulogu, vođen previranjima, tako se mora interpretirati ono što je Eduard von der Hellen doživljavao. Trebalo je svjedočiti tome što je on u tom pogledu doživljavao. S prijateljima je raspravljao o svim detaljima koje je razrađivao za pamflet. Čovjek je morao jednako duboko biti zainteresiran za koncepte materijalističkog shvaćanja povijesti, klasne borbe i viška vrijednosti - koncepte koji su se tada povezivali s potpuno drugačijim osjećajima nego danas - kao i sam Eduard von der Hellen. Jednostavno se nije moglo ne prisustvovati brojnim skupovima na kojima se pojavljivao kao govornik. Promišljao je suprotstavljanje teoretski utemeljenog marksističkog programa drugim, onim koji bi proizašao iz dobre volje za društvenim napretkom koju dijele svi pripadnici radničke klase svih stranaka. Zamišljao je svojevrsnu revitalizaciju stranaka centra, uključujući takve impulse u njihove platforme, putem kojih bi se društveni problem mogao riješiti.

Pokušaj nije urodio plodom. Mogu samo reći da bez sudjelovanja u ovom Hellenovom pothvatu, ne bih tako intenzivno doživljavao javni život u tom razdoblju kao što sam ga doživljavao kroz njega.

Međutim, život mi se približio iz drugog smjera, iako daleko manje intenzivno. Doista, postalo je jasno da sam razvio znatan otpor - što nije bio slučaj s von der Hellenom - kada se približavala politika. U to vrijeme,

liberalni političar, sljedbenik Eugen Richtera i također politički aktivan u njegovom duhu, dr. Heinrich Fränkel, živio je u Weimaru. Upoznao sam se s njim. Kratko poznanstvo, koje je potom prekinuto 'nesporazumom', ali na koje se često rado prisjećam. Čovjek je bio iznimno šarmantan, posjedovao je snažnu političku volju i vjerovao je da se ljudima dobrom voljom i zdravim rasuđivanjem može nametnuti istinski progresivan put u javnom životu. Njegov se život pretvorio u niz razočaranja. Šteta što sam mu i sam morao nanijeti jedno. Dok smo se poznavali, radio je na pamfletu, koji je namjeravao masovno distribuirati. Cilj mu je bio suzbiti, već tada, nastajanje saveza između velike industrije i agrara u Njemačkoj, saveza koji će, po njegovu mišljenju, kasnije dati razorne plodove. Njegov je pamflet imao naslov: 'Kaiser, budu čvrst'. Nadao se da će uvjeriti krugove oko cara, u ono što je smatrao štetnim mjerama. - Čovjek s tim nije imao apsolutno nikakvog uspjeha. Vidio je da stranka kojoj je pripadao i za koju je radio, ne može osigurati snage koje bi mogle biti osnova za akciju koju je zamislio.

I tako se oduševio oživljavanjem 'Deutsche Wochenschrift', koji sam nekoliko godina ranije kratko uređivao u Beču. Želio je stvoriti politički pokret koji bi odvratio od 'Freisinn' (liberalnog) stava njegovog vremena i okrenuo se više nacionalističkom, i slobodoumnom pristupu. Mislio je da bih s njim mogao surađivati na nečemu u tom smjeru. To je bilo nemoguće; nisam ništa mogao učiniti niti da oživim 'Deutsche Wochenschrift'. Način na koji sam mu to priopćio doveo je do nesporazuma koji je ubrzo uništio naše prijateljstvo.

Ali iz ovog prijateljstva izraslo je drugo. Čovjek je imao dragu suprugu i šogoricu. I upoznao me je sa svojom obitelji. One su me pak, dovele u drugu obitelj. I tamo se odvijalo nešto što je nalikovalo odrazu čudnog preokreta sudbine koji me nekoć zadesio u Beču. Tamo sam imao prisan kontakt s jednom obitelji, no glava obitelji bi uvijek ostajao nevidljiv, ali mi je ipak postao toliko blizak duhovno i duševno, da sam nakon njegove smrti održao govor kao da je za mog najbližeg prijatelja. Cijela duhovnost ovog čovjeka stajala je kroz obitelj u punoj stvarnosti pred mojom dušom.

I sada sam stupio u gotovo isti odnos s glavom obitelji u koju sam bio uveden neizravno preko liberalnog političara. Ova glava obitelji nedavno je umrla; udovica je živjela s dubokim poštovanjem u spomen na pokojnika. Došlo je do toga da sam se iselio iz svog stana u Weimaru i unajmio sobu od obitelji. Tamo sam pronašao pokojnikovu knjižnicu. Čovjek duhovno zainteresiran za mnoge smjerove, ali baš kao i onaj koji je živio u Beču, nesklon kontaktu s ljudima; poput njega, kao da je živio u svom vlastitom 'duhovnom svijetu'; svijet ga je, kao i onog drugog, smatrao 'ekscentrikom'.

Čovjeka sam, kao i onog drugog, doživljavao kao nekoga tko prolazi mojom sudbinom 'iza kulisa egzistencije', a da ga nikad nisam mogao sresti u fizičkom životu. U Beču se razvila tako lijepa veza između obitelji dobro

poznatog 'nepoznatog' čovjeka i mene; a u Weimaru se još značajnija veza razvila između onog drugog, tako 'znanog' čovjeka, njegove obitelji i mene.

Sada, ako bih morao govoriti o dva 'nepoznata poznanika', znam da će ono što imam reći većina ljudi smatrati divljom fantazijom. Jer to se tiče toga kako mi je bilo dopušteno pristupiti dvjema ljudskim dušama u oblasti svijeta, koju su nastanjivale nakon što su prošle kroz vrata smrti.

Svatko ima inherentno pravo odbaciti izjave o ovoj temi iz kruga onih koji ga zanimaju; ali tretirati ih kao nešto što se može okarakterizirati samo kao fantastično, sasvim je druga stvar. Ako netko to učini, ona moram istaknuti da sam izvore za to stanje duše iz kojeg se može utvrditi nešto duhovno, uvijek tražio u egzaktnim granama znanja kao što su matematika ili analitička mehanika. Stoga mi se ne treba zamjerati neozbiljan diskurs, bez ikakve odgovornosti za znanje kada kažem sljedeće.

Duhovne moći percepcije koje sam tada posjedovao omogućile su mi bližu vezu s dvjema dušama nakon njihove zemaljske smrti. Oni su se razlikovali od drugih preminulih pojedinaca. Nakon smrti na Zemlji, pojedinci isprva doživljavaju život koji je po svom sadržaju usko povezan s njihovim zemaljskim životom, tek polako i postupno život postaje sličan onom koji čovjek ima u čisto duhovnom svijetu, gdje provodi svoje postojanje do sljedećeg zemaljskog života.

Dvojica 'nepoznatih poznanika' prilično su se temeljito upoznali s mislima materijalističkog doba. Konceptualno su integrirali znanstveni način razmišljanja. Drugi, s kojim me Weimar upoznao, bio je čak dobro upoznat s Billrothom i sličnim znanstvenim misliocima. Međutim, duhovni svjetonazor vjerojatno je obojici izmicao tijekom njihovih zemaljskih života. Vjerojatno bi u to vrijeme odbacili svako suprotno gledište, jer im se 'znanstveno razmišljanje' moralo činiti kao rezultat činjenica, prema prevladavajućim obrascima mišljenja tog doba.

Ali ta veza s materijalizmom tog vremena ostala je u potpunosti unutar svijeta ideja ove dvije osobe. Nisu usvojili način života koji je proizlazio iz materijalizma njihova razmišljanja, i koji je bio prevladavajući među ostalima. Postali su pred svijetom 'ekscentrici', živeći na primitivnije načine nego što je to bilo uobičajeno u to vrijeme i nego što su im njihova sredstva dopuštala. Tako su u duhovni svijet unijeli, ne ono što je veza s materijalističkim vrijednostima mogla dati njihovim duhovnim individualnostima, već samo ono što su materijalističke vrijednosti usadile u te individualnosti. Naravno, to se uglavnom za dušu događalo u podsvijesti. I sada sam mogao vidjeti kako te materijalističke vrijednosti misli, nisu nešto što nakon smrti ljude otuđuje od duhovnog svijeta; već da to otuđenje nastaje samo kroz materijalističke vrijednosti volje. I duša koja mi se približila u Beču, i ona koji sam duhovno upoznao u Weimaru, bile su,

veličanstvene sjajne duhovne figure čiji je sadržaj bio ispunjen slikama duhovnih bića koja su temelj svijeta. A njihovo poznavanje ideja, kroz koje su preciznije promišljale materijalni svijet tijekom svog posljednjeg zemaljskog života, samo je doprinijelo tome da su i nakon smrti mogli razviti odnos prema svijetu temeljen na prosudbi, odnos koji se ne bi mogao postići da su im te ideje bile strane.

U ove dvije duše, na moj put sudbine ušla su bića, kroz koja mi je značenje znanstvenog mišljenja otkriveno izravno iz duhovnog svijeta. Mogao sam vidjeti da ovaj način razmišljanja, sam po sebi, ne mora odvoditi od duhovne perspektive. U slučaju ove dvije osobe, to se dogodilo tijekom njihovih zemaljskih života, jer nisu pronašli priliku uzdići svoje znanstveno promišljanje na sferu gdje počinje duhovno iskustvo. Nakon smrti, to su postigli na najsavršeniji način. Vidio sam da se ovaj uspon može ostvariti, i ako se za to prizove unutarnja hrabrost i snaga u zemaljskom životu. Također sam vidio, doživljavajući značajne događaje u duhovnom svijetu, da čovječanstvo mora razviti znanstveni način razmišljanja. Raniji načini razmišljanja mogli su povezati ljudsku dušu s duhom nadosjetilnog svijeta; mogli su navesti ljude, ako se bave samospoznajom (temeljem svake spoznaje), da shvate sebe kao odraz, ili čak dio, božanskog duhovnog svijeta; ali, nisu ih mogli navesti da sebe dožive kao neovisno, samostalno duhovno biće. Stoga je trebalo napredovati prema shvaćanju svijeta ideja, koji nije zapaljen samim duhom, već stimuliran materijom, koja je doista duhovna, ali ne i od duha.

Takav svijet ideja ne može se probuditi u osobi u duhovnom svijetu, gdje živi nakon smrti ili prije novog rođenja, već samo u zemaljskoj egzistenciji, jer se samo tamo susreće s materijalnim formama.

Ono što čovjek nakon smrti stekne za cijeli svoj život, uključujući i svoj duhovni život, prožimajući se znanstvenim načinom razmišljanja, mogao sam svjedočiti kod duša dvoje ljudi. Ali također sam mogao vidjeti kod drugih, koji su prihvatili posljedice čisto znanstvenog razmišljanja na volju, u svojim zemaljskim životima da su se otuđili od duhovnog svijeta, da su, takoreći, došli do sveukupnog života koji, sa znanstvenim razmišljanjem, manje predstavlja čovjeka u njegovoj ljudskosti, nego ako je bez njega.

Dvije duše postale su 'ekscentrici pred svijetom', jer nisu htjele izgubiti svoju ljudskost u zemaljskom životu; u potpunosti su prihvatile znanstveni način razmišljanja jer su htjele dosegnuti duhovnu etapu čovječanstva, što je bez njega nemoguće.

Vjerojatno ne bih mogao steći ove uvide u te dvije duše, da su se sa mnom suočile kao fizičke osobnosti unutar zemaljske egzistencije. Da bih percipirao ove dvije individualnosti u duhovnoj oblasti, gdje mi se trebala otkriti njihova bit i mnogo toga drugog kroz njih, trebao mi je taj suptilan, duševni pogled

koji se lako gubi kada iskustva u fizičkom svijetu zasjenjuju ili barem narušavaju ono što je čisto duhovno što se može iskusiti.

Stoga sam, već tada u osobitosti pojave dviju duša u mojoj zemaljskoj egzistenciji, morao vidjeti nešto što je bilo predodređeno za moj put spoznaje.

Ali sve što je naginjalo spiritizmu bilo je isključeno u ovom odnosu s dušama u duhovnom svijetu. Za mene, ništa osim istinski duhovne perspektive, o kojoj sam kasnije javno govorio u svojim antropozofskim spisima, nikada nije moglo biti valjano za odnos s duhovnim svijetom. Usput, i bečka obitelj, u svim članovima, i weimarska obitelj, bile su previše zdrave za bilo kakvu medijumsku komunikaciju s umrlima.

Gdje god se ukazala prilika, uvijek me zanimala takva potraga za dušom kakva se očituje u spiritizmu. Suvremeni spiritizam je pogrešna potraga za duhovnim od strane onih duša koje ga žele tražiti na vanjski - gotovo eksperimentalni - način, jer ne mogu percipirati stvarno, istinito, autentično na duhovan način. Oni koji su objektivno zainteresirani za spiritizam, a da sami ne žele išta istraživati kroz njega, mogu prozreti prave predodžbe ciljeva i zamki spiritizma. - Moje vlastito istraživanje oduvijek je išlo drugačijim putem od spiritizma u bilo kojem obliku. - U Weimaru je također bilo moguće imati zanimljive interakcije sa spiritistima, jer je neko vrijeme ovaj način potrage za duhovnim, bio intenzivno živ u umjetničkoj zajednici.

Ali iz mojih interakcija s ove dvije duše - Eunike se zvala ona iz Weimara - došlo je do jačanja moje 'Filozofije slobode'. Ono čemu ova filozofija teži je, prvo, rezultat mojih filozofskih istraživanja osamdesetih godina; drugo, ona je također rezultat mog konkretnog, općenitog uvida u duhovni svijet. Treće je, međutim, ojačano dijeljenjem duhovnih iskustava s te dvije duše. U njima sam pred sobom vidio uspon koji čovjek duguje znanstvenom svjetonazoru. Ali u njima sam pred sobom vidio i strah plemenitih duša prije nego što su se uronile u element volje svojstven ovom svjetonazoru. Te su se duše povlačile pred etičkim posljedicama takvog svjetonazora.

U svojoj 'Filozofiji slobode' tražio sam silu koja vodi iz etički neutralnog svijeta znanstvenih ideja u svijet moralnih impulsa. Pokušao sam pokazati kako ljudska bića, koja sebe shvaćaju kao samodostatna, jer žive u idejama koje više ne proizlaze iz duha, već su stimulirane materijalnom egzistencijom, također iz vlastite inherentne prirode mogu razviti intuiciju za moral. Na taj način, moral sjaji u slobodnoj individualnosti kao individualna etička impulzivnost, baš kao što to čine ideje iz promatranja prirode.

Dvije duše još nisu dosegle ovu moralnu intuiciju. Stoga su se (nesvjesno) povlačile pred životom koji se mogao živjeti u skladu s idejama prirodne znanosti koje se još uvijek nisu proširile.

U to vrijeme govorio sam o 'moralnoj fantaziji' kao izvoru morala unutar pojedinačnih ljudskih bića. Svakako nisam namjeravao sugerirati da taj izvor nije nešto što nije u potpunosti stvarno. Naprotiv, htio sam u 'fantaziji' okarakterizirati moć koja, u svim oblastima istinskog duhovnog svijeta, pomaže pojedincu da se probije. Međutim, ako se želi dogoditi istinsko iskustvo duhovnog, tada moraju doći do izražaja duhovne sposobnosti spoznaje - imaginacija, inspiracija i intuicija. Međutim, prva zraka duhovne objave individualno spoznavajućem ljudskom biću, dolazi kroz fantaziju, koja se, na način na koji se distancira od svega fantastičnog i postaje slika duhovne stvarnosti, što se može promatrati upravo kod Goethea.

Većinu vremena provedenog u Weimaru živio sam s obitelji koju je ostavio 'nepoznati poznanik' iz Weimara. Dio stana imao sam za sebe; Anna Eunike, s kojom sam ubrzo postao blizak prijatelj, nesebično se brinula za sve što je trebalo učiniti za mene. Pridavala je veliku važnost mojoj podršci u svom teškom zadatku odgoja djece. Nakon smrti Eunike-a ostala je udovica s četiri kćeri i sinom.

Djecu sam viđao kada bi se ukazala prilika. To se događalo često, budući da sam smatran punopravnim članom obitelji. Međutim, obroke sam jeo drugdje, osim doručka i večere.

Tamo gdje sam pronašao tako divnu obiteljsku vezu, nisam se osjećao usamljeno, samo udobno. Kad su mlađi sudionici okupljanja Goethe društva iz Berlina, s kojim sam se zbližio, željeli da im je 'ugodno', došli bi k meni, u obiteljski dom Eunike. I sudeći po njihovom ponašanju, imam sve razloge vjerovati da su se tamo osjećali prilično ugodno.

Otto Erich Hartleben također je često posjećivao Weimar. Goetheov brevijar koji je uredio, sastavili smo tamo nas dvojica za samo nekoliko dana.

Od mojih glavnih djela, tamo su napisane 'Filozofija slobode' i 'Nietzsche, borac protiv svog vremena'.

Mislim da su mnogi prijatelji iz Weimara također uživali provodeći sat - ili čak više - sa mnom u kući Eunike.

Tu posebno mislim na osobu s kojom sam dijelio istinsko prijateljstvo, dr. August Freseniusa. Od određenog trenutka nadalje, postao je stalni suradnik arhiva. Prije toga uređivao je 'Deutsche Literaturzeitung'. Njegov urednički rad bio je općenito smatran uzornim. Imao sam mnogo toga za kritizirati o filologiji kakva se prakticirala u to vrijeme, posebno pod vodstvom Schererovih sljedbenika. August Fresenius me je više puta razoružavao načinom na koji je bio filolog. I nikada nije ni na trenutak skrivao činjenicu da želi biti filolog, i samo pravi filolog. Ali za njega je filologija uistinu bila ljubav prema riječi, ljubav koja je ispunjavala cijelo njegovo biće životnom energijom; a riječ je za njega bila ljudsko otkrivenje u

kojem su se odražavali svi zakoni svemira. Tko god istinski želi razumjeti tajne riječi, treba uvid u sve tajne egzistencije. Filolog stoga ne može a da ne njeguje univerzalno znanje. Kada se ispravna filološka metoda primjeni na odgovarajući način, ona može, počevši od onog jednostavnog, baciti duboko svjetlo na ogromna i značajna područja života.

Fresenius je to u to vrijeme ilustrirao primjerom koji je intenzivno zaokupio moju pozornost. Dugo smo raspravljali o toj temi prije nego što ju je objavio u kratkom, ali značajnom zborniku u 'Goetheovom godišnjaku'.

Do otkrića Freseniusa, svi koji su se mučili s tumačenjem Goetheova 'Fausta' krivo su shvatili izjavu koju je Goethe dao Wilhelm von Humboldt u pet dana prije njegove smrti. Goethe je rekao: "Prošlo je više od šezdeset godina otkako mi je koncept Fausta bio jasan *od samog početka*, u mladosti, dok je daljnji slijed bio manje detaljan". Tumači su 'od početka' shvatili kao da je Goethe od samog početka imao ideju ili plan za cijelu dramu Faust, u kojoj je više-manje razradio detalje. Čak je i moj dragi učitelj i prijatelj, Karl Julius Schröer, imao to mišljenje.

Razmislite o ovome: ako bi to bila istina, onda bi Goetheov 'Faust' bio djelo koje je Goethe zamislio kao mladić, u svom izvornom obliku. Moralo bi se priznati da bi Goetheovo duševno stanje omogućilo da radi na temelju opće ideje na takav način da bi elaboracija djela, s čvrsto utemeljenom idejom, mogla trajati šezdeset godina. Freseniusovo otkriće nepobitno je dokazalo da to nije slučaj. Pokazao je da Goethe nikada nije koristio riječ 'od početka' na način kako su mu tumači to pripisivali. Rekao je, naprimjer, da je jednu knjigu pročitao 'od početka', ali ne i sljedeću. Riječ 'od početka' koristio je samo u prostornom smislu. To je pokazalo da su svi tumači 'Fausta' bili u krivu i da Goethe nije ništa rekao o planu za 'Fausta' koji postoji 'od početka', već samo da su mu kao mladom čovjeku prvi dijelovi bili jasni i da je povremeno razradio nešto od onoga što je uslijedilo.

Tako je, pravilnom primjenom filološke metode, značajno svjetlo bačeno na cijelo područje Goetheove psihologije.

U to vrijeme, sam se jednostavno iznenadio da nešto što je trebalo imati najdalekosežnije posljedice za razumijevanje Goetheova duha, zapravo nije ostavilo veliki dojam, upravo na one koji su trebali biti najviše zainteresirani, nakon što je postalo poznato objavom u 'Goetheovom godišnjaku'.

Ali razgovori s August Freseniusom nisu bili ograničeni samo na filološka pitanja. Sve što se u to vrijeme događalo, sve što nas je zanimalo u Weimaru ili drugdje, bilo je predmet naših dugih razgovora. Provodili smo puno vremena zajedno. Ponekad smo vodili žustre rasprave o raznim stvarima; ali sve je uvijek završavalo u potpunom skladu. Jer smo bili obostrano uvjereni u ozbiljnost koja je podupirala naše stavove. Stoga mi je tim gorče, što se

moram osvrnuti na činjenicu da je i moje prijateljstvo s August Freseniusom, pretrpjelo pukotinu zbog nesporazuma koji su nastali u vezi s mojim odnosom s Nietzsche arhivom i Frau dr. Förster-Nietzsche. Moji prijatelji nisu mogli shvatiti što se zapravo dogodilo. Nisam im mogao ponuditi zadovoljavajuće objašnjenje. Jer se, u stvarnosti, ništa nije dogodilo. I sve se temeljilo na iluzijama nerazumijevanja koje su se ukorijenile u Nietzsche arhivi. Ono što sam uspio reći sadržano je u mojim kasnijim člancima u 'Magazin für Literatur'. Duboko sam žalio zbog nesporazuma, jer je prijateljstvo s August Freseniusom bilo duboko ukorijenjeno u mom srcu.

Sklopio sam još jedno prijateljstvo, o kojem sam od tada često razmišljao, s Franz Ferdinand Heitmüllerom, koji se kasnije, kasnije nego Wähle, von der Hellen i ja, također pridružio krugu arhivskog osoblja.

Heitmüller je živio kao profinjena, umjetnički osjetljiva duša. U biti je o svemu odlučivao na temelju umjetničkog osjećaja. Intelektualizam mu je bio potpuno stran. Kroz njega je ono umjetničko, prožimalo cijeli ton razgovora u arhivu. U to vrijeme objavio je neke suptilne novele. Nipošto nije bio loš filolog; i svakako je radio ono što je morao za arhiv kao takav, ništa gore od bilo koga drugog. Ali uvijek je stajao u nekoj vrsti unutarnjeg protivljenja radu koji se tamo obavljao u arhivu, posebno načinu na koji se taj rad shvaćao. Zahvaljujući njemu, neko nam je vrijeme stajalo živopisno pred dušom, kako je Weimar nekoć bio središte duhovno najživlje i najuglednije produkcije; i kako se ljudi sada zadovoljavaju onim što je jednom bilo značajno, 'određivanjem načina čitanja', i najviše tumačenjem onoga što je nekoć bilo proizvedeno. Heitmüller je anonimno napisao što je o tome imao reći u S. Fischerovom 'Neuen Deutschen Rundschau' u obliku novele: 'Die versunkene Vineta'. Oh, koliko su se ljudi tada trudili nagađati tko je tako pretvorio nekoć duhovno cvjetajući Weimar u 'potopljeni grad'.

Heitmüller je živio u Weimaru sa svojom majkom, iznimno ljubaznom gospođom. Sprijateljila se s Annom Eunike i uživala je provoditi vrijeme u njezinom domu. I tako sam imao zadovoljstvo često viđati dvojicu Heitmüllera u kući u kojoj sam živio.

Moram spomenuti i prijatelja koji je ušao u moj krug prilično rano tijekom mog boravka u Weimaru i koji mi je ostao blizak prijatelj sve do mog odlaska, pa čak i kasnije kada sam povremeno posjećivao Weimar. Bio je to slikar Joseph Rolletschek. Bio je to njemački boem koji je došao u Weimar, privučen umjetničkom školom. Potpuno šarmantna osoba, s kojom se u razgovoru lako otvaralo srce. Rolletschek je bio sentimentaln i pomalo ciničan u isto vrijeme; s jedne strane pesimističan, a s druge sklon toliko niskom cijenjenju života da mu se nije činilo vrijednim truda procjenjivati stvari na način koji bi dao povoda za pesimizam. Kad je bio prisutan, uvijek se puno pričalo o životnim nepravdama; i mogao je beskrajno gundžati protiv

nepravde koju je svijet učinio jadnom Schilleru u usporedbi s Goetheom, kojem je sudbina već bila naklonjena.

Unatoč činjenici da je svakodnevni kontakt s takvim osobama održavao razmjenu misli i osjećaja stalno živom, nije mi bila praksa tijekom ovog vremena u Weimaru, čak ni s onima s kojima sam inače imao bliske odnose, izravno govoriti o svom iskustvu duhovnog svijeta. Vjerovao sam da je bitno razumjeti kako pravi put u duhovni svijet, vodi prije svega do iskustva čistih ideja. To sam tvrdio na svaki način: baš kao što ljudi mogu svjesno iskusiti boje, zvukove, kvalitetu topline i tako dalje, jednako tako mogu iskusiti čiste ideje, bez utjecaja bilo kakve vanjske percepcije i posjedujući potpuni vlastiti život. I u tim idejama prebiva istinski, živi duh. Sva ostala duhovna iskustva kod ljudi, rekao sam tada, moraju proizaći iz ovog iskustva ideja, koje niču u svijesti.

Moja početna potraga za duhovnim iskustvom u području ideja, dovela je do nesporazuma koji sam već spomenuo: čak ni bliski prijatelji nisu uspjeli vidjeti živu stvarnost svojstvenu idejama i smatrali su me racionalistom ili intelektualistom.

Najenergičnija osoba u to vrijeme u razumijevanju žive stvarnosti svijeta ideja, bio je mladi lik koji je često posjećivao Weimar: Max Christlieb. Već prilično rano tijekom mog boravka u Weimaru počeo sam češće viđati ovog čovjeka, koji je tražio duhovno znanje. U to vrijeme završio je obuku za protestantskog pastora, polagao je doktorske ispite i pripremao se za odlazak u Japan na neku vrstu misionarske službe, što je ubrzo i učinio.

Taj je čovjek vidio - mogu reći s velikim entuzijazmom - kako se živi u duhu kada se živi u čistim idejama, i kako, budući da se u svijetu čistih ideja, sva priroda prije spoznaje mora osvijetliti, čovjek ima samo privid (iluziju) pred očima u svojoj materiji, kako se kroz ideje cijelo fizičko biće otkriva kao duh. - Bilo mi je duboko zadovoljstvo u čovjeku pronaći gotovo potpuno razumijevanje biti duha. Bilo je to razumijevanje duhovne biti u svijetu ideja. Tamo, međutim, duh živi na takav način da se iz mora opće idejne biti duha koja se još ne osjeća, kreativne duhovne individualnosti, odvajaju za pogled koji percipira. Nisam još mogao razgovarati s Max Christliebom o tim duhovnim individualnostima. To bi od njega zahtijevalo previše idealizma. Ali istinska duhovna bit - o tome se s njim moglo raspravljati. Temeljito je pročitao sve što sam do tada napisao. I početkom devedesetih stekao sam dojam da Max Christlieb posjeduje dar prodiranja u duhovni svijet kroz živu duhovnost ideja na način koji sam smatrao najprikladnijim. Činjenica da se kasnije nije u potpunosti pridržavao tog pristupa, već je krenuo nešto drugačijim smjerom, nije razlog da o tome ovdje raspravljam.

**Prijateljstva (Neuffer, Ansorge); nastaje knjiga 'Goetheov svjetonazor'
kao vrhunac rada na Sofija-izdanju**

Preko liberalnog političara kojeg sam spomenuo, upoznao sam vlasnika knjižare. Ova je knjižara nekoć vidjela bolje dane od onih za vrijeme mog boravka u Weimaru. Tako je još bilo pod ocem mladića kojeg sam upoznao kao vlasnika. Bilo mi je važno da ova knjižara objavljuje časopis koji nudi sažete članke o suvremenom duhovnom životu i recenzije novih književnih, znanstvenih i umjetničkih djela. I ovaj časopis je bio u opadanju. Gubio je nakladu. Ali meni je nudio priliku da pišem o mnogočemu što je tada bilo unutar mog duhovnog horizonta, ili se u njemu pojavljivalo. Iako su brojne eseje i recenzije knjiga koje sam napisao čitali samo rijetki, cijenio sam što sam imao publikaciju koja je objavljivala ono što sam želio. To je pružilo poticaj koji se kasnije pokazao plodonosnim kada sam uređivao 'Magazin für Literatur', što me obvezivalo da se duboko angažiram i suosjećam sa suvremenim duhovnim životom.

Tako je Weimar postao mjesto kojeg sam se u životu često prisjećao. Jer je ograničenost mog života u Beču bila ukinuta; i tamo sam doživio duhovne i ljudske stvari čije će posljedice kasnije postati očite.

Ali od svega, najznačajnija stvar bili su odnosi koje sam stvorio s ljudima tamo.

U kasnijim godinama, kad god bih razmišljao o Weimaru i svom životu tamo, moje bi se misli često okretale kući koja mi je postala posebno draga.

Upoznao sam glumca Neuffera dok je još radio u Weimarskom kazalištu. Ono što sam kod njega najviše cijenio bio je njegov ozbiljan, rigorozan pristup profesiji. Nije tolerirao ništa diletantsko u svom sudu o kazališnoj umjetnosti. To je bilo osvježavajuće, jer čovjek nije uvijek svjestan da gluma, kao i glazba, mora ispunjavati određene objektivne i umjetničke preduvjete.

Neuffer se oženio sestrom pijanista i skladatelja Bernhard Stavenhagena. Uveden sam u njegov dom. To je također značilo srdačan prijem u domu roditelja gospođe Neuffer i roditelja Bernhard Stavenhagena. Gospođa Neuffer je žena koja zrači atmosferom duhovnosti koja prožima sve oko nje. Njeni duboko u duši proživljeni stavovi, prekrasno su se odražavali na svemu što se ležerno izgovaralo u kući. Ono što je imala reći izražavala je promišljeno, a opet graciozno. I svakog trenutka koji sam proveo s Neufferovima, imao sam osjećaj da gospođa Neuffer teži istini u svim aspektima života na rijedak način.

Da sam tamo bio dobrodošao bilo je očito iz raznih događaja. Želio bih istaknuti jedan.

Jedne Badnje večeri. gospodin Neuffer pojavio se u mojoj kući i, budući da nisam bio tamo, ostavio je zahtjev: da apsolutno moram doći na njegovu božićnu proslavu. - To nije bilo lako, jer sam u Weimaru uvijek morao prisustvovati na nekoliko takvih svečanosti. Ali uspio sam. I tako sam, osim darova za djecu, pronašao prekrasno aranžiran poseban božićni poklon za mene, čija se vrijednost može shvatiti samo kroz njegovu povijest.

Jednog dana odveden sam u kiparov atelje. Kipar mi je htio pokazati svoj rad. Iskreno, nisam bio osobito zainteresiran za ono što sam vidio. Samo jedna bista, koja je pusto ležala u kutu, privukla je moju pažnju. Bila je to Hegelova bista. U ateljeu, koji je pripadao stanu starije gospođe koja je bila vrlo cijenjena u Weimaru, mogle su se naći sve vrste skulptura. Kipari su uvijek iznajmljivali prostor na kratko vrijeme; mnoge bi stvari ostale iza njih koje stanar ne bi htio ponijeti za sobom. Ali bilo je i stvari koje su ondje dugo ležale neopaženo, poput one Hegelove biste.

Zanimanje koje sam pokazao za ovu bistu značilo je da sam je tu i tamo spomenuo. I jednom je to bilo u kući Neufferovih; i možda sam dodao suptilnu naznaku da bi bistu volio posjedovati.

A sljedeće Badnje večeri, darovali su mi je kod Neuffera. - Sljedećeg dana za ručkom, na koji sam bio pozvan, Neuffer mi je ispričao kako je nabavio bistu.

Prvo je otišao do vlasnice ateljea. Rekao joj je da je netko vidio bistu u njezinu ateljeu i da bi mu bilo posebno vrijedno ako bi je mogao nabaviti. Gospođa je rekla: da, takve su stvari u njezinoj kući od davnina; ali nalazi li se tamo Hegelova bista, ona nije znala. Međutim, bila je voljna pokazati Neufferu okolo kako bi mogao pogledati. - Sve je bilo 'pretraženo', ni najskriveniji kutak nije ostavljen nepregledan; Hegelova bista nije pronađena. Neuffer je bio prilično tužan, jer mu je draga bila pomisao da bi mi dao Hegelovu bistu. - I eto, već je stajao na vratima s gospođom. Stigla je sluškinja. Upravo je čula Neufferove riječi: 'Hegel', ubacila se djevojka, 'je li to možda glava sa slomljenim nosom koja leži ispod mog kreveta u sobi za poslugu?' - Odmah se krenulo na posljednju fazu ekspedicije. Neuffer je doista uspio nabaviti bistu; bilo je taman dovoljno vremena da se do Božića zamijeni nos kojeg vrh nedostaje.

I tako sam postao vlasnik Hegelove biste, koja je postala jedna od rijetkih stvari koje su me pratile na mnoga mjesta. Uvijek sam uživao gledajući ovu Hegelovu glavu (od Wichmanna 1826.) kad god bih uronio u Hegelov svijet misli. A to se događalo prilično često. Crte njegova lica, najljudskiji izraz čiste misli, bile su snažan pratitelj kroz cijeli moj život.

Ludwig W. Wichmann. Hegelova bista, napravljena 1826. izložena 1830.

Stigla na sveučilište 1840. Nedostaje od 1945. Vjerojatno stradala u bombardiranju. Na njezinom mjestu sada stoji kopija.

Tako je bilo s Neufferovima. Bili su neumorni u svojim nastojanjima da nekome unesu radost nečim što je bilo posebno povezano s njihovim karakterom. Djeca koja su postupno počela dolaziti u dom Neuffer, imala su majku kao uzor. Gospođa Neuffer ih je odgajala ne toliko onim što je radila, već onim što je bila, cijelim svojim bićem. Imao sam radost biti kum jednom od sinova. Svaki posjet njihovom domu bio je izvor dubokog unutarnjeg zadovoljstva. Čak sam i kasnije, nakon što sam napustio Weimar, mogao poduzimati takve posjete i povremeno dolaziti održavati predavanja. Nažalost, to već dugo nije slučaj. Stoga nisam mogao vidjeti Neufferove tijekom godina kada ih je zadesila bolna sudbina. Jer ova obitelj je među onima koje je svjetski rat najteže iskušao.

Otac gospođe Neuffer, stari Stavenhagen, bio je šarmantan lik. Očito je prije imao praktičnu profesiju, ali se potom povukao. Sada je živio potpuno uronjen u sadržaj knjižnice koju je stekao. A način na koji je tamo živio, izgledao je drugima kao krajnje šarmantan. Ništa samozadovoljno ili arogantno spoznajno nije se uvuklo u dragog starog gospodina, već nešto što je u svakoj riječi otkrivalo istinsku žeđ za znanjem.

To je zaista bila situacija u Weimaru u to vrijeme, da su se oni koji su se drugdje osjećali neispunjeno, našli privučeni tamo. To je vrijedilo za one koji su se tamo trajno nastanili, kao i za one koji su se često vraćali u posjete. Osjećalo se da su za mnoge posjeti Weimaru bili nešto drugačije od posjeta drugim mjestima.

To sam posebno snažno osjetio kod danskog pjesnika Rudolfa Schmidta. Prvi put je došao na izvedbu svoje drame 'Preobraženi kralj'. Upoznao sam ga tijekom tog posjeta. Nakon toga, pojavljivao se u mnogim prilikama kada bi Weimar primao posjetitelje izvana. Zgodan muškarac s dugim kovrčama često je bio među njima. Način na koji je 'bio' u Weimaru, imalo je određenu privlačnost za njegovu dušu. Bila je to osobnost najoštrijeg karaktera. U filozofiji je bio sljedbenik Rasmusa Nielsena. Preko Nielsena, koji je započeo s Hegelom, Rudolf Schmidt je stekao najdublje razumijevanje njemačke

Rudolf Steiner - Moj životni put

idealističke filozofije. I dok su Schmidтови sudovi jasno karakterizirali pozitivne strane, ništa manje nisu ni negativne. Postajao je zajedljiv, satiričan, potpuno razoran kada je govorio o Georgu Brandesu. Bilo je nečeg umjetničkog u načinu na koji je netko poput njega otkrivao tako širok, ekspanzivan raspon osjećaja, izliven s antipatijom. Ta su otkrića na mene mogla ostaviti samo umjetnički dojam. Jer sam mnogo čitao o Georgu Brandesu. Posebno me zanimalo ono što je opisao na tako pronicljiv način, crpeći iz svojih zapažanja i znanja o duhovnim strujama europskih naroda. - Ali ono što je Rudolf Schmidt predstavio bilo je subjektivno iskreno i istinski očaravajuće zbog pjesnikova karaktera. - Na kraju sam duboko zavolio Rudolfa Schmidta; radovao sam se danima kada je došao u Weimar. Bilo je zanimljivo slušati ga kako govori o svojoj nordijskoj domovini, i vidjeti kakve su izvanredne sposobnosti iznikle u njemu iz samog izvora nordijskog senzibiliteta. Nije bilo ništa manje zanimljivo razgovarati s njim o Goetheu, Schilleru i Byronu. On je doista govorio drugačije od Georg Brandesa. Brandes je u svojim sudovima, uvijek bio međunarodna figura; u Rudolfu Schmidtu, u njemu je govorio Danac. Ali upravo zbog toga, govorio je o mnogim stvarima, i u mnogim aspektima, zanimljivije od Georg Brandesa.

Tijekom mojih posljednjih godina u Weimaru, postao sam blizak prijatelj s Conrad Ansorgeom i njegovim šogorom von Cromptonom. Conrad Ansorge je kasnije na briljantan način razvio svoj veliki umjetnički talent. Ovdje mogu govoriti samo o tome što mi je bio u prekrasnom prijateljstvu krajem devedesetih godina i kako mi se tada činio.

Ansorgeova i von Cromptonova supruga bile su sestre. Okolnosti su nalogale da su se naša druženja održavala ili u kući von Cromptona ili u hotelu 'Russischer Hof'.

Ansorge je bio strastvena umjetnička osoba. Radio je kao pijanist i skladatelj. Dok smo se poznavali u Weimaru, skladao je obrade pjesama Nietzschea i Dehmela. Uvijek je bila posebna prigoda kada bi prijatelji, koji su postupno bili uvučeni u krug Ansorge-Crompton, mogli čuti novu skladbu.

U ovom krugu bio je weimarski urednik, Paul Böhler. Uređivao je novine 'Deutschland', koje su, uz službeni 'Weimarischen Zeitung', bile samostalnije. U tom krugu pojavilo se i nekoliko drugih prijatelja iz Weimara: Fresenius, Heitmüller, također i Fritz Koegel, među ostalima. Kad god bi se Otto Erich Hartleben pojavio u Weimaru, uvijek bi se pojavio i u ovom krugu, nakon što se formirao.

Conrad Ansorge je izrastao iz Lisztovog kruga. Doista, vjerojatno govorim nešto sasvim istinito kada tvrdim da je bio jedan od Lisztovih učenika koji je umjetnički ostao najvjerniji majstoru. Ali upravo je preko Conrad Ansorgea čovjeku na najljepši način pred dušom predstavljena trajna Lisztova

ostavština. Jer kod Ansorgea sve glazbeno što je od njega dolazilo, proizašlo je iz izvora istinski originalnog, individualnog čovjeka. To čovječstvo je možda bilo nadahnuto Lisztom; ali njegov šarm ležao je u samoj autentičnosti. Te stvari izražavam onako kako sam ih tada doživio; kako sam se prema njima osjećao kasnije, ili kako se prema njima osjećam danas, ovdje je nebitno.

Ansorge je nekoć bio povezan s Weimarom preko Liszta; u razdoblju o kojem ovdje raspravljam, bio je duševno odvojen od te veze. I to je bila neobična stvar u vezi s tim Ansorge-Crompton krugom: da je njegov odnos prema Weimaru bio sasvim drugačiji od odnosa velike većine osoba koje sam mogao opisati kao bliske meni.

Te su osobe bile u Weimaru na način koji sam opisao u prethodnom odjeljku. Taj je krug, sa svojim interesima, težio širenju izvan Weimara. I tako se dogodilo da sam se, u vrijeme kada je moj rad u Weimaru bio završen i kada sam morao razmišljati o napuštanju Goetheova grada, sprijateljio s ljudima za koje život u Weimaru nije bio ništa posebno karakteristično. U određenom smislu, s tim se prijateljima živjelo izvan Weimara.

Ansorge, koji je smatrao da je Weimar ograničenje za njegov umjetnički razvoj, preselio se u Berlin otprilike u isto vrijeme kad i ja. Paul Böhler, iako urednik najčitanijih weimarskih novina, nije pisao iz perspektive prevladavajućeg 'weimarskog duha', već je, iz šire perspektive, nudio oštre kritike istog. On je bio taj koji je uvijek podizao glas kada je trebalo razotkriti ono što je bilo vođeno oportunizmom i sitničavošću. I tako se dogodilo da je izgubio svoj položaj upravo dok je bio dio spomenutog kruga.

Von Crompton je bio najšarmantnija osoba koju je moguće zamisliti. Njegov dom bio je mjesto gdje je njegov krug mogao provoditi najugodnije sate. U središtu svega bila je gospođa von Crompton, duhovita i graciozna žena koja je zračila Suncem prema onima koji su imali dovoljno sreće da budu u njezinom društvu.

Cijeli krug bio je, takoreći, pod znakom Nietzschea. Nietzscheov životna filozofija smatrana je od najveće važnosti; duhovni stav otkriven kod Nietzschea smatran je, u određenom smislu, procvatom istinskog i slobodnog čovječstva. U ta dva aspekta, von Crompton je, posebno, devedesetih bio predstavnik Nietzscheovih sljedbenika. Moj vlastiti odnos prema Nietzscheu nije se promijenio unutar tog kruga. Međutim, budući da sam bio osoba koju su ljudi pitali kada su htjeli nešto znati o Nietzscheu, njihov vlastiti pristup Nietzscheu projiciran je i na moj odnos s njim.

No, mora se reći da je ovaj poseban krug s razumijevanjem gledao na ono što je Nietzsche vjerovao da je otkrio, te da je također pokušao živjeti ono što leži u Nietzscheovim idealima života s više razumijevanja nego neke druge

skupine, gdje 'Nadčovjek' i 'S onu stranu dobra i zla', nisu uvijek ugodno cvjetale.

Za mene je krug bio značajan zbog snažne, zadivljujuće energije koja je živjela u njemu. S druge strane, pronašao sam spremno razumijevanje za sve s čine sam smatrao da mogu doprinijeti grupi.

Večeri u kojima su Ansorgeove glazbene izvedbe blistale, a svi sudionici provodili sate u zanimljivim razgovorima o Nietzscheu, u kojima su dalekosežna, teška pitanja o svijetu i životu činila ugodan oblik zabave, bile su nešto, na što se s ponosom mogu prisjetiti kao na nešto što mi je uljepšalo posljednji boravak u Weimaru.

Budući da je sve izraženo u ovom krugu proizašlo iz izravnog i iskrenog umjetničkog senzibiliteta i nastojalo se prožeti svjetonazorom usmjerenim na stvarno ljudsko biće, nije se moglo gajiti neugodnih osjećaja kada su se u to vrijeme pojavili prigovori na Weimar. Ton se znatno razlikovao od onoga što sam prethodno doživio u Oldenovom krugu. Bilo je tu mnogo ironije; Weimar se smatrao 'previše ljudskim', baš kao što bi se to moglo vidjeti i na drugim mjestima da je netko bio tamo. Međutim, u krugu Ansorge-Crompton postojao je - rekao bih - ozbiljniji osjećaj: kako se njemački kulturni razvoj može nastaviti ako mjesto poput Weimara ne uspijeva ispuniti svoje zadaće?

U pozadini te društvene interakcije nastala je moja knjiga 'Goetheov svjetonazor', kojom sam zaključio svoj rad u Weimaru. Kad sam nedavno naručio novo izdanje ove knjige, osjećao sam da način na koji sam tada u Weimaru oblikovao svoje misli u njoj, još uvijek odražava karakter prijateljskih okupljanja kruga koji sam opisao.

Ova knjiga ima nešto manje kvalitet bezličnosti nego što bi imala, da nije bilo odjeka u mojoj duši, dok sam je pisao, onoga što je u ovom krugu više puta odjeknulo s takvim entuzijazmom, uvjerenjem i energijom u vezi s 'prirodom osobnosti'. To je jedna od mojih knjiga o kojoj imam upravo to za reći. Sve ih mogu opisati kao osobno doživljene u najistinitijem smislu te riječi; ali ne na ovaj način, gdje vlastita osobnost tako intenzivno doživljava prirodu osobnosti oko sebe.

Međutim, ovo se odnosi samo na opći stav knjige. Goetheov 'svjetonazor' kako se očituje u odnosu na područje prirode predstavljen je na isti način kao u mojim Goethe spisima iz osamdesetih godina. Samo u vezi s određenim točkama moji su stavovi prošireni, produbljeni ili ojačani rukopisima nedavno otkrivenim u Goethe arhivi.

U svemu što sam radio u vezi s Goetheom, moj je cilj bio svijetu predstaviti sadržaj i smjer njegova 'pogleda na svijet'. To bi trebalo otkriti kako je sveobuhvatna i duhovno prodorna priroda Goetheovog istraživanja i njegovih misli dovela do specifičnih otkrića u određenim područjima prirode. Moja

namjera nije bila ukazati na ta pojedinačna otkrića kao takva, već pokazati da su ona bila cvjetovi na biljci duhovno utemeljenog pogleda na prirodu.

Kako bih okarakterizirao ovaj pogled na prirodu kao dio onoga što je Goethe dao svijetu, napisao sam prikaze tog aspekta Goetheove misli i istraživanja. Ali slijedio sam isti cilj kroz raspored Goetheovih eseja u dva izdanja na kojima sam radio: onom u 'Kürschners Deutscher National-Literatur' i weimarskom Sophia izdanju. Nikada nisam smatrao da bi mi iz Goetheova cjelokupnog opusa mogao proizaći zadatak da ilustriram što je Goethe postigao kao botaničar, zoolog, geolog i teoretičar boja, na način na koji se takva postignuća ocjenjuju pred forumom etablirane znanosti. Činiti bilo što u vezi s tim činilo mi se neprikladnim u rasporedu eseja za ta izdanja.

I tako, dio Goetheovih spisa koji sam uredio za weimarsko izdanje postao je ništa drugo nego dokument Goetheovog svjetonazora kako se otkriva u njegovom pogledu na prirodu. Kako taj svjetonazor baca posebno svjetlo na botaniku, geologiju i druga područja - to je ono što treba iznijeti na vidjelo. (Naprimjer, sugerirano je da sam trebao drugačije rasporediti geološke i minerološke spise kako bi se iz sadržaja mogao razaznati 'Goetheov odnos prema geologiji'. Dovoljno je pročitati što sam rekao o rasporedu Goetheovih spisa na tom području u uvodima mojih izdanja u 'Kürschners Deutscher National-Literatur', i nema sumnje da nikada ne bi prihvatio zahtjeve koje su imali moji kritičari. To se znalo u Weimaru kada su mi povjerili uredništvo. Jer sve što je utvrdilo moje stavove već se pojavilo u Kürschnerovom izdanju prije nego što su uopće razmatrali da mi dodijele taj zadatak u Weimaru. I povjeren mi je bio s punom sviješću o tim okolnostima. Nikada neću poreći da bi neke od stvari koje sam učinio u pripremi weimarskog izdanja 'stručnjaci' mogli opisati kao pogreške. One se mogu ispraviti. Ali stvar ne treba predstavljati kao da oblik izdanja ne proizlazi iz mojih načela, već iz moje sposobnosti ili nedostatka iste. Posebno to ne bi trebao činiti netko tko priznaje da mu nedostaje sposobnost da shvati ono što sam predstavio u vezi s Goetheom. Kad bi postojale samo pojedinačne činjenične pogreške tu i tamo, mogao bih svoje kritičare uputiti na nešto daleko gore, naime na eseje koje sam napisao kao srednjoškolac. Ovim prikazom svog života zasigurno sam jasno dao do znanja da sam čak i kao dijete živio u duhovnom svijetu kao u nečemu što mi se samo po sebi podrazumijeva, ali da sam sve što je vezano za razumijevanje vanjskog svijeta morao mukotrpno usvajati. Kao rezultat toga, kasno sam procvjetao u svim tim područjima. A posljedice toga su vidljive u detaljima mojih Goethe izdanja.)

Moći živjeti, u i s, kontrastima

Na kraju mog boravka u Weimaru, iza sebe sam imao trideset i šest godina. Duboka transformacija već je započela u meni godinu dana ranije. Moj odlazak iz Weimara postao je ključno iskustvo. Bilo je potpuno neovisno o promjeni mojih vanjskih okolnosti, koje su također bile značajne. Doživljavanje onoga što se može doživjeti u duhovnom svijetu oduvijek mi je bilo prirodno; međutim, percipiranje osjetilnog svijeta predstavljalo je najveće poteškoće. Kao da nisam mogao u potpunosti usmjeriti svoje duhovno iskustvo u svoja osjetila kako bih ono što su ona opažala u potpunosti povezao s mojom dušom.

To se potpuno promijenilo od početka moje trideset šeste godine. Moja moć opažanja stvari, bića i procesa u fizičkom svijetu transformirala se u smislu točnosti i prodornosti uvida. To je vrijedilo i za znanstveni i za vanjski život. Dok su prije za mene veliki znanstveni koncepti, koji se mogu duhovno shvatiti, bez napora postajali moje duševno vlasništvo, a osjetilna percepcija, a posebno njezino zadržavanje, zahtijevala najveći napor, sada se sve promijenilo. U meni se probudila prije nepostojeća pažnja prema osjetilno opazivom. Detalji su postali važni; osjećao sam da osjetilni svijet ima nešto otkriti što samo on može otkriti. Smatrao sam idealom upoznati ga isključivo kroz ono što ima reći, bez da mu čovjek išta nameće kroz svoje misli ili bilo koji drugi sadržaj svoje duše.

Postao sam svjestan da doživljavam preokret koji mijenja život u mnogo kasnijoj fazi od drugih. Ali također sam vidio da to ima vrlo specifične posljedice za duševni život. Otkrio sam da, budući da ljudi rano prelaze od duševnog tkanja u duhovnom svijetu u iskustvo fizičkog, nikada ne postižu čisto razumijevanje ni duhovnog ni fizičkog svijeta. Oni stalno i instinktivno miješanju ono što stvari govore njihovim osjetilima, s onim što duša doživljava kroz duh, a zatim koriste za 'predodžbe' o stvarima.

Za mene su preciznost i intenzitet osjetilnog promatranja nudili priliku za ulazak u potpuno novi svijet. Objektivno se sučeliti s osjetilnim svijetom, oslobođeno svake subjektivnosti u duši, otkrilo je nešto o čemu duhovno promatranje nije imalo što reći.

Ali to je također bacalo svjetlo na svijet duha. Jer time što je osjetilni svijet kroz osjetilnu percepciju otkrio svoju vlastitu bit, tu je bio suprotni pol za spoznaju, da se duhovno cijeni u njegovoj punoj posebnosti, nepomiješano sa osjetilnim.

To je imalo posebno dubok utjecaj na moj duševni život, jer se manifestiralo i u oblasti ljudskog života. Moje moći opažanja bile su usklađene s prihvaćanjem, čisto u percepciji, onoga što osoba doživljava. S anksioznošću sam izbjegavao kritizirati ono što ljudi rade, ili izražavati simpatiju ili antipatiju u svom odnosu s njima: jednostavno sam htio 'pustiti osobi, kakva jest, da utječe na mene'.

Ubrzo sam otkrio da takvo promatranje svijeta zaista vodi u duhovnu oblast. Promatrajući fizički svijet, čovjek potpuno nadilazi sebe; i upravo kroz to, vraća se u duhovni svijet s pojačanom sposobnošću duhovnog promatranja.

Dakle, u to vrijeme, duhovni i osjetilni svijet, u svojoj potpunoj suprotnosti, bili su suočeni pred mojom dušom. Ali nisam tu suprotnost doživljavao kao nešto što treba pomiriti kroz filozofsku misao - naprimjer, nekom vrstom 'monizma'. Umjesto toga, osjećao sam da je biti potpuno uronjen u taj kontrast sa svojom dušom, sinonim za 'razumijevanje života'. Tamo gdje se suprotnosti doživljavaju kao uravnotežene, prevladavaju beživotnost i smrt. Tamo gdje postoji život, djeluje neuravnoteženi kontrast; a sam život je kontinuirano prevladavanje, ali istovremeno i ponovno stvaranje suprotnosti.

Iz svega toga, u moj život osjećaja prodrila je vrlo intenzivna predanost, ne konceptualnom, teorijskom razumijevanju, već iskustvu onog zagonetnog u svijetu.

Kako bih meditativno stekao pravi odnos prema svijetu, sve češće mi je pred dušom bilo: svijet je pun zagonetki. Znanje žudi da ih shvati. Ali obično nastoji predstaviti konceptualno rješenje zagonetke. Pa ipak, zagonetke - morao sam si reći - ne rješavaju se mislima. Misli vode dušu putem do rješenja, ali ne sadrže rješenja. U stvarnom svijetu nastaje zagonetka; tu je kao pojava; njezino rješenje jednako se pojavljuje u stvarnosti. Pojavljuje se nešto što je biće ili proces; i što predstavlja rješenje onog drugog.

Tako sam ja rekao sebi: cijeli svijet, osim ljudi, jest zagonetka, prava zagonetka kozmosa; a sami ljudi su rješenje.

Kroz to sam mislio: ljudi su u svakom trenutku sposobni reći nešto o zagonetki kozmosa. Međutim, ono što kažu može ponuditi samo onoliko uvida u rješenje, koliko su samo o sebi spoznali kao o ljudima.

Dakle, tako spoznaja također postaje proces unutar stvarnosti. U svijetu se otkrivaju pitanja; odgovori se otkrivaju kao stvarnosti; spoznaja kod ljudi je sudjelovanje u onome što bića i procesi u duhovnom i fizičkom svijetu, imaju za reći.

Sve je to već bilo nagoviješteno, a na nekim mjestima čak i prilično jasno sadržano, u spisima koje sam napisao do ovdje opisanog vremena. Samo tijekom tog razdoblja to je postalo intenzivno duhovno iskustvo,

ispunjavajući sate u kojima je spoznaja nastojala promišljati temelje svijeta kroz meditaciju. I najvažnije, ovo duhovno iskustvo, u svom tada najjačem obliku, proizašlo je iz objektivne predaje čistom, nepomućenom osjetilnom promatranju. U tom promatranju mi se otkrio novi svijet; morao sam tražiti, iz onoga što je prije bilo spoznajno u mojoj duši, ono što je predstavljalo duševno protu iskustvo, kako bih s novim postigao ravnotežu.

Čim sam prestao razmišljati o cjelokupnoj suštini osjetilnog svijeta i umjesto toga ga percipirao osjetilno, zagonetka se pojavila kao stvarnost. A njezino rješenje leži u samim ljudima.

Cijelo moje biće bilo je ispunjeno entuzijazmom za ono što sam kasnije nazvao 'spoznajom u skladu sa stvarnošću'. I bilo mi je posebno jasno da s takvom 'spoznajom u skladu sa stvarnošću' čovjek ne može stajati u nekom kutku svijeta dok se bivanje i nastajanje odvijaju izvan njega. Spoznaja je za mene postalo ono što pripada ne samo ljudima, već bivanju i nastajanju samog svijeta. Kao što korijen i deblo drveta nisu potpuni osim ako se ne razviju u cvjetove, tako ni bivanje i postajanje svijeta ne postoje istinski osim ako ne nastave živjeti kao sadržaj spoznaje. Razmišljajući o ovom uvidu, ponavljao sam u svakoj prikladnoj prilici: čovjek nije biće koje samo za sebe stvara sadržaj spoznaje, već svojom dušom pruža pozornicu, na kojoj svijet prvi put djelomično doživljava svoju egzistenciju i nastajanje. Kad ne bi bilo spoznaje, svijet bi ostao nepotpun.

U toj vrsti spoznajnog uranjanja u stvarnost svijeta, sve više sam pronalazio mogućnost zaštite suštine čovjekove spoznaje od gledanja da ljudi stvaraju puku sliku ili nešto slično svijetu kroz tu spoznaju. Za moju ideju spoznaje, čovjek je postao stvoritelj samog svijeta, a ne samo odraz nečega što bi također moglo biti odsutno iz svijeta, a da ga ne ostavi nepotpunim.

Ali to je također donijelo još veću jasnoću mom razumijevanju 'misticizma'. Ljudsko iskustvo svjetskih događaja izvučeno je iz oblasti nejasnog mističnog osjećaja i dovedeno u svijetlo u kojem se ideje otkrivaju. Osjetilni svijet, promatran isključivo samo po sebi, u početku je lišen ideja, baš kao što su korijen i deblo drveta lišeni cvjetova. Ali baš kao što cvjetanje nije mračno propadanje egzistencije biljke, već transformacija samog tog postojanja, tako je i svijet ideja u ljudima, koji se odnosi na osjetilni svijet, transformacija osjetilne egzistencije, a ne mistični mračni upad nečega u ljudsku dušu. Kao što se fizičke stvari i procesi čine svijetlima na svjetlu Sunca, tako i duhovno svjetlo mora izgledati onome što živi kao spoznaja u ljudskoj duši.

Bilo je to vrlo jasno, duboko iskustvo duše, koje je u toj orijentaciji u meni bilo prisutno. Međutim, proces izražavanja tog iskustva pokazao se izvanredno teškim.

Tijekom mojih posljednjih godina u Weimaru napisao sam svoju knjigu 'Goetheov svjetonazor' i uvode za završni svezak, koje sam uredio za izdanje u 'Kürschners Deutscher National-Literatur'. Tu posebno vidim ono što sam napisao kao uvod u Goetheove 'Izreke u prozi', koje sam uredio, i to uspoređujem s formulacijom sadržaja 'Goetheovog svjetonazora'. Ako se stvari promatraju samo površno, može se konstruirati ova ili ona kontradikcija između ovog i onog u mojim prikazima, koji su nastali gotovo u isto vrijeme. Ali ako se pogleda ono što živi ispod površine, one što se tek na površini nastoji oblikovati formulacijama koje su otkrivenja iz pogleda na dubine života, duše i duha, neće se pronaći kontradikcije, već upravo u djelima iz tog vremena, borba za izražavanje. Borba da se u koncepte svjetonazora unese upravo ono što sam ovdje opisao kao iskustvo spoznaje, odnosa čovjeka prema svijetu, nastajanja i rješavanja zagonetki unutar istinske stvarnosti.

Kad sam otprilike tri i pol godine kasnije napisao svoju knjigu 'Pogledi na svijet i život u devetnaestom stoljeću', neke su se stvari za mene ponovno poboljšale; i mogao sam svoje iskustvo spoznaje ovdje predstavljeno, učiniti plodonosnim za opisivanje pojedinačnih svjetonazora koji se pojavljuju u povijesti.

Svatko tko odbacuje spise samo zato što prikazuju duševni život koji se bori za razumijevanje, to znači zato što, u svijetlu ovdje predstavljenog prikaza, prikazuju odvijanje života svijeta u njegovoj borbi na pozornici duše, ne može, po mom mišljenju - uspjeti uroniti svoju spoznavajuću dušu u istinsku stvarnost. To je nešto što se u meni učvrstilo kao pogled upravo u to vrijeme, iako je dugo pulsiralo kroz moj svijet koncepata.

Duboka unutarnja iskustva povezana su s transformacijom u mom duševnom životu. - U svom duševnom iskustvu upoznao sam bit meditacije i njezin značaj za uvide u duhovni svijet. Već sam prije vodio meditativni život; međutim, poticaj za to proizašao je iz idejne spoznaje njezine vrijednosti za duhovni svjetonazor. Sada se u meni pojavilo nešto što je zahtijevalo meditaciju kao da je ona nužnost za egzistenciju moje duše. Taj teško stečeni duševni život trebao je meditaciju, baš kao što organizmu u određenoj fazi razvoja treba disanje plućima.

Kako se obično konceptualno znanje, stečeno osjetilnim promatranjem, odnosi prema promatranju duhovnog - to se za mene tijekom ove faze života promijenilo od jednog više idejnog iskustva do onog u kojem sudjeluje cijela osoba. To idejno iskustvo, koje pak obuhvaća ono istinski duhovno, element je iz kojeg je rođena moja 'Filozofija slobode'. Iskustvo kroz cijelog čovjeka, sadrži duhovni svijet na daleko više suštinski način od idejnog iskustva. Pa ipak, ovo potonje je već viši stupanj u usporedbi s konceptualnim shvaćanjem osjetilnog svijeta. U idejnom iskustvu, ne zahvaća se osjetilni svijet, već duhovni svijet koji je, u određenom smislu, neposredno uz njega.

Dok je sve to u to vrijeme tražilo izraz i iskustvo u mojoj duši, pred mojim unutarnjim bićem stajale su tri vrste znanja. Prva vrsta je konceptualno znanje stečeno osjetilnim promatranjem. Stječe ga duša, a zatim interno zadržava prema raspoloživoj sposobnosti pamćenja. Ponavljanje stečenog sadržaja služi samo kako bi se osiguralo njegovo pravilno pamćenje. Druga vrsta spoznaje je ona u kojoj se koncepti ne stječu osjetilnim promatranjem, već se doživljavaju iznutra, neovisno o osjetilima. U ovom slučaju, samo iskustvo, po svojoj prirodi, jamči da su koncepti utemeljeni u duhovnoj stvarnosti. Iskustvo da koncepti sadrže jamstvo duhovne stvarnosti, proizlazi iz prirode iskustva kod ove vrste spoznaje, s istom sigurnošću kao što osjetilna percepcija pruža sigurnost da se ne radi o iluzijama, već o fizičkoj stvarnosti.

Kod ovog idejnog, duhovnog znanja, više nije dovoljno - kao kod osjetilnog znanja - da se samo stjecanje podataka pohrani u pamćenje. Proces stjecanja mora biti kontinuiran. Kao što nije dovoljno da organizam neko vrijeme diše, da bi potom ono što je stekao disanjem koristio tijekom daljnjeg životnog ciklusa, tako je i stjecanje slično osjetilnoj percepciji nedovoljno za idejno duhovno znanje. Za to je potrebno da duša bude u kontinuiranoj, živoj interakciji sa svijetom u koji je stavljena putem te spoznaje. To se događa meditacijom, koja - kao što je gore naznačeno - proizlazi iz idejnog uvida u vrijednost meditacije. Tražio sam ovu interakciju mnogo prije svoje duhovne transformacije (u svojoj trideset petoj godini).

Ono što se tada dogodilo bila je meditacija kao vitalna potreba za moju dušu. A s njom je pred mojim unutarnjim bićem stala treća vrsta znanja. Ne samo da me je vodila u daljnje dubine duhovnog svijeta, već mi je pružila i intimno zajedništvo s njim. Iz čiste unutarnje nužde, morao sam stalno iznova, u središte moje svijesti, staviti vrlo specifičnu vrstu ideje.

To je bilo sljedeće:

Ako sa svojom dušom živim u predodžbama oblikovanim iz osjetilnog svijeta, tada u izravnom iskustvu mogu govoriti o stvarnosti onoga što doživljavam, samo dok stvar ili proces promatram svojim osjetilima. Osjetila mi jamče istinitost onoga što promatram, sve dok promatram.

To nije slučaj kada se povezujem s bićima ili procesima duhovnog svijeta putem idejno duhovne spoznaje. U takvim slučajevima, u individualnoj percepciji nastaje neposredno iskustvo trajne prirode percepcije, izvan trajanja same percepcije. Naprimjer, ako netko doživi 'Ja' čovjeka kao njegovo najdublje unutarnje biće, zna kroz promotreno iskustvo, da je to 'Ja' postojalo prije života u fizičkom tijelu i da će postojati i nakon njega. Ono što netko na ovaj način doživi u 'Ja' otkriva to izravno, baš kao što ruža svoje crvenilo otkriva kroz izravnu percepciju.

U takvoj meditaciji, prakticiranoj iz unutarnje duhovne nužde, sve se više razvija svijest o 'unutarnjem duhovnom čovjeku' - čovjeku koji, u potpunoj odvojenosti od fizičkog organizma, može živjeti, percipirati i kretati se unutar duhovne oblasti. Ovaj samostalni duhovni čovjek ušao je u moje iskustvo pod utjecajem meditacije. Iskustvo duhovnog time je značajno produbljeno. Da osjetilna percepcija nastaje kroz organizam, dovoljno je dokaza dano kroz za tu vrstu spoznaje mogućim samopromatranjem. Ali čak je i idejna, duhovna percepcija i dalje ovisna o organizmu. Samopromatranje otkriva sljedeće: za osjetilno promatranje, individualni čin spoznaje vezan je za organizam. Za idejnu, duhovnu spoznaju, individualni čin je potpuno neovisan o fizičkom organizmu; međutim, činjenica da takvu spoznaju ljudi uopće mogu razviti, ovisi općenito o prisutnosti života unutar organizma. Treću vrstu spoznaje duhovni čovjek može postići samo ako se oslobodi fizičkog organizma kao da on uopće ne postoji.

Svijest o svemu tome razvila se pod utjecajem opisanog meditativnog života. Uspio sam učinkovito opovrgnuti mišljenje da takva meditacija vodi do svojevrsne autosugestije, čiji je rezultat naknadna duhovna spoznaja. Jer već prvi idejni-duhovni uvid me uvjerio u istinitost duhovnog iskustva. I doista, baš prvi, ne samo onaj stečen meditacijom, već onaj s kojim je započeo život. Kao što se istina može utvrditi s apsolutnom sigurnošću na odmjeran, svjestan način, već sam imao ono o čemu se radilo prije nego je autosugestija uopće mogla biti razmatrana. Stoga je ono što je meditacija postigla, moglo biti samo iskustvo nečega čiju sam stvarnost već bio u potpunosti sposoban provjeriti, prije nego što sam to iskusio.

Sve to, što je bilo povezano s mojom duhovnom transformacijom, postalo je očito u vezi s mogućnošću samopromatranja, koja je, kao i ono opisano, za mene imala duboko značenje.

Osjetio sam kako se idejni aspekt mog prethodnog života povlači u određenom smjeru, a na njegovo mjesto dolazi aspekt volje. Da bi to bilo moguće, volja se mora moći suzdržati od svake subjektivne proizvoljnosti u razvijanju znanja. Volja se povećavala u mjeri u kojoj se idejni aspekt smanjivao. I volja je preuzela duhovnu spoznaju, koju je prije gotovo u potpunosti obavljalo idejno. Već sam prepoznao da podjela duševnog života na mišljenje, osjećanje i volju, ima samo ograničeno značenje. U istini, mišljenje sadrži i osjećanje i volju; mišljenje samo prevladava u odnosu na ovo potonje. Mišljenje i volja žive u osjećaju, a isto tako mišljenje i osjećanje živi u volji. Sad je za mene postala stvar iskustva, kako volja uzima više od mišljenja, mišljenje više od volje.

Dok meditacija vodi do spoznaje duhovnog, posljedica takvog samopromatranja je, s druge strane, unutarnje jačanje duhovnog bića, neovisno o fizičkom organizmu, i utvrđivanje njegovog bića u duhovnom svijetu, baš kao što je fizičko biće usidreno u fizičkom svijetu. - Čovjek tek

tada postaje svjestan kako se sidrenje duhovnog bića u duhovnom svijetu neizmjereno povećava kada fizički organizam ne ograničava to sidrenje, dok sidrenje fizičkog organizma u fizičkom svijetu - smrću - ustupa mjesto propadanju, kada duhovni čovjek više sam ne održava to sidrenje.

Takvo iskustveno razumijevanje nije kompatibilno s bilo kojim oblikom epistemologije koji ograničava čovjekovu spoznaju na određenu sferu i koji, 'izvan' te sfere, predstavlja 'prvobitne temelje', 'stvari po sebi', kao nedostupne čovjekovoj spoznaji. Za mene je sve 'nedostupno' takvo bilo samo 'u početku'; i to može ostati nedostupno samo dok čovjek nije u sebi razvio, onu bitnu kvalitetu koja je povezana s prethodno nedostupnim, i stoga se s njom može stopiti u iskustvu spoznaje. Ta čovjekova sposobnost da uraste u svaku vrstu bivanja, za mene je postala nešto što svako tko želi odnos čovjeka prema svijetu vidjeti u njegovom pravom svjetlu, mora priznati. Za one koji ne mogu doći do ovog priznanja, znanje ne može ponuditi ništa što istinski pripada svijetu, već samo puku imitaciju nekog dijela sadržaja svijeta, ravnodušnog prema samom svijetu. S takvim čisto oponašajućim znanjem, međutim, čovjek ne može u sebi shvatiti bit koja mu, kao potpuno svjesnoj individualnosti, daje unutarnje iskustvo čvrstog stajanja unutar kozmosa.

Moja je poanta bila govoriti o znanju na način da se duhovno ne samo priznaje, već priznaje na takav način da ga čovjek može dosegnuti vlastitom percepcijom. I činilo mi se važnijim naglasiti da 'iskonski temelji' egzistencije leže unutar onoga što čovjek može postići u ukupnosti svog iskustva, nego konceptualno priznati nepoznatu duhovnu oblast u nekoj 'onostranoj' sferi.

Stoga je moje gledanje odbacilo način razmišljanja koji sadržaj osjetilnog iskustva (boju, toplinu, zvuk i tako dalje) smatra tek nečim što nepoznati vanjski svijet izaziva u ljudima putem osjetilne percepcije, dok se sam taj vanjski svijet može pojmiti samo hipotetski. Moja iskustvena spoznaja smatrala je teorijske ideje koje leže u osnovi fizičkog i fiziološkog razmišljanja ove vrste posebno štetnima. Taj se osjećaj pojačao do najvećeg intenziteta tijekom razdoblja mog života koje je ovdje opisano. Sve u fizici i fiziologiji što je opisano kao ono 'što leži iza subjektivnog osjeta' uzrokovalo mi je, ako smijem upotrijebiti taj izraz, neku vrstu kognitivne nelagode.

Nasuprot tome, u načinu razmišljanja Lyella, Darwina i Haeckela, vidio sam nešto što je, čak i ako je nesavršeno u svom sadašnjem obliku, bilo sposobno razviti se u nešto zdravo.

Lyellov princip, objasniti pojave u onom dijelu nastanka Zemlje koji, budući da leži u prošlosti, izmiče osjetilnom promatranju, kroz ideje izvedene iz sadašnjeg promatranja tog razvoja - činilo mi se plodonosnim u naznačenom smjeru. Traženje razumijevanja fizičke strukture čovjeka, izvođenjem

njegovih oblika iz životinjskih oblika, kao što to Haeckelova 'Anthropogenie' čini na sveobuhvatan način, činilo mi se kao dobra osnova za razvoj znanja.

Razmišljao sam: ako čovjek postavi granicu svoje spoznaje iza koje bi trebali ležati 'stvari po sebi', time si blokira pristup duhovnom svijetu; ako se u odnosu na osjetila postavi na način da unutar toga jedna stvar objašnjava drugu (sadašnji proces zemaljskog formiranja objašnjava geološku povijest, oblici životinjskih oblika objašnjavaju one čovjekova oblika), tada može biti spreman proširiti to objašnjenje bića i procesa i na duhovnu oblast.

Što se tiče mojih vlastitih iskustava na ovom području, mogu reći: "Ovo je nešto, što se u to vrijeme u meni učvrstilo kao gledanje, dok je već dugo pulsiralo mojim svijetom koncepata."

'Etički individualizam'

S ovom opisanom duhovnom transformacijom moram sada zaključiti drugu veliku fazu svog života. Tijek sudbine, poprimio je drugačije značenje nego prije. I za vrijeme mog boravka u Beču i Weimaru, vanjski znakovi sudbine, upućivali su na smjerove koji su rezonirali sa sadržajem mojih unutarnjih duševnih nastojanja. Temeljni karakter mog duhovnog svjetonazora živi u svim mojim spisima, iako je unutarnja nužda nalagala da svoja razmatranja manje proširim na samu oblast duhovnog. U mom pedagoškom radu u Beču slijedio sam samo ciljeve koji su proizašli iz uvida moje vlastite duše. U Weimaru, u svom radu vezanom uz Goethea, vodio sam se isključivo onim što sam smatrao zadatkom takvog rada. Nigdje nisam ima poteškoće uskladiti usmjerenja koja su došla izvana sa svojim.

Upravo iz tog tijeka mog života proizašla je prilika da ispitam i predstavim ideju slobode na način koji mi se činio jasnim. Ne vjerujem da sam tu ideju gledao jednostrano zato što je imala veliko značenje u mom vlastitom životu. Ona odgovara objektivnoj stvarnosti, a ono što čovjek doživi s takvom stvarnošću, kada savjesno teži spoznaji, ne može promijeniti tu stvarnost, već samo omogućiti njezino razumijevanje u većoj ili manjoj mjeri.

To promišljanje ideje slobode ispreplelo se s 'etičkim individualizmom' mog svjetonazora, tako često krivo shvaćenog. Na početku moje treće životne faze, i to se transformiralo, iz u duhu živog svijeta koncepta, u onaj koji je sada obuhvatio cijelo moje biće.

I fizički i fiziološki svjetonazor tog vremena, kojemu sam se protivio po samoj svojoj prirodi, i biološki svjetonazor, koji sam, unatoč svojim nesavršenostima, mogao vidjeti kao most prema duhovnom, zahtijevali su da neprestano usavršavam vlastite predodžbe u oba područja. Morao sam odgovoriti na pitanje: mogu li se impulsi za njegovo djelovanje čovjeku otkriti iz vanjskog svijeta? Otkrio sam da: božansko duhovne sile, čovjekovu volju iznutra prožimaju dušom, nemaju puta iz vanjskog svijeta u čovjekovu nutrinu. Čini se da me ispravan fizičko fiziološki, kao i biološki način razmišljanja, doveo do ovog zaključka. Ne može se pronaći prirodni put izvana, koji rađa volju. Stoga, nikakav božansko duhovni moralni impuls ne može prodrijeti, takvim vanjskim putem, do onog mjesta u duši gdje unutarnji impuls volje unutar čovjeka, sebe dovodi u postojanje. Vanjske prirodne sile mogu samo djelovati duž prirodnih elemenata unutar čovjeka. Tada, u stvarnosti, nema slobodnog izražavanja volje, već nastavka prirodnih procesa, u i kroz, čovjeka. Čovjek tada nije u potpunosti shvatio svoje biće,

već ostaje zarobljen u prirodnim elementima svog vanjskog bića, djelujući bez slobode.

Stalno sam si govorio da pravo pitanje ne može biti je li ljudska volja slobodna ili ne. Naprotiv, bilo je sasvim drugačije: kakva je priroda puta u duševnom životu od neslobodne, prirodne volje do slobodne, odnosno istinski moralne volje? I da bi se pronašao odgovor na ovo pitanje, bilo je potrebno ispitati kako božansko-duhovno živi u svakoj pojedinoj ljudskoj duši. Iz te duše proizlazi moral; moralni impuls stoga mora biti oživljen unutar svog potpuno individualnog bića.

Moralni zakoni - kao zapovijedi - potječu iz vanjskog konteksta u kojem čovjek stoji, čak i ako izvorno potječu iz oblasti duhovnog svijeta, ne postaju moralni impulsi unutar čovjeka jednostavnim usmjeravanjem svoje volje prema njima, već isključivo doživljavanjem njihovog misaonog sadržaja kao duhovno biće na potpuno individualan način. Sloboda prebiva u ljudskoj misli; i sama volja nije izravno slobodna, već misao koja osnažuje volju.

Stoga sam u svojoj 'Filozofiji slobode' morao s najvećim naglaskom govoriti o slobodi misli u odnosu na moralnu prirodu volje.

I ta se ideja posebno učvrstila u mom meditativnom životu. Moralni poredak svijeta stajao je sve jasnije preda mnom, kao jedina zemaljska manifestacija poredaka djelovanja, koji se mogu naći u višim duhovnim oblastima. Otkrivao se kao ono, što samo oni koji mogu priznati duhovno mogu shvatiti u svom svjetonazoru.

Svi ovi uvidi su mi se slili tijekom razdoblja mog života opisanog ovdje, s dubokom istinom koju sam dosegao: da se priroda i procesi svijeta uistinu ne objašnjavaju korištenjem misli za 'razjašnjenje'; već kada se, kroz misao, mogu percipirati ti procesi u međusobnoj povezanosti u kojoj jedna stvar objašnjava drugu, u kojoj jedna stvar postaje rješenje druge, i u kojoj sam čovjek postaje riječ za vanjski svijet koji percipira.

Tako sam iskusio istinu predodžbe da Logos, mudrost, Riječ, vlada svijetom i njegovim djelima.

Vjerovao sam da s tim predodžbama mogu jasno prozreti bit materijalizma. Pogubnost ovog načina mišljenja nisam vidio u činjenici da materijalist svu pažnju usmjerava na materijalnu pojavu entiteta, već u načinu na koji razmišlja o materiji. On gleda materiju i ne shvaća da zapravo ima posla s duhom, koji se samo pojavljuje u materijalnom obliku. Ne zna da se duh preobražava u materiju kako bi postigao načine djelovanja koji su mogući samo kroz tu preobrazbu. Duh prvo mora poprimiti oblik materijalnog mozga, kako bi u tom obliku vodio život svijeta predodžbi, svijeta koji ljudima, u njihovom zemaljskom životu, može podariti slobodno djelujuću

samosvijest. Svakako, duh nastaje iz materije u mozgu; ali tek nakon što je materijalni mozak nastao iz duha.

Morao sam odbaciti fizički i fiziološki način mišljenja isključivo što on zamišljenu, a ne iskustvenu materijalnost čini uzrokom duhovnog iskustva kod ljudi, te je pritom materiju shvatio na takav način da ju je nemoguće pratiti do mjesta gdje je duh. Takva materija, za koju ovaj način mišljenja tvrdi da je stvarna, jednostavno nigdje nije stvarna. Temeljna pogreška materijalističkih prirodnih filozofa leži u njihovoj nemogućoj ideji o materiji. To prijeći put duhovnoj egzistenciji. Materijalna priroda koja u duši pobuđuje samo ono što čovjek doživljava u prirodi, čini svijet 'iluzijom'. Budući da su te ideje tako intenzivno prodrle u moj duševni život, četiri godine kasnije sam ih obradio u svom djelu 'Pogledi na svijet i život u devetnaestom stoljeću', u poglavlju 'Svijet kao iluzija'. (Ovo djelo je kasnije u proširenim izdanjima preimenovano u 'Zagonetke filozofije'.)

U biološkom načinu razmišljanja nije moguće na isti način upasti u karakteristike, koje potpuno istiskuju ono što se zamišlja iz područja koje ljudi mogu iskusiti, ostavljajući im iluziju u njihovom duševnom životu. Zapravo se ne može doći do objašnjenja: izvan ljudi postoji svijet u kojem oni ništa ne doživljavaju, koji na njih ostavlja dojam samo putem njihovih osjetila, ali koji može biti potpuno drugačiji od dojma koji ostavlja. Moglo bi se i dalje vjerovati, ako se potisnu važniji aspekti mišljenja u životu duše, da se nešto reklo kada se tvrdi da subjektivna percepcija svjetlosti objektivno odgovara obliku kretanja u eteru - to je bila prevladavajuća predodžba u to vrijeme - ali čovjek mora biti ozbiljan fanatik da bi na ovaj način htio 'objasniti' čak i ono što se percipira u oblasti života.

Ni u kojem slučaju, rekao sam sebi, takvo shvaćanje ideja o prirodi ne može dovesti do ideja o moralnom poretku svijeta. Potonji može promatrati samo kao nešto što ulazi u fizički svijet ljudi iz oblasti strane našem razumijevanju.

To što su mi ta pitanja stajala pred dušom, ne mogu smatrati značajnim za početak moje treće životne faze. Jer preda mnom su stajala već dugo vremena. - Ali ono što je za mene postalo značajno jest to što je cijeli moj svijet spoznaje, ne mijenjajući ništa bitno u svom sadržaju, stekao život unutar moje duše u znatno većoj mjeri nego prije. Ljudska duša živi u 'Logosu'; kako vanjski svijet živi u tom 'Logosu': to je temeljno pitanje moje 'Epistemologije Goetheova svjetonazora' (iz sredine osamdesetih); to ostaje i za moje spise 'Istina i znanost' i 'Filozofija slobode'. Ta orijentacija prema duši dominirala je svime što sam oblikovao u smislu ideja, kako bih prodro u duševne dubine iz kojih je Goethe nastojao osvijetliti pojave svijeta.

Ono što me posebno zaokupljalo tijekom tog razdoblja mog života, bilo je to što su upravo ideje koje sam bio prisiljen tako žestoko odbaciti, zaokupile

razmišljanje tog doba. Ljudi su živjeli toliko potpuno unutar te duševne klime da nisu bili sposobni prihvatiti implikacije svega što je ukazivalo na suprotno usmjerenje. Doživio sam kontrast između onoga što je meni bila jasna istina, i prevladavajućih stavova mog doba, na takav način da je to iskustvo postalo temeljni karakter mog života tijekom godina na prijelazu stoljeća.

U svemu što se manifestiralo kao duhovni život, bio sam pogođen dojmom koji je proizlazio iz ovog kontrasta. Nije da sam odbacio sve što je taj duhovni život proizvodio. Ali osjećao sam duboku tugu upravo suočen s mnogim dobrima koje sam mogao cijeniti, jer sam vjerovao kako vidim da se destruktivne sile svugdje protive toj klici duhovnog razvoja.

Stoga sam se sa svih strana susreo s pitanjem: kako pronaći način da se ono što se iznutra percipira kao istinito, izrazi na načine koje ovo doba može razumjeti?

Kada čovjek to doživi na ovaj način, kao da postoji neka vrsta potrebe za popeti se na teško dostupan planinski vrh. Pokušavate sa svih mogućih početnih točaka; stalno se vraćate tamo gdje ste krenuli, nakon što ste uložili napore koje morate smatrati uzaludnima.

Jednom sam u Frankfurtu na Majni devedesetih godina govorio o Goetheovom pogledu na prirodu. U uvodu sam rekao da želim govoriti samo o Goetheovim pogledima na život, jer su njegove ideje o svijetlu i bojama bile takve da suvremena fizika nema načina da napravi most do njih. - Za mene je, međutim, ta nemogućnost bila značajan simptom duhovne orijentacije tog vremena.

Nešto kasnije, razgovarao sam s fizičarom koji je bio istaknuta osoba u svom području, i duboko angažiran s Goetheovim pogledom na prirodu. Razgovor je kulminirao njegovom izjavom: Goetheova predodžba o bojama je takva da fizika s njom ne može ništa učiniti; i zašutio sam.

Kao i mnoge stvari u to vrijeme, ono što sam doživljavao kao istinu, bilo je takvo, da misli tog vremena 'nisu mogle ništa učiniti s tim'.

**Urednik časopisa 'Magazin für Literatur'; susreti s Hartlebenom,
Scheerbartom, Wedekindom**

I pitanje je postalo iskustvo: *mora li se zašutjeti?*

S ovako oblikovanim svojim unutarnjim životom, suočio sam se s potrebom uvođenja potpuno nove dimenzije u svoje vanjske aktivnosti. Sile koje su određivale moju vanjsku sudbinu, više nisu mogle biti toliko ujedinjene s unutarnjim smjernicama koje su proizašle iz mog iskustva duhovnog svijeta, kao što su to bile do tada.

Već neko vrijeme razmišljam da putem časopisa skrenem pozornost suvremene javnosti na duhovne impulse za koje sam vjerovao da ih treba širiti. Nisam htio 'zašutjeti', već reći što je više moguće.

Osnivanje časopisa tada nisam mogao ni zamisliti. Potpuno su mi nedostajala financijska sredstva i potrebne veze.

Stoga sam iskoristio priliku koja se ukazala i postao urednik 'Časopisa za književnost' (Magazin für Literatur).

Ovo je bio stari tjednik. Osnovan je u godini Goetheove smrti (1832.). U početku je bio 'Časopis za stranu književnost'. Objavljivao je prijevode stranih djela koja su urednici smatrali vrijednima u svim područjima, koja treba uključiti u njemački intelektualni život. - Kasnije se transformirao u 'Časopis za domaću i stranu književnost'. Sada je objavljivao poeziju, karakterizacije i kritičke tekstove iz cijelog spektra intelektualnog života. U određenim granicama, dobro je obavljao taj zadatak. Njegova učinkovitost u ovom obliku podudarala se s vremenom kada je u njemačkom govornom području postojao dovoljno velik broj osobnosti koje su željele sažet, razumljiv tjedni pregled onoga što se 'događa' u intelektualnoj sferi. - Kada su osamdesetih i devedesetih godina novi književni ciljevi mlađe generacije ušli u ovaj tihi dostojanstveni način sudjelovanja u intelektualnom životu, 'Časopis' je brzo bio uvučen u taj pokret. Vrlo brzo je mijenjao urednike i dobivao odgovarajući karakter od onih koji su na ovaj ili onaj način bili uključeni u nove pokrete. - Kad sam ga mogao preuzeti 1897, bio je blizak težnjama mlade književne scene, a da nije bio u izravnoj suprotnosti s bilo čime izvan tih težnji. - Ali u svakom slučaju, više se nije mogao financijski održavati isključivo svojim sadržajem. Tako je postao glasilo 'Slobodnog književnog društva'. To je dodalo znatan broj pretplatnika inače nedovoljnom broju. No unatoč svemu tome, kada sam preuzeo 'Časopis', situacija je bila takva da su se svi pretplatnici, čak i oni neodlučni, morali uključiti kako bi se postigla razina na kojoj bi časopis mogao opstati. Časopis sam mogao

preuzeti samo ako bih istovremeno poduzeo aktivnost koja mi se činila prikladnom za povećanje broja pretplatnika. - To je bila moja aktivnost u 'Slobodnom književnom društvu'. Morao sam organizirati sadržaj časopisa na način da predstavim ovo društvo. 'Slobodno književno društvo' tražilo je ljude zainteresirane za djela mlađe generacije. Njegovo sjedište bilo je u Berlinu, gdje su ga osnovali mlađi pisci. Međutim, imalo je podružnice u mnogim njemačkim gradovima. Međutim, ubrzo je postalo očito da su neke od tih 'podružnica' prilično skromne. - Sada je moja odgovornost bila držati predavanja unutar ovog društva, kako bih osobno izrazio vezu s intelektualnim životom koju je 'Časopis' trebao pružiti.

Dakle, za 'Časopis' imao sam čitateljstvo čije sam intelektualne potrebe morao razumjeti. U 'Freien literarischen Gesellschaft' imao sam članstvo koje je očekivalo vrlo specifične stvari jer su im prethodno bile ponuđene vrlo specifične stvari. U svakom slučaju, nisu očekivali ono što bih im ja želio dati iz dubine svog bića. Karakter 'Freien literarischen Gesellschaft' bio je također definiran činjenicom da je trebalo formirati svojevrсни kontrapunkt 'Književnom društvu', u kojem su utjecaj imale osobe poput Spielhagena, naprimjer.

Upravo zbog uronjenosti u duhovni svijet, istinski sam sudjelovao u svim okolnostima u koje sam ulazio. Pokušao sam se potpuno staviti u cipele svojih čitatelja i članova 'Društva' kako bih iz duha tih ljudi pronašao oblike u koje sam morao uliti ono što sam duhovno želio dati.

Ne mogu reći da sam se na početku ovog pothvata prepustio iluzijama, koje su se postupno razbijale. Ali upravo onaj rad za koji sam smatrao da je prikladan za čitatelje i publiku, nailazio je na sve veći otpor. Od kruga ljudi koje je 'Časopis' okupio oko sebe prije nego što sam ga preuzeo, nije se mogao očekivati nikakav ozbiljan, odlučan duhovni poticaj. Interesi ovog kruga bili su duboki samo kod nekolicine. Čak i kod te nekolicine, nisu bili vođeni snažnim duhovnim snagama, već općom željom za izražavanjem u svim vrstama umjetničkih i drugih duhovnih oblika.

I tako se ubrzo preda mnom pojavilo pitanje, mogu li opravdati, pred vlastitim srcem i pred duhovnim svijetom, rad u ovom krugu. Jer iako su mi mnoge uključene osobe bile vrlo drage, iako sam osjećao prijateljsku vezu s njima, i one su, prema onome što je živjelo u meni, pripadale onima koji su doveli do pitanja: "*Mora li se zašutjeti?*"

Osim toga, dogodilo se još nešto. Od velikog broja ljudi koji su mi prije bili bliski prijatelji, stekao sam dojam, na temelju njihovog ponašanja prema meni, da iako nisu u potpunosti prihvatili moj vlastiti unutarnji život, ipak su pretpostavljali u meni nešto što im je moj rad u području spoznaje i u raznim aspektima života, činilo vrijednim. Tako su često bez pogovora prihvaćali to što sam tu, na temelju svojih iskustava sa mnom.

Prethodni urednici 'Časopisa' nisu tako mislili. Smatrali su da je Steiner, unatoč nekim aspektima praktičnog života u sebi, u konačnici bio 'idealist'. A budući da je prodaja 'Časopisa' bila dogovorena na način da bi se rate morale plaćati prethodnom vlasniku tijekom godina, i budući da je on također imao jak interes da daljnji opstanak tjednika, nije imao drugog izbora, iz svoje perspektive, nego stvoriti još jedno jamstvo za sebe, osim onog koje je vidio u meni osobno, čiji učinak nije mogao predvidjeti unutar kruga ljudi koji su se prethodno okupljali oko 'Časopisa' i 'Slobodnog književnog društva'. Stoga je uvjet kupnje bio da Otto Erich Hartleben potpiše i radi kao suurednik.

Osvrćući se na te događaje, ne bih poželio da se išta drugačije odvijalo kada sam uspostavio svoje uredništvo. Jer, kao što sam ranije opisao, onaj tko stoji u duhovnom području, mora u potpunosti upoznati činjenice fizičkog svijeta kroz iskustvo. A za mene je to postala apsolutna nužnost, posebno kroz moju duhovnu transformaciju. Odbiti prihvatiti ono što sam jasno prepoznao kao sile sudbine, bio bi grijeh protiv mog duhovnog iskustva. Nisam vidio samo 'činjenice', koje su me u to vrijeme na neko vrijeme držale zajedno s Otto Erich Hartlebenom, već 'sudbinski (karmički) isprepletene činjenice'.

Ali ova situacija rezultirala je nepremostivim teškoćama.

Otto Erich Hartleben bio je čovjek kojim je u potpunosti upravljala estetika. Sve što se u njemu manifestiralo, sve do njegovih gesta, koje su proizlazile iz njegovog potpuno estetskog svjetonazora, smatrao sam gracioznim, unatoč često prilično upitnom 'okruženju' u kojem sam ga susretao. Takvo raspoloženje njegove duše, prisililo ga je da je više puta proveo mjesec u Italiji. A kad bi se vratio, dio same Italije odražavao se u onome što bi izronilo iz njegova bića. - Također sam gajio duboku osobnu ljubav prema njemu.

Suradnja na području koje smo sada dijelili bila je praktički nemoguća. Nije bio nimalo sklon 'suosjećanju' s idejama i interesima čitateljstva časopisa ili kruga 'Slobodnog književnog društva'; radije je na oba mjesta želio 'nametnuti' svoje estetske osjećaje. To mi se činilo kao strani element. Često je tvrdio da ima pravo doprinositi, ali se onda često suzdržavao od toga dulje vrijeme. To je rezultiralo prilično nedosljednim sadržajem 'Časopisa'. - I unatoč svom 'zrelom estetskom svjetonazoru', Otto Erich Hartleben nije mogao prevladati 'studenta' u sebi. Mislim na upitne aspekte 'studentskog života', ne, naravno, na one pozitivne kvalitete koje se iz studentskih dana mogu prenijeti u kasniji život.

Kad sam se udružio s njim, stekao je još jedan krug obožavatelja zbog svoje drame 'Odgoj za brak'. Djelo nipošto nije proizašlo iz graciozne estetike koja je bila toliko privlačna kada je čovjek u njegovom društvu; naprotiv,

proizašlo je upravo iz 'izobilja' i 'neograničenosti' koje su karakterizirale sve što je stvarao, i duhovno i u njegovim odlukama u vezi s 'Časopisom', a koje nisu proizlazile iz dubine njegova bića, već iz određene površnosti. Samo su rijetki poznavali Hartlebena osobno.

Bilo je sasvim prirodno da sam se nakon preseljenja u Berlin, odakle sam morao uređivati 'Časopis', kretao u krugovima povezanim s Otto Erich Hartlebenom. On mi je pružio priliku da steknem potreban pregled nad onim što je pripadalo tjedniku i 'Slobodnom književnom društvu'.

S jedne strane, to mi je uzrokovalo veliku bol. Jer me je sprječavalo da pronađem i zbližim se s ljudima s kojima sam uživao u ugodnim odnosima, iz Weimara. Kako bih i ja volio češće posjećivati Eduard von Hartmanna.

Sve je to bilo nemoguće. Druga strana me potpuno apsorbirala. I tako, jednim udarcem, osoba koju sam cijenio, oduzela mi je mnogo toga što bih volio zadržati. Ali prepoznao sam to kao igrokaz sudbine (karmičke). Iz dubine moje duše koju sam ovdje opisao, sigurno bi mi bilo moguće posvetiti punu pažnju dvama tako fundamentalno različitim krugovima ljudi kao što je onaj povezan s Weimarom i onaj koji okružuje 'Časopis'. Međutim, nijedan krug ne bi pružio trajno zadovoljstvo osobnosti koja se naizmjenično druži s ljudima koji su, po duši i duhu, pripadali suprotnim sferama svijeta. Štoviše, postalo bi neizbježno, s obzirom na takve interakcije, stalno se opravdavati zašto sam svoj rad posvetio isključivo službi kojoj sam ga morao posvetiti, zbog onoga što je 'Časopis' bio.

Sve mi je postajalo jasnije: način povezivanja s ljudima koji sam ovdje mogao opisati kao u Beču, Weimaru, sada je postao nemoguć. Pisci su se okupljali, a pisci su se međusobno upoznawali kroz književnost. Čak i među najboljima, čak i među najizrazitijim likovima, ta književna (ili čak slikovita, skulpturalna) kvaliteta prodirala je tako duboko u biće duše da je čisto ljudski aspekt potpuno pao u drugi plan.

Takav sam dojam stekao kada sam sjedio među tim osobnostima - osobnostima kojima sam se ipak divio. Dubina njihovih ljudskih duša, međutim, ostavila je na mene još dublji dojam. Jednom, u 'Slobodnom književnom društvu' u Leipzigu, nakon mog vlastitog predavanja i predavanja O. J. Bierbauma, sjedio sam s grupom u kojoj je bio i Frank Wedekind. Moj je pogled bio zaokupljen ovom uistinu rijetkom ljudskom figurom. Ovdje mislim 'figurom' u sasvim fizičkom smislu. Te ruke! Kao iz prethodnog zemaljskog života, u kojima su obavljale zadatke koje mogu obavljati samo ljudi dopuštaju svom duhu da teče u najfinije grane prstiju. Možda je, zato jer su prerađivale energiju, to davalo dojam brutalnosti; najviši interes privuklo je ono što su te ruke zračile. I ova izražajna glava - kao dar onoga što je proizašlo iz osobitog učinka ruku. U njegovu pogledu i izrazima lica bilo je nešto što se tako proizvoljno davalo svijetu, ali se i

povlačilo od njega, baš kao što i geste ruke kroz senzacije šake. Iz ove glave govorio je duh stran sadašnjosti. Duh koji se zapravo stavlja izvan svih ljudskih težnji sadašnjice. Onaj koji jednostavno nije mogao iznutra shvatiti kojem svijetu prošlosti pripada. Kao pisac - i ovdje mislim samo na ono što sam kod njega primijetio, ne na književni sud - Frank Wedekind bio je poput kemičara koji je potpuno odbacio trenutne poglede na kemiju i alkemiju, ali je čak i njih slijedio ne s unutarnjim uvjerenjem, već s cinizmom. Mnogo se moglo naučiti o moći duha u formi, integrirajući Frank Wedekindov vanjski izgled u duševni pogled. Međutim, ne smije se postupati s pogledom 'psihologa' koji 'želi promatrati ljude', već s pogledom nekoga tko otkriva čisto ljudsko na osnovi duhovnog svijeta kroz unutarnju duhovnu sudbinu, koju čovjek ne traži, već jednostavno dolazi.

Osoba koja primijeti da je promatra 'psiholog' ima pravo biti ljuta; međutim, prijelaz iz čisto ljudskog odnosa u 'gledanje iz duhovne perspektive' također je čisto ljudski, sličan prijelazi iz prolaznog u intimnije prijateljstvo.

Jedna od najneobičnijih osobnosti u Hartlebenovom berlinskom krugu bio je Paul Scheerbarth. Pisao je 'pjesme' koje se čitatelju isprva čine kao proizvoljne kombinacije riječi i rečenica. Toliko su groteskne da se čovjek osjeća prisiljenim zaviriti dalje od prvog dojma. Tada otkriva fantastičan smisao za sve vrste inače nezapaženih značenja u riječima, kako bi izrazio duhovni sadržaj koji proizlazi iz ništa manje beznadne, a opet bez temelja duševne fantazije. U Paul Scheerbarthu živio je unutarnji kult fantastičnog; ali kretao se u formama namjerno grotesknog. Po mom mišljenju, smatrao je da darovita osoba ono što prikazuje može predstaviti samo u grotesknim oblicima, jer bi drugi sve uvukli u filistarstvo. Ali taj osjećaj također ne teži razvijanju grotesknog u profinjenom umjetničkom obliku, već u suverenom, namjerno nepromišljenom stanju duše. I ono što se otkriva u tim grotesknim oblicima mora proizaći iz područja unutarnje fantazije. Čežnja za duševnim, a ne traženje jasnoće, bila je osnova djela Paul Scheerbartha. Ono što proizlazi iz racionalnosti, ne može dosegnuti duhovne sfere, zaključio je ovaj 'vizionar'. Stoga se ne smije biti razborit da bi se izrazio duh. Ali Scheerbarth također nije napravio korak od fantastičnog do fantazije. I tako je pisao iz duha zaglavljenog u zanimljivom, ali divljem carstvu fantastičnog, u kojem čitavi kozmički svjetovi svjetlucaju i prelijevaju se poput uokvirenih narativa, karikirajući duhovno carstvo i obuhvaćajući slično prikazana ljudska iskustva. Takav je slučaj u 'Tarub, poznati bagdaski kuhar'.

Ne bi ga tako vidjeli kada biste ga osobno upoznali. Birokrat, donekle uzdignut u duhovnu sferu. 'Vanjski izgled' koji je bio toliko zanimljiv kod Wedekinda, bio je u njegovom slučaju, običan, filistarski. I taj se dojam samo pojačao kada ste prvi put počeli razgovarati s njim. Gajio je najvatreniju mržnju prema Filistejcima, no ipak je pokazivao filistejske manire i način govora, kao da mržnja proizlazi iz toga što je iz filistejskih krugova upio u

vlastito biće i bio toga svjestan; ali istovremeno se osjećao nemoćnim da se bori protiv toga. Duboko u njegovoj duši mogla se pročitati neka vrsta priznanja: želim uništiti Filistejce jer su me učinili Filistejcem.

Međutim, ako se netko od ovog vanjskog izgleda pomakne prema unutarnjem biću Paul Scheerbartha neovisno od ovoga, otkriva se vrlo profinjen, duhovno nepotpun čovjek, onaj koji je stao zaglavljen u grotesknom i fantastičnom. Tada se, sa svojom 'bistrom' glavom i 'zlatnim' srcem, doživio način na koji je stajao u duhovnom svijetu. Trebalo je priznati kakva je snažna osobnost, prodirući u duhovno područje, mogla ući u svijet, da su nedovršeni aspekti bili dovršeni, barem donekle. Istovremeno se vidjelo da je njegova 'predanost fantastičnom' već bila toliko jaka, da čak ni njezino dovršenje u ovom zemaljskom životu više nije bilo moguće.

U Frank Wedekindu i Paul Scheerbarthu susreo sam se s likovima čije je samo biće nudilo duboko značajna iskustva onima koji su razumjeli stvarnost čovjekove reinkarnacije. Oni su bili enigme u svojim sadašnjim zemaljskim životima. Vidjelo se što su donijeli sa sobom u ovaj život. I pojavilo se neograničeno obogaćenje cijele njihove osobnosti. Također se shvaćalo da su njihove nesavršenosti rezultat prethodnih zemaljskih života, koji se nisu mogli u potpunosti razviti u sadašnjem duhovnom okruženju. I vidjelo se, kako ono što bi moglo proizaći iz tih nesavršenosti zahtijeva buduće zemaljske živote.

Još mnogo osobnosti iz ovoga kruga stajalo je preda mnom. Shvatio sam da je susret s njima moja sudbina (karma).

Nisam uspio uspostaviti čisto ljudski, srdačan odnos, čak ni s krajnje ljubaznim Paul Scheerbarthom. Jednostavno je bilo tako da je u njegovim interakcijama, kao i u svima ostalima, književna strana Paul Scheerbartha uvijek sjala. Stoga su moji osjećaji ljubavi prema njemu u konačnici bili određeni pažnjom i zanimanjem koje sam osjećao prema njegovoj iznimno izvanrednoj osobnosti.

Međutim, u krugu je postojala jedna osoba koja sebe nije doživljavala kao književnu figuru, već kao ljudsko biće u najistinitijem smislu: W. Harlan. Ali govorio je malo i gotovo uvijek sjedio poput nijemog promatrača. Kad bi i govorio, uvijek je to bilo ili briljantno duhovito ili istinski smiješno. Zapravo je mnogo pisao, ali ne kao književna figura, već kao osoba koja je trebala izraziti ono što joj je na duši. U to vrijeme, upravo je bila objavljena njegova 'Razmjena pjesnika', biografska skica puna divnog humora. Uvijek sam uživao doći na mjesto sastanka kruga malo ranije i zateći Harlana kako sjedi tamo samog. To je doprinijelo bližoj povezanosti. Stoga ga isključujem kada kažem da sam u ovom krugu pronašao samo književne figure, a ne 'prave ljude'. I mislim da je shvatio da krug moram tako vidjeti. Naši vrlo različiti životni putevi ubrzo su nas odveli daleko jedno od drugog.

Ljudi oko 'Časopisa' i 'Slobodnog književnog društva' bili su očito isprepleteni s mojom sudbinom. Ali ja nisam bio ni na koji način utkan u njihovu. Vidjeli su me u Berlinu, kako se pojavljujem u njihovom krugu, saznali su da želim uređivati 'Časopis' i raditi za 'Slobodno književno društvo'; ali nisu razumjeli zašto bih baš ja to trebao raditi. Jer način na koji sam se kretao među njima, viđen njihovim okom duše, nije sadržavao ništa primamljivo da me dublje istraže. Iako u meni nije bilo ni traga teoriji, moja duhovna aktivnost im se činila kao nešto teoretsko, prema njihovom teorijskom dogmatizmu. To je nešto za što su oni, kao 'umjetniče duše', vjerovali da nemaju pravo imati nikakvog interesa.

Izravnim promatranjem upoznao sam se s jednim umjetničkim pokretom i njegovim predstavnicima. Više nije bio toliko radikalan kao pokreti koji su se pojavili u Berlinu krajem osamdesetih i početkom devedesetih. Niti je bio toliko radikalan kao kazališna transformacija Otto Brahma, koja je predstavila potpuni naturalizam kao spas umjetnosti. Nedostajalo mu je takvo sveobuhvatno umjetničko uvjerenje. Više se temeljio na onome što je proizašlo iz volje i talenta pojedinačnih osobnosti, ali mu je također u potpunosti nedostajalo jedinstveno stilsko stremljenje.

Moj položaj unutar ovog kruga postao je duševno nepodnošljiv zbog osjećaja da sam znao zašto sam tamo, ali drugi nisu.

U 'Slobodnom književnom društvu'; Berlinski kazališni život

Zasebno 'Dramsko društvo' bilo je povezano s časopisnim krugom. Nije bilo tako blisko povezano kao 'Slobodno književno društvo', ali su u njegovom upravnom odboru bili isti pojedinci kao i u tom društvu, a i ja sam odmah izabran u njega kada sam stigao u Berlin.

Misija društva bila je postavljati predstave koje, zbog svog jedinstvenog karaktera, odstupanja od konvencionalnog ukusa i sličnih čimbenika, u prvom redu nisu izvodila etablirana kazališta. Upravnom odboru nije bio lak zadatak nositi se s brojnim dramskim djelima ovih 'nepriznatih' pisaca.

Predstave su bile organizirane na način da se za svaki pojedinačni slučaj sastavljao glumački ansambl, sastavljen od umjetnika koji su radili u raznim kazalištima. Ti su glumci zatim nastupali u jutarnjim predstavama na unajmljenoj pozornici ili onoj koju je osigurala uprava kazališta. Scenski izvođači pokazali su se vrlo velikodušnima prema ovom društvu, budući da mu je ograničeno financiranje onemogućavalo isplatu odgovarajuće naknade. Međutim, glumci i kazališni redatelji u to vrijeme nisu imali suštinskih prigovora na izvođenje djela koja su odstupala od norme. Jednostavno, tvrdili su da se takve predstave ne mogu izvoditi pred redovnom publikom večernjih predstava, jer bi to financijski naštetilo kazalištu. Publika, tvrdili su, nije dovoljno zrela da prihvati da kazališta trebaju služiti samo umjetnosti.

Aktivnost povezana s ovim dramskim društvom pokazala se vrlo prikladnom za mene, posebno dio koji se odnosi na postavljanje predstava. Sudjelovao sam na probama zajedno s Otto Erich Hartlebenom. Osjećali smo se kao pravi redatelji. Kazališno smo oblikovali predstave. Ova umjetnost, posebno, pokazuje da je svako teoretiziranje i dogmatičnost beskorisna, ako ne proizlazi iz žive umjetničke osjetljivosti koja intuitivno opći stil shvaća u detaljima. Izbjegavanje općih pravila, u potpunosti treba slijediti. Sve što je netko sposoban učiniti u takvom području mora spontano proizaći iz sigurnog osjećaja za stil, od same geste do rasporeda scene. I ono što se tada učini, bez ikakvog intelektualnog pretjerivanja, iz tog instinktivnog osjećaja za stil, ima blagotvoran učinak na sve uključene umjetnike, dok s vodstvom koje proizlazi iz intelekta, osjećaju da im je unutarnja sloboda ograničena.

Više puta sam se s velikim zadovoljstvom osvrnuo na iskustva koja sam stekao u tom području u to vrijeme.

Prva drama koju smo izveli u ovom stilu bila je 'Nepozvani' (L'Intruse) Maurice Maeterlincka. Prijevod je osigurao Otto Erich Hartleben. U to

vrijeme, estetičari su Maeterlincka smatrali dramatičarom koji je ono nevidljivo, mogao iznijeti u prvi plan pred dušu gledatelja. Maeterlinck je tako iskoristio ono što se u drami inače naziva 'procesom' - načinom na koji se dijalog odvija - da ono što se sluti postane simbolično. Ta simbolička kvaliteta bila je privlačna nekim ukusima u to vrijeme, onima koje je odbijao prethodni naturalizam. Svi oni koji su tražili 'duh', ali nisu željeli oblike izražavanja u kojima se izravno otkriva 'svijet duha', nalazili su zadovoljstvo u simbolizmu koji je koristio jezik koji se nije izražavao naturalistički, ali koji je ipak aludirao na duhovno, samo utoliko što se ono manifestiralo na mističan, proročanski i nejasno difuzan način. Što se moglo manje 'jasno reći' ono što se krije iza sugestivnih simbola, to su neki postajali više očarani njima.

Osjećao sam se nelagodno zbog ovog duhovnog treperenja. Ipak, bilo je privlačno režirati dramu poput 'Nepozvanih'. Jer upravo je ta vrsta simbolike, koja se predstavlja odgovarajućim kazališnim sredstvima, ono što zahtijeva posebno visok stupanj redateljske vještine usmjerene na upravo opisani način.

Osim toga, bio sam zadužen za uvod u predstavu kratkim uvodnim govorom (konferansom). Ova praksa, uobičajena u Francuskoj u to vrijeme, bila je usvojena i u Njemačkoj za određene drame. Ne u običnom kazalištu, naravno, već za produkcije poput onih koje je poduzimalo 'Dramsko društvo'. To se nije događalo prije svake predstave ovog društva, već samo rijetko; kada se smatralo potrebnim upoznati publiku s nepoznatom umjetničkom vizijom. Zadatak ovog kratkog scenskog govora bio je zadovoljavajući za mene, upravo zato što mi je pružio priliku da u govoru prevlada raspoloženje koje je zračilo iz mog vlastitog duha. A to mi je bilo drago u ljudskom okruženju, koje inače nije imalo nimalo sluha za duh.

Uronjenost u svijet dramske umjetnosti bila je za mene u to vrijeme prilično značajna. Stoga sam i sam pisao kazališne kritike za 'Časopis'. Imao sam i svoje vlastito mišljenje o takvim 'kritikama', koje je, međutim, nailazilo na malo razumijevanja. Smatrao sam nepotrebnim na neki pojedinac donosi 'sud' o drami i njenoj izvedbi. Takve sudove, kakvi se obično donose, doista treba pustiti publici da sama formira.

Svatko tko piše o kazališnoj predstavi trebao bi svom čitatelju, u umjetničkoj i idejnoj slici, dočarati povezanost sa slikama fantazije koje leže u osnovi drame. Idejna reinterpretacija, nesvjesna klica drame koja živi u pjesniku, trebala bi stajati pred čitateljem u umjetnički oblikovanim mislima. Za mene misli nikada nisu bile nešto kroz što se samo apstraktno i intelektualno izražava stvarnost. Vidio sam kako je umjetnička aktivnost moguća u oblikovanju misli, baš kao i s bojama, kao s oblicima, kao i s kazališnim sredstvima. I takvo malo umjetničko djelo u mislima, trebao bi proizvesti

svatko tko piše o kazališnoj predstavi. Ali da takvo nešto nastane kada se drama izvodi za javnost, činilo mi se nužnim zahtjevom umjetničkog života.

Je li drama 'dobra, 'loša' ili 'osrednja' postat će očito iz tona i stava takvog 'umjetničkog djela u mislima'. Jer ono ne može sakriti tu kvalitetu, čak i ako se ona ne izrazi izravno. Ono što predstavlja nemoguću umjetničku konstrukciju, postaje živopisno kroz misaono umjetničku reprodukciju. Jer tamo su svakako misli; ali one se pokazuju lišenima supstance ako umjetničko djelo nije došlo iz stvarne, istinski žive fantazije.

Želio sam imati takvu živu interakciju sa živom umjetnosti u 'Časopisu'. To je trebalo stvoriti nešto, što bi spriječilo da se tjednik pojavljuje kao nešto što samo teoretski raspravlja i prosuđuje umjetnost i duhovni život. Trebao je biti dio tog duhovnog života, same umjetnosti.

Jer sve što se kroz umijeće mišljenja može učiniti za dramsku poeziju, moguće je i za glumu. U misaonoj fantaziji se može dočarati ono što umjetnost režije prevodi u scenografiju; tako se može pratiti glumca i oživjeti ono što živi u njemu, ne kritički, već na pozitivan način. Kao pisac, čovjek tada postaje sukreator umjetničkog života našeg vremena, a ne 'strašni', 'sažalijevani', ili čak prezreni i omraženi 'sudac' koji stoji u kutu. Ako se to primjeni na sva područja umjetnosti, onda će književno umjetnički časopis zaista biti dio toga.

Ali s takvim stvarima čovjek uvijek ima isto iskustvo. Ako na njih pokušate skrenuti pozornost ljudi koji su pisci, oni, ili uopće ne reagiraju jer proturječe njihovim ustaljenim načinima razmišljanja kojih se ne žele osloboditi. Ili, slušaju i onda kažu: da, to je ispravno; ali ja sam to oduvijek tako radio. Oni čak ni ne primjećuju razliku između onoga što vi želite, i onoga što su oni 'oduvijek radili'.

Oni koji mogu slijediti svoje samotne duhovne puteve, ne moraju biti duševno pogođeni ničim od ovoga. Ali oni čije je da rade unutar duhovne zajednice, bit će duboko pogođeni tim okolnostima. To je posebno istinito kada je njihova unutarnja orijentacija toliko čvrsto ukorijenjena, toliko duboko isprepletena s njihovim bićem, da ne mogu odstupiti od nje.

U to vrijeme, ni moji tekstovi u 'Časopisu' ni moja predavanja, nisu me mogla zadovoljiti. Svatko tko ih danas čita i vjeruje da sam namjeravao zagovarati materijalizam potpuno se vara. To mi nikada nije bila namjera.

To se također jasno vidi u esejima i ulomcima predavanja koje sam napisao. Treba samo usporediti pojedinačne odlomke koji zvuče materijalistički, s drugima u kojima govorim o duhovnom, o vječnom. Naprimjer, u članku 'Bečki pjesnik' o Peter Altenbergu, tamo kažem: "Ono što najviše zanima osobu koja uroni u vječni sklad svijeta izgleda mu strano.... Nijedno svjetlo vječnih ideja ne prodire u Altenbergove oči...." ('Časopis', 17. srpnja 1897). A

da taj vječni sklad svijeta ne može biti mehanicističko materijalistički, postaje jasno u izjavama poput one u eseju o Rudolf Heidenhainu (od 6. studenog 1897): "Naša koncepcija prirode jasno teži cilju da objasni život organizama prema istim zakonima kojima se moraju objasniti i pojave nežive prirode. U životinjskom i biljnom tijelu traži se mehanička, fizička i kemijska zakonitost. Isti zakoni koji upravljaju strojem trebali bi djelovati i u organizmu, samo u beskonačno složenom i teško uočljivom obliku. Ništa se ne bi trebalo dodati tim zakonima da bi pojava koju nazivamo životom bila moguća..... Mehanistički pogled na životne pojave sve je više prisutan. Ali nikada neće zadovoljiti nikoga tko je sposoban dublje proučiti prirodne procese.... Današnji prirodoslovci previše su kukavički u svom razmišljanju. Kad im ponestane mudrosti mehaničkih objašnjenja, kažu: 'Za nas je stvar neobjašnjiva...'. Smjelo mišljenje uzdiže se do višeg načina percepcije. Pokušava objasniti, prema višim zakonima, ono što nije mehaničko. Svo naše znanstveno razmišljanje ne zadovoljava naše praktično iskustvo. Danas se uvelike hvali znanstveni način razmišljanja. Kažu da živimo u dobu znanosti. Ali u stvarnosti, ovo doba znanosti, najsiromašnije je koje je povijest zabilježila. Njega definira fiksacija na puke činjenice i mehanička objašnjenja. Ovakav način mišljenja nikada neće shvatiti život, jer takvo razumijevanje zahtijeva viši oblik predodžbi nego objašnjavanje stroja."

Nije li savršeno očito da svatko tko govori o objašnjavanju 'života' na ovaj način, ne može pomisliti na objašnjenje 'duha' u materijalističkom smislu?

Ali često govorimo o 'duhu' koji 'izlazi' iz utrobe prirode. Što se ovdje podrazumijeva pod 'duhom'? Sve što stvara 'kulturu' iz ljudskih misli, osjećaja i volje. Govoriti o bilo kojem drugom 'duhu' u to vrijeme bilo bi potpuno besmisleno. Jer nitko me ne bi razumio, da sam rekao: postoji nešto što se u čovjeku pojavljuje kao duh, i u prirodi je, što nije ni duh ni priroda, već savršeno jedinstvo oboje. To jedinstvo: stvaralački duh, koji u svom stvaranju dovodi materiju u postojanje, i time je istovremeno materija, predstavljajući se u potpunosti kao duh: to jedinstvo dohvaća se kroz ideju, koja je bila što je moguće više udaljena od prevladavajućeg načina razmišljanja u to vrijeme. Pa ipak, takva ideja bila bi nužna, ako bi se prvobitna stanja razvoja Zemlje i čovjeka, te duhovno materijalne sile koje još uvijek djeluju u samom čovjeku, prikazale na duhovno primjeren način - sile koje, s jedne strane, tvore tijelo, a s druge strane, potiču živi duhovni element kroz koji se stvara kultura. Međutim, o vanjskoj prirodi trebalo bi se govoriti na način da se izvorni duhovno materijalni element u njoj pojavi kao da je izumro u apstraktnim zakonima prirode.

Ništa se od toga nije moglo pružiti.

Bilo je moguće povezati se samo sa znanstvenim iskustvom, a ne sa znanstvenom mišlju. Unutar tog iskustva ležalo je nešto što je, suočeno s istinom, duhom ispunjenim mišlju, moglo osvijetliti svijet i čovjeka pred

njegovom vlastitom dušom. Nešto, iz čega se duh mogao ponovno otkriti, duh izgubljen u tradicionalno sačuvanim doktrinama i vjerovanjima. Želio sam iz iskustva prirode izvući pogled na duh i prirodu. Želio sam govoriti o onome što se nalazi u ovom svijetu kao o duhovno prirodnom, kao o suštinski božanskom. Jer u tradicionalno sačuvanim vjerovanjima, ovo božansko postalo je 'drugi svijet', jer duh ovog svijeta nije bio prepoznat, i stoga je bio odvojen od svijeta koji se opaža. Postalo je nešto što je za ljudsku svijest, bilo uronjeno u sve veću tamu. Ne odbacivanje božansko duhovnog, već njegova integracija u svijet, njegovo prizivanje u 'ovdje i sada', ležalo je u izjavama poput one u jednom od predavanja za 'Slobodno književno društvo': "Vjerujem da nam prirodna znanost može vratiti, u ljepšem obliku nego što je čovječanstvo to ikada iskusilo, svijest o slobodi. U našem unutarnjem životu djeluju zakoni koji su jednako prirodni kao i oni koji nebeska tijela pokreću oko Sunca. Ali ti zakoni predstavljaju nešto što je više od sve ostale prirode. To drugo ne postoji nigdje drugdje osim u čovjeku. Unutar onoga što iz toga proizlazi, čovjek je slobodan. Uzdiže se iznad krute nužnosti anorganske i organske zakonitosti, pokoravajući se i slijedeći samo sebe." (Posljednje rečenice su ovdje podcrtane; nisu to bile u 'Časopisu'. Vidi 'Časopis' od 12. veljače 1898. za ove rečenice.)

Stav o kršćanstvu; 'Kršćanstvo kao mistična činjenica'

Čini se da određene tvrdnje koje sam zapisao i iznio na predavanjima u to vrijeme, proturječe opisima kršćanstva koje sam kasnije dao. Ovdje sljedeće dolazi u razmatranje. Kada sam u tom razdoblju napisao riječ 'kršćanstvo', imao sam na umu doktrinu o zagrobnom životu koja je djelatna u kršćanskim vjerovanjima. Sav sadržaj religijskog iskustva ukazivao je na duhovni svijet koji je navodno bio nedostižan ljudima razvojem njihovih duhovnih moći. Ono što je religija imala reći, što je trebala ponuditi kao moralne zapovijedi, proizlazilo je iz objava koje su čovjeku dolazile izvana. Moj duhovni svjetonazor tome se protivio, nastojeći iskusiti duhovni svijet, baš kao što to čini sa osjetilnim svijetom, u području opažanja ljudi i prirode. Moj etički individualizam, koji je imao za cilj pustiti da moralni život proizlazi, ne iz vanjskih zapovijedi, već iz razvoja duševnog i duhovnog bića čovjeka, u kojima prebiva božanstvo, također je bio protivan tome.

Ono što se tada događalo u mojoj duši, dok sam razmišljao o kršćanstvu, bilo je za mene duboko iskušenje. Razdoblje od mog odlaska s posla u Weimaru do završetka moje knjige 'Kršćanstvo kao mistična činjenica', bilo je ispunjeno tim iskušenjem. Takva iskušenja su prepreke koje postavlja sudbina (karma) i koje duhovni razvoj mora prevladati.

U razmišljanju koje može proizaći iz znanja o prirodi - ali tada ga nisam slijedio - vidio sam temelj na kojem ljudska bića mogu steći uvid u duhovni svijet. Stoga sam oštro naglasio znanje o temelju prirode koje mora voditi do duhovnog znanja. Za nekoga tko, za razliku od mene, ne doživljava duhovni svijet, takvo uranjanje u određeni tijek misli samo je aktivnost mišljenja. Za nekoga tko doživljava duhovni svijet, to znači nešto fundamentalno drugačije. On je u blizini bića u duhovnom svijetu, koja takav način razmišljanja nastoje uspostaviti kao jedini vladajući. Tamo jednostranost u znanju nije samo uzrok apstraktne zablude; postoji duhovno živa komunikacija s bićima, koja u svijetu ljudi predstavlja zabluđu. Kasnije sam govorio o ahrimanskim bićima kada sam htio ukazati u tom smjeru. Za njih je apsolutna istina da svijet mora biti stroj. Ona žive u svijetu koji izravno graniči s onim koji osjetila opažaju.

S mojim vlastitim idejama nikada nisam podlegao hirovima ovoga svijeta. Čak ni nesvjesno. Jer sam pazio da se svo moje razumijevanje odvija s razboritom svjesnošću. Tim svjesnija je dakle, bila moja unutarinja borba protiv demonskih sila koje su nastojale transformirati znanje o prirodi, ne u duhovni uvid, već u mehaničko materijalistički način razmišljanja.

Onaj tko traži duhovno znanje mora iskusiti ove svjetove; puko teoretsko razmišljanje o njima nije dovoljno. Moje duhovno razumijevanje morao sam spašavati unutarnjim olujama. Te oluje su bile iza mog vanjskog iskustva.

Tijekom tog razdoblja intenzivnih kušnji, mogao sam napredovati samo ako sam svoj duhovni pogled preselio na razvoj kršćanstva, pred mojom dušom. To me dovelo do uvida izraženog u mojoj knjizi 'Kršćanstvo kao mistična činjenica'. Prije sam uvijek ukazivao na kršćanski sadržaj svojstven postojećim ispovijestima. Nietzsche je učinio isto.

Ranije u ovom prikazu svog života (strana 71 i dalje), opisujem razgovor o Kristu koji sam vodio s učenim cistercitskim redovnikom i profesorom na Katoličkom teološkom fakultetu u Beču. Razgovoru sam pristupio sa skepticizmom. Kršćanstvo koje sam tražio nigdje nisam pronašao u ispovijedima. Nakon razdoblja kušnji, koje me izložilo intenzivnim unutarnjim borbama, morao sam uroniti u kršćanstvo, posebno u svijet gdje u njemu govori ono duhovno.

Moj stav o kršćanstvu, jasno pokazuje kako nisam ni tražio ni pronašao ništa u znanosti duha na putevima koje mi neki ljudi pripisuju. Predstavljaju to kao da sam duhovno znanje sastavio iz drevnih tradicija. Tvrdi da sam uključio gnostička i druga učenja. Duhovni uvidi koji se stežu u 'Kršćanstvu kao mističnoj činjenici' crpe se izravno iz samog duhovnog svijeta. Samo kako bih slušateljima tijekom predavanja i čitateljima knjige demonstrirao sklad između duhovno percipiranih uvida i povijesnih tradicija, te tradicije sam uključio u sadržaj. Ali nisam uključio ništa iz tih dokumenata osim ako to prethodno nisam imao pred sobom u duhu.

U vrijeme kada sam iznosio one izjave o kršćanstvu koje su toliko proturječile kasnijim tumačenjima, njegovo pravo značenje počelo se u meni razvijati, u klici, kao unutarnja manifestacija razumijevanja. Otprilike na prijelazu stoljeća, to se klijanje dalje razvijalo. Prije ovog prijelaza stoljeća bilo je spomenuto iskušenje duše. Moj duševni razvoj sveo se na to da sam duhovno stajao pred misterijem Golgote u dubokoj i svečanoj slavi spoznaje.

Perspektive na prijelazu stoljeća; razmišljanja o Hegelu, Mackayu i anarhizmu

U to vrijeme, zamišljao sam kako će prijelaz stoljeća donijeti novo duhovno svijetlo čovječanstvu. Činilo mi se da je odvajanje čovjekovog mišljenja i volje od duha doseglo vrhunac. Preokret u tijeku ljudskog razvoja činio se neizbježnim.

Mnogi su govorili u tom duhu. Ali to nisu shvaćali kao da će čovječanstvo nastojati usmjeriti svoju pažnju na istinski duhovni svijet, baš kao što je usmjerava na prirodu putem osjetila. Samo su pretpostavili da će subjektivno stanje duše proći kroz transformaciju. Da bi se istinski novi, objektivni svijet mogao otkriti, bilo je izvan njihovog mišljenja u to vrijeme.

S osjećajima koji su proizašli iz moje perspektive budućnosti i dojmova moje okoline, morao sam više puta vratiti svoj duhovni pogled na razvoj devetnaestog stoljeća.

Vidio sam kako je, s erom Goethea i Hegela, nestalo sve što je uključivalo predodžbe duhovnog svijeta u ljudsku misao. Od tada se spoznaja nije smjela 'miješati' s predodžbama duhovnog svijeta. Te su predodžbe bile degradirane na područje vjere i 'mističnog' iskustva.

U Hegelu sam vidio najvećeg mislioca modernog doba. Ali on je, uostalom, bio samo mislilac. Za njega je duhovni svijet prebivao u misli. Upravo dok sam se divio tome kako je oblikovao svaku misao, ipak sam osjetio da on nema osjećaja za duhovni svijet koji sam promatrao, koji postaje očigledan iza misli tek kada se misao ojača u iskustvo, čije je tijelo, u određenom smislu, misao, i koje, kao duša, prima duh svijeta u sebe.

Budući da je u Hegelovoj misli sve duhovno postalo misao, Hegel mi se predstavio kao osobnost, koja je donijela posljednji bljesak drevnog duhovnog svijetla u vrijeme kada je ljudsko razumijevanje duha bilo obavijeno tamom.

Sve je to bilo preda mnom, bilo da sam gledao u duhovni svijet ili sam se osvrnuo na prošlo stoljeće u fizičkom svijetu. Ali sada se u ovom stoljeću pojavila figura koju nisam mogao pratiti u duhovnom području: Max Stirner.

Hegel je bio oličenje mislioca koji je u svom unutarnjem razvoju težio načinu razmišljanja koji se istovremeno produbljivao, i, u tom produbljivanju, širio nad širokim horizontom. To je razmišljanje u konačnici trebalo postati jedno s razmišljanjem duha svijeta, koje obuhvaća sav sadržaj svijeta, i kroz produbljivanje i kroz širenje. A Stirner, sve što čovjek iz sebe razvija, u

potpunosti proizlazi iz individualne, osobne volje. Ono što u čovječanstvu nastaje samo kroz međudjelovanje pojedinačnih osobnosti.

Nisam si mogao dopustiti da padnem u jednostranost, pogotovo u to vrijeme. Kao što sam bio potpuno uronjen u hegelijanizam, doživljavajući ga u svojoj duši kao vlastito unutarnje iskustvo, tako sam se morao potpuno uroniti i u taj kontrast.

Nasuprot jednostranom pristupu pukog obdarivanja duha svijeta sa znanjem, morao se pojaviti drugi pristup: promatrati pojedinačno ljudsko biće samo kao biće volje.

Da je situacija bila takva da su se te kontradikcije pojavile samo u meni, kao unutarnja iskustva mog razvoja, onda ne bih dopustio da bilo koja od njih utječe na moje spise ili govore. Uvijek sam se prema takvim duševnim iskustvima odnosio na ovaj način. Ali taj kontrast - Hegel i Stirner - pripadao je stoljeću. Stoljeće se izrazilo kroz njih. I doista je slučaj da se filozofi ne ocjenjuju prvenstveno po njihovom utjecaju na svoje vrijeme.

Svakako se može govoriti o snažnim utjecajima Hegela. Ali to nije glavna stvar. Filozofi, kroz sadržaj svojih misli, otkrivaju duh svog doba, baš kao što termometar pokazuje temperaturu nekog mjesta. Kod filozofa, ono što podsvjesno živi u tom dobu, postaje svjesno.

I tako devetnaesto stoljeće, u svojim ekstremima, živi kroz impulse koje su izrazili Hegel i Stirner: bezlično razmišljanje koje preferira prepuštanje svjetonazoru u kojem čovjek, sa svojim stvaralačkim unutarnjim snagama, nema udjela; potpuno osobna volja koja ima malo smisla za skladnu suradnju među ljudima. Dok se pojavljuju sve vrste 'društvenih ideala', oni nemaju moć utjecati na stvarnost. Stvarnost sve više poprima oblik onoga što može nastati kada volje pojedinaca djeluju uporedo.

Hegel želi da misao o moralu poprimi objektivni oblik u suživotu ljudi; Stirner smatra da 'individu' (pojedince) uznemirava sve što može dati skladan oblik životu ljudi.

Moje proučavanje Stirnera u to vrijeme isprepleteno je s prijateljstvom koje je značajno utjecalo na velik dio ovog istraživanja. Bilo je to prijateljstvo s eminentnim Stirner poznavateljem i urednikom J. H. Mackayem. Dok sam još bio u Weimaru, Gabriele Reuter me upoznala s tom osobom, koju sam odmah smatrao izuzetno simpatičnom. Bavio se dijelovima moje 'Filozofije slobode' koji su se bavili etičkim individualizmom. Pronašao je sklad između mojih argumenata i vlastitih društvenih stavova.

U početku je to bio osobni dojam koji sam stekao o J. H. Mackayu koji je ispunjavao moju dušu. Nosio je 'svijet' u sebi. Cijelo njegovo vanjsko i unutarnje ponašanje govorilo je o iskustvu svijeta. Proveo je vrijeme u

Engleskoj i Americi. Sve je to bilo prožeto bezgraničnim šarmom. Razvio sam veliku ljubav prema tom čovjeku.

Zatim kad je J. H. Mackay 1898. stigao u Berlin kako bi se trajno nastanio, među nama se razvilo prekrasno prijateljstvo. Nažalost, i to je uništio život, a posebno moje javno zagovaranje antropozofije.

U ovom slučaju, mogu samo opisati, sasvim subjektivno, kako mi se tada činio rad J. H. Mackaya, a čini mi se i danas, te kako je na mene tada djelovao. Jer znam da bi se on sam o tome izrazio sasvim drugačije.

Ovaj je čovjek duboko mrzio sve u ljudskom društvenom životu što je uključivalo nasilje. Najveći prijestup vidio je u zahvaćanju nasilja kod upravljanja društvom. U 'komunističkom anarhizmu' vidio je društvenu ideju koja je bila krajnje neprihvatljiva, jer je težila postići bolje stanje čovječanstva uporabom sile.

Sada, zabrinjavajući aspekt bio je to što se J. H. Mackay protivio toj ideji i agitaciji temeljnoj na njoj, odabravši isto ime za vlastite društvene ideje kao i njegovi protivnici, samo s drugačijim pridjevom. Ono što je sam zagovarao nazvao je 'individualističkim anarhizmom', kao antitezu onoga što se tada nazivalo anarhizmom. To je naravno dovelo samo do iskrivljene javne percepcije Mackayevih ideja. Slagao se s Amerikancem B. Tuckerom, koji je imao isto stajalište. Tucker je posjetio Mackaya u Berlinu, gdje sam ga upoznao.

Mackay je također bio pjesnik vlastite životne filozofije. Napisao je roman 'Anarhisti'. Pročitao sam ga nakon što sam upoznao autora. To je plemenito djelo vjere u pojedinca. Živopisno i snažno prikazuje društvene uvjete najsiromašnijih među siromašnima. Ali također prikazuje kako će iz ove globalne bijede ljudi pronaći put do poboljšanja, oni koji u potpunosti prihvate dobre sile ljudske prirode i njeguju ih do te mjere da mogu društveno funkcionirati u slobodnom suživotu ljudi, bez potrebe za nasiljem. Mackay je imao plemenitopovjerenje u čovječanstvo, vjerujući da ljudi mogu sami stvoriti skladan društveni poredak. Međutim, vjerovao je da će to biti moguće tek nakon dugog vremena, nakon što se unutar ljudi dogodi potrebna transformacija na duhovnoj razini. Stoga je pozvao svaku osobu koja je bila dovoljno napredna da to učini, da širi ideje ovog duhovnog puta. Drugim riječima, društvena ideja koja je nastojala djelovati isključivo duhovnim sredstvima.

J. H. Mackay je svoj pogled na život također izražavao u pjesmama. Prijatelji su ih smatrali didaktičkim i teorijskim, nečim neumjetničkim. Jako sam volio te pjesme.

Sudbina je sada s mojim iskustvima s J. H. Mackayem i Stirnerom napravila takav zaokret da sam se i ja morao uroniti u svijet misli, koji je postao

duhovna kušnja. Moj etički individualizam shvaćan je kao čisto unutarnje čovjekovo iskustvo. Bilo mi je potpuno daleko, kada sam ga razvijao, da ga učinim temeljem političke ideologije. Tada, oko 1898. godine, moju je dušu čisto etički individualizam trebao odvući u svojevrсни ponor. Trebalo ga je transformirati iz nečeg čisto ljudskog i unutarnjeg u nešto vanjsko. Ezoterično je trebalo skrenuti u egzoterično.

Kada sam, početkom novog stoljeća, mogao izraziti svoje iskustvo duhovnog u spisima poput 'Misticizam u osvit...' i 'Kršćanstvo kao mistična činjenica', 'etički individualizam', nakon propitivanja, ponovno je bio na svom pravom mjestu. Međutim, čak i tada je propitivanje teklo na način da eksternalizacija nije igrala nikakvu ulogu u punoj svijesti. Događala se neposredno ispod te pune svijesti, i, upravo zbog te blizine, mogla se ulijevati u oblike izražavanja u kojima sam govorio o društvenim pitanjima u posljednjim godinama prošlog stoljeća. Pa ipak, čak i tamo, potrebno je suprotstaviti određene naizgled pretjerano radikalne izjave s drugima, kako bi se dobila prava slika.

Onaj tko promatra duhovni svijet uvijek pronalazi vlastito biće izvanjskim, kada se od njega traži da izrazi mišljenja ili stavove. U duhovni svijet ulazi, ne kroz apstrakcije, već kroz žive percepcije. Također, priroda, koja je opipljivi odraz duhovnog, ne postavlja mišljenja ili stavove, već svijetu predstavlja svoje oblike i svoje nastajanje.

Unutarnja pokretljivost, koje je u valovima i naletima pokretalo sve moje duševne snage, bilo je tada moje unutarnje iskustvo.

Moj vanjski privatni život postao je izuzetno zadovoljavajući kada se obitelj Eunike preselila u Berlin, te sam mogao živjeti s njima pod njihovom skrbi, nakon što sam nakratko podnosio svu bijedu života u vlastitom stanu. Moje prijateljstvo s gospođom Eunike ubrzo se pretvorilo u građanski brak. To je sve što ću reći o tim privatnim stvarima. Ne namjeravam spominjati ništa o svom privatnom životu u ovom 'životnom putu' osim onoga što izravno utječe na moj razvoj. A život u kućanstvu Eunike u to vrijeme pružio mi je nesmetan temelj za život koji je bio i iznutra i izvana bogat događajima. Nadalje, privatne stvari nisu za javnost. One se tebe ne tiču.

I moj duhovni razvoj je potpuno neovisan o svim mojim osobnim okolnostima. Svjestan sam da bi bio potpuno isti čak i da se moj privatni život odvijao potpuno drugačije.

U sva tadašnja životna previranja uvlačila se stalna briga o daljnjem postojanju 'Časopisa'. Unatoč svim poteškoćama s kojima sam se suočavao, tjedni časopis se mogao distribuirati ako bi imao potrebna financijska sredstva. Ali časopis koji mi je mogao plaćati samo izuzetno skromnu naknadu, koji mi gotovo nije pružao sredstva za život, i za koji se ništa nije

moglo učiniti da ga se promovira: jednostavno nije mogao napredovati s oskudnom nakladom s kojom sam ga preuzeo.

Dok sam objavljivao 'Časopis' bio je stalni izvor tjeskobe za mene.

Rudolf Steiner kao učitelj u Radničkoj školi u Berlinu, 1901.

Kao učitelj u radničkoj školi

Tijekom ovog teškog razdoblja za mene, upravni odbor berlinske Radničke škole obratio mi se s molbom da preuzmem nastavu povijesti i vježbe 'govora'. U početku me nije puno zanimao socijalistički kontekst u kojem je škola djelovala. Pred sobom sam vidio divan zadatak obrazovanja zrelih muškaraca i žena iz radničke klase. Među 'učenicima' je bilo malo mladih ljudi. Objasnio sam odboru da ako preuzmem nastavničke dužnosti, povijest ljudskog razvoja ću u potpunosti predstaviti prema vlastitom shvaćanju, a ne na način koji je sada uobičajen u socijaldemokratskim krugovima po marksizmu. Inzistirali su na mom podučavanju.

Nakon što sam napravio ovu pripremu, više mi nije bilo važno što je škola bila socijaldemokratska zaklada koju je osnovao stariji Liebknecht (otac). Za mene se škola sastojala od muškaraca i žena iz proletarijata; činjenica da su velika većina bili socijaldemokrati bila mi je nebitna.

Ali ja sam se, naravno, morao suočiti s načinom razmišljanja 'studenata'. Morao sam govoriti oblicima izražavanja koji su mi bili potpuno nepoznati. Morao sam pronaći put do koncepata i prosudbi tih ljudi kako bih bio donekle shvaćen.

Ti koncepti i sudovi potjecali su iz dva smjera. Prvo, iz samog života. Ti su ljudi bili upoznati s materijalnim radom i njegovim rezultatima. Duhovne sile koje pokreću čovječanstvo naprijed kroz povijest, od njihovih duša su ostale skrivene. Zato je marksizam, sa svojom 'materijalističkom koncepcijom povijesti', to smatrao tako lako shvatljivim. Tvrdio je da su pokretačke sile u povijesnom razvoju isključivo ekonomske i materijalne, one proizvedene materijalnim radom. 'Duhovni čimbenici' bili su samo svojevrsni nusproizvod koji proizlazi iz materijalne i ekonomske sfere: oni su jednostavno bili ideologija.

Nadalje, među radničkom klasom već se dugo razvijala strast za znanstvenim obrazovanjem. Ali to se moglo zadovoljiti samo popularnom materijalističko znanstvenom literaturom. Jer samo je ta literatura rezonirala s konceptualnim okvirima i prosudbama radnika. Sve što nije bilo materijalističko, napisano je na takav način da je razumijevanje od strane radnika bilo nemoguće. Tako je nastala neizrecivo tragična činjenica da je, kada je proletarijat u nastajanju žudio za znanjem s najdubljom čežnjom, ta čežnja bila zadovoljena samo najgrubljim materijalizmom.

Moramo imati na umu, da ekonomski materijalizam koji radnici usvajaju kroz marksizam kao 'materijalističku povijest' sadrži djelomične istine. I da

su te djelomične istine upravo ono što oni lako razumiju. Stoga, da sam predavao idealističku povijest potpuno zanemarujući te djelomične istine, čovjek bi nehotice u materijalističkim djelomičnim istinama, osjetio ono što bi ga odbijalo od mog predavanja.

Stoga sam krenuo od istine koju su i moji slušatelji mogli razumjeti. Pokazao sam kako je do šesnaestog stoljeća bilo apsurdno govoriti o vladavini ekonomskih sila, kao što to čini Marx. Kako je od šesnaestog stoljeća nadalje gospodarstvo ulazilo u uvjete koji se jedini mogu razumjeti marksističkim terminima; kako je taj proces potom dosegao vrhunac u devetnaestom stoljeću.

To je omogućilo potpuno objektivnu raspravu o idejnim i duhovnim impulsima prethodnih povijesnih razdoblja, te pokazivanje kako su oni u novije vrijeme oslabili u usporedbi s materijalnim i ekonomskim.

Na taj su način radnici stekli predodžbu o sposobnosti spoznaje, religijskih, umjetničkih i moralnih pokretačkih sila u povijesti, te su se odmaknuli od gledanja na njih samo kao na 'ideologiju'. Polemizirati s materijalizmom bilo bi besmisleno; idealizam sam morao njegovati unutar samog materijalizma.

Međutim, u 'vježbama govora' malo se toga moglo učiniti u istom smjeru. Nakon što sam na početku tečaja uvijek raspravljao o formalnim pravilima predavanja i govora, 'učenici' bi zatim održali govore za vježbu. Naravno, predstavljali su ono što im je bilo poznato prema njihovom materijalističkom načinu razmišljanja.

'Vođe' radničke klase isprva nisu uopće obraćali pažnju na školu. I tako sam imao potpunu slobodu.

Stvari su mi postale teže kada su u nastavni plan i program povijesti dodani satovi znanosti. Bilo je posebno teško prijeći s prevladavajućih materijalističkih predodžbi znanosti, posebno među njezinim populizatorima, na objektivnije. Učinio sam to najbolje što sam mogao.

Međutim, moje su se nastavne aktivnosti unutar radničke klase proširile, posebno zbog mog interesa za prirodne znanosti. Brojni sindikati pozivali su me da držim predavanja o prirodnim znanostima. Posebno su bili zainteresirani za čuti o Haeckelovoj tada senzacionalnoj knjizi 'Zagonetka svijeta'. U pozitivnoj biološkoj trećini ove knjige vidio sam sažetak odnosa između živih bića. Ono što je bilo moje općenito uvjerenje - da se čovječanstvo može dovesti do duhovnosti kroz ovaj pristup - vjerovao sam da vrijedi i za radničku klasu. Svoja razmišljanja temeljio sam na ovoj trećini knjige i često govorio da se preostale dvije trećine moraju smatrati bezvrijednima te da ih zapravo treba izrezati iz knjige i uništiti.

Kada se slavila Gutenbergova obljetnica, dobio sam čast održati govor pred 7000 slovoslagača i tiskara u berlinskom cirkusu. Moj način obraćanja radnicima očito je bio dobro prihvaćen.

Sudbina me je ponovno smjestila u dio života u koji sam morao uroniti. Preda mnom je bilo to, kako je individualna duša drijemala i sanjala unutar radničke klase, i kako je ovo čovječanstvo obuzela neka vrsta kolektivne duše, prihvaćajući predodžbe, sudove i stavove.

Ali ne smije se zamišljati da su pojedinačne duše umrle. Uspio sam steći duboke uvide u duše svojih učenika i radničke klase općenito. To me održalo u zadatku koji sam si postavio u cijelom ovom radu. Stav radnika prema marksizmu tada nije bio onakav kakav će biti dva desetljeća kasnije. U to vrijeme, marksizam je bio nešto što su obrađivali s velikim promišljanjem, poput ekonomskog evanđelja. Kasnije je postao nešto čime su proleTERSKE mase bile opsjednute.

ProleTERSKA svijest u to vrijeme sastojala se od osjećaja, koji su nalikovali učincima masovne sugestije. Mnogi su pojedinci stalno govorili: mora doći vrijeme kada će svijet ponovno razviti duhovne interese; ali prvo, proleTARIJAT se mora osloboditi čisto ekonomski.

Otkrio sam da moja predavanja pozitivno utječu na duše ljudi. Bila su prihvaćena, čak i ona koja su proturječila materijalizmu i marksističkom pogledu na povijest. Kad su 'vođe' kasnije saznale za moj rad, osporile su ga. Na sastanku mojih učenika, jedan od tih 'malih vođa' progovorio je. Rekao je: "Ne želimo slobodu u proleTERSKOM pokretu; želimo racionalnu prisilu". To se svodilo na pokušaj da me se protiv volje mojih učenika, prisili da izađem iz škole. Moj rad je postupno postajao toliko težak, da sam ga napustio ubrzo nakon što sam započeo svoje antropozofske aktivnosti.

Imam dojam da bi se stvar s pokretom odvijala sasvim drugačije da je veći broj nepristranih ljudi s interesom pratio radnički pokret i s razumijevanjem se odnosio prema proleTARIJATU. No, umjesto toga, ljudi su bili prepušteni sami sebi unutar vlastite klase, a drugi ljudi su i sami živjeli unutar svoje. Razlike između dvije klase bile su samo teoretske. Pregovori o plaćama vodili su se kada su ih štrajkovi i slično zahtijevali; osnovane su razne socijalne institucije. Ove potonje su bile iznimno za pohvalu.

Ali svi pokušaji uranjanja ovih pitanja koji drmaju svijet, u duhovnu sferu, bili su nedostatni. Pa ipak, samo takvo uranjanje moglo je neutralizirati destruktivne snage pokreta. Bilo je to vrijeme kada su 'više klase' gubile osjećaj zajedništva, kada se egoizam širio zajedno s divljim borbenim rivalstvom. Vrijeme kada se globalna katastrofa drugog desetljeća dvadesetog stoljeća već oblikovala. Uz to, proleTARIJAT je, na svoj način, razvio osjećaj zajedništva kao proleTERSKI klasnu svijest. Sudjelovao je u 'kulturi' koja se

formirala u 'višim klasama' samo utoliko što je potonja pružala materijal za opravdanje proleterske klasne svijesti. Postupno su nestajali svi mostovi između različitih klasa.

Stoga sam kroz svoj rad u 'Časopisu' bio prisiljen uroniti u buržoaski život, a kroz svoj rad unutar radničke klase, u proleterski život. To je bogato polje, u kojem se mogu iskusiti i razumjeti pokretačke snage doba.

Među literatima ('Die Kommenden') i monistima ('Udruga Giordano Bruno')

U području duhovnog, spoznajna dostignuća posljednje trećine stoljeća trebala su baciti novo svijetlo na razvoj čovječanstva. Ali duhovno spavanje u koje nas je gurnulo materijalističko tumačenje tih dostignuća, spriječilo nas je da to čak i osjetimo, a kamoli percipiramo.

Tako je svanulo doba koje se trebalo duhovno razvijati kroz vlastitu prirodu, ali je umjesto toga nijekalo vlastitu prirodu. Doba, u kojem je počela nemogućnost življenja.

Ovdje bih želio uključiti nekoliko rečenica iz svojih primjedbi koje sam napisao u ožujku 1898. u 'Dramaturgischen Blättern' (koji je izlazio kao dodatak 'Časopisu' od početka 1898.). Što se tiče 'umjetnosti javnog govora', kažem: "Više nego u bilo kojem drugom području, učenik je u potpunosti prepušten sam sebi i slučaju... S obzirom na oblik koji je poprimio naš javni život, gotovo se svi sada nalaze u poziciji u kojoj moraju češće javno govoriti... Uzdizanje običnog govora na razinu umjetničkog djela rijetkost je... Gotovo u potpunosti nam nedostaje osjećaj za ljepotu govora, a još više za prepoznatljiv govor... Nitko ne bi dobio prava pisati o pjevaču tko nema znanja o pravilnom pjevanju... Što se tiče glumačke umjetnosti, primjenjuju se daleko niži standardi... Ljudi koji razumiju je li stih ispravno izgovoren ili ne, postaju sve rjeđi... Danas se umjetnički govor često smatra pogrešnim idealizmom... To se nikada ne bi moglo dogoditi da smo bili svjesniji umjetničkog potencijala jezika...".

Ono što sam zamišljao moglo se ostvariti tek mnogo kasnije u Antropozofskom društvu. Marie von Sivers (Marie Steiner), koja je bila oduševljena umjetnošću jezika, od početka se posvetila istinski umjetničkom govoru; i uz njezinu pomoć postalo je moguće raditi na uzdizanju ovog područja na razinu prave umjetnosti na tečajevima o oblikovanju govora i dramskoj izvedbi.

Mogao sam to ovdje spomenuti, kako bih ilustrirao kako su određeni ideali tražili svoj izraz tijekom mog života, jer su mnogi ljudi skloni naći proturječja u mom razvoju.

Moje prijateljstvo s mladim, tragično preminulim pjesnikom Ludwig Jacobowskim datira iz tog vremena. Bio je osobnost čija je unutarnja narav odisala unutarnjom tragedijom. Nosio je teško breme židovske pripadnosti. Vodio je ured koji je, pod vodstvom liberalnog zastupnika, upravljao Udruženjem za 'borbu protiv antisemitizma' i izdavao njegov časopis. Ludwig

Jacobowski bio je opterećen prekomjernim radom na tom području. I taj posao mu je svakodnevno obnavljao goruću bol. Jer je svakodnevno suočavao njegovu dušu sa predodžbom antisemitskog osjećaja od kojeg je tako duboko patio.

Osim toga bio je vrlo aktivan na području folklora. Sakupljao je sve što je mogao dohvatiti kao osnovu za rad o razvoju narodnih tradicija od drevnih vremena. Pojedinačni eseji koje je napisao, crpeći iz svog opsežnog znanja na tom području, vrlo su zanimljivi. U prvom redu su napisani u materijalističkom duhu vremena; ali da je Jacobowski živio dulje, sigurno bi bio otvoren za duhovniji pristup svom istraživanju.

Poezija Ludwig Jacobowskog zrači tim potragama. Nije u potpunosti originalna, ali je ipak prožeta dubokim ljudskim osjećajima i puna duševnog iskustva. Svoje lirske pjesme nazvao je 'Svijetli dani'. Kad mu je raspoloženje dopuštalo, one su mu usred životne tragedije zaista bile ono što mu se činilo kao duhovno Sunce. Pisao je i romane. U 'Werther Židov' uhvaćena je sva unutarnja tragedija Ludwig Jacobowskog. U 'Loki, Roman eines Gottes' stvorio je djelo rođeno iz njemačke mitologije. Duševnost koja proizlazi iz ovog romana prekrasan je odraz pjesnikove ljubavi prema onom mitološkom unutar folklora.

Osvrćući se na postignuća Ludwig Jacobowskog, zadivljuje nas širina njegova rada u tako raznolikim područjima. Unatoč tome, održavao je bliske kontakte s mnogim ljudima i uživao u društvenom životu. Također je izdavao mjesečni časopis 'Die Gesellschaft' (Društvo), što je za njega predstavljalo ogroman teret.

Bio je obuzet životom, za čijim je sadržajem žudio da ga umjetnički oblikuje.

Osnovao je društvo pod nazivom 'Die Kommenden', sastavljeno od pisaca, umjetnika, znanstvenika i drugih pojedinaca zainteresiranih za umjetnost. Sastajali su se tjedno. Pjesnici su predstavljali svoja djela. Održavala su se predavanja o širokom rasponu tema vezanih uz znanje i život. Neformalno druženje zaključilo bi večer. Ludwig Jacobowski bio je središte ovog sve većeg kruga. Svi su voljeli njegovu simpatičnu, osobnost punu ideja. Unutar ove grupe pokazao je čak i suptilan, profinjen smisao za humor.

Iznenadna smrt, istrgnula je mladića, samo tridesetogodišnjaka, iz svega toga. Podlegao je meningitisu, posljedicu njegovog stalnog naprezanja.

Sve što mi je preostalo bilo je održati govor za svog prijatelja i urediti njegovu književnu ostavštinu.

Prekrasan omaž njemu napisala je pjesnikinja Marie Stona, s kojom je bio prijatelj, u knjizi eseja koje su napisali njegovi prijatelji.

Sve kod Ludwig Jacobowskog bilo je dirljivo: njegova unutarnja tragedija, njegova težnja da je prevlada i izroni u svoje 'svjetle dane' i njegova predanost životu u pokretu. Oduvijek sam njegovao uspomenu na naše prijateljstvo i s dubokom naklonošću se prisjećam kratkog vremena koje smo dijelili.

29. Okt. 1900
 'Kommenden'
 Seminar, dan 27. Sept. 00
1. Rozsin von Hün
 2. H.
 3. Mr. F. Hün.
 4. Else Lasker-Schüler
 5. Rudolf Steiner
 6. Otto Schneider
 7. Beethoven
 8. Franz Kofen (Waggenhoff)
 9. Wilhelm Schenck
 10. Heinrich K. K. K.
 11. Hans Ostwald
 12. Ernst von S. S.
 13. Johann Gindler
 14. Dr. R. R. R.
 15. Anna Steiner
 16. Carl R. R.

Iz knjige gostiju književnog kruga 'Die Kommenden', dvadeset osma večer, 27. rujna 1900. Među sudionicima bili su pjesnikinja Else Lasker Schöler (4.

odozgo); Rudolf Steiner (5. odozgo) i njegova supruga Anna Steiner, rođena Eunike.

Otprilike u to vrijeme razvilo se još jedno prijateljstvo s Marthom Asmus; filozofski nastrojenom damom, ali snažno sklonom materijalizmu. Međutim, ta sklonost ublažena je činjenicom da je Martha Asmus intenzivno živjela u sjećanjima na svog brata Paul Asmusa, koji je umro mlad i bio je odani idealist.

Poput filozofskog pustinjaka, Paul Asmus je u posljednjoj trećini devetnaestog stoljeća još jednom proživio filozofski idealizam hegelovskog doba. Napisao je traktat o 'Ja' i drugi o indoeuropskim religijama. Oba su napisana u Hegelovom stilu, ali potpuno neovisna po sadržaju.

Ovu fascinantnu figuru, koja je odavno preminula, prilično mi je približila njegova sestra, Martha Asmus. Poput novog meteorskog bljeska duhovno stimulirajuće filozofije s početka stoljeća, pred njegov kraj.

Manje bliski, ali ipak značajni neko vrijeme, razvili su se odnosi s 'Friedrichshagenern', s Bruno Willeom i Wilhelm Bölscheom. Bruno Wille je autor djela 'Philosophie der Befreiung durch das reine Mittel'. Samo naslov odražava moju 'Filozofiju slobode'. Sadržaj leži u potpuno drugom području. Bruno Wille postao je široko poznat po svojim vrlo značajnim 'Offenbarungen des Wachholderbaumes'. To je knjiga svjetonazora napisana s dubokim uvidom u prirodu, prožeta uvjerenjem da duh govori iz svog materijalnog postojanja. Wilhelm Bölsche poznat je po svojim brojnim popularno znanstvenim spisima, koji uživaju izvanrednu popularnost među širokom publikom.

Upravo iz tog kruga poteklo je osnivanje 'Freien Hochschule', na koje sam bio pozvan. Bio sam zadužen za predavanje povijesti. Bruno Wille bio je odgovoran za filozofiju, Bölsche za prirodnu znanost, a Theodor Kappstein, slobodno misleći teolog, za religijske studije.

Drugo osnivanje bila je 'Udruga Giordano Bruno'. Njena je svrha bila okupiti pojedince kojima je simpatičan monistički svjetonazor. Središnja je teza bila naglasak da ne postoje dva svjetska principa, materija i duh, već da duh, kao princip jedinstva, konstituira sve. Bruno Wille je otvorio ovo društvo vrlo pronicljivim predavanjem, temeljeći svoj argument na Goetheovoj izjavi: 'Materija nikad bez duha'. Nažalost, nakon ovog predavanja došlo je do manjeg nesporazuma između Willea i mene. Moje riječi nakon predavanja, da je Goethe, dugo nakon što je skovao ovu prekrasnu frazu, značajno je proširio videći polaritet i intenziviranje kao konkretne oblike duha u djelatnoj duhovnoj aktivnosti egzistencije, te da je to ono što općoj frazi daje puno značenje, shvaćene su kao prigovor na Willeovo predavanje, čiji sam značaj ipak u potpunosti priznao.

No, došao sam u potpuni sukob s vodstvom Udruga Giordano Bruno kada sam održao predavanje o samom monizmu. U njemu sam naglasio da je oštra dualistička formulacija 'materije i duha' zapravo tvorevina novijeg vremena. Taj duh i priroda također su dovedeni u suprotnost tek u posljednjim stoljećima, suprotnost protiv koje se Udruga Giordano Bruno nastoji boriti. Zatim sam istaknuo kako je skolastika, za razliku od ovog dualizma, monistička. Čak i ako je dio egzistencije uklonila iz ljudske spoznaje i pripisala ga 'vjeri', skolastika ipak predstavlja sustav svijeta koji pokazuje jedinstvenu (monističku) konstituciju, od božanstva duhovnog svijeta do detalja prirode. Time sam skolastiku također stavio iznad kantizma.

Ovim predavanjem izazvao sam mnogo zaprepaštenosti. Ljudi su mislili da želim utrti put katoličanstvu da uđe u Udrugu. Samo su Wolfgang Kirchbach i Martha Asmus, među vodećim osobama, stajali uz mene. Ostali nisu mogli shvatiti što sam zapravo mislio pod 'pogrešno shvaćenom skolastikom'. U svakom slučaju, bili su uvjereni da sam sposoban posijati najveću zbrku unutar Udruga Giordano Bruno.

Moram se prisjetiti ovog predavanja, jer spada u razdoblje kada su me mnogi kasnije smatrali materijalistom. Tog 'materijalista' mnogi su u to vrijeme smatrali nekim tko je želio oživjeti srednjovjekovnu skolastiku.

Unatoč svemu tome, kasnije sam uspio održati svoje temeljno antropozofsko predavanje u Udruzi Giordano Bruno, što je postalo polazište mog antropozofskog rada.

Javno komuniciranje onoga što antropozofija sadrži kao znanje o duhovnom svijetu, zahtijeva donošenje odluka koje nisu sasvim jednostavne.

Odluke se najbolje mogu okarakterizirati promatranjem nekih povijesnih aspekata.

U skladu s fundamentalno drugačijom duševnom konstitucijom ranijeg čovječanstva, znanje o duhovnom svijetu postojalo je do početka modernog doba, otprilike do četrnaestog stoljeća. Bilo je jednostavno sasvim drugačije od antropozofskog shvaćanja primjerenog današnjim uvjetima spoznaje.

Od tog trenutka nadalje, čovječanstvo u početku nije bilo u stanju iznjediti spoznaju duha. Sačuvalo je 'drevno znanje' koje su duše percipirale u slikovnom obliku, a koje je postojalo samo u simboličko-slikovnom obliku.

To 'drevno znanje' u davna vremena se njegovalo samo unutar 'misterija'. Prenošeno je onima koji su za njega bili pripremljeni, 'iniciranimi'. Nije bilo namijenjeno da dođe do javnosti, jer postoji tendencija da se prema njemu postupa nedostojno. Ovu praksu zadržale su i one kasnije osobnosti koje su

stekli znanje o 'drevnoj mudrosti' i prenijeli ga dalje. Činili su to u najužim krugovima, s ljudima koje su za to pripremili.

I tako je ostalo do danas.

Od pojedinaca, s kojim sam se suočio s obzirom na znanje o duhu, želio bih spomenuti jednog koji se kretao unutar bečkog kruga Frau Lang, koji sam već opisao, ali kojeg sam susreo i u drugim krugovima, koje sam često posjećivao u Beču. To je Friedrich Eckstein, ugledni stručnjak za to 'drevno znanje'. Friedrich Eckstein nije mnogo pisao dok sam ga poznavao. Ali ono što je napisao, bilo je puno duha. Pa ipak, u početku nitko ne bi posumnjao iz njegovih spisa na intimno znanje drevne duhovne mudrosti koje je posjedovao. Ta mudrost djeluje u pozadini njegovog duhovnog rada. Dugo nakon što me život odvojio od ovog prijatelja, pročitao sam vrlo važnu raspravu o Češkoj braći u zbirci spisa.

Friedrich Eckstein je snažno zastupao to da se ezoterično duhovno znanje ne bi trebalo javno širiti kao obično znanje. Nije bio usamljen u tom mišljenju; to je bio i ostao stav gotovo svih onih koji su upućeni u 'drevnu mudrost'. Kasnije ću raspravljati o tome u kojoj je mjeri ovaj stav, kojeg su se kao pravila strogo pridržavali čuvari 'drevne mudrosti', bio prekršen unutar Teozofskog društva koje je osnovala H. P. Blavatsky.

Friedrich Eckstein je želio da oni koji su 'inicirani u drevno znanje', ono što predstavljaju odjenu snagom koja proizlazi iz te 'inicijacije', ali da taj egzoterični aspekt strogo odvoje od ezoteričnog, koji bi trebao ostati u najužem krugu koji u potpunosti razumije kako ga cijeniti.

Ako sam želio nastaviti javnu aktivnost u duhovnom znanju, morao sam odlučiti prekinuti tu tradiciju. Našao sam se suočen s uvjetima suvremenog duhovnog života. U svjetlu tih uvjeta, tajnost, kakva se u ranijim vremenima uzimala zdravo za gotovo, nemoguća je. Živimo u dobu koje zahtijeva javnost gdje god se pojavi bilo kakvo znanje. A pojam tajnosti je anakronizam. Jedini mogući pristup je postupno uvođenje pojedinca u duhovno znanje, osiguravajući da nitko ne bude primljen u fazu u kojoj se otkrivaju viši aspekti znanja prije nego što posjeduje niže. Uostalom, tako funkcioniraju osnovne i srednje škole.

Također nisam bio obvezan čuvati tajnu ni prema kome. Jer nisam ništa prihvatio od 'drevne mudrosti'; ono što posjedujem u smislu duhovnog znanja u potpunosti je rezultat mog vlastitog istraživanja. Tek kada dođem do uvida, oslanjam se na ono što je već objavljeno iz bilo kojeg izvora kao 'drevno znanje', kako bih pokazao slaganje, i, istovremeno, napredak koji je moguć s trenutnim istraživanjem.

Stoga mi je od određene točke nadalje bilo sasvim jasno da javnim predstavljanjem svog duhovnog znanja činim pravu stvar.

Ezoterizam i javnost

Želja da javno izrazim ezoterične aspekte svog bića natjerala me da napišem esej o Goetheovoj bajci 'Zelena zmija i lijepa Ljiljana', za izdanje 'Časopisa' od 28. kolovoza 1899, pod naslovom 'Goetheovo tajno otkrivenje'. - Ovaj esej, doduše, nije osobito ezoteričan. Ali nisam mogao očekivati više od svoje publike nego što sam ponudio. - U mojoj duši, sadržaj bajke proživljavao se kao nešto potpuno ezoterično. I ta su razmišljanja napisana iz ezoterične perspektive.

Od osamdesetih godina zaokupljen sam imaginacijama koje su se povezale s ovom bajkom. U bajci sam vidio Goetheov put od promatranja vanjske prirode do nutrine ljudske duše, ne kako ga je on vidio u konceptima, već kako je u slikama pred duhom stajao. Koncepti su se Goetheu činili previše siromašnima, previše beživotnima da bi predstavljali život i djelovanje duševnih moći.

Sada, u Schillerovim 'Pismima o estetskom odgoju čovjeka', naišao je na pokušaj da se taj život i djelo obuhvate konceptualnim terminima. Schiller je pokušao pokazati kako je ljudski život, kroz svoju tjelesnost, podložan potrebama prirode, i, kroz svoj razum, potrebama duha. I vjerovao je da duša mora uspostaviti unutarnju ravnotežu između to dvoje. U toj ravnoteži, pojedinac tada živi istinski dostojanstvenom egzistencijom u slobodi.

To je domišljato; ali previše jednostavno za stvarni život duše. Duša dopušta svojim snagama, ukorijenjenim u dubinama, da zasjaju u svijesti; ali u tom sjaju, nakon što su utjecale na druge jednako prolazne sile, one ponovno nestaju. To su procesi koji nestaju kako nastaju; apstraktni koncepti, međutim, mogu se povezati samo sa stvarima koje su više ili manje trajne.

Goethe je sve to znao intuitivno; svoje slikovno znanje u bajkama suprotstavio je Schillerovom konceptualnom znanju.

Ovo Goetheovo djelo doživljava se u predvorju ezoterizma.

Upravo u to vrijeme grofica i grof Brockdorff pozvali su me da održim predavanje na jednom od njihovih tjednih okupljanja. Ovi događaji privlačili su posjetitelje iz svih društvenih slojeva. Predavanja su pokrivala svaki aspekt života i znanja. Nisam znao ništa o svemu tome dok nisam pozvan da održim predavanje; nisam poznavao ni Brockdorffove, već sam prvi put čuo za njih. Kao tema predloženo je predavanje o Nietzscheu. Održao sam to predavanje. Zatim sam primijetio da u publici ima pojedinaca s velikim zanimanjem za duhovni svijet. Stoga sam, kada su me zamolili da održim drugo predavanje, predložio temu: 'Goetheovo tajno otkrivenje'. I na tom

predavanju, crpeći inspiraciju iz bajke, postao sam prilično ezoteričan. Bilo je to važno iskustvo za mene, da mogu govoriti riječima koje potječu iz duhovnog svijeta, nakon što sam tijekom mog boravka u Berlinu bio prisiljen okolnostima da pustim da se ono duhovno samo osvjetli.

Schlachten/ee, 22. Sept. 1903

Verehrtesten Fräulein Mäcke!

Es blieb gestern keine Zeit mehr dazu, was ich Ihnen gerne gesagt hätte: dass mich Ihr letzter Brief mit tiefer Befriedigung erfüllt hat. Sie missverstehen mich wohl nicht, es ist das nicht, weil Sie mir darin so viel Gutes sagen, sondern wegen der Art, wie Sie sich zu unserer Sache stellen. Ich weiß ja seit langem, dass Sie die Wahrheit lieben; und dass wir uns in dieser Liebe zur Wahrheit gefunden haben, das hat mich mit Befriedigung erfüllt, und Ihr neuer Brief ist eine Bestätigung davon. — Ich kann Ihnen nur sagen, dass diese Liebe zur Wahrheit immer mein Führer war. Ich bin viel missverstanden worden; und werde gewiss auch noch viel missverstanden werden. Das liegt in der Natur meines Weges. — Für alles mögliche bin ich schon genommen worden. Nicht zum mindesten für einen Fanatiker nach dieser, oder jener Richtung. Wenn ich mich von etwas frei weiß, so ist es gerade der Fanatismus. Denn der Fanatismus ist der wahre Verführer zur Illusion. Und ich habe stets den Grundsatz gehabt, aller Illusion aus dem Wege zu gehen.

X.

Sie schreiben, daß ich in meinem Leben den Geist darstelle. Ich
eine Hinweis, das verfolge ich Ihnen, prede ich das gewiß an: ich
 werde nie über irgend etwas Geistiges sprechen, das ich nicht aus
 unmittelbarster geistiger Erfahrung kenne. Das ist mein Lufthorn.
 Und das hat mir über alle Illusionen hinweggeholfen. Ich kann
 die Illusionen durchschauen. Und ich darf wohl sagen, daß für
 mich das Geistige so und ganz so Wirklichkeit ist, wie der Tisch es ist,
 auf dem ich das schreibe. Wer alles bei mir übersehen wollte, der
 würde Entlang sehen, wo er, da er es eben nicht übersehen, nur
 Widerspruch findet. Ich kann Ihnen nur sagen: es ist dieselbe Er-
 fahrungsart, die mich die Wahrheit in der ~~Wissenschaft~~ Wissenschaft, und dieselbe,
 die mich die „mystische Tatsache“ im Christentum gelehrt hat. - Wer
 mich genauer kennt, der weiß auch, daß ich mich in meinem
 Leben nicht sonderlich verändert habe. Eines kann ich Ihnen sagen:
 ich presse mich nicht, ich erzwingen nichts in mir, wenn ich die Wurzeln
 des geistigen Lebens erzeuge wie die Wirklichkeiten der Sinnenwelt.
 Sie werden, wie ich bestimmt hoffe, immer mehr erkennen, daß
 die theosophische Arbeit der Sozialwissenschaft nicht widerspricht,
 sondern daß beide zusammengehören, wie die Büttsprachen
 eines Buches und der Sinn des Buches. So wenig dieser Sinn

den äußeren Buchstabenbildern widerspricht, so wenig die
 Theosophie dem Sozialismus. Und der wäre wohl auf ein
 Thor, der den Sinn ohne die Buchstaben haben wollte.
 Wir sprechen wohl einmal mehr darüber.

Ganz Ihr

Rudolf Steiner

Schlammhede bei Berlin, Seestraße 40.

Faksimil pisma Johanni Mücke, članici upravnog odbora Radničke
 obrazovne škole, 1903.

Brockdorffovi su vodili podružnicu Teozofskog društva, koje je osnovala Blavatsky. Ono što sam rekao, aludirajući na Goetheovu bajku, dovelo je do toga da su me Brockdorffovi redovito pozivali da držim predavanja članovima Teozofskog društva povezanog s njima. Objasnio sam da mogu govoriti samo o onome što u meni živi kao znanost duha.

Zaista nisam mogao pričati ni o čemu drugom. Vrlo malo sam znao o literaturi koja je proizlazila iz Teozofskog društva. Već sam poznao teozofe iz Beča, a kasnije sam upoznao i druge. Ta poznanstva potaknula su me da napišem omalovažavajuću kritiku o teozofima u 'Časopisu' nakon objavljivanja djela Franz Hartmanna. A ono malo što sam još znao o literaturi bilo mi je, uglavnom, prilično nesimpatično u smislu metode i stava; nisam imao načina da to povežem s vlastitim raspravama.

Stoga sam svoja predavanja držao crpeći inspiraciju iz srednjovjekovnog misticizma. Kroz mišljenja Meister Eckharta do Jacoba Boehmea, pronašao sam sredstva izražavanja za duhovne stavove koje sam zapravo namjeravao predstaviti. Predavanja sam zatim spojio u knjizi 'Misticizam u osvit modernog duhovnog života'.

Na jednom od tih predavanja, Marie von Sivers pojavila se kao članica publike. Sudbina ju je potom odabrala da uskoro preuzme vodstvo 'Njemačke sekcije teozofskog društva', koja je osnovana ubrzo nakon što su

moja predavanja započela. Unutar te sekcije, svoj antropozofski rad sam mogao razviti pred sve većom publikom.

Nitko nije sumnjao da ću u Teozofskom društvu predstaviti samo rezultate vlastitog istraživanja. Jer to sam izjavljivao u svakoj prilici. A kada je u Berlinu osnovana 'Njemačka sekcija teozofskog društva' u prisutnosti Annie Besant, a ja izabran za njezinog glavnog tajnika, morao sam napustiti osnivački sastanak jer sam morao održati jedno od predavanja neteozofskoj publici, u kojem sam govorio o duhovnom razvoju čovječanstva, i kojem sam izričito dao naslov: 'Antropozofija'. I Annie Besant je znala da ono što sam imao reći o duhovnom svijetu, da sam u to vrijeme predstavljao na predavanjima pod tim naslovom.

EINLADUNG.

Dr. Rudolf Steiner

wird in diesem Winter wieder einen Vortrag-
cyclus halten und zwar über das Thema:

Von Zarathustra bis Nietzsche, &

Die Entwicklung des Seelenslebens der
Menschheit von den ältesten Zeiten bis
zur Gegenwart.

DAUER: Oktober 1902 — März 1903
ZEIT: Montag 8 1/4 Uhr — 9 1/2 Uhr.
Monatlich 4 Mk. für 1 Perf.; 6 Mk. für 2 Perf.
Einzelvortrag 1,25 Mk.

Als Vortragsraum hat die Schulpflichterin
Frl. ANNE PELTESOHN in lebenswürdiger
Weise ihren Vortragsaal zur Verfügung gestellt.
BERLIN W., MOTZ-STRASSE 8 (1 Treppe).

Beginn des Cyclus: 6. Oktober 1902.

Program ciklusa predavanja 'Od Zaratustre do Nietzschea', 1902.

Rudolf Steiner - Moj životni put

Kad sam došao u London na teozofski kongres, jedna od vodećih osoba mi je rekla da je istinska teozofija sadržana u mojoj knjizi 'Misticizam...'. Bio sam time zadovoljan. Jer sam samo predstavio rezultate svoje duhovne vizije, a Teozofsko društvo ih je prihvatilo. Sada nije bilo razloga da ovaj duhovni uvid na svoj način ne predstavim teozofskoj publici, koja je u to vrijeme bila jedina koja je u potpunosti prihvatila duhovno znanje. Nisam se pridržavao nikakve sektaške dogme; ostao sam osoba koja je izražavala ono što je vjerovala da može izraziti, u potpunosti u skladu s onim što sam ja sam doživljavao kao duhovni svijet.

Prije osnivanja sekcije, održao sam niz predavanja krugu 'teozofa' pod naslovom 'Od Bude do Krista'. U tim predavanjima pokušao sam pokazati golem napredak koji misterij na Golgoti predstavlja u usporedbi s događajem Bude, i, kako razvoj čovječanstva, težeći prema događaju Krista, doseže svoj vrhunac.

Također sam u istom krugu govorio o prirodi misterija.

Sve je to moja publika prihvatila. Nisam osjećao da je to u suprotnosti s prethodnim predavanjima koja sam održao. Tek kada je sekcija osnovana i kada sam tako proglašen 'teozofom', počelo je odbacivanje. Nije se zapravo radilo ni o čemu; radilo se o imenu i povezanosti s društvom koje nitko nije želio.

Ali s druge strane, moji neteozofski slušatelji bili su skloni pustiti da ih moja objašnjenja samo 'stimuliraju', da ih upiju kao 'literaturu'. Ono što mi je bilo blisko srcu - integrirati impulse duhovnog svijeta u život - nije naišlo na razumijevanje. Međutim, to razumijevanje sam postupno pronašao među ljudima zainteresiranim za teozofiju.

Pred Brockdorffovim krugom, kojima sam govorio o Nietzscheu i zatim o Goetheovom tajnom otkrivenju, održao sam u to vrijeme predavanje o Goetheovom 'Faustu' s ezoteričnog gledišta. (To je isto predavanje koje je kasnije, zajedno s mojim primjedbama o Goetheovoj bajci, objavila filozofsko antropozofska izdavačka kuća.)

Predavanja o 'Misticizmu....' dovela su do toga da me isti teozofski krug zamolio da im ponovno govorim sljedeće zime. Zatim sam održao niz predavanja koja sam sakupio u knjizi 'Kršćanstvo kao mistična činjenica'.

Od samog početka jasno sam dao do znanja da je izbor naslova '..kao mistična činjenica' važan. Jer nisam namjeravao predstaviti samo mistični sadržaj kršćanstva. Moj je cilj bio prikazati razvoj od drevnih misterija do misterija na Golgoti, na takav način da u tom razvoju nisu djelovale samo zemaljske povijesne sile, već i duhovni, izvan zemaljski impulsi. I htio sam pokazati da su drevni misteriji sadržavali kultne slike kozmičkih procesa,

koji su se zatim u misteriju na Golgoti odvijali kao činjenica prenesena iz kozmosa na Zemlju na povijesnom planu.

To se nigdje nije učilo u Teozofskom društvu. Moj stav je potpuno bio u suprotnosti s prevladavajućom teozofskom dogmom u to vrijeme, prije nego što sam pozvan da radim unutar Teozofskog društva.

Taj poziv je došao odmah nakon serije predavanja o Kristu opisane ovdje.

Marie von Sivers bila je u Italiji (Bolonja) između dva ciklusa predavanja koje sam održao za Teozofsko društvo, radeći za tamošnju podružnicu Teozofskog društva.

Tako su se događaji odvijali sve do mog prvog posjeta Teozofskom kongresu u Londonu 1902. godine. Na tom kongresu, kojem je prisustvovala i Marie von Sivers, već se smatralo gotovom stvari da će se osnovati njemački ogranak Društva, a ja, koji sam nedavno bio pozvan da postanem član, bit ću njegov glavni tajnik.

Posjet Londonu bio mi je od velikog interesa. Tamo sam upoznao važne vođe Teozofskog društva. Imao sam privilegiju odsjesti u domu Bertrama Keightleya, jednog od tih vođa, i postali smo vrlo bliski prijatelji. Također sam upoznao gospodina Meada, visoko uspješnog pisca teozofskog pokreta. U kući Bertrama Keightleya vodili su se najfascinantniji razgovori koje je moguće zamisliti o duhovnim uvidima koji su proizlazili iz Teozofskog društva.

Ti su razgovori postali posebno intimni sa samim Bertramom Keightleyem. H. P. Blavatsky je uistinu oživjela u tim razgovorima. Moj dragi domaćin, koji je toliko toga doživio kroz nju, živo je meni i Marie von Sivers opisao cijelu njezinu osobnost i njezin bogat duhovni sadržaj.

Annie Besant sam nakratko upoznao, kao i Sinnetta, autora knjige 'Ezoterni budizam'. Nisam upoznao gospodina Leadbeatera, kojeg sam samo čuo kako govori s podija. Nije na mene ostavio poseban dojam.

Sve zanimljive stvari koje sam čuo, duboko su me dirnule; međutim, nisu utjecale na sadržaj mojih stavova.

Slobodno vrijeme koje sam imao između odlaska na kongrese, pokušao sam iskoristiti kako bih marljivo posjećivao londonske prirodoslovne i umjetničke zbirke. Mogu reći da su mi mnoge ideje o razvoju prirode i čovječanstva sinule dok sam istraživao te zbirke.

Stoga je ovaj posjet Londonu za mene bio zaista značajno iskustvo. Otišao sam s bogatstvom dojmova koji su duboko dirnuli moju dušu.

U prvom broju 'Časopisa' iz 1899. godine možete pronaći moj članak pod naslovom 'Novogodišnja razmišljanja heretika'. Ne mislim na herezu protiv vjerske denominacije, već na prevladavajuću kulturnu orijentaciju tog vremena.

Stajali smo na pragu novog stoljeća. Prošlo stoljeće donijelo je velika postignuća u područjima vanjskog života i znanja.

Nasuprot tome, pala mi je na pamet misao: "Unatoč svim tim i mnogim drugim postignućima, na primjer u području umjetnosti, pronicljiva osoba ne može istinski biti zadovoljna trenutnim stanjem obrazovanja. Naše najviše duhovne potrebe žude za nečim što sadašnje doba pruža samo u oskudnoj mjeri." I, s obzirom na prazninu suvremene kulture, osvrnuo sam se na vrijeme skolastike, kada su umovi barem još konceptualno živjeli s duhom. "Ne treba se iznenaditi, suočeni s takvim pojavama, ako duhovi s dubljim duhovnim potrebama smatraju ponosne misaone građevine skolastike više zadovoljavajućima od duhovnog sadržaja našeg vremena. Otto Willmann napisao je izvanrednu knjigu, svoju 'Povijest idealizma', u kojoj se uzdiže do hvalospjeva svjetonazoru prošlih stoljeća. Mora se priznati: ljudski duh žudi za onim ponosnim, sveobuhvatnim duhovnim prosvjetljenjem koje je ljudska spoznaja doživjela u filozofskom sustavu skolastike." "Obeshrabrivanje je karakteristična značajka duhovnog života na prijelazu stoljeća. Ono prigušuje našu radost zbog nedavnih postignuća."

A onima koji su tvrdili da upravo 'istinsko znanje' dokazuje nemogućnost sveobuhvatne slike egzistencije unutar jednog svjetonazora, morao sam reći: "Kad bi bila stvar ljudi da izražavaju takva mišljenja, čovjek bi bio zadovoljan mjeriti, vagati i uspoređivati stvari i pojave, ispitivati ih dostupnim instrumentima; ali pitanje višeg značenja stvari i pojava nikada se ne bi postavljalo."

Ovo je moje stanje duše, iz kojeg se moraju razumjeti činjenice koje su dovele do mog antropozofskog rada unutar Teozofskog društva. Dok sam u to vrijeme bio uronjen u kulturu tog vremena, kako bih imao duhovnu pozadinu za urednički rad na 'Časopisu', nakon toga sam osjetio duboku potrebu da 'oporavim' svoju dušu čitajući stvari poput Willmannove 'Povijesti idealizma'. Iako je postojao ponor između mog duhovnog pogleda i Willmannovog konceptualnog okvira, ipak sam osjećao da je taj okvir blizak duhovnom.

Krajem rujna 1900. godine mogao sam predati 'Časopis' u druge ruke.

Iznesene činjenice pokazuju da je moj cilj komuniciranja sadržaja duhovnog svijeta, za mene postao nužnost čak i prije nego što sam napustio 'Časopis', proizlazeći iz mog duševnog stanja, i da nije bio povezan s nemogućnošću nastavka s 'Časopisom'.

Kao da sam ušao u element predodređen za moju dušu, bavio sam se aktivnošću koja je imala svoje impulse u spoznaji duha.

Ali čak i danas osjećam da bi, da ovdje opisane prepreke nisu postojale, moj pokušaj da kroz znanstveno mišljenje vodim do duhovnog svijeta, mogao biti uspješan. Na ono što sam rekao između 1897. i 1900. gledam kao na nešto što je moralo biti rečeno, suočeno s prevladavajućim načinom razmišljanja; a također gledam unatrag kao na nešto u čemu sam prošao svoju najintenzivniju duhovnu kušnju. Temeljito sam spoznao gdje leže sile tog vremena koje rastvaraju kulturu, sile koje udaljavaju od duha. I iz tog uvida mnogo je dodano snazi koja mi je i dalje bila potrebna da radim iz duha.

Čak i prije mog sudjelovanja u Teozofskom društvu, i tijekom posljednjih godina mog uredništva 'Časopisa', započeo sam svoj rad na knjizi u dva sveska 'Svjetonazori i filozofija života u devetnaestom stoljeću'. koja je, počevši od drugog izdanja, proširena pregledom razvoja svjetonazora od grčkog doba do devetnaestog stoljeća i objavljena kao 'Zagonetke filozofije'.

Vanjski poticaj za stvaranje ove knjige treba smatrati sasvim sporednim. Proizašao je iz činjenice da je Cronbach, izdavač 'Časopisa', organizirao zbirku spisa namijenjenih obradi različitih područja znanja i života u njihovom razvoju tijekom devetnaestog stoljeća. Također je želio da ova zbirka uključuje prikaz svjetonazora i filozofija života, te je taj zadatak povjerio meni.

Cijelu temu knjige dugo sam nosio u duši. Moja razmišljanja o svjetonazorima imala su osobno polazište u Goetheovom. Kontrast koji sam morao povući između Goetheovog načina razmišljanja, i kantizma, novi filozofski pristupi na prijelazu iz osamnaesto u devetnaesto stoljeće kod Fichtea, Schellinga i Hegela: sve je to za mene označilo početak jedne ere u razvoju svjetonazora. Briljantne knjige Richard Wahlea, koje su predstavljale raspad svake filozofske težnje za svjetonazorom krajem devetnaestog stoljeća, završile su tu eru. Tako su se naponi za svjetonazorom devetnaestog stoljeća stopili u cjelinu koja je živjela u mom pogledu i koju sam rado iskoristio priliku da predstavim.

Osvrćući se na ovu knjigu, čini se da je moje životno putovanje u njoj izraženo simptomatično. Nisam, kako mnogi vjeruju, išao naprijed kroz proturječja. Da je to slučaj, rado bih to priznao. Ali to ne bi odražavalo stvarnost mog duhovnog razvoja. Napredovao sam na način da sam otkrivao nove oblasti, onog što je živjelo u mojoj duši. A posebno aktivno širenje u duhovnoj sferi, dogodilo se ubrzo nakon što sam završio svoje 'Svjetonazore i filozofije života'.

Nadalje, nikada se nisam upuštao u područje duha mističnim ili putem osjećaja, već sam svugdje nastojao napredovati putem kroz kristalno jasne

koncepte. Doživljavanje tih koncepata, i ideja, vodilo me iz idejnog područja u stvarno duhovno.

Pravi razvoj organskog od iskonskih vremena, postao je dostupan mojoj imaginaciji tek nakon što sam završio svoje 'Svjetonazore i filozofije života'.

Tijekom tog vremena, još uvijek sam pred svojim okom duše imao znanstveni pogled koji je proizašao iz darvinističkog načina mišljenja. Ali to je za mene bio samo niz uočljivih činjenica prisutnih u prirodi. Unutar tog niza činjenica, za mene su bili aktivni duhovni impulsi, poput onih koje je Goethe zamišljao u svojoj ideji metamorfoze.

Dakle, znanstveni razvojni slijed kako ga je predstavio Haeckel, nikada mi se nije činio kao nešto što je vođeno mehaničkim ili tek organskim zakonima, već kao nešto u čemu duh vodi živa bića od najjednostavnijeg do najsloženijeg, kulminirajući ljudima. U darvinizmu sam vidio način razmišljanja koji je na putu prema Goetheovom, ali mu to ne uspijeva.

Sve sam to još uvijek zamišljao s čisto idejnim sadržajem; tek sam kasnije probio svoj put prema imaginativnoj percepciji. Tek ta percepcija donijela mi je spoznaju da je u pradavnim vremenima u duhovnoj stvarnosti postojala sasvim druga esencija od najjednostavnijih organizama. Da je čovjek, kao duhovno biće, stariji od svih ostalih živih bića i da se, kako bi poprimio svoj sadašnji oblik, morao odvojiti od kozmičkog bića koje je sadržavalo njega i ostale organizme. Oni su dakle, nusprodukti ljudskog razvoja; ne nešto iz čega je čovjek proizašao, već nešto što je ostavio iza sebe, odvojio od sebe, kako bi preuzeo svoj fizički oblik kao svoju duhovnu sliku. Ideja da je čovjek makrokozmičko biće, koje u sebi nosi cijeli ostatak zemaljskog svijeta i koje je u mikrokozmos stiglo odvajanjem ostataka, bila je uvid koji sam stekao tek u ranim godinama novog stoljeća.

I tako ovaj uvid nije mogao imati nikakav poticajni učinak u izlaganjima 'Pogleda na svijet i život'. Drugi svezak ove knjige napisao sam na takav način da se, u duhovnom obliku darvinizma i haeckelizma viđenog u svijetlu Goetheovog svjetonazora, pruži polazna točka za duhovno produbljivanje u misterije svijeta.

Kad sam kasnije revidirao drugo izdanje knjige, spoznaja istinske evolucije već se ukorijenila u mojoj duši. Smatrao sam potrebnim, iako sam zadržao perspektivu koju sam usvojio u prvom izdanju - onu koja može ponuditi mišljenje bez duhovnog pogleda - napraviti manje promjene u obliku izražavanja. Te su promjene bile nužne, prvo, zato što je uključivanje pregleda filozofije u cjelini, knjizi dalo potpuno drugačiju kompoziciju, a drugo, zato što se ovo izdanje pojavilo nakon što su moja izlaganja o istinskoj evoluciji živog svijeta već bila objavljena.

U svemu tome, oblik koji su moje 'Zagonetke filozofije' poprimile, nije samo subjektivno opravdan kao fiksna perspektiva iz određene faze mog duhovnog razvoja, već i potpuno objektivno. To opravdanje leži u činjenici da misao, čak i kada se doživljava duhovno, razvoj živih bića može zamisliti samo na način na koji je predstavljen u mojoj knjizi. I da se sljedeći korak mora dogoditi putem duhovnog pogleda.

Dakle, moja knjiga objektivno predstavlja pred-antropozofsku perspektivu u koju se čovjek mora uroniti, koju mora iskusiti u tom uranjanju, kako bi se uzdigao prema višem. Ta se perspektiva za tragatelja pojavljuje kao faza na putu spoznaje, onoga koji traži duhovni svijet, ne na mistično nejasan način, već na jasan, duhovan način. U predstavljanju onoga što proizlazi iz ove perspektive, stoga postoji nešto što je tragatelju potrebno kao prethodna faza prema onom višem.

U to vrijeme, u Haeckelu sam vidio osobnost koja je hrabro zauzela stav na stajalištu mislioca u prirodnoj znanosti, dok je svijet drugih istraživača isključivao misao i prihvaćao samo rezultate osjetilnog promatranja. Činjenica da je Haeckel cijenio kreativno mišljenje u istraživanju stvarnosti: to me uvijek vraćalo njemu. I tako sam mu posvetio svoju knjigu, iako njezin sadržaj - čak ni u tadašnjem obliku - nipošto nije bio napisan u njegovu duhu. Ali Haeckel jednostavno nije bio filozofske prirode. Filozofiji je pristupao kao potpuni laik. Stoga su mi se napadi filozofa, koji su u to vrijeme pljuštali na Haeckela, činili potpuno neprimjerenima. Suprotstavljajući im se, posvetio sam knjigu Haeckelu, baš kao što sam napisao i svoj esej 'Haeckel i njegovi protivnici', suprotstavljajući se njima. Haeckel je, u svojoj potpunoj naivnosti u pogledu sve filozofije, sveo misao na sredstvo predstavljanja biološke stvarnosti; filozofski napadi protiv njega leže u duhovnom području koje mu je bilo strano. Vjerujem da nikada nije bio svjestan što filozofi žele od njega. Taj je uvid proizašao iz razgovora koji sam s njim vodio u Leipzigu nakon objavljivanja 'Zagonetke svijeta', povodom izvedbe Borngräberove drame 'Giordano Bruno'. Rekao je: "Ljudi kažu da poričem duh. Želim da vide kako materija poprima oblik kroz svoje sile; oni bi u svakom procesu u epruveti percipirali 'duh'. Duh je posvuda." Haeckel jednostavno nije znao apsolutno ništa o istinskom duhu. Vidio je 'duh' u silama prirode.

U to vrijeme, nije trebalo napadati takvu sljepoću za duh filozofskim mrtvim konceptima, već prepoznati koliko je doba bilo udaljeno od prepoznavanja duha i pokušati izvući iskru duha iz dostupnih temelja bioloških objašnjenja prirode.

To je bilo moje tadašnje mišljenje. Na temelju tog mišljenja napisao sam svoje 'Pogleda na svijet i život u devetnaestom stoljeću'.

Rudolf Steiner, oko 1905.

Rudolf Steiner - Moj životni put

31.

Početak suradnje s Marie von Sivers

Jednu drugu zbirku djela, koja je predstavljala kulturna dostignuća devetnaestog stoljeća, u to je vrijeme uredio Hans Kraemer. Sastojala se od opsežnih rasprava o raznim granama života spoznaje, tehničkog stvaralaštva i društvenog razvoja.

Bio sam pozvan da, dadem opis književnog života. I tako je u to vrijeme razvoj fantazije u devetnaestom stoljeću također prolazio kroz moju dušu. Nisam ga opisivao kao filolog, koji takve stvari obrađuje 'iz izvora'; opisao sam ono što sam iznutra doživio u razvoju života fantazije.

Ovaj prikaz bio je značajan i za mene, zato što sam morao govoriti o fenomenima duhovnog života, a da nisam morao iz iskustva duhovnog svijeta. Stvarni duhovni impulsi iz tog svijeta, koji pronalaze izraz u poetskim fenomenima, ostali su nespomenuti.

I u ovom slučaju suočio sam se s onim što duševni život ima za reći o fenomenu egzistencije kada usvoji gledište obične svijesti, bez da sadržaj te svijesti aktivira na način da se ona kroz iskustvo uzdigne u duhovni svijet.

To 'stajanje pred vratima' duhovnog svijeta još sam dublje doživio u traktatu koji sam trebao napisati za jedno drugo djelo. To nije bilo monumentalno djelo, već zbirka eseja namijenjenih karakterizaciji različitih područja znanja i života u mjeri u kojoj je ljudski 'egoizam' pokretačka snaga u razvoju tih područja. Arthur Dix uredio je ovo djelo. Naslovljeno je 'Egoizam' i bilo je u potpunosti u skladu s vremenom - prijelazom iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće.

Impulsi intelektualizma, koji su se nametnuli u svim područjima života od petnaestog stoljeća, ukorijenjeni su u 'individualnom duševnom životu', ako su oni uistinu istinski izrazi njegova bića. Kada se čovjek intelektualno otkriva kroz društveni život, to nije istinski intelektualni izraz, već prije imitacija istog.

Jedan od razloga zašto je poziv na društvenu osjetljivost postao toliko intenzivan u ovom dobu, jest taj što se u intelektualizmu taj osjećaj izvorno ne doživljava iznutra. I u tim stvarima čovjek najviše želi ono što nema.

Za ovu knjigu dobio sam zadatak predstaviti 'Egoizam u filozofiji'. Moj esej nosi ovaj naslov samo zato što je to zahtijevao ukupni naslov knjige. Naslov

Rudolf Steiner - Moj životni put

bi zapravo trebao biti: 'Individualizam u filozofiji'. Pokušao sam dati vrlo kratak pregled zapadne filozofije od Thalesa, i pokazati kako njezin razvoj ima za cilj omogućiti ljudskoj individualnosti da doživi svijet kroz idejne slike, baš kao što moja 'Filozofija slobode' pokušava ilustrirati spoznaju i moralni život.

Još jednom, ovim esejem, stojim pred 'vratima duhovnog svijeta'. Unutar ljudske individualnosti otkrivaju se idejne slike, otkrivajući sadržaj svijeta. One nastaju na takav način, da čekaju iskustvo, kroz koje duša može zakoračiti u duhovni svijet. Opisujući, na tom sam mjestu zastao. Otkriva se unutarnji svijet, pokazujući koliko daleko puko mišljenje može ići u razumijevanju svijeta.

Kao što vidite, opisao sam pred-antropozofski duhovni život iz širokog spektra perspektiva, prije nego što sam se posvetio javnom antropozofskom predstavljanju duhovnog svijeta. U tome se ne može naći nikakva kontradikcija s mojim zagovaranjem antropozofije. Jer svjetonazor koji se pojavljuje nije opovrgnut antropozofijom, već je proširen i dalje razvijen.

Ako netko počne predstavljati duhovni svijet kao mistik, onda svatko ima potpuno pravo reći: govorite iz svojih osobnih iskustava. Ono što opisujete je subjektivno. Slijeđenje takvog duhovnog puta nije proizašlo iz duhovnog svijeta kao moj zadatak.

Taj se zadatak sastojao od stvaranja temelja za antropozofiju koja bi bila jednako objektivna kao i znanstvena misao, kada se ne zaustavlja na pukom bilježenju opaženih činjenica, već napreduje prema sveobuhvatnom razumijevanju. Ono što sam predstavio znanstveno i filozofski, i ono što sam predstavio prirodoznanstveno crpeći nadahnuće iz Goetheovih ideja, bilo je otvoreno za raspravu. Moglo se smatrati više-manje točnim ili netočnim; ali težilo je karakteru objektivne znanosti u najpotpunijem smislu.

I iz te spoznaje, oslobođene osjećaja ili mističnih razmatranja, tada sam crpio iskustvo duhovnog svijeta. Pogledajte kako je u mom 'Misticizmu', u 'Kršćanstvu kao mističnoj činjenici', koncept misticizma vođen ovom objektivnom spoznajom. I pogledajte, posebno, kako je strukturirana moja 'Teozofija'. Sa svakim korakom napravljenim u ovoj knjizi, uvijek je u pozadini prisutna duhovna vizija. Ne govori se ništa što ne proizlazi iz te duhovne vizije. Ali kako se koraci poduzimaju, na početku knjige, ova vizija je obavijena znanstvenim idejama, sve dok se, u usponu prema višim svjetovima, sve više mora uključiti u slobodno oslikavanje duhovnog svijeta. To oslikavanje, međutim, raste iz prirodoznanstvenog područja, poput cvijeta biljke iz svoje stabljike i lišća. Kao što se biljka ne može percipirati u cijelosti ako se promatra samo do stupnja cvjetanja, tako se ni priroda ne doživljava u potpunosti ako se od percipiranog ne uzdigne do duhovnog.

Stoga sam se u antropozofiji trudio predstaviti objektivni nastavak znanosti, a ne suprotstaviti joj nešto subjektivno. - To da baš to nije u početku shvaćeno, sasvim je razumljivo. Znanost se smatrala zatvorenom za ono što prethodi antropozofiji i nije postojala nikakva sklonost oživljavanju znanstvenih ideja na način koji bi doveo do shvaćanja duhovnog. Ljudi su ostali pod utjecajem obrazaca mišljenja koji su se razvili u drugoj polovici devetnaestog stoljeća. Nedostajala im je hrabrost da razbiju okove isključivo osjetilnog promatranja; bojali su se ulaska u područje gdje je svatko mogao nametati svoju fantaziju.

Marie von Sivers, Berlin 1910.

To je bila moja unutarnja orijentacija kada smo se 1902. godine Marie von Sivers i ja obratili vodstvu njemačke sekcije Teozofskog društva. Marie von Sivers bila je osoba koja je cijelim svojim bićem omogućila da ono što smo stvarali ostane bez ikakvog sektaškog karaktera i da se tome da karakter koji bi to smjestio u širi duhovni i život obrazovanja. Duboko se zanimala za dramsko i deklamacijsko recitiranje te je prošla obuku u tom području, posebno u najboljim školama u Parizu, što je njezine vještine dovelo do izvanredne razine savršenstva. Nastavila je s obukom čak i kada sam je upoznao u Berlinu, kako bi naučila različite metode umjetničkog govora.

Marie von Sivers i ja ubrzo smo postali bliski prijatelji. I na temelju tog prijateljstva razvila se suradnja u širokom rasponu duhovnih oblasti, u najširoj sferi. Zajedničko njegovanje antropozofije, kao i poezije i recitiranja, ubrzo je postalo naš zajednički cilj u životu.

Taj zajednički duhovni život mogao je biti jedino središte iz kojeg se antropozofija u početku širila svijetom u okviru Teozofskog društva.

Tijekom našeg prvog zajedničkog posjeta Londonu, Marie von Sivers je mnogo čula o Teozofskom društvu, njegovim institucijama i razvoju od grofice Wachtmeister, bliske prijateljice H. P. Blavatsky. Bila je intimno upoznata s duhovnim sadržajem koji je nekoć bio otkriven Društvu i kako je taj sadržaj njegovan.

Kada sam govorio o mogućnosti pronalaska ljudi unutar Teozofskog društva koji su bili spremni slušati poruke iz duhovnog svijeta, nisam mislio da su te osobe prvenstveno one koje su tada bile registrirane kao članovi Teozofskog društva. Mnogi od njih su se, međutim, ubrzo pokazali prijemčivima za moj pristup duhovnom znanju.

No, veliki dio članova bili su fanatični sljedbenici pojedinih vođa Teozofskog društva. Zaklinjali su se u dogme koje su dali ti snažno sektaški vođe.

Odbijala me trivijalnost i diletantizam svojstven aktivnostima Teozofskog društva. Samo među engleskim teozofima pronašao sam neku pravu supstancu, koja je proizašla od Blavatsky, a zatim primjereno njegovana od strane Annie Besant i drugih. Nikada ne bih mogao raditi u stilu u kojem su ti teozofi djelovali. Ali ono što je živjelo među njima smatrao sam duhovnim središtem s kojim se čovjek može dostojno povezati ako ozbiljno shvati širenje duhovnog znanja u najdubljem smislu.

Dakle, Marie von Sivers i ja nismo se oslanjali na članove ujedinjene u Teozofskom društvu, već na sve one ljude koji su se okupili srcem i umom kada se njegovalo ozbiljno duhovno znanje.

Rad unutar tadašnjih podružnica Teozofskog društva, koji je bio nužna polazna točka, stoga je predstavljao samo jedan dio naše aktivnosti. Glavni

fokus bio je organizacija javnih predavanja, na kojima sam govorio publici izvan Teozofskog društva, publici koja je pohađala moja predavanja isključivo zbog njihovog sadržaja.

Od onih pojedinca koji su na taj način naučili ono što sam ja imao reći o duhovnom svijetu, i od onih koji su pronašli put do toga kroz uključivanje u bilo koji 'teozofski smjer', ono što je kasnije postalo Antropozofsko društvo, razvilo se unutar okvira Teozofskog društva.

Među raznim optužbama protiv mene zbog mojih aktivnost u Teozofskom društvu - uključujući i od samog Društva - bila je tvrdnja da sam, u određenom smislu, iskoristio ovo Društvo, koje je imalo utjecaj u svijetu, kao odskočnu dasku za utiranje puta vlastitoj spoznaji duha.

To je apsolutno isključeno. Kad sam prihvatio poziv da se pridružim Društvu, to je bila jedina institucija koju je vrijedilo shvatiti ozbiljno, gdje je postojao istinski duhovni život. I da su stav, stajalište i aktivnosti Društva ostali kakvi su bili tada, moja ostavka i ostavka mojih prijatelja nikada ne bi bila potrebna. Jedini mogući ishod bio bi službeno formiranje zasebnog odjeljka, 'Antropozofskog društva', unutar Teozofskog društva.

Ali već 1906. godine, unutar Teozofskog društva počele su se pojavljivati pojave, koje su otkrivale njegov strašan pad.

Iako su takve pojave već bile zabilježene u ranijim vremenima, poput onog H. P. Blavatsky, početkom stoljeća postojala je činjenica da je, u ozbiljnosti duhovnog rada, Društvo dobro obavilo posao rješavanjem svih nepravilnosti koje su se dogodile. Ti su incidenti, naravno, također bili kontroverzni.

Ali od 1906. godine, unutar Društva, na čije vodstvo nisam imao apsolutno nikakav utjecaj, počele su se odvijati aktivnost koje su podsjećale da ekscese spiritualizma, i koje su me natjerale da sve više naglašavam da dio ovog Društva pod mojim vodstvom, nema apsolutno nikakve veze s tim stvarima. Te su aktivnosti dosegle vrhunac, kada se za hinduističkog dječaka tvrdilo da je osoba u kojoj će se Krist pojaviti u novom zemaljskom životu. Unutar Teozofskog društva osnovano je posebno društvo, 'Zvijezda istoka', kako bi se širio taj apsurd. Meni i mojim prijateljima bilo je potpuno nemoguće integrirati članove ove 'Zvijezde istoka' u njemačku sekciju, kako su željeli, a posebno kako je Annie Besant, kao predsjednica Teozofskog društva, namjeravala. A budući da to nismo mogli učiniti, izbačeni smo iz Teozofskog društva 1913. Bili smo prisiljeni osnovati Antropozofsko društvo kao neovisnu organizaciju.

Ovime sam daleko odmakao u prikazu događaja svog života; ali to je bilo nužno jer samo te kasnije činjenice mogu baciti pravo svjetlo na namjere koje sam povezivao s pridruživanjem Društvu početkom stoljeća.

Kada sam prvi put govorio na Kongresu Teozofskog društva u Londonu 1902. godine, rekao sam: Unija koju formiraju pojedine sekcije trebala bi se sastojati u tome da svaka u središte donese ono što sadrži u sebi; i oštro sam naglasio da je to moja primarna namjera za njemačku sekciju. Jasno sam dao do znanja da ova sekcija nikada neće djelovati kao nositelj fiksnih dogmi, već kao mjesto neovisnog duhovnog istraživanja, koje će na zajedničkim sastancima cijelog Društva nastojati postići konsenzus o njegovanju istinskog duhovnog života.

Teozofija i antropozofija

Pomalo mi je bolno što se u suvremenim raspravama o antropozofiji opetovano susrećem s ovakvim mislima: svjetski rat u dušama ljudi je stvorio raspoloženje koje pogoduje pojavi svih vrsta 'mističnih' i drugih duhovnih struja, i onda kada se među tim strujama spomene antropozofija.

To je u oštroj suprotnosti s činjenicom da je antropozofski pokret osnovan početkom stoljeća, i od njegova osnutka u njemu se nikad nije dogodilo ništa bitno što nije proizašlo iz unutarnjeg života duha. Prije dva i pol desetljeća, nosio sam u sebi bogatstvo duhovnih dojmova. Davao sam im oblik na predavanjima, raspravama i u knjigama. Sve što sam radio, radio sam iz duhovnih impulsa. U biti, svaka tema proizašla je iz duha. Tijekom rata, raspravljao sam i o temama potaknutim aktualnim događajima. Ali iza toga nije bilo namjere da se prevladavajuće raspoloženje iskoristi za širenje antropozofije. To se događalo jer su ljudi određene događaje tog vremena željeli osvijetliti kroz uvide izvedene iz duhovnog svijeta.

Za antropozofiju, nikada se nije ciljalo ni na što drugo osim napredovanja koji je omogućila njezina unutarnja snaga, koju joj je dao duh. Sasvim je netočno prikazivati kao da je tijekom rata nastojala išta dobiti iz mračnih ponora duša. Da se broj onih zainteresiranih za antropozofiju povećao nakon rata, da je Antropozofsko društvo raslo u članstvu, istina je; međutim, treba napomenuti da sve te činjenice nikada nisu promijenile antropozofski cilj prema kojem se razvijala od početka stoljeća.

Oblik koji je antropozofija trebala poprimiti, proizlazeći iz njezine unutarnje duhovne biti, u početku je morao prevladati znatan otpor teozofa u Njemačkoj.

Iznad svega, glavno pitanje je bilo kako opravdati duhovno znanje u svijetlu prevladavajućeg 'znanstvenog' načina razmišljanja. Često sam u ovom 'životnom putu' govorio o nužnosti ovog opravdavanja. Uzeo sam način razmišljanja koji se s pravom smatrao 'znanstvenim' u proučavanju prirode i proširio ga za duhovnu spoznaju. To je, međutim, prirodu promatranja prirode učinilo donekle drugačijom, nego duhovno promatranje; ali je zadržalo karakter koji ga čini 'znanstvenim'.

Oni pojedinci koji su sebe smatrali nositeljima teozofskog pokreta na početku stoljeća, nisu imali ni smisla ni interesa za ovu vrstu znanstvenog pristupa duhovnom znanju.

To su bili pojedinci koji su se okupili oko dr. Hübbe-Schleiden. Kao osobni prijatelj H. P. Blavatsky, već je Teozofsko društvo osnovao u Elberfeldu Rudolf Steiner - Moj životni put

osamdesetih. Sama H. P. Blavatsky bila je uključena u ovo osnivanje. Dr. Hübbe-Schleiden je tada objavljivao časopis 'Sfinga' u kojem se trebao širiti teozofski svjetonazor. - Cijeli pokret je presušio, a do trenutka osnivanja njemačke sekcije Teozofskog društva, nije ostalo ništa osim nekoliko pojedinaca koji su me ipak smatrali svojevrsnim uljezom u njihovoj sferi. - Ti su pojedinci čekali 'znanstveni temelj' teozofije od dr. Hübbe-Schleidena. Bili su mišljenja da se, dok se taj temelj ne uspostavi, apsolutno ništa ne smije dogoditi na ovom području unutar njemačkog teritorija. Ono što sam počeo raditi činilo im se kao prekid njihovog 'čekanja', kao nešto krajnje štetno. Ali nisu se jednostavno povukli, jer je teozofija, uostalom, bila 'njihova' stvar; i ako se nešto događalo unutar nje, nisu htjeli biti isključeni.

Što su podrazumijevali pod 'znanstvenošću' koju je dr. Hübbe-Schleiden trebao uspostaviti, a kojom se teozofija trebala 'dokazati'? Uopće se nisu bavili antropozofijom.

Shvatili su je kao atomističku osnovu znanstvenog teoretiziranja i formiranja hipoteza. Prirodne pojave su 'objašnjavane' dopuštanjem 'prvobitnim komponentama' supstance svijeta da se grupiraju u atome, a ove u molekule. Supstanca je postojala upravo zato što je predstavljala specifičnu strukturu atoma u molekulama.

Ovakav način razmišljanja smatran je uzornim. Konstruirane su složene molekule koje su trebale činiti osnovu i za duhovnu aktivnost. Kemijski procesi smatrani su rezultatima procesa unutar molekularne strukture; nešto slično trebalo se tražiti i za duhovne procese.

Za mene je ovaj atomizam, kako je interpretiran u 'prirodnoj znanosti', već bio nešto sasvim nemoguće; pokušaj prenošenja u duhovno područje činio mi se kao zabluda o kojoj se ne može ni ozbiljno raspravljati.

U ovom području, uvijek je bilo teško, na moj način, utemeljiti antropozofiju. Već dugo vremena određeni krugovi tvrde da je teorijski materijalizam prevladan. I u tom pogledu, antropozofija se bori s vjetrenjačama kada govori o materijalizmu u znanosti. Međutim, uvijek mi je bilo jasno, da je vrsta prevladavanja materijalizma o kojoj se raspravlja, upravo način da se on nesvjesno sačuva.

Nikada mi nije bilo od velike važnosti da se za atome pretpostavlja da imaju čisto mehaničku ili bilo kakvu drugu učinkovitost unutar materijalnih procesa. Ono što mi je bilo važno bilo je da se misaono promatranje treba započeti s atomističkim - najmanjim jedinicama kozmosa - i tražiti prijelaz prema organskom, prema duhovnom. Vidio sam nužnost početi s cjelinom. Atomi ili atomske strukture mogu biti samo rezultat duhovne aktivnosti, organske aktivnosti. - Želio sam započeti s promatranom prvobitnom pojavom, a ne s misaonim konstruktom, u duhu Goetheove kontemplacije

prirode. Goetheove riječi uvijek su mi bile duboko uvjerljive: da je činjenično već teorija, da ne treba tražiti ništa izvan toga. Ali to pretpostavlja da se prihvaća ono što osjetila predstavljaju u prirodi i da se mišljenje u tom području koristi samo za prelazak s kompliciranih, izvedenih fenomena (pojava) koje se ne mogu predvidjeti na jednostavne, iskonske fenomene. Tada se shvaća da se u prirodi doista radi o bojama i drugim osjetilnim kvalitetama unutar kojih je aktivan duh; ali se ne dolazi do atomističkog svijeta iza perceptivnog. Ono što može biti valjano u smislu atomizma pripada upravo osjetilnom svijetu.

Antropozofski način mišljenja ne može priznati da se u tom smjeru dogodio napredak u razumijevanju prirode. Ono što je očito u stavovima poput Machovog ili u nedavnim dostignućima na ovom području, doista su pristupi napuštanju konstruiranja atoma i molekula; međutim, oni pokazuju da je ta konstrukcija toliko duboko ukorijenjena u naš način razmišljanja da njezino napuštanje vodi do gubitka svake stvarnosti. Mach je govorio o konceptima samo kao ekonomičnim sažecima osjetilnih percepcija, a ne više o bilo čemu što postoji u duhovnoj stvarnosti. I za novije mislioce situacija nije drugačija.

Stoga ono što se danas čini kao borba protiv teorijskog materijalizma nije ništa manje udaljeno od duhovne biti u kojoj živi antropozofija, nego materijalizam posljednje trećine devetnaestog stoljeća. Ono što je antropozofija tada iznosila protiv znanstvenog načina mišljenja, danas ne vrijedi oslabljeno, već pojačano.

Izvjestaji o ovim stvarima mogli bi se činiti kao teorijski interludiji u ovom 'životnom putu'. Za mene to nisu; jer ono što je sadržano u tim raspravama bilo je, za mene, iskustvo - duboko iskustvo, daleko značajnije od svega što mi je ikada pristupilo izvana.

Odmah od samog početka, kada je osnovana njemačka sekcija Teozofskog društva, činilo mi se bitnim imati vlastiti časopis. Tako samo Marie von Sivers i ja osnovali mjesečni časopis 'Lucifer'. U to vrijeme, ime, naravno, ni na koji način nije bilo povezano s duhovnom moći koju sam kasnije nazvao Lucifer, antiteza Ahrimana. Sadržaj antropozofije još nije bio dovoljno razvijen da bi omogućio bilo kakvu raspravu o takvim moćima. - Ime je jednostavno trebalo značiti 'nositelj svijetla'.

Iako je moja početna namjera bila raditi u skladu s vodstvom Teozofskog društva, od početka sam osjećao da se u antropozofiji mora pojaviti nešto što se razvija iz vlastitog sjemena, a da ni na koji način ne ovisi, u smislu sadržaja, o onome što je Teozofsko društvo naučavalo. - To sam mogao postići samo kroz takav časopis. I doista, ono što je antropozofija danas, izraslo je iz onoga što sam u njemu napisao.

Tako se dogodilo da je, u određenom smislu, pod pokroviteljstvom i prisutnošću gospođe Besant, osnovana njemačka sekcija. U to vrijeme, gospođa Besant je također u Berlinu održala predavanje o ciljevima i načelima teozofije. Kasnije smo pozvali gospođu Besant da održi predavanja u nizu njemačkih gradova. Ta su se predavanja održala u Hamburgu, Berlinu, Weimaru, Münchenu, Stuttgartu, Kölnu. - Unatoč svemu tome, ne zbog nekih posebnih mjera s moje strane, već zbog inherentne nužde stvari, teozofija je uvenula, a antropozofija se razvijala u smjeru određenom unutarnjim uvjetima.

Marie von Sivers je sve to omogućila, ne samo podnošenjem materijalnih žrtava u skladu sa svojim sposobnostima, već i poistovjećivanjem cijelog svog radnog kapaciteta antropozofiji. - U početku smo zaista morali raditi u najprimitivnijim uvjetima. Veći dio 'Lucifera' sam pisao ja. Marie von Sivers se brinula o korespondenciji. Nakon što bi broj bio gotov, sami smo se brinuli o izradi uveza, adresiranju, lijepljenju maraka, a zatim smo oboje osobno nosili brojeve u poštu u košari za rublje.

'Lucifer' se ubrzo proširio, kada je gospodin Rappaport u Beču, koji je izdavao časopis pod nazivom 'Gnosis', predložio da ga spojimo s mojim. Tako je 'Lucifer' objavljen kao 'Lucifer-Gnosis'. Rappaport je također neko vrijeme sponzorirao neka od izdanja.

'Lucifer-Gnosis' je iznimno dobro napredovao. Časopis se širio prilično zadovoljavajuće. Brojevi koji su već bili rasprodani čak su se morali ponovno tiskati. Niti je 'opadao'. Ali širenje antropozofije u relativno kratkom vremenu, doživjelo je takav zaokret da sam bio pozvan da osobno držim predavanja u mnogim gradovima. U mnogim slučajevima, ta pojedinačna predavanja razvila su se u serije predavanja. U početku sam uz ovu predavačku aktivnost pokušavao održavati uređivanje 'Lucifer-Gnosis'. Ali brojevi više nisu mogli biti objavljivani na vrijeme, ponekad su mjesecima kasnili. I tako je nastala neobična situacija da časopis koji je stjecao pretplatnike sa svakim brojem, jednostavno nije mogao nastaviti izlaziti zbog preopterećenosti urednika.

U mjesečniku 'Lucifer-Gnosis' prvi sam put mogao objaviti ono što je postalo temelj antropozofskog rada. Tamo su prvi put objavljene moje misli o naporima koje ljudska duša mora uložiti da bi došla do vlastitog promatranja spoznaje duha. 'Kako se stječe uvid u više svjetove?' pojavljivalo se u nastavcima sa svakim novim brojem. Slično tome, postavljeni su temelji antropozofske kozmologije kroz kontinuiranu seriju eseja 'Iz Akaša kronike'.

Antropozofski pokret proizlazi iz onoga što je ovdje dano, a ne iz nečega posuđenog od Teozofskog društva. Ako sam, zapisujući svoje duhovne uvide, uzimao u obzir učenja uobičajena u Društvu, to je bilo samo da bi ispravio ono što mi se u tim učenjima činilo pogrešnim.

U tom kontekstu, moram se osvrnuti na nešto što moji protivnici neprestano spominju, obavijeno maglom nesporazuma. Iz unutarnjih razloga, nisam imao potrebe o tome raspravljati, jer nije imao utjecaja na moj osobni razvoj ili moje javne aktivnosti. I u usporedbi sa svime što ovdje imam opisati, to je ostalo isključivo 'privatna' stvar. Radi se o mom prijemu u 'Ezoteričnu školu' unutar Teozofskog društva.

Ova 'ezoterična škola' nastala je s H. P. Blavatsky. Stvorila je prostor za mali, unutarnji krug društva gdje je dijelila ono što nije htjela reći široj javnosti. Poput drugih poznavatelja duhovnog svijeta, smatrala je nemogućim određena dublja učenja prenijeti široj javnosti.

Sada, sve je to povezano s time kako je H. P. Blavatsky došla do svojih učenja. Oduvijek je postojala tradicija takvih učenja, koja seže do drevnih škola misterija. Ta se tradicija njeguje u raznim društvima koja strogo čuvaju širenje tih učenja.

Ali netko je smatrao prikladnim prenijeti takva učenja H. P. Blavatsky. Ona je zatim ono što je primila spojila s otkrivenjima koja su došla iz njene nutrine. Jer je bila ljudska individualnost u kojoj je duhovno djelovalo kroz čudesan atavizam, kao što je nekada kod vođa misterija, u stanju svijesti koje je, u usporedbi s modernim stanjem osvijetljenim dušom svijesti, bilo sniženo na snoliko. Tako se u 'osobi Blavatskye' obnovilo nešto što je u davna vremena bilo u misterijima.

Za moderne ljude postoji nepogrešiv način da odluče koje aspekte svoje duhovne vizije mogu podijeliti u širem krugu. To se odnosi na sve što istraživač može izraziti idejama koje su inherentne duši svijesti i koje, po svojoj prirodi, također pronalaze izraz u priznatoj znanosti.

Situacija je drugačija kada duhovno znanje ne prebiva u duši svijesti, već u podsvjesnim silama duše. One nisu dovoljno neovisne o silama aktivnim u fizičkom tijelu. Stoga, prenošenje učenja iz podsvjesnih područja može biti opasno, budući da takva učenja može primiti samo podsvijest. Učenici i učitelji tada se kreću u području gdje se s onim što je korisno, kao i s onim što je štetno, mora postupati s velikim oprezom.

Sve je to nebitno za antropozofiju, jer ona svoja učenja potpuno uklanja iz područja nesvjesnog.

Unutarnji krug Blavatsky živio je dalje u 'Ezoterijskoj školi'. - Svoj antropozofski rad smjestio sam unutar Teozofskog društva. Stoga sam morao biti obaviješten o svemu što se tamo događa. Zbog te informiranosti, i budući da sam smatrao da je potreban manji krug za one koji su napredni u antropozofskom duhovnom znanju, upisao sam se u 'Ezoteričnu školu'. Moj manji krug, međutim, trebao je služiti drugačijoj svrsi od ove škole. Trebao je predstavljati viši odjel, višu klasu, za one koji su apsorbirali dovoljnu

količinu osnovnih uvida antropozofije. - Sada, htio sam graditi na postojećim strukturama, na onome što je povijest već dala. Baš kao što sam učinio s Teozofskim društvom, isto sam htio učiniti i s 'Ezoterijskom školom'. Stoga je moj 'unutarnji krug' u početku bio povezan s ovom školom. Ali veza je ležala samo institucionalno, a ne u onome što sam prenosio kao komunikaciju iz duhovnog svijeta. Tako je u ranim godinama moj unutarnji krug izvana nalikovao ogranku 'Ezoterijske škole' gospođe Besant. Iznutra je, međutim, bio sve samo ne to. A 1907. godine, kada je gospođa Besant prisustvovala našem Teozofskom kongresu u Münchenu, dogovorom između gospođe Besant i mene, čak je i vanjska veza potpuno prestala.

Mogućnost da sam nešto posebno mogao naučiti unutar 'Ezoterijske škole' gospođe Besant jednostavno je bila isključena, jer od početka nisam sudjelovao ni u kakvim događajima ove škole, osim u nekoliko koji su imali za cilj informirati me o tome što se događa.

U to vrijeme, jedini pravi sadržaj koji se predavao u školi bio je onaj koji je potjecao od H. P. Blavatsky, a koji je već bio tiskan. Osim ovog tiskanog materijala, gospođa Besant nudila je razne indijske vježbe za duhovni rast, koje sam ja odbacio.

Dakle, do 1907. godine, moj unutarnji krug, u smislu svoje organizacijske strukture, bio je povezan s onim što je njegovala gospođa Besant. Međutim, potpuno je od tih činjenica neopravdano činiti ono što su učinili moji protivnici. Čak su tvrdili apsurdnu tvrdnju, da sam do duhovnog znanja doveden samo kroz ezoterijsku školu gospođe Besant.

Godine 1903, Marie von Sivers i ja ponovno smo sudjelovali na Teozofskom kongresu u Londonu. Pukovnik Olcott, predsjednik Teozofskog društva, također je došao iz Indije. Bio je šarmantna osoba i još se moglo vidjeti kako je, zahvaljujući svojoj energiji i izvanrednom organizacijskom talentu, mogao biti sudrug Blavatsky u osnivanju, uspostavljanju i vođenju Teozofskog društva. Jer, izvana, ovo je društvo brzo postalo veliko tijelo s izvrsnom organizacijom.

Marie von Sivers i ja smo se nakratko zbližili s gospođom Besant jer je boravila kod gospođe Bright u Londonu, a bili smo pozivani u ovaj šarmantni dom i tijekom naših kasnijih posjeta Londonu. Gospođa Bright i njezina kći, gospođica Esther Bright, bile su domaćini - osobnosti koje su utjelovljivale ljubaznost. S dubokom radošću se prisjećam vremena koje sam imao čast provesti u toj kući. Brightovi su bili odani i vjerni prijatelji gđe. Besant. Njihov je cilj bio stvoriti blisku vezu između nje i nas. Kad mi je postalo nemoguće stati na stranu gospođe Besant po određenim pitanjima - od kojih su neka ovdje već raspravljana - to je bilo i na bol Brightovih, koji su se nekritički držali duhovnog vođe Teozofskog društva s nepokolebljivom odanošću.

Za mene je gospođa Besant bila zanimljiva osoba zbog određenih kvaliteta. Primijetio sam da je imala određeno pravo govoriti o duhovnom svijetu iz vlastitih unutarnjih iskustava. Posjedovala je unutarnju vezu s duhovnim svijetom kroz svoju dušu. To je tek kasnije bilo zasjenjeno vanjskim ciljevima koje je sebi postavljala.

Za mene je osoba koja o duhu govori od unutar samog duha, morala biti zanimljiva. - Ali s druge strane, bio sam strog u svom mišljenju da u naše vrijeme uvid u duhovni svijet mora prebivati unutar duše svijesti.

Ugledao sam drevno duhovno znanje čovječanstva. Imalo je karakter sna. Ljudska bića su vidjela slike kroz koje se otkrivao duhovni svijet. Ali te slike nisu razvijene kroz volju spoznaje s punim mišljenjem. One su nastale u duši, dane joj iz kozmosa poput snova. To drevno duhovno razumijevanje izgubljeno je u Srednjem vijeku. Ljudska bića su došla u posjed duše svijesti. Više nemaju spoznajne snove. Ona u dušu prizivaju ideje s punim promišljanjem spoznajnom voljom. - Ta se sposobnost u početku izražava u znanju o osjetilnom svijetu. Dolazi do vrhunca kao osjetilno znanje unutar prirodne znanosti.

Zadatak duhovnog znanja sada je promišljeno, kroz volju za spoznajom, donijeti iskustvo ideje u duhovni svijet. Onaj koji spoznaje tada posjeduje sadržaj duše koji se doživljava poput matematičkog. Čovjek razmišlja kao matematičar. Ali ne razmišlja u brojevima ili geometrijskim likovima. Razmišlja u slikama duhovnog svijeta. On je, za razliku kod sanjive, stare duhovne spoznaje, potpuno svjesno biće unutar duhovnog svijeta.

Unutar Teozofskog društva nije se moglo razviti pravo razumijevanje ove novije duhovne spoznaje. Bili su sumnjičavi čim bi se puna svijest počela približavati duhovnom svijetu. Prepoznavali su punu svijest samo za osjetilni svijet. Nisu imali pravi osjećaj da to dalje razviju u duhovno iskustvo. Njihov stvarni cilj, zapravo, bio je potisnuti punu svijest i vratiti se staroj, snolikoj svijesti. I ta sklonost vraćanju bila je prisutna i kod gospođe Besant. Imala je malo prilike shvatiti moderni način razumijevanja duha. Ali ono što je rekla o duhovnom svijetu doista je potjecalo iz njega. I stoga je za mene bila zanimljiva figura.

Budući da je ova odbojnost prema potpuno svjesnom duhovnom znanju postojala i unutar ostatka vodstva Teozofskog društva, nikada se nisam mogao duševno osjećati kod kuće unutar Društva. Društveno sam uživao boraveći u tim krugovima; ali njihove duhovne sklonosti ostale su mi strane.

Stoga sam oklijevao govoriti na kongresima Društva na temelju vlastitog duhovnog iskustva. Držao sam predavanja koja je mogao održati netko bez vlastite duhovne vizije. Ta je vizija odmah oživjela na predavanjima koja sam

držao izvan okvira događanja Teozofskog društva, ali koja su proizašla iz onoga što smo Marie von Sivers i ja uspostavili u Berlinu.

To je dovelo do aktivnosti u Berlinu, Münchenu, Stuttgartu i drugdje. Uslijedile su i druge lokacije. Postupno su temeljna načela Teozofskog društva nestala; ono što se pojavilo, bilo je ono što je pronašlo svoje prihvaćanje kroz unutarnju silu svojstvenu antropozofiji.

Dok smo Marie von Sivers i ja zajedno radili na uspostavljanju potrebnih aranžmana za moje vanjsko djelovanje, razrađivao sam rezultate svojih duhovnih vizija. S jedne strane, zasigurno sam potpuno uronio u duhovni svijet; ali oko 1902, a i za mnoge stvari u sljedećim godinama, imao sam imaginacije, inspiracije i intuicije. Međutim, to se tek postupno stopilo u ono što se potom pojavilo u mojim spisima.

Zahvaljujući radu koji je poduzela Marie von Sivers, filozofsko antropozofska izdavačka kuća izrasla je iz skromnih početaka. Mali spis sastavljen od transkripata predavanja koja sam održao na spomenutom Slobodnom sveučilištu u Berlinu, bila je naš prvi izdavački pothvat. Nužnost u vezi moje 'Filozofije slobode', koju njezin prethodni izdavač više nije mogao distribuirati, te smo sami morali osiguravati njenu distribucije, stvorio je drugi. Kupili smo preostale primjerke i izdavačka prava na knjigu. - Sve to nam nije bilo lako, jer nam je nedostajalo novčanih sredstava.

Ali rad je napredovao, vjerojatno upravo zato što se nije oslanjao ni na što vanjsko, već isključivo unutarnju duhovnu koherentnost.

Unutarnji aspekti knjige 'Teozofija'

Moje početne predavačke aktivnosti unutar krugova koji su izrasli iz teozofskog pokreta, morale su biti usmjerene prevladavajućim duševnim raspoloženjem tih krugova. Čitali su teozofsku literaturu i razvili poseban način izražavanja. Toga sam se morao pridržavati ako sam želio biti shvaćen.

Tek kako je vrijeme prolazilo i moj rad napredovao, postalo mi je moguće da sve više slijedim vlastiti put u smislu izražavanja.

Stoga je ono što je predstavljeno u transkriptima predavanja iz prvih godina antropozofskog djelovanja, i iznutra i duhovno, vjeran odraz puta kojim sam postupno širio duhovno znanje, kako bi se ono što je daleko shvatilo iz onog bliskog; ali ovaj put treba slijediti i nutrinom.

Za mene su godine od otprilike 1901. do 1907. ili 1908. bile vrijeme kada sam bio duboko pogođen, svim svojim duhovnim sposobnostima, činjenicama i bićima duhovnog svijeta koji su mi prilazili. Iz iskustva općeg duhovnog svijeta proizašli su posebni uvidi. Čovjek mnogo toga doživi dok stvara knjigu poput 'Teozofije'. Na svakom koraku, moj je cilj bio ostati povezan sa znanstvenom mišlju. Sada, s proširenjem i produbljivanjem mog duhovnog iskustva, ta težnja za takvom vezom poprima posebne oblike. Moja 'Teozofija' kao da se mijenja u potpuno drugačiji ton, u trenutku kada prijeđem s opisivanja ljudske prirode na prikazivanje duševnog svijeta i 'zemlje duha'.

Opisujem ljudsku prirodu polazeći od otkrića osjetilne znanosti. Pokušavam produbiti antropologiju do te mjere, da se ljudski organizam pojavljuje u svojoj diferencijaciji. Tada se može vidjeti kako je čovjek, u svojim različitim vrstama organizacije, također na različite načine povezan s duhovnim i duševnim esencijama koje ga prožimaju. Aktivnost života se nalazi u jednom obliku organizacije; tamo postaje očita intervencija eterskog tijela. Nalazimo organe osjeta i percepcije; tamo fizička organizacija ukazuje na astralno tijelo. Prije moje duhovne intuicije, ovi bitni članovi čovjeka - etersko tijelo, astralno tijelo, 'Ja' i tako dalje - postojali su duhovno. U svrhu prezentacije, nastojao sam ih povezati s nalazima osjetilne znanosti. - Prikaz ponovljenih zemaljskih života i sudbine koja se kroz njih odvija, težak je za svakoga tko želi ostati znanstven. Ako se ne želi govoriti samo iz duhovne perspektive, mora se pozabaviti idejama, koje proizlaze iz oštrog promatranja osjetilnog svijeta, ali koje ljudi ne mogu lako shvatiti. Ljudska bića, u svojoj organizaciji i razvoju, takvom profinjenom promatranju predstavljaju se drugačije od životinja. I ako se promatra ta razlika, ideje o ponavljanju zemaljskog života izviru iz samog života. Ali upravo se to zanemaruje. I stoga

se čini da takve ideje ne potječu iz života, već da su proizvoljno zamišljene ili jednostavno preuzete iz starijih svjetonazora.

Bio sam potpuno svjestan tih poteškoća. Borio sam se s njima. I svatko tko se potruži pogledati, i vidi kako sam više puta revidirao poglavlje o ponovljenim zemaljskim životima u uzastopnim izdanjima svoje 'Teozofije', upravo kako bih njezine istine približio idejama izvedenim iz promatranja u osjetilnom svijetu, otkrit će kako sam se trudio prilagoditi prihvaćenim znanstvenim metodama.

Iz ove perspektive, stvar postaje još teža u poglavljima o 'svijetu duše' i 'zemlji duha'. Za nekoga tko je pročitao prethodna objašnjenja samo kako bi razumio sadržaj, iznesene istine izgledaju kao proizvoljno izbačene tvrdnje. Ali drugačije je za nekoga, čije je iskustvo ideja ojačano čitanjem onoga što je povezano s promatranjem osjetilnog svijeta. Za njega su se ideje odvojile od okova osjetila i postigle neovisan unutarnji život. I sada se u njemu može odvijati sljedeći duševni proces. Postaje svjestan života odvojenih ideja. One se isprepliću i djeluju unutar njegove duše. Doživljava ih kao što doživljava boje, zvukove i toplinu kroz osjetila. I baš kao što je prirodni svijet dan u bojama, zvukovima i tako dalje, tako mu je i duhovni svijet dan u idejama koje doživljava. - Međutim, svatko tko čita početna izlaganja moje 'Teozofije' bez ikakvog unutarnjeg iskustvenog dojma, tako da ne percipira transformaciju svog prethodnog iskustva ideja, svatko tko, unatoč tome što je pročitao ono što im prethodi, pristupa izlaganjima koja slijede kao da knjigu počinje započinje poglavljem 'svijet duše', može doći samo do odbacivanja. Njemu se istine čine kao nedokazane tvrdnje. Ali antropozofska knjiga je osmišljena da se primi kroz unutarnje iskustvo. Tada se postupno javlja neka vrsta razumijevanja. To može biti vrlo slabo. Ali može - i treba - biti tu. A daljnje, učvršćujuće produbljivanje kroz vježbe opisane u 'Kako se stječe uvid u više svjetove?' upravo je to, učvršćujuće produbljivanje. To je potrebno za napredak na duhovnom putu; ali pravilno napisana antropozofska knjiga trebala bi biti buditelj duhovnog života u čitatelju, a ne puko nabranje informacija. Čitanje ne bi trebalo biti samo čitanje, već iskustvo s unutarnjim vibriranjem, napetostima i rješenjima.

Znam koliko je ono što sam prenio u knjigama daleko od buđenja takvog iskustva u dušama čitatelja kroz njegovu inherentnu snagu. Ali također znam kako je, sa svakom stranicom, moja unutarnja borba bila postići što više u tom smjeru. Moj stil pisanja nije takav da je moj subjektivni život osjećaja opipljiv u rečenicama. U pisanju prigušujem ono što proizlazi iz topline i dubokog osjećaja, usvajajući suh, matematički stil. Ali sam taj stil može biti buđenje, jer čitatelj toplinu i osjećaj mora probuditi u sebi. Ne može jednostavno pustiti da mu to dotječe iz prikaza.

Spozna duha i umjetnost

U Teozofskom društvu gotovo da nije bilo njegovanja umjetničkih interesa. Iz određene perspektive, to je u to vrijeme bilo sasvim razumljivo, ali nije moglo tako ostati ako je željela cvjetati prava duhovna dispozicija. Članovi takvog društva prvenstveno su zainteresirani za stvarnost duhovnog života. U osjetilnom svijetu, vide čovječanstvo samo u prolaznoj egzistenciji, odvojenoj od duha. Umjetnost, za njih, čini se da pronalazi svoj izraz unutar te prolazne egzistencije. Stoga se čini da je ona izvan tražene duhovne stvarnosti.

Budući da je to bio slučaj u Teozofskom društvu, umjetnici se tamo nisu osjećali kao kod kuće.

Marie von Sivers i ja, smatrali smo da je važno unutar društva oživjeti umjetnički aspekt. Duhovni uvid kao iskustvo prožima cijelu osobu. Sve moći duše su stimulirane. Svjetlost duhovnog iskustva obasjava kreativnu fantaziju kada je to iskustvo prisutno.

Ali ovdje dolazi do izražaja nešto što stvara inhibicije. Umjetnik gaji određenu bojazan u vezi s ovim prodiranjem duhovnog svijeta u fantaziju. U vezi s djelovanjem duhovnog svijeta unutar duše želi nesvjesnost. Potpuno je u pravu, kada je riječ o 'poticanju' fantazije onim svjesnim, razumskim elementom koji je postao dominantan u kulturnom životu od početka doba svijesti. Ovo 'poticanje' onim intelektualnim u čovjeku, ima gušći učinak na umjetnost.

Ali upravo se suprotno događa kada duhovni sadržaj, istinski percipiran, obasjava fantaziju. Tada se ponovno rađa sva slikovna moć koja je ikada dovela do umjetnosti u čovječanstvu. Marie von Sivers bila je na čelu umjetnosti oblikovanja riječi; imala je najljepši odnos prema dramskom prikazu. Stoga je za antropozofski rad postojalo umjetničko polje u kojem se mogla iskušati plodnost duhovne vizije za umjetnost.

'Riječ' je izložena opasnostima u dva smjera, opasnostima koje mogu proizaći iz razvoja duše svijesti. Služi komunikaciji u društvenom životu i služi prenošenju onoga što je logički i intelektualno spoznato. U oba smjera 'riječ' gubi svoju intrinzičnu vrijednost. Mora se prilagoditi 'značenju' koje mora izraziti. Mora nas natjerati da zaboravimo kako stvarnost leži u tonu, u zvuku i u samom formiranju zvuka. Ljepota, sjaj samoglasnika, prepoznatljiv karakter suglasnika, gube se iz jezika. Samoglasnik postaje bez duše, suglasnik lišen duha. I tako jezik potpuno napušta sferu iz koje potječe,

sferu duhovnog. Postaje sluga intelektualnog i spoznajnog života, te duhovno prolaznog socijalnog života. Potpuno je otkinut od područja umjetnosti.

Prava duhovna percepcija pada sasvim, kao instinktivno, u 'iskustvo riječi'. Uči percipirati duševni zvuk samoglasnika i duhovno oživljenu sliku suglasnika. Stječe razumijevanje misterija razvoja jezika. Taj misterij leži u činjenici da su nekada, kroz riječ, božansko duhovna bića mogla govoriti ljudskoj duši, dok sada riječ služi samo za komunikaciju u fizičkom svijetu.

Potreban je entuzijazam potaknut ovim duhovnim uvidom, kako bi se riječ vratila na njezino pravo mjesto. Marie von Sivers nje govala je taj entuzijazam. I tako je njezina osobnost dala antropozofskom pokretu priliku da njeguje riječ i njezino umjetničko izražavanje. Uz aktivnost komuniciranja iz duhovnog svijeta, rasla je i umjetnost recitiranja i deklamacija, sve više tvoreći značajan dio događaja koji su se odvijali unutar antropozofske sfere.

Recitiranje Marie von Sivers na tim događajima, bilo je polazna točka za umjetnički utjecaj na antropozofski pokret. Jer izravna linija razvoja, vodi od ovih 'recitacijskih doprinosa' do dramskih predstava koje su se potom pojavljivale uz antropozofske tečajeve u Münchenu.

Rasli smo tako što smo mogli razvijati umjetnost kroz duhovni uvid, sve više uranjajući u istinu modernog duhovnog iskustva. Jer umjetnost je, uostalom, izrasla iz izvornog snolikog duhovnog života, utemeljenog na slikama. U razdoblju kada se duhovno iskustvo povlačilo tijekom ljudskog razvoja, morala je pronaći svoj vlastiti put; s tim iskustvom se mora ponovno povezati kada u novom obliku uđe u kulturni razvoj.

O knjigama, predavanjima i njihovom utjecaju na javnost

Početak mog antropozofskog angažmana podudara se s vremenom kada su mnogi bili nezadovoljni prevladavajućim školama mišljenja neposredno prethodnog doba. Ljudi su željeli pronaći, iz te oblasti postojanja u koju su se zatvorili, prihvaćajući kao 'sigurno' znanje, samo ono što se moglo shvatiti kroz mehanicističke ideje. Ove težnje nekih mojih suvremenika za nekom vrstom duhovnog znanja, duboko su odjeknule u meni. Biolozi poput Oscar Hertwiga, koji je započeo kao Haeckelov učenik, ali je potom napustio darvinizam jer, po njegovom mišljenju, impulsi koje je prepoznavao nisu mogli objasniti organski razvoj, bili su figure u kojima se otkrivala čežnja za znanjem tog vremena.

Ali osjetio sam pritisak koji je pritiskao svu tu čežnju. Vjerovanje da se znanjem može smatrati samo ono što se može istraživati mjerom, brojem i težinom u području osjetila, proizvelo je taj pritisak kao svoju posljedicu. Ljudi se nisu usudili razviti unutarnje aktivan način mišljenja, kako bi stvarnost doživjeli bliže nego što to mogu putem osjetila. Stoga se stalo na tvrdnji: sredstva koja su se do sada koristila za objašnjenje čak i viših oblika stvarnosti, poput organske, više nisu dovoljna. Ali kada je trebalo doći do pozitivnih zaključaka, kada je trebalo identificirati što djeluje u životnim procesima, ostalo se s nejasnim idejama.

Oni koji su se trudili osloboditi mehanicističkog svjetonazora uglavnom nisu imali hrabrosti priznati: tko god želi prevladati taj mehanicizam, mora prevladati i obrasce mišljenja koji su do njega vodili. Priznanje, ono koje je vrijeme zahtijevalo, nije se pojavilo. To je sljedeće: usmjeravanjem prema osjetilima, prodire se u ono što je mehanističko. Ljudi su se navikli na tu orijentaciju u drugoj polovici devetnaestog stoljeća. Sada kada nas mehanicistički pristup ostavlja nezadovoljnima, ne bismo u više sfere trebali pokušavati prodrijeti istom orijentacijom. - Osjetila se kod ljudi razvijaju sama od sebe. Ali s onime, što ona daju, čovjek nikada neće percipirati ništa osim mehaničkog. Ako netko želi spoznati više, mora iz sebe oblikovati dublje spoznajne sposobnosti, ono što osjetilnim sposobnostima daje sama priroda. Spoznajne moći za mehaničko, bude se same od sebe; one za više oblike stvarnosti moraju se probuditi.

Ovo priznavanje sebi, od strane težnje za znanjem, činilo mi se nužnošću vremena.

Osjećao sam se sretnim gdje god bi ugledao naznake toga. Posjet Jeni ostaje draga uspomena. Trebao sam održati predavanja o antropozofskim temama u Weimaru. U Jeni je također organizirano predavanje za manju skupinu.

Nakon toga, uslijedilo je još jedno okupljanje u vrlo malom krugu. Namjera je bila raspravljati što je teozofija imala za reći. Među prisutnima bio je Max Scheler, koji je tada bio predavač filozofije u Jeni. Rasprava se ubrzo okrenula njegovim dojmovima o mom izlaganju. I odmah sam osjetio dublju motivaciju koja je pokretala njegovu težnju za znanjem. Bila je to unutarnja tolerancija koju je pokazao prema mojoj perspektivi - vrsta tolerancije potrebna svakome tko istinski traži razumijevanje.

Raspravljali smo o epistemološkom opravdanju spoznaje duha. Razgovarali smo o problemu kako, s jedne strane, prodiranje u duhovnu stvarnost mora biti epistemološki opravdano na isti način kao i prodiranje u osjetilnu stvarnost.

Schelerov način razmišljanja ostavio je na mene dojam briljantnosti. I do danas pratim njegov put spoznaje s najdubljim zanimanjem. Uvijek mi je pružalo duboko zadovoljstvo kada sam mogao - nažalost vrlo rijetko - ponovno sresti čovjeka koji mi je tada postao toliko privlačan.

Za mene su takva iskustva bila značajna. Svaki put kad bi se dogodila, javljala se unutarnja potreba da preispitam sigurnost vlastitog puta do znanja. I u tom ponavljanju ispitivanja, razvijaju se sile koje zatim otvaraju sve veća područja duhovne egzistencije.

Moj antropozofski rad sada je rezultirao s dva ishoda: prvo, mojim knjigama, objavljenim za javnost, i drugo, velikom serijom tečajeva, u početku namijenjenih kao privatne publikacije i za prodaju samo članovima Teozofskog (kasnije Antropozofskog) društva. To su bili transkripti predavanja, više-manje dobro napravljeni, koje - zbog nedostatka vremena - nisam mogao ispravljati. Radije bih da usmena riječ ostane samo to. Ali članovi su htjeli da se materijali za tečaj tiskaju privatno. I tako se dogodilo. Da sam imao vremena ispravljati ih, ograničenje 'samo za članove' ne bi uopće bilo potrebno. Ukinuto je već više od godinu dana.

Ovdje je u mom 'životnom putu' bitno objasniti kako se moje dvije objavljene knjige i ova privatno tiskana djela uklapaju u ono što sam razvio kao antropozofiju.

Svatko tko želi pratiti moju vlastitu unutarnju borbu i raditi na tome da antropozofiju dovede u središte pozornosti današnjeg doba mora to učiniti proučavanjem mojih javno objavljenih spisa. U njima sam se suočavao sa svim spoznajnim težnjama koje su prevladavale u to vrijeme. U tome je ležalo ono što se za mene postupno oblikovalo u 'duhovnu viziju', koja je postala građevina antropozofije - iako u mnogim aspektima nesavršena.

Uz ovaj zahtjev za izgradnjom 'antropozofije' i time služenjem samo onome što je nastalo kada se komunikacije iz duhovnog svijeta moralo predati općem svijetu obrazovanja današnjeg vremena, sada se pojavio i drugi

zahtjev: potpuno se prilagoditi onome što se iz članstva otkrilo kao potreba duše, kao duhovna čežnja.

Postojala je snažna sklonost, prije svega, da se čuju evanđelja i biblijski sadržaj općenito, predstavljeni u svijetlu koje se pojavilo kao antropozofsko. Ljudi su željeli čuti o tim otkrivenjima koji su ljudima dani na tečajevima.

Kada su se održavala interna predavanja u skladu s ovim zahtjevom, došao je do izražaja još jedan aspekt. Ta su predavanja pohađali samo članovi. Bili su upoznati s osnovnim učenjima antropozofije. S njima se moglo razgovarati kao s onima naprednijima u oblasti antropozofije. Ton ovih internih predavanja bio je onaj koji se jednostavno nije mogao naći u spisima namijenjenima isključivo javnosti.

U internim krugovima bilo mi je dopušteno govoriti o stvarima koje bih mora drugačije formulirati za javno izlaganje, da su od početka bile namijenjene javnoj uporabi.

Dakle, dvojnost javnih i privatnih spisa doista odražava nešto što potječe iz dva različita izvora. Potpuno javni spisi, rezultat su onoga što se borilo i djelovalo u meni; u privatno tiskanim djelima, društvo se bori i radi uz mene. Čujem vibracije u duševnom životu članova, i u mom živom unutarnjem životu, u onome što tamo čujem, rađa se stav predavanja.

Nigdje nije rečeno ništa što nije čisti proizvod razvoja antropozofije. Ne može biti govora o bilo kakvom ustupku predrasudama ili unaprijed stvorenim sudovima članstva. Svatko tko čita ova privatno tiskana djela može ih shvatiti u njihovom najpotpunijem smislu kao upravo ono što antropozofija ima za reći. Zato je, kada su optužbe u tom smislu postale previše uporne, bilo moguće napustiti politiku distribucije ovih publikacija samo unutar članstva. Jednostavno se mora prihvatiti da se u rukopisima mogu pronaći pogreške, koje nisam pregledao.

Međutim, sud o sadržaju takvog tiskanog djela, može donijeti samo netko tko zna što se pretpostavlja kao preduvjet za takav sud. A za veliku većinu tih tiskovina to je barem antropozofsko razumijevanje čovjeka, kozmosa, utoliko što je njegovo biće predstavljeno u antropozofiji, i ono što se pronalazi kao 'antropozofska povijest' u komunikacijama iz duhovnog svijeta.

Ezoterična učenja

Institucija koja je nastala unutar Antropozofskog društva, bez ikakve namjere javnog angažmana, zapravo ne spada u opseg ove prezentacije. Međutim, bit će okarakterizirana, jer je njezin sadržaj korišten i za pokretanje napada na mene.

Nekoliko godina nakon početka mog rada u Teozofskom društvu, Marie von Sivers i ja smo bili kontaktirani iz određenih krugova s prijedlogom da društvo vodimo onakvo kakvo je sačuvano, odražavajući staru simboliku i rituale u kojima je utjelovljena 'drevna mudrost'. Nisam imao nikakvu namjeru raditi na bilo koji način u duhu takvog društva. Sve antropozofsko trebalo bi, i moralo je proizaći iz vlastitog izvora znanja i istine. Od ovog cilja ne bi se smjelo ni najmanje odstupati. Ali uvijek sam poštovao ono što je povijesno dano. U tome živi duh koji se razvija u nastajanju čovječanstva. I stoga sam bio i za to da se, gdje god je to moguće, novi razvoj nadogradi na ono što već povijesno postoji. Stoga sam prihvatio certifikat spomenutog društva, koje je bilo dio škole mišljenja koju je predstavljao Yarker. Imala je masonske oblike takozvanih viših stupnjeva. Ništa, apsolutno ništa, nisam uzeo od ovog društva, osim čisto formalnog ovlaštenja da uspostavim vlastitu simboličko-kultnu aktivnost u povijesnom kontekstu.

Sve što je predstavljeno u 'aktivnostima' koje su se prakticirale unutar institucije koju sam osnovao, bilo je bez ikakve povijesne osnove u bilo kojoj tradiciji. Formalnom certifikacijom njegovane su samo one prakse koje su se manifestirale kao utjelovljenje antropozofskog znanja. To se činilo iz potrebe članova. Uz obradu ideja u kojima se prenosilo duhovno znanje, postojala je želja za nečim što se izravno obraća percepciji i osjećaju. I ja sam želio udovoljiti takvim zahtjevima. Da spomenuto društvo to nije ponudilo, uspostavio bih simboličko-kultnu aktivnost bez ikakve povijesne veze.

Ali time nije stvoreno 'tajno društvo'. Svatko tko bi se približio instituciji bio bi jasno obaviješten da se ne pridružuje redu, već da će, kao sudionik u ceremonijalnim činovima, doživjeti svojevrsnu osjetilnu manifestaciju, demonstraciju duhovnog uvida. Čak i ako su neki aspekti nalikovali oblicima koji su se koristili u tradicionalnim redovima za inicijaciju članova ili njihovo promicanje u više rangove, ni to nije bilo namijenjeno uspostavljanju reda, već jednostavno ilustriranju duhovnog uzdizanja kroz osjetilno iskustvo.

Da se nije radilo o aktivnosti ni u kakvom postojećem redu, niti o prenošenju stvari koje su se prenosile u takvim redovima, svjedoči činjenica da su pripadnici najrazličitijih vjerskih pokreta sudjelovali u ceremonijalnim

činovima koje sam uspostavio i u njima pronašli nešto sasvim drugačije nego u vlastitim redovima.

Jednom mi je odmah nakon toga došla osoba koja je prvi put sudjelovala u jednom od naših rituala. Ta je osoba bila visokorangirani član vjerskog reda. Duboko dirnut onim što je doživio, htio je prenijeti svoje insignije na mene. Osjećao je da, nakon što je sada iskusio pravi duhovni sadržaj, više ne može sudjelovati u onome što je samo formalno. Stvar sam doveo u red. Antropozofija ne smije nikoga iščupati iz konteksta njegova života. Trebala bi doprinijeti tim kontekstima, ali im ne smije ništa oduzeti. Dakle, dotična osoba ostala je unutar svog reda i nastavila je sudjelovati u simboličkim ritualima s nama.

Sasvim je razumljivo da nastaju nesporazumi kada institucije poput opisane postanu poznate. Mnogo je ljudi kojima se vanjski izgled pripadnosti nečemu, čini važnijim od ponuđenog sadržaja. Stoga su neki sudionici govorili o tome kao da pripadaju vjerskom redu. Nisu uspjeli razlikovati da su im ovdje, bez ikakvog religijskog konteksta, prikazane stvari koje se inače daju samo unutar vjerskih redova.

I na ovom području prekinuli smo sa starim tradicijama. Radili smo kako se mora raditi sa sadržajem duha u njegovom izvornom obliku, na temelju uvjeta potpuno promišljenog duševnog iskustva.

Činjenica da su certifikati koje smo potpisali Marie von Sivers i ja, u vezi s povijesnom Yarker institucijom, korišteni kao polazište za sve vrste kleveta, nešto je što je, kako bi se krivotvorila takva kleveta, tretiranje nečeg apsurdnog s grimasom ozbiljnosti. Naši potpisi dani su pod 'formulama'. Slijeđeni su uobičajeni postupci. I dok smo davali potpise, vrlo sam jasno rekao: sve je ovo formalnost i institucija koju osnivam neće preuzeti ništa od institucije Yarker.

Naravno, lako je s odmakom razmisliti koliko bi 'mudrije' bilo da se nisam vezao za institucije koje bi kasnije mogli iskoristiti klevetnici. Ali želio bih napomenuti, sa svom poniznošću, da sam u toj dobi još uvijek pripadao onima koji su očekivali iskrenost, a ne podlost, od drugih. Čak ni duhovni uvid nije promijenio ovo vjerovanje u ljude. Ovaj uvid ne bi se smio zlouporabiti za ispitivanje unutarnjih namjera drugih, osim ako takva istraživanja ne žele sami pojedinci. U drugim slučajevima, istraživanje nutrine duše drugih ostaje zabranjeno osobi s duhovnom spoznajom, baš kao što je zabranjeno i neovlašteno otvaranje pisma. Stoga se ljudima s kojima se komunicira pristupa na isti način kao i bilo kome drugome tko nema duhovni uvid. Ali postoji samo razlika između pretpostavke da su drugi izravni kod svojih namjera dok se ne doživi suprotno, ili se suočiti s cijelim svijetom na štetan način. S potonjim stavom, društvena suradnja je

nemoguća, jer se takva suradnja može graditi samo na povjerenju, a ne na nepovjerenju.

Ova institucija, koja je utjelovljivala kulturni simbolizam kao duhovni sadržaj, bila je blagodat mnogim članovima Antropozofskog društva. Budući da je, kao i u svim područjima antropozofskog djelovanja, sve što je izlazilo izvan granica racionalne svijesti bilo isključeno, nije bilo mjesta za neopravdanu magiju, sugestiju ili slično. - Ali članovi su primali ono što je, s jedne strane, rezoniralo s njihovim razumijevanjem ideja, također na takav način da su se njihovi umovi mogli s time povezati putem izravne percepcije. Za mnoge je to bilo nešto što ih je također učinkovitije vodilo u oblikovanje ideja. Izbijanjem rata prestala je mogućnost daljnjeg njegovanja takvih institucija. Iako nije bilo dokaza o tajnom društvu, uzimana je kao takva. I tako je ova simboličko-kulturna grana antropozofskog pokreta pala u zaborav od sredine 1914. nadalje.

To što su iz ove institucije - koja je, za svakoga tko na stvar gleda s dobrom voljom i osjećajem za istinu, apsolutno besprijekorna - takvi pojedinci koji su u njoj sudjelovali, postali klevetnički tužitelji, jedna je od onih abnormalnosti u ljudskom ponašanju koje nastaju kada se ljudi koji iznutra nisu autentični, uključe u pokrete koji posjeduju istinski intelektualni sadržaj. Očekuju stvari koje odgovaraju njihovom trivijalnom, površnom duševnom životu, i, naravno, ne uspijevajući pronaći takve stvari, okreću se protiv iste institucije kojoj su se - iako s nesvjesnom neiskrenošću - prvo okrenuli.

Društvo poput Antropozofskog društva nije moglo biti oblikovano osim duhovnim potrebama svojih članova. Ne bi mogao postojati apstraktni program koji bi tvrdio: u Antropozofskom društvu će se učiniti ovo ili ono, umjesto toga, ono što se radilo moralo je izaći iz stvarnosti. Ta stvarnost, međutim, upravo su duševne potrebe njegovih članova. Antropozofija kao način života oblikovana je iz vlastitih izvora. Pojavila se kao duhovna tvorevina pred svijetom. Mnogi od onih koji su osjećali unutarnju sklonost prema njoj, nastojali su surađivati s drugima. To je rezultiralo društvom sastavljenim od osobnosti, od kojih su neke težile više religijskim aktivnostima, druge znanstvenim, a treće umjetničkim. A ono što se tražilo, moralo se pronaći.

Zbog ovog izravnog bavljenja duševnim potrebama članova, privatno tiskani materijali moraju se od samog početka ocjenjivati drugačije od onih javno objavljenih. Sadržaj ovih tiskanih materijala bio je namijenjen usmenoj komunikaciji, a ne objavljivanju. Ono o čemu se raspravljalo, proizašlo je iz duševnih potreba članova kako su se s vremenom pojavljivale.

Ono što je napisano u objavljenim djelima, odgovara zahtjevima antropozofije kao takve; način na koji su se događala privatno tiskana djela, bio je pod utjecajem, u naznačenom smislu, duševne konfiguracije cijelog društva.

Rudolf Steiner, 1923.

Sazrijevanje duše; Predavanja u Parizu 1906.

Dok su se antropozofski uvidi širili društvom, što je dijelom rezultiralo i privatnim tiskanjem, Marie von Sivers i ja smo u našem zajedničkom radu njegovali umjetnički element, koji je bio predodređen da postane vitalna snaga unutar antropozofskog pokreta.

S jedne strane, postojalo je recitiranje, s fokusom na dramsku umjetnost, što je predstavljalo rad koji je trebalo obaviti da bi antropozofski pokret stekao svoj pravi sadržaj.

S druge strane, putovanja poduzeta u službi antropozofije pružila su mi priliku da se udubim u razvoj arhitekture, kiparstva i slikarstva.

U ovoj biografiji sam na više mjesta govorio o značaju umjetnosti za osobu koja živi u duhovnom svijetu.

Međutim, sve do vremena mog antropozofskog rada, većinu umjetničkih djela ljudskog razvoja mogao sam proučavati samo u obliku replika. Jedini originali koji su mi bili dostupni, bili su oni koji su se nalazili u Beču, Berlinu i nekoliko mjesta u Njemačkoj.

Kada sam poduzimao putovanja za antropozofiju u suradnji s Marie von Sivers, suočio sam se s muzejskim blagom diljem Europe. I tako sam od početka stoljeća, u svom petom desetljeću, prošao visoku školu umjetničkih studija, i, u vezi s tim, duboko razumijevanje duhovnog razvoja čovječanstva. Marie von Sivers uvijek je bila uz mene, i svojim profinjenim, i pristupom s ukusom svemu što sam iskusio u umjetnosti i kulturi, i sama dijelila sve to. Razumjela je kako su ta iskustva utjecala u sve što je u konačnici oblikovalo ideje antropozofije. Jer ono što je moja duša primala u smislu umjetničkih dojmova, prožimalo je ono što sam morao prenijeti na svojim predavanjima.

U praksi promišljanja velikih umjetničkih djela, pred našim se dušama otvorio svijet, svijet iz kojeg drugačija konfiguracija duše, iz ranijih vremena, još uvijek progovara onome novome. Svoje duše smo mogli uroniti u duhovnost umjetnosti, koja još uvijek progovara iz Cimabuea. Ali mogli smo također, kroz promišljanje umjetnosti, proniknuti u golemu duhovnu borbu koju je Toma Akvinski vodio protiv arabizma na vrhuncu skolastike.

Za mene je promatranje razvoja arhitekture bilo od posebne važnosti. U tihom promišljanju tih stilova, u mojoj su duši rasle ideje koje sam kasnije mogao prevesti u oblike Goetheanuma.

Stajanje pred Leonardovom 'Posljednjom večerom' u Milanu, pred djelima Rafaela i Michelangela u Rimu i razgovori vođeni s Marie von Sivers nakon tih razmišljanja, za to se mora, vjerujem, imati osjećaj zahvalnosti pred sudbinom, posebno kada se to prvi put pred dušom ima u zrelijoj dobi.

Ali morao bih napisati knjigu znatne duljine kada bih čak i ukratko opisao što sam doživio na način na koji sam aludirao.

Može se vidjeti, kada je duhovna vizija temeljni princip, koliko se duboko može uroniti u misterije ljudskog razvoja kroz pogled koji se gubi u kontemplaciji 'Atenske škole' ili 'Dispute'.

A ako se nastavi s opažanjima od Cimabue preko Giotto do Rafaela, svjedoči se postupnom blijeđenju starijeg duhovnog pogleda čovječanstva u moderni, više naturalistički. Ono što se za mene pojavilo iz duhovne perspektive kao zakon ljudskog razvoja, jasno se očituje kada se duša susretne s nastajanjem umjetnosti.

Jer je najdublje zadovoljstvo uvijek dolazilo gledajući kako je antropozofski pokret dobivao novi život kroz ovo kontinuirano uranjanje u umjetničko. Da bi se idejama obuhvatila bit duhovnog i oblikovala na način ideje, potrebna je fluidnost idejnog djelovanja. To daje ispunjenje duše s umjetničkim.

I doista je bilo nužno zaštititi društvo od infiltracije svih onih unutarnjih neistina povezanih s lažnom sentimentalnošću. Svaki duhovni pokret uvijek je podložan toj infiltraciji. Ako se komunikacijski diskurs oživi dinamičnim idejama koje se duguju životu u umjetničkoj sferi, tada se progoni ta unutarnja neistinitost koja proizlazi iz sentimentalnosti, a koja prebiva u slušatelju. - Umjetničko, koje je doduše nošeno osjetom i osjećajem, ali koje teži blistavoj jasnoći u svom obliku i percepciji, može pružiti najbolju ravnotežu lažnoj sentimentalnosti.

I stoga smatram posebno sretnim razvojem događaja za antropozofski pokret, to što mi je sudbina dodijelila Marie von Sivers za suradnicu koja je, iz svojih najdubljih sklonosti, razumjela kako njegovati ovaj umjetnički i emocionalno nabijen, ali ne i sentimentalni element s potpunim razumijevanjem.

Kontinuirana protumjera protiv ovog intrinzično neistinitog sentimentalnog elementa bila je nužna. Jer on neprestano prodire u svaki duhovni pokret. Ne može se jednostavno odbaciti ili ignorirati. Jer oni koji se od početka predaju ovom elementu su, u mnogim slučajevima, u svojoj najdubljoj srži, tragatelji. Ali u početku im je teško razviti čvrst odnos sa sadržajem komuniciranim iz duhovnog svijeta. Nesvjesno traže neku vrstu anestezije u sentimentalnosti. Žele iskusiti vrlo specifične istine, ezoterične. Razvijaju potrebu da se izoliraju u sektaške skupine s tim istinama.

Ključna je stvar učiniti ono ispravno jedinom vodećom snagom za cijelo društvo. Tako da oni koji skreću s jedne ili druge strane, uvijek mogu vidjeti kako djeluju oni koji se mogu nazvati središnjim figurama pokreta, jer su njegovi osnivači. Pozitivan rad za sadržaj antropozofije, a ne borba protiv ekscesa, bilo je ono što smo Marie von Sivers i ja smatrali bitnim. Naravno, postojali su iznimni slučajevi u kojima je borba protiv ekscesa postala nužna.

Za mene je razdoblje koje je prethodilo mojoj seriji predavanja u Parizu, u prvom redu bilo zatvoreno poglavlje razvojnih procesa unutar duše. Ova predavanja održao sam 1906. godine tijekom Teozofskog kongresa. Nekoliko sudionika izrazilo je želju, da uz događaje na kongresu čuju ova predavanja. U to vrijeme u Parizu osobno sam upoznao Edouard Schurea, zajedno s Marie von Sivers, koja se već neko vrijeme s njim dopisivala i koja je prevodila njegova djela. Bio je među publikom. Također sam imao zadovoljstvo često imati Merežkovskog, Minskog i druge ruske pjesnike u svojoj publici.

U ovoj seriji predavanja predstavio sam ono što sam osjećao da je 'zrelo' u meni, u vezi duhovnih uvida za čovjekovo biće.

Ova 'zrelost' uvida je bitna u istraživanju duhovnog svijeta. Da bi se imao taj osjećaj, čovjek mora doživjeti percepciju, onako kako se prvi put javlja u duši. U početku se doživljava kao tupa, nejasna u svojim konturama. Mora joj se dopustiti da potone natrag u dubine duše kako bi 'sazrela'. Svijest još nije dovoljno široka da bi shvatila duhovni sadržaj percepcije. Duša, u svojim duhovnim dubinama, mora biti neometana sviješću u svom zajedništvu s tim sadržajem u duhovnom svijetu.

U vanjskoj prirodnoj znanosti, ne daje se izjava dok se ne završe svi potrebni pokusi i osjetilna opažanja, i dok relevantni izračuni nisu besprijekorni. - U znanosti duha nije potrebna ništa manja metodološka savjesnost i epistemološka disciplina. Jednostavno se ide donekle drugačijim putem. Svijest se mora ispitati u njenom odnosu prema istini koja se spoznaje. Mora se biti sposoban 'čekati' sa strpljenjem, ustrajnošću i unutarnjom savjesnošću, dok svijest ne prođe taj test. Treba dovoljno razviti svoju sposobnost za ideje u određenom području, kako bi dotičnu percepciju uključili u svoje konceptualne sposobnosti.

U svojoj seriji predavanja u Parizu predstavio sam gledište koje je prošlo dugo razdoblje 'sazrijevanja' u mojoj duši. Nakon što sam objasnio kako se članovi čovjeka - fizičko tijelo, etersko tijelo (kao posrednik pojave života), astralno tijelo (kao posrednik osjeta i volje) i 'Ja nositelj' općenito - odnose jedni prema drugima, priopćio sam činjenicu da je etersko tijelo muškarca žensko; etersko tijelo žene je muško. To je unutar antropozofije bacilo svjetlo na temeljno pitanje egzistencije o kojem se u to vrijeme široko raspravljalo.

Treba se samo prisjetiti knjige nesretnog Weininger, 'Spol i karakter', i literature tog doba.

Ali pitanje je vodilo do samih dubina ljudske prirode. Ljudska bića su u sile kozmosa integrirana svojim fizičkim tijelom na potpuno drugačiji način nego svojim eterskim tijelom. Kroz fizičko tijelo, ljudi su povezani sa silama Zemlje; kroz etersko tijelo, povezani su sa silama izvan zemaljskog kozmosa. Muške i ženske energije tako se dovode u kontakt s misterijama svijeta.

Za mene je ova spoznaja bila jedno od najdubljih i najdirljivijih duševnih iskustava. Jer me stalno podsjećala kako se strpljivo mora pristupiti duhovnoj viziji i kako se, nakon što se iskusi 'zrelost svijesti', moraju shvatiti ideje kako bi se vizija dovela u oblast ljudskog razumijevanja.

Teozofski kongres u Münchenu 1907.

U onome što slijedi, prikaz mog života bit će teško odvojiti od povijesti antropozofskog pokreta. Ipak, želim uključiti samo onoliko iz povijesti Društva koliko je potrebno za prikaz mog vlastitog života. - To će već biti očito u imenovanju aktivnih članova. Moj opis je jednostavno preblizu današnjem vremenu, da imena ne bi lako dovela do nesporazuma. Unatoč svim dobrim namjerama, neki koji pronađu nekog drugog imenovanog, a ne sebe, osjetit će žaljenje. - U biti ću imenovati samo one pojedince koji, izvan svojih službenih dužnosti u Društvu, imaju vezu s duhovnim životom; međutim, neću spominjati one koji takvu vezu nisu unijeli u Društvo.

U Berlinu i Münchenu trebala su se razviti, takoreći, dva suprotstavljena pola antropozofskog djelovanja. Jer bilo je pojedinaca privučenih antropozofijom koji ni u znanstvenom svjetonazoru ni u tradicionalnim vjerovanjima nisu pronašli duhovni sadržaj za kojim su njihove duše čeznule. U Berlinu, ogranak društva i publika za njegova javna predavanja, mogli su nastati samo od onih koji su također odbacivali sve svjetonazore koji su se razvili u suprotnosti s tradicionalnim vjerovanjima. Jer su sljedbenici takvih svjetonazora, utemeljenih na racionalizmu, intelektualizmu i slično, u onome što je antropozofija nudila nalazili samo fantaziju, praznovjerje i slično. Pojavili su se sljedbenici i članstvo koji su prihvatili antropozofiju bez da su bili usmjereni na bilo što drugo osim na nju, bilo s osjećajem ili idejno. Ono što im je drugdje ponuđeno, nije ih zadovoljilo. To stanje duše moralo se uzeti u obzir. I kako se to radilo, broj članova i publike na javnim predavanjima stalno se povećavao. Razvio se antropozofski život koji je, u određenom smislu, bio samodostatan, i davao je malo pažnje drugim pokušajima stjecanja uvida u duhovni svijet. Nade su ležale u izlaganju antropozofskih učenja. Očekivalo se da se može kontinuirano napredovati u svom znaju o duhovnom svijetu.

Situacija je bila drugačija u Münchenu. Tamo je umjetnički element bio inherentan antropozofskom radu od samog početka. A svjetonazor poput antropozofije mogao se integrirati u taj element na potpuno drugačiji način nego u racionalizam i intelektualizam. Umjetnička slika je duhovnija od racionalističkog koncepta. Također je živa i ne ubija duhovno u duši, kao što to čini intelektualizam. Vodeće osobe u Münchenu, u oblikovanju članstva i publike, bili su oni kod kojih je umjetnička osjetljivost djelovala na opisani način.

Sonnenmäßen Entoprossene,
 Leuchtende, Wellen begnadende
 Geistesmächte; zu Michaels Strahlenkleid
 Seid ihr vorbestimmt vom Götterdenken.

Er, der Christusbote weist in euch
 Meufjentragenden, heil'gen Wellen-Willen;
 Ihr, die hellen Aetherwellen-Wesen
 Trägt das Christuswort zum Meufjen.

So erffient der Christus Kündler
 Den erharrenden, durftenden Seelen;
 Ihnen praftet er ein Leuchte-Wort
 In der Geifjesmeufjen Weltengeit.

Ihr, der Geist-Erkenntrnis Schüler
 Nehmet Michaels weises Winken;
 Nehmt des Wellen-Willens Liebe-Wort
 In der Seelen Höhenziele wirksam auf.

Izreka. Dornach, 28. rujna 1924.

To je također značilo da se u Berlinu od samog početka formirala jedinstvena grana društva. Interesi onih koji su tražili antropozofiju bili su slični. U Münchenu je umjetnički senzibilitet oblikovao individualne potrebe unutar specifičnih krugova, a ja sam predavao unutar tih krugova. Grupa koja se postupno formirala oko grofice Pauline von Kalckreuth i gospođice Sophie Stinde, koja je umrla tijekom rata, postala je svojevrsna žarišta točka tih krugova. Ovaj krug je također organizirao moja javna predavanja u Münchenu. Njihovo sve dublje razumijevanje poticalo je divnu prijemчивost za ono što sam imao reći. I tako se unutar ovog kruga antropozofija razvijala na način koji se, u biti, može opisati kao vrlo zadovoljavajući. Ludwig Deinhard, stariji teozof i Hübbe-Schleidenov prijatelj, vrlo se brzo simpatično integrirao u ovaj krug. A to je bilo vrlo vrijedno.

Središte drugog kruga bila je Frau von Schewitsch. Bila je zanimljiva osoba i vjerojatno je to razlog zašto se oko nje okupio krug, koji je bio manje usmjeren na dubinsko proučavanje od upravo opisanog, a više na učenje o antropozofiji kao jednoj duhovnoj struji među ostalima koje su prevladavale u to vrijeme.

U to vrijeme, Frau von Schewitsch je također objavila svoju knjigu 'Kako sam pronašla sebe'. Bila je to neobično snažna izjava o predanosti teozofiji. I to je pridonijelo tome da postane središte opisanog kruga.

Za mene - i za mnoge članove kruga - Helene von Schewitsch bila je značajna figura u povijesti. Uostalom, ona je bila žena zbog koje je Ferdinand Lassalle prerano preminuo u dvoboju s Rumunjem. Kasnije je nastavila glumačku karijeru i sprijateljila se s H. P. Blavatsky i Olcottom u Americi. Bila je svjetska žena čiji su interesi, u vrijeme kada sam joj držao predavanja, poprimili izrazito duhovni karakter. Snažna iskustva koja je proživjela, dala su izvanrednu težinu njezinom ponašanju i onome što je predstavljala. Kroz nju, rekao bih, mogao sam pogledati u djelo Lassallea i njegovog doba, kroz nju sam vidio mnoge karakteristične aspekte života H. P. Blavatsky. Ono što je govorila bilo je subjektivno obojeno, često proizvoljno oblikovano njezinom fantazijom; ali uzimajući to u obzir, ipak se kroz neke zastore mogla vidjeti istina, i pred sobom se imalo otkrivenje uistinu neobične osobnosti.

Drugi Münchenski krugovi bili su strukturirani drugačije. Često mislim na osobu koju sam susretao u nekoliko tih krugova, katoličkog svećenika po imenu Müller koji je stajao izvan unutarnjeg kruga Crkve. Bio je strastveni poznavatelj Jean Paula. Objavljivao je prilično poticajan časopis 'Renaissance' u kojem je branio liberalni oblik katolicizma. U njegovim stavovima upio je onoliko antropozofije koliko ga je zanimalo, ali je ostao

skeptičan. Iznosio je prigovore, ali na tako simpatičan, a opet fundamentalan način da je često unosio ugodan humor u rasprave nakon predavanja.

Kongres Teozofskog društva, München, svibanj 1907.

Prvi red, s lijeva: 2. Annie Besant; 3. Marie von Sivers; 5. Rudolf Steiner

S karakteristikama koje navodim o Berlinu i Münchenu kao suprotnim polovima antropozofskog djelovanja, ne želim ništa reći o vrijednosti jednog ili drugog pola; jednostavno su postojale razlike među ljudima koje je u radu trebalo uzeti u obzir, koji su na svoj način jednako vrijedni - ne treba ih prosuđivati sa stajališta vrijednosti.

Priroda aktivnosti u Münchenu dovela je do održavanja Teozofskog kongresa, koji je 1907. godine organizirala njemačka sekcija Teozofskog društva, u Münchenu. Ovi kongresi, prethodno održani u Londonu, Amsterdamu i Parizu, uključivali su događaje koji su se bavili teozofskim problemima kroz predavanja i rasprave. Bili su oblikovani po uzoru na znanstvene kongrese. Obrađivana su i administrativna pitanja Teozofskog društva.

U Münchenu je nekoliko aspekata planova izmijenjeno. Mi - organizatori - dali smo veliku koncertnu dvoranu, namijenjenu konferenciji, urediti interijerom čiji bi oblik i boja odražavali atmosferu usmenih rasprava. Umjetničko okruženje i duhovna atmosfera unutar prostora, trebali su stvoriti skladnu cjelinu. Najveću sam važnost pridavao izbjegavanju apstraktne, neumjetničke simbolike i dopuštanju umjetničkom osjećaju da govori sam za sebe.

U program kongresa uključena je umjetnička izvedba. Marie von Sivers je davno prevela Schureovu rekonstrukciju eleuzinske drame. Jezično sam je prilagodio za izvedbu. Tako je uspostavljena veza s drevnom misterijskom tradicijom, ma koliko slaba - ali, što je najvažnije, kongres je imao umjetnički element. Umjetnički element koji je ukazivao na želju da se osigura da duhovni život od sada neće biti odvojen od umjetničke dimenzije društva. Marie von Sivers, koja je preuzela ulogu Demetre, jasno je u svom prikazu naznačila nijanse koje je drama trebala imati unutar društva. - Nadalje, bili smo u vremenu kada je umjetnost deklamacije i recitiranja, kroz rad Marie von Sivers na izvlačenju unutarnje snage riječi, dosegla ključnu točku s koje se mogao postići plodonosan napredak na ovom području.

Veliki broj starijih članova Teozofskog društva iz Engleske, Francuske, a posebno Nizozemske, bio je iznutra nezadovoljan reformama uvedenim na kongresu u Münchenu. - Ono što bi bilo dobro razumjeti, ali što je vrlo malo tko tada shvatio, bilo je da je antropozofska struja predstavljala potpuno drugačije unutarnje raspoloženje od postojećeg Teozofskog društva. To unutarnje raspoloženje bilo je pravi razlog zašto antropozofsko društvo nije moglo nastaviti kao dio Teozofskog društva. Većina je, međutim, glavni naglasak stavljala na apsurre koji su se s vremenom razvili unutar Teozofskog društva i koji su doveli do beskrajnih svađa.

Epilog

Ovdje se biografija naglo prekida. Rudolf Steiner umro je 30. ožujka 1925.

Njegov život, u potpunosti posvećen žrtvi za čovječanstvo, dočekan je s neizrecivim neprijateljstvom; njegov put spoznaje pretvorio se u trnovit put. Ali on ga je prošao za cijelo čovječanstvo i ovladao njime. Razbio je granice spoznaje: one više ne postoje. Pred nama leži taj put spoznaje u kristalno čistom svijetu misli, o čemu svjedoči i ova knjiga. Uzdigao je ljudski razum na razinu duha, prožeo ga duhom, sjedinio s duhovnim bićem kozmosa. Time je ostvario najveće ljudsko djelo. Najveće djelo bogova, naučio nas je razumjeti. Ostvario je najveći ljudski podvig. Kako ga ne bi mrzili svom demonskom moći za koju je pakao sposoban?

Ali je ljubavlju uzvratio nerazumijevanje koje mu je iskazano.

Er starb, — ein Dulder, Lenker, ein Vollbringer,

in einer Welt, die ihn mit Füßen trat

und die emporzutragen er die Kraft besaß.

Er hob sie hoch, sie warfen sich dazwischen,

sie spieen Haß, verrammten ihm die Wege,

verschütteten was im Entstehen war.

Sie wüteten mit Gift und Flamme,

frohlocken jetzt, besudeln sein Gedächtnis. —

«Nun ist er tot, der euch zur Freiheit führte,

zum Lichte, zum Bewußtsein, zum Erfassen

des Göttlichen in einer Menschenseele,

zum Ich, zum Christus.

War es Verbrechen nicht, dies Unterfangen?

Er tat was schon Prometheus büßte,

was Sokrates der Schierlingsbecher lohnte,

Rudolf Steiner - Moj životni put

was schlimmer war, als Barabbas' Vergehen,
was nur am Kreuze seine Sühne findet:
Er lebte euch die Zukunft dar.

Wir, die Dämonen, können dies nicht dulden,
wir hetzen, jagen den, der solches wagt,
mit allen Seelen, die sich uns ergaben,
mit allen Kräften, die uns zu Gebote.
Denn uns gehört die Zeitenwende,
uns diese Menschheit, die, des Gottes bar,
hinsiecht in Schwäche, Wahn und Laster.
Wir lassen das Erbeutete nicht fahren,
zerreißen den, der solches wagt.»

Er wagte es — und trug sein Los.
In Liebe, Langmut, im Ertragen
der Unzulänglichkeit, der Menschenschwächen,
die stets sein Werk gefährdeten,
die stets sein Wort mißdeuteten,
die seine Nachsicht stets verkannten,
in ihrer Kleinheit sich nicht selbst erfaßten,
weil seine Größe sich dem Maß entzog.
So trug er uns, — und uns verging der Atem
beim Folgen seiner Schritte, bei dem Fluge,
der schwindelnd hoch uns hinriß. Unsre Schwäche,
sie war das Hemmnis seines Fluges,
sie legte sich wie Blei um seine Füße ...

Jetzt ist er frei. Ein Helfer denen droben,
die Erderrungenes entgegennehmen
zur Wahrung ihrer Ziele. Sie begrüßen
den Menschensohn, der seine Schöpferkräfte
entfaltete im Dienst des Götterwillens,
der dem verhärtetsten Verstandesalter,
der trockensten Maschinenzeit
den Geist einprägte und entlockte ...

Sie wehrten's ihm.

Die Erde webt im Schatten,
im Weltenraum erbilden sich Gestalten,
der Führer harrt, der Himmel ist geöffnet,
in Ehrfurcht und in Freude stehn die Scharen.
Doch graue Nacht umfängt den Erdenball.

Marie Steiner, 1925.

RUDOLF STEINER - ŽIVOT I DJELO

Kronika

Kraljevec - Neudörfl

1861-1879 Dana 25. ili 27. veljače 1861. u Kraljevcu (tada Austrija, danas Hrvatska) rođen je Rudolf Josef Lorenz Steiner, prvo dijete Franziske i Johanna Steiner, para podrijetlom iz Donje Austrije. Očeva profesija, prvo telegrafista, a zatim šefa stanice na Austrijskoj južnoj željeznici, dovela je do nekoliko selidbi: u Mödling 1862, Pottschach 1863 i Neudörfl 1869.

Obitelj se proširila: sestra Leopoldine rođena mu je 1864, a brat Gustav 1866.

Od školske godine 1872/73. pohađao je državnu srednju školu u susjednom Bečkom Novom Mjestu, koju je završio s odličnim uspjehom 1879.

Wien

1879-1883 Studirao na Tehničkom učilištu, isprva s ciljem da postane srednjoškolski nastavnik. Glavni predmeti: matematika, fizika, botanika, zoologija, kemija; također književnost, povijest, filozofija.

1882 Na preporuku povjesničara književnosti i Goethe znanstvenika, profesora Karl Julius Schröera, Steiner je imenovan urednikom Goetheovih znanstvenih spisa u Kürschnerovom 'Deutsche National-Litteratur'. Njegova rasprava ponudila je jedinu moguću kritiku atomističkih koncepata; Steiner ju je kasnije opisao kao 'temeljni živac' svog istraživanja.

1884-1890 Privatni učitelj u bečkoj trgovačkoj obitelji L. Specht. Prvi svezak Goetheovih znanstvenih spisa koje je uredio Steiner objavljen je 1884, a sljedeći svesci pojavili su se između 1887. i 1897.

Prijateljstvo s pjesnikinjom i kasnije feministkinjom Rosom Mayreder ('Kritik der Weiblichkeit') i Friedrich Ecksteinom, kasnijim tajnikom i biografom Anton Brücknera.

Dopisivanje s filozofom Eduard von Hartmannom. Uz rad na Goetheovom izdanju, brojni članci za razne enciklopedije (uključujući Piererov Leksikon konverzacije) koje je naručio prof. Kürschner.

1886 Prva objava knjige: 'Osnove epistemologije Goetheova svjetonazora'.

Zahtjev Erich Schmidta, ravnatelja Weimarskog arhiva, u vezi suradnje na Weimarskom izdanju, 'Sophie izdanju' Goetheovih djela.

Traktat: Priroda i naši ideali, 'Pismo' pjesnikinji M. E. delle Grazie.

1888 Urednik u bečkim novinama 'Deutsche Wochenschrift'. Brojni članci i komentari o političkim događajima u Austro-Ugarskoj.

Predavanje u bečkom Goethe društvu o Goetheu kao ocu nove estetike.

Weimar

1890-1897 Član osoblja u Goethe i Schiller arhivu. Urednik Goetheovih znanstvenih spisa, objavljenih između 1891. i 1896. godine.

Susreti s Herman Grimmom, Ernst Haeckelom, Eduard von Hartmannom. Prijateljstvo s pjesnikinjom Gabriele Reuter, Lisztovim učenikom Conrad Ansorgeom, Stirnerovim biografom John Henry Mackayem, Nietzsche urednikom Fritz Koegelom i pjesnikom Otto Erich Hartlebenom.

Za 'Cotta'sche Bibliothek der Weltliteratur' Steiner priprema dvanaesttomno izdanje svih djela Schopenhauera, kao i osmotomno izdanje djela Jean Paula. U seriji 'Berliner Klassiker Ausgaben' (s 'Uvodima renomiranih književnih kritičara') pojavljuju se djela Wielanda i Uhlanda, uređuje i predstavlja Rudolf Steiner.

1891-1892 Doktorirao je na sveučilištu u Rostocku, pod mentorstvom prof. Heinrich von Steina, disertacijom pod naslovom 'Temeljno pitanje epistemologije s posebnim osvrtom na Fichteovu teoriju znanja. Prolegomena za razumijevanje filozofiranja svijesti sa samom sobom', objavljenom 1892, pod naslovom 'Istina i znanost'. Preludij 'Filozofiji slobode', posvećenoj Eduard von Hartmannu.

1893 Filozofija slobode. Osnova modernog pogleda na svijet.

1894-1896 Posjeti i radni boravak u Nietzsche arhivu. Upoznavanje s Elisabeth Förster-Nietzsche, koja želi nagovoriti Steinera da postane suurednik djela njezina brata. Susret s bolesnim Friedrich Nietzscheom.

1895 Spis 'Friedrich Nietzsche, borac protiv svog vremena'.

1897 Sažetak svojih prethodnih proučavanja Goethea, Steiner donosi u svom djelu 'Goetheov svjetonazor'.

Berlin

1897-1900 Urednik i izdavač časopisa 'Magazin für Literatur' i 'Dramaturgischen Blätter', glasila Njemačkog kazališnog udruženja. Brojni eseji o književnim i filozofskim pitanjima; kazališne kritike, recenzije knjiga.

1898-1905 Predavanja u 'Freien Literarischen Gesellschaft', 'Udruzi Giordano Bruno', sindikalnim događajima i književnom krugu 'Die Kommenden', koji je Steiner vodio nakon smrti Ludwiga Jacobowskog.

Susreti: Else Lasker-Schüler, Peter Hille, Stefan Zweig, Käthe Kollwitz, Erich Mühsam, Paul Scheerbart, Frank Wedekind. Prijateljstvo s Ludwigom Jacobowski i Otto Erich Hartlebenom.

1899 Objavio je brojne eseje, uključujući Goetheovu bajku 'Zelena zmija i lijepa Ljiljana', kao i 'Egoizam u filozofiji' i 'Haeckel i njegovi protivnici'.

Brak s Annom Eunike; umrla je 1911.

1899-1904 Nastavne aktivnosti (povijest, vježbe govora, književnost, prirodne znanosti) u Berlinskoj radničkoj školi koju je osnovao Wilhelm Lieb knecht, a od 1902. i u Spandau.

Susret s Kurt Eisnerom i Rosom Luxemburg.

1900 Objavljuje se prvi svezak 'Pogledi na život i svijet u devetnaestom stoljeću', drugi slijedi godinu dana kasnije. Revidirano i prošireno ovo djelo pojavljuje se 1914. pod naslovom 'Zagonetke filozofije, pregled njezine povijesti'.

U teozofskoj knjižnici održavaju se predavanja o Nietzscheu i Goetheovoj 'Bajci'. Prva serija predavanja počinje tamo u jesen. Tema: 'misticizam'.

Prvi susret s Marie von Sivers, koja postaje najbliža suradnica Rudolfa Steinera od 1902. nadalje. Prethodno se školovala na francuskom za recitiranje na Pariškom konzervatoriju i za dramske umjetnosti u Sankt Petersburgu. Prevoditeljica nekoliko djela Edouarda Schure.

1901-1902 Objavljuje se knjiga 'Misticizam u osvit modernog duhovnog života i njegov odnos prema modernim svjetonazorima.

U jesen započinje druga serija predavanja u Teozofskoj knjižnici pod naslovom 'Kršćanstvo kao mistična činjenica', koja je objavljena 1902. godine.

Susret s Annie Besant.

Od listopada 1902. glavni tajnik njemačke sekcije Teozofskog društva.

1902-1904 Nastavničko mjesto na Slobodnom sveučilištu koje su osnovali Bruno Wille i Wilhelm Bölsche, 'Friedrichshageneri'.

1902-1912 Zajedno s Marie von Sivers osnovao je teozofske lože u Njemačkoj i inozemstvu. Opsežno je predavao, javno i unutar Teozofskog društva. Pritom Steiner nije predstavljao teozofiju prvenstveno utemeljenu na istočnim tradicijama, već nalaze vlastitog istraživanja, iako se često pozivao na klasičnu teozofsku literaturu (između ostalih Blavatsky).

Osnovao je, objavljivao i uređivao mjesečni časopis 'Luzifer', kasnije 'Lucifer-Gnosis' (1903). Sadržavao je fundamentalnu seriju eseja, uključujući 'Kako se stječe uvid u više svjetove?', 'Teozofija i socijalno pitanje', 'Iz Akaša kronike', 'Stupnjevi više spoznaje'. Kasnije su objavljeni u obliku knjige.

Prijateljstvo s Christian Morgensternom i Edouard Schureom. W. Kandinsky pohađa predavanja Rudolfa Steinera. Serija javnih predavanja svakog zimskog semestra (od 1903/04) u Berlinskoj kući arhitekata, uključujući teme o podrijetlu i cilju čovjeka, metamorfoze života duše, odgovori znanosti duha na velika pitanja egzistencije.

1904 Objavljena je Teozofija. Uvod u nadosjetilno znanje o svijetu i ljudskoj sudbini.

1907 U Münchenu, probe i uprizorenje Schureove 'Sveta drama Eleusine' s Marie von Sivers u glavnoj ulozi.

1910 Objavljivanje rezultata istraživanja o kozmološkim i povijesnim pitanjima evolucije u 'Skica tajne znanosti'.

1910-1913 Pretpremijera četiriju misterijskih drama Rudolfa Steinera u njegovoj režiji u Münchenu.

Projekt zgrade (Johannes Bau) za umjetničke predstave i događaje Visoke škole za znanost duha. Realizacija ovog projekta u München-Schwabingu nije uspjela zbog otpora vlasti.

Objavljeno 'Duhovno vođenje čovjeka i čovječanstva, Put do čovjekove samospoznaje, Prag duhovnog svijeta. Djelo 'Antropozofija' započeto 1910. ostaje nedovršeno.

Razvoj nove umjetnosti pokreta započeo se 1911. U jesen je u Bottmingenu blizu Basela održan prvi tečaj euritmije. U sljedećim godinama, zajedno s Marie von Sivers, euritmija se dalje razvija u izvedbenu umjetnost.

Odvajanje od Teozofskog društva i osnivanje Antropozofskog društva (1913).

Brojne turneje predavanja i - u bliskoj suradnji s Marie von Sivers - osnivanje antropozofskih podružnica u Švicarskoj i inozemstvu.

Dornach

1913-1919 Pod vodstvom Rudolfa Steinera i uz suradnju brojnih umjetnika iz raznih zemalja, u Dornachu u Švicarskoj podignut je 'Goetheanum', građevina s dvostrukom kupolom skulpturalnog, organskog oblika u drvu. Umjetnička djela:

Unutarnja skulptura, oslikavanje kupole, skulptura (visoka 9m): Predstavnik čovječanstva.

Oko Goetheanuma postupno su se rasporedile stambene i poslovne zgrade temeljene na Steinerovim nacrtima (Haus Duldeck, Glashaus, Verlagshaus, Heizhaus, Atelierhaus, tri euritmijske kuće, Transformatoren-Haus).

Brak s Marie von Sivers (1914).

Veliki ciklus predavanja u raznim gradovima u zemlji i inozemstvu o reinkarnaciji i karmi, evanđeljima, životu između smrti i novog rođenja, povijesti misterija, evoluciji, suvremenoj povijesti itd.

1917 Pod naslovom 'O zagonetkama duše' objavljeni su Steinerovi istraživački nalazi i trostrukoj prirodi čovjekova organizma i o odnosu između antropologije i antropozofije.

Nakon razgovora s Ottom Graf Lerchenfeldom o političkoj situaciji u Srednjoj Europi, Steiner piše dva memoranduma u kojima razvija perspektive za socijalnu reorganizaciju javnog života. Oni su zatim distribuirani utjecajnim političkim osobama u Njemačkoj i Austriji.

1919 Serija predavanja o socijalnom pitanju, izvorno održana u Zürichu, objavljena je u revidiranom izdanju kao knjiga pod naslovom 'Ključna pitanja socijalnog pitanja u životnim potrebama u sadašnjosti i budućnosti'. U njoj je razvijena ideja o razdvajanju unitarne države u slobodni duhovni život, demokratski pravni sustav, i udruženi ekonomski sustav, a potom je predstavljena na brojnim predavanjima.

U predavanjima i raspravama s predstavnicima radničke klase i industrijalaca, Steiner se zalagao za osnivanje radničkih vijeća.

Nakon intenzivnih priprema u jesen je u Stuttgartu otvorena Slobodna Waldorfska škola, ujedinjena osnovna i srednja škola. Škola je bila pod pokroviteljstvom Emila Molta, direktora tvornice cigareta Waldorf-Astoria. Rudolf Steiner imenovan je ravnateljem, a tu se dužnost obnašao do svoje smrti 1925. godine.

1920-1925 Uz brojna javna predavanja u Njemačkoj i inozemstvu te opsežne serije predavanja za članove Antropozofskog društva - uključujući teme poput podudarnosti između mikrokozmosa i makrokozmosa, antropozofije kao kozmozofije, čovjeka kao sklada kreativne, formativne i oblikovne Riječi svijeta, ezoternih razmatranja karmičkih veza - Steiner su sve češće tražili da drži predavanja o specifičnim temama poput pedagogije, medicine, ekonomije, teologije, poljoprivrede, drame, posebne edukacije, euritmije i drugih.

Stvorio je niz pastelnih skica i akvarela kao alat za obuku slikara.

Osnovani su antropozofski obrazovni instituti, klinike i škole.

Steinerovi članci redovito su se pojavljivali u časopisima 'Trostruki socijalni poredak' i 'Das Goetheanum'.

1922-1923 Na Staru godinu 1922/23 Goetheanum je uništen u požaru. Radovi - predavanja i umjetnički događaji - nastavljeni su nesmanjenim intenzitetom u stolarskoj radionici, koja je pošteđena požara.

Zbog bolesti u jesen 1924, Rudolf Steiner je uspio izraditi samo vanjski model druge zgrade Goetheanuma, izgrađene od betona (završene 1928).

Rast antropozofskog pokreta zahtijevao je reviziju postojećih struktura. Tako je na Božićnoj konferenciji 1923 u Dornachu ponovno osnovano Antropozofsko društvo, a predsjedavanje je preuzeo sam Rudolf Steiner, a Slobodna škola za znanost duha, rekonstruirana je, također pod njegovim vodstvom.

1924-1925 U jesen 1924. godine započela je njegova bolest. Njegova iznimno povećana aktivnost predavanja i tečajeva naglo je stala. Tijekom bolesti nastavio je pisati svoju autobiografiju 'Moj životni put'. U suradnji s liječnicom Itom Wegman napisao je 'Osnove za proširenje umijeća liječenja'. U 'otvorenim' pismima, i 'vodećim načelima', Rudolf Steiner redovito se obraćao članovima, nudeći im prijedloge za duhovno produbljivanje njihovog rada.

Dana 30. ožujka 1925. Rudolf Steiner umro je u Dornachu.

Walter Kugler